

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

Kiss Paszkál
Szabó Mónika
Ujhelyi Adrienn
Berkics Mihály

BÖLCSÉSZ
KONZORCIUM

Magyarország célba ér

2006

Tartalomjegyzék

Segítség az e-tananyag használatához	2
A kurzus céljai, elérendő kompetenciák	8
Kommentár	9
01. Bevezetés	33
02. Attitűdmérés, attitűdskálák	49
03. Kérdőív- és skálaszerkesztés	73
04. Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia, típusok	93
Projekt: Likert-skála készítése	114
05. A szociálpszichológiai kísérlet 1.	121
06. A szociálpszichológiai kísérlet 2.	139
07. A szociálpszichológiai kísérlet 3.	155
Projekt: kísérlettervezés	172
08. A kísérleti szociálpszichológia kritikája	179
09. Kvalitatív módszerek	193
Projekt: tartalomelemzés	214
10. Perspektivizmus: a kísérletezés stratégiai megújítása	219
11. Társadalmi nézőpont: kultúra és értékelő vizsgálatok	231
12. Nézetrendszer-kutatások	245
13. A kutatás elő- és utóélete	261
Projekt: kutatási terv készítése	276
Fogalomtár	282

SEGÍTSÉG AZ E-TANANYAG HASZNÁLATÁHOZ

SEGÍTSÉG

TÉMAKÖRÖK

Névjegy

A tananyag szerkezete

Tematikus szerkezet

Különböző tevékenységek

Építőkövek

Óravázlat

Szakirodalmi hivatkozások

Fogalomtár

Kérdések, feladatok

Projektek

META

Kommentár

A tananyag organogramja

Névjegy

A pszichológus alapképzésben általunk tanított *Kutatásmódszertan: szociálpszichológia* c. tárgyhoz készítettük ezt az elektronikus tananyagot, mely az ELTE-n szerzett tanítási tapasztalataink alapján, a HEFOP támogatásával készült, 2006-ban. A cd-n futtatható változat offline kiegészítése az ELTE e-tanítási keretrendszerében (<http://moodle.etr.elte.hu>) folyamatosan frissülő e-tananyagnak, mely az aktuális félévi időbeosztásra van szabva, megadja az oktátónak a választás lehetőségét és virtuális közösséget teremt a kurzus hallgatói között. A tananyag interaktív elemeit az internetes változat tartalmazza, a cd-n is megtalálható azonban minden lényeges dokumentum, a kurzus minden építőköve.

Kiss Paszkál
Berkics Mihály
Szabó Mónika
Ujhelyi Adrienn

A tananyag szerkezete

A tananyag háromféle nézetből is leírható. **Egyrészt** van természetesen tematikus szerkezete, ahol az egyes kisebb-nagyobb témakörök egymással kapcsolatban, egymáshoz képest hierarchikusan és a félév során végső soron lineárisan szerveződve, kiadják a meg tárgyalandó témákat. **Másrészt**, van funkcionális sokszínűsége is az anyagnak, mely a felhasználás szempontjából tekintve mutatkozik. Két fő funkcióval számoltunk, a célunk az egyetemi kurzusokon az órai munka, illetve az otthoni, önálló tanulás segítése volt. **Harmadrészt**, az elkészült elemeket, a tananyag legapróbb építőköveit műfajuk szerint is osztályozhatjuk, s a különböző témákhoz és tevékenység típusokhoz így is köthetjük azokat. A tananyag alapvető szerveződése tematikus, hiszen végső soron a kurzus félévi tananyagát tartalmazza.

E-tananyagunk **interaktív** és **letölthető** formátumban (pdf-fájlként) is elérhető ezen a cd-n. Minden építőkőre el lehet tehát navigálni, de ugyanakkor megtalálható nyomtatható verzióban is, mely külön le is tölthető vagy kinyomtatható közvetlenül a megnyíló ablakból.

Tematikus szerkezet

- ▶ legkisebb egységei a **modulok** (pl. *kísérletezés etikai kérdései* vagy a *tartalomelemzés*),
- ▶ melyekből kialakul egy-egy **foglalkozás** (óra),
- ▶ és a foglalkozások egy része besorolható a három kiemelt **témakörbe** (attitűdskálák, kísérletezés, kvalitatív kutatás).

A legkisebb tematikus egységek a **modulok**, melyek egy összetartozó, kisebb gondolatkört járnak körül, s az órán átlagosan 15-20 percnyi időt igényel a megtárgyalásuk. A tananyagban vannak **kötelező** és **választható** moduljai, melyeket a címük színével is igyekszünk elkülöníteni. Az aktuális kurzuson a tanárnak módjában áll választani a felkínált modulok közül. Természetesen minden diáknak is lehetősége van arra, hogy a közösen nem tárgyalt modulokat egyedül felfedezze.

A modulokból így kialakul egy **foglalkozás** (óra) tananyaga. A kurzuson 13 ilyen foglalkozás van, melyek összességében kitesznek egy átlagos egyetemi félévet. A foglalkozások lineáris sorban haladnak, és legtöbbjük maga is nagyobb tematikus egységbe, témakörökbe szerveződik. A kurzus során három **témakör** van, melyek a szociálpszichológiában használt legfontosabb módszertani irányoknak felelnek meg.

Különböző tevékenységeket érdemes megkülönböztetnünk

- ▶ órai munka,
- ▶ otthoni munka, házi feladatok
- ▶ közös ill. egyéni projekt.
- ▶ tanári munka

Az e-tananyagunk célja, hogy hatékonyan tudjuk szervezni, segíteni tudjuk a kurzusokon zajló órai munkát és a foglalkozáshoz kapcsolódó egyéni felkészülést, gyakorlatokat is. Az egyetemi képzésben egyre inkább terjedő, powerpointos diavetítésként találhatóak meg a tananyagban ezek az óravázlatok, melyek nyomtatható változata a powerpointban ismert jegyzetelhető formátumban elérhető. Az otthoni munkát sokrétűen igyekszünk segíteni, erre a célra alkalmazható a **Fogalomtár**, a **Kérdések, feladatok**, a **META** és a **Kommentár** adott modulra vonatkozó részei. Az otthoni munkát segítik a házi feladatok és a minden témakörhöz kapcsolódó **projekt** is. Ez utóbbiak során igyekszünk a későbbi szakmai felhasználáshoz (pl. műhelymunka, szakdolgozat készítése) hasonló helyzetet teremteni, és önálló munkát várunk egy-egy kutatói feladat megoldásához.

Építőkövek

- ▶ Óravázlat (kivetíthető formában, pontokba szedve)
- ▶ Szakirodalom (alapolvasmányok, kitekintés)
- ▶ Fogalomtár (saját meghatározások, leírások)
- ▶ Kérdések, feladatok
- ▶ Projektek (csoportos, egyéni)
- ▶ META: hova szeretnénk elérni?
- ▶ Kommentár

Az építőkövek azok a formák, melyekbe a tananyag szerveződik egy-egy adott tematikus egységen belül. A félév során ismétlődnek ezek az építőegységek, tehát „műfajuk” szerint tehát általánosan is meghatározhatók.

Óravázlat

Az óravázlat tipikusan az oktató által az órán használt, kivetített diasorozat (powerpointos prezentáció), melyben a legfontosabb információk, megállapítások ki vannak emelve, s amely tartalmazza az órai kérdéseket, feladatokat, illetve az otthon végzendő feladatokhoz szükséges instrukciót.

Szakirodalmi hivatkozások

A tananyag alapolvasmányokra és további ajánlott olvasmányokra épül. Az adott modulhoz meghatározott alapolvasmányokat szinte kizárólag két módszertani kézikönyvből választottuk ki, ezeket általában is ajánljuk, mint a

kutatásmódszertan kurzusunk fő szakirodalmi forrásait. Ezen felül igyekeztünk elérhető más kötetekből, publikációkból választani az adott témát kifejtő további részleteket. Minden szakirodalmi tételt kommentáltunk, hogy segítsük a tájékozódást. Az alapolvasmányokat tartalmazó alapköteteket praktikus a félév során jól elérhető módon („tartós bérleményként” vagy tulajdonként) megszerezni, hiszen visszatérően szükség lehet rájuk.

Alapkötetek:

- ▶ Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453–474.
- ▶ Szokolcsy Á. (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó.

Fogalomtár

A fogalomtárak szintén modulonként szervezve tartalmazzák az adott tematikus egységben legfontosabbnak ítélt fogalmak magyarázatát. A fogalomtárban lehetnek kereszthivatkozások, további fogalmakra utalunk általában a magyarázó szövegben. Azt is jelezzük a magyarázat végén, hogy melyik órán kerül szóba az adott fogalom. A fogalomlistából van az egész kurzus összes fogalmát tartalmazó, összesített változat is, mely nyomtatható formában elérhető.

Kérdések, feladatok

A kérdések feladatok tartalmazzák az órán felvetett kérdéseket és azokra adható válaszokat, ezzel is segítve az órán történtek otthoni felidézését. Ugyanakkor minden modulhoz általában vannak további kérdések, melyek akár az órán elhangzottakhoz kapcsolódnak, akár az oda kötődő alapolvasmány(ok) feldolgozását segítik. Legtöbbször sok kérdés van egy adott modulhoz feltéve, ezeknek az a célja, hogy az otthoni felkészülést, gyakorlást segítsék. A cd-n nincsen mód a válaszok rögzítésére és az eredmények összesítésére. A kérdések, feladatok elsődleges funkciója tehát a gyakorlás. A moodle-on megtalálhatók a kérdésekből összeállított gyakorló „tesztek” is, melyek az önellenőrzést immár számszerűsíthető formában teszik lehetővé.

Sokféle kérdést fogalmaztunk meg. Jellemző a **nyitott kérdés**, mely az olvasott, vagy az órán megvitatott ismeretek összefoglalását igényli saját megfogalmazásban. Hasonló összefoglaló feladatot jelent általában a **párosítás**, mely az adott témakörben megjelenő nevek, eljárások, azok jellemzői stb. között keresi az összefüggést. Van eldöntendő **igaz/hamis kérdés**, klasszikus **feleletválasztás** is és **mondat kiegészítés** is melyek a feldolgozott témakör fontos pontjait emelik ki, s mutatják be több oldalról.

Projektek

- ▶ Likert-projekt
- ▶ Szociálpszichológiai kísérlet projekt
- ▶ Tartalomelemzési projekt
- ▶ Kutatási terv elkészítése

A kurzus során négy projektet kínálunk fel, melyek teljesítése közvetlenül beleszámít a félévi jegybe. **Három projekt** a félév során készíthető el, komplex házi feladatként. Legtöbbjüknek van közösen elvégzendő része, ám mindegyikben mód van a befektetett egyéni munka honorálására. Elsősorban abban különböznek ezek a projektek egy szokásos házi feladattól, hogy komplexebb feladatot kell bennük megoldani, általában több lépésben, és lépésenkénti tanári visszajelzés, felügyelet mellett. A projektek apróbb kutatói feladatok (egy attitűdskála tételeinek vizsgálata, egy szociálpszichológiai kísérlet vagy egy tartalomelemzési feladat tervének elkészítése). Mód van bennük a témakörben elsajátított ismeretek közvetlen hasznosítására, ugyanakkor például is szolgálnak a tipikus kutatói feladatokra, azok nehézségeivel és praktikus fogásaival együtt. A feladatok megoldásában lehetőség van a kreatív munkára.

A **negyedik projekt** az eddigi gyakorlat alapján összefoglalja az egész félévben elsajátított ismereteket, mozgósítja a kialakított készségeket. A feladat egy teljes kutatási terv kialakítása és az eltervezett kutatási lépések kidolgozása. Ennek megoldása szemináriumi dolgozatként, egyénileg lehetséges és az eredménye nagy súllyal esik latba a gyakorlati jegy megszerzésében.

META

Ez a nézet egy sajátos oldalról mutatja az adott óra tananyagát, de végső soron az egész kurzust is. Azt szeretnénk tanárnak és diáknak egyaránt bemutatni, hogy az adott foglalkozáson (sőt az egész kurzuson) milyen meglévő képességeket szükséges mozgósítani és milyen új képességeket, új jártasságot igyekszünk kialakítani. Fontos úgy tekintenünk a kurzusra, mint eszközre ahhoz, hogy a szociálpszichológiai kutatásokat jobban értsük, biztosabban tudjuk magunk is az egyszerűbb kutatási feladatokat megoldani, és formálódjon a módszertani kérdésekkel kapcsolatos általános szemléletünk is. Ebben segít szándékunk szerint a META.

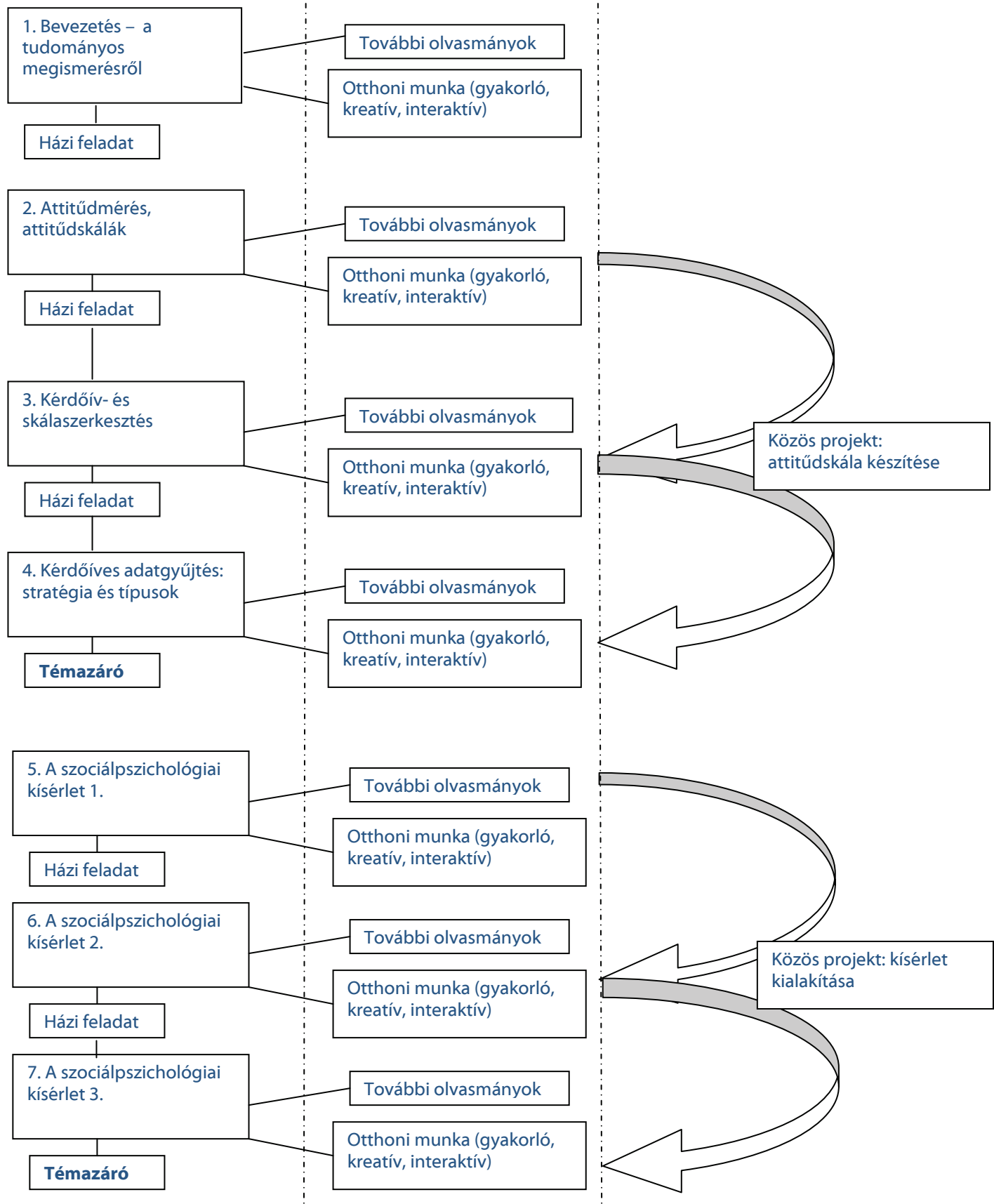

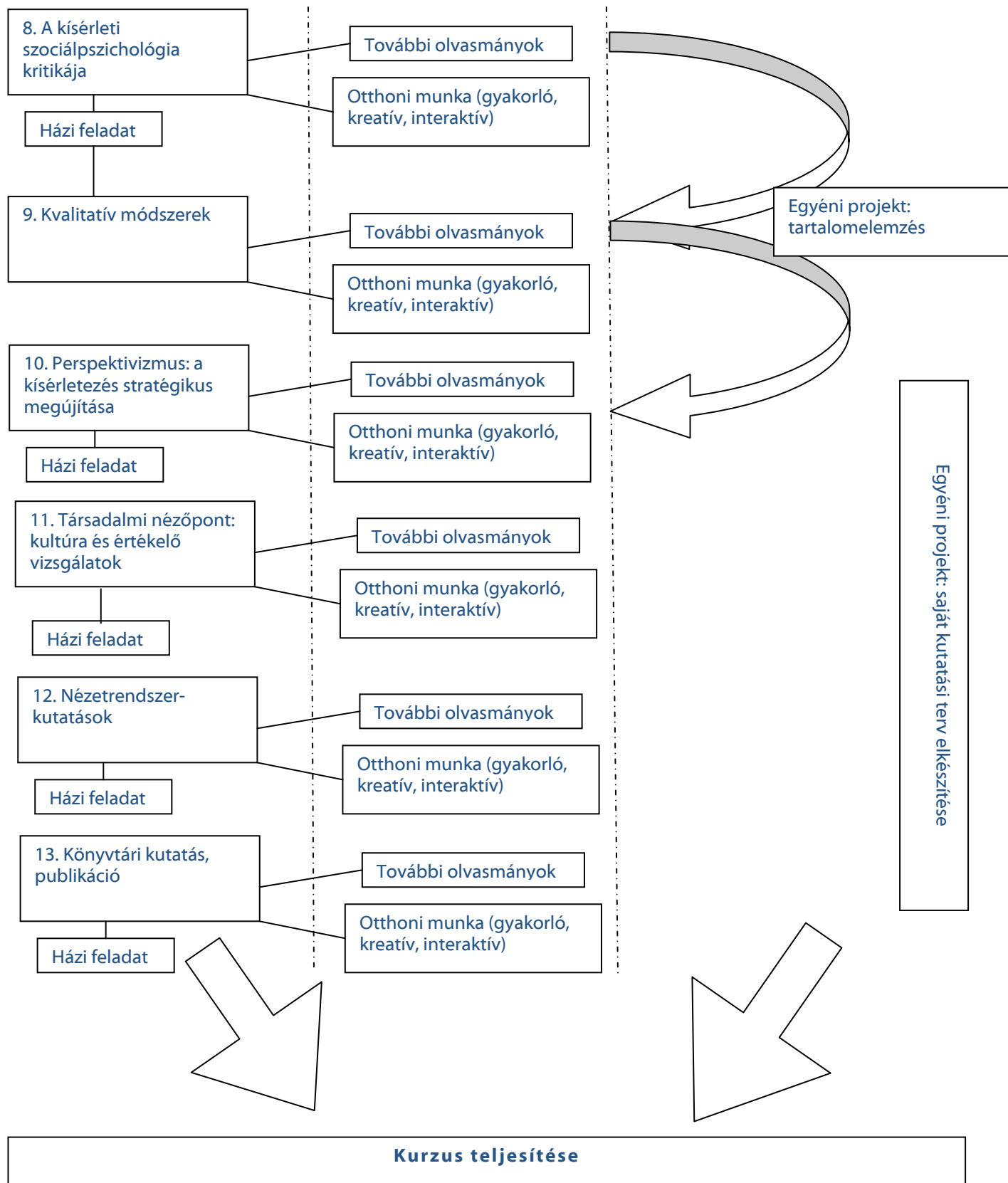
Kommentár

A három nagyobb témakörhöz (attitűdskálák, szociálpszichológiai kísérlet, kvalitatív kutatás) illeszkedő, az egész kurzust átfogó szöveg, melyet azért készítettünk, hogy áttekintést lehessen szerezni a kurzus egészéről, a legfontosabb szempontok, információk megjelenjenek. A kurzus készítése során abból indultunk ki, hogy nincsen szükség (legalábbis a szokásos formában) a szociálpszichológiai kutatómódszertani tudás tankönyvszerű rögzítésére. Úgy ítéltük meg, hogy a szükséges ismereteket kielégítő módon össze lehet gyűjteni a meglévő módszertani tárgyú kötetekből. Azonban a különböző tankönyveknek eltérő lehet a nézőpontja, fogalomhasználata, Kommentárunknak ezért nem csak az a feladata, hogy a lényegyet kiemelje, de arra is alkalmas, hogy a saját fogalomhasználatunkat és nézőpontunkat is bemutassuk ezen keresztül.

A tananyag strukturális vázlata

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

A kurzus egészéhez

Mire építünk?	
Szociálpszichológiai ismeretek	
	Főbb szociálpszichológiai elméletek és módszerek ismeretére. Alapvető szociálpszichológiai kutatások menetének és eredményeinek ismeretére. Legalább egy elvégzett félévnyi tananyagra a társadalomlélektanban.
Általános módszertani, statisztikai ismeretek	
	A tudományos kutatás módszertani alapelveinek ismeretére. A leíró statisztikai eljárások, módszerek ismeretére. A bevezető statisztikai kurzusok tananyagára.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
A szakirodalomban található módszertani utalásokat érteni fogjuk	
	A módszertani kulcsfogalmakat, terminológiát a gyakorlatban alkalmazva is tudjuk értelmezni, sajátosságaik alapján felismerjük a különböző eljárásokat. Megismerkedünk a statisztika formanyelvének, alapvető eljárásainak szociálpszichológiai alkalmazásával.
Mások vizsgálatainak módszertani aspektusainak erősségét, gyenge pontjait fel tudjuk mérni	
	Tudjuk, hogy egy adott kérdés vizsgálatában milyen kutatási stratégiák közül választhatott a kutató, melyiknek mi (lett volna) az előnye-hátránya. Mérlegelni tudjuk, hogy mennyiben sikerült kihasználni a módszer adta lehetőségeket, ellensúlyozni a gyengeségeket a kutatásban. Meg tudjuk ítélni, hogy célszerűen alkalmazták-e a választott statisztikai módszereket.
Saját kutatási tervet tudunk kialakítani	
	Sikerrel tudjuk megtervezni a kutatás hipotézisállító és ellenőrző fázisait egyaránt. A különböző kutatási stratégiák, módszerek és statisztikai eljárások közül választani tudunk a vizsgált problémának, a jelenség természetének megfelelően. Látjuk az általunk választott kutatási stratégia, módszer és statisztikai elemzés erősségeit, gyenge pontjait.
A szociálpszichológiai szakirodalomban már megismert vizsgálatokra új szemléletben (kutatói perspektívából) tekintünk. A kutatások publikálásának alapvető szabályait (mit, hogyan közöljünk) megismerjük, gyakoroljuk.	

A TANANYAGHOZ FÜZÖTT KOMMENTÁR

Kommentár

*Ez a szöveg a kurzus sokféle forrásból összegyűjtött anyagához készült **kommentár**. Az a célja, hogy segítsen egységes szemléletet kialakítani, megkeresni a hangsúlyokat és összefüggéseket a félévi tananyagban.*

KUTATÁSMÓDSZERTAN: SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA

A szociálpszichológia – mint minden tudomány – nem csak a tudás, a felhalmozódott ismeretek gyűjteménye, hanem a világ megismerésének sajátos eszköze is. Kutatásmódszertani megközelítésben ez utóbbi oldala kerül előtérbe: hogyan tudjuk biztosítani, hogy megbízható és érvényes, rendszerezett és nyomon követhető ismereteket gyűjthessünk a segítségével?

Ennek az elsöre meglehetősen általános kérdésnek különböző szintjei vannak, a tudományfilozófiai problémáktól (pl. miként igazolható egy tudományos elmélet?) egészen az elvégzett kutatás sokféle tervezési és számítási részleteig (pl. mikor alkalmazzuk a t-próbát?). Mi a különböző *kutatási stratégiák* és az alkalmazható *módszerek* részletes kifejtését ígérjük, ám a bevezetőben röviden említést teszünk a *módszertani*, *tudományelméleti* keretekről is, amelyek háttérét adják minden tudományos kutatásnak. A megközelítésünk jellemzője a **flyamatorientáltság**, melynek jegyében a kutatást kontrollált (explicit szabályok, a kutatói közösség normái által szabályozott) és folyamatos visszajelzések alapján alakított megismerés folyamatként értelmezzük.

A tudományos megismerésről

A **tudományos megismerést** gyakran állítják szembe a **hétköznapi**val. Általában úgy tekintünk a tudósokra, mint akik képesek rejtélyes jelenségeket megragadni, makacs ellentmondásokat feloldani vagy észre sem vett mélyebb összefüggéseket feltárni, azaz tágítani a világról kialakult tudásunk horizontját. Nem úgy, mint a tévutakon járó mindennapi gondolkodás, melyről a (kognitív) pszichológusnak visszatérően sikerül kimutatnia, hogy miként és milyen okból *torzít szisztematikusan*. Ha néhány szociálpszichológiai eredményt idézünk csupán fel, akkor is kiderül, hogy a hétköznapi megismerőt tévutakra vihetik laikus személyiségelméletei, s ugyanakkor attribúciós torzításoknak van kitéve mások megismerésében. Sztereotipikusan a társadalmi kategóriájának tulajdonságait vetítheti egy másik személybe, kihívva ezzel a tévedés lehetőségét. Kialakult nézeteit a konzisztenciateremtés érdekében átalakíthatja, ha a helyzet megkívánja. Sőt általában a saját csoportjának státusza alapvetően befolyásolja azt, hogyan tekint másokra.

A hétköznapi és a tudományos megismerés összevetésénél azonban látnunk kell, hogy a tudós is ember. Tehát az ő megismerése sem kivétel minden körülmények között az általános szabály alól. Az egyéni kiválóság szerepe mellett, ezért nagy részben olyan rajta kívül álló tényezők, mint a *tudományos közösség elvárásai*, a *tudományos célok* adják a tudományos megismerés **minőségi többletét**. Ezek a szabályok, ideálok nem engedik, hogy egy tudós megkerülje a kényes és alapos tanulmányozást igénylő kérdéseket vagy túlságosan is a jó benyomás keltésére koncentráljon a saját eredményeinek bemutatásában. Eképpen alakul a tudósok egymás közötti kommunikációja, mely maga is visszahat a tudományos kutatásra (pl. azáltal, hogy mit fogad el a közösség tudományos közleménynek). Legáltalánosabban fogalmazva a kutatásmódszertani gondolkodás éppen ezeknek a szabályoknak a kialakításában, mérlegelésében, alkalmazásában és hosszabb távon a megújításukban segít.

A szociálpszichológiai kutatások általános elvi alapját az adja tehát, hogy céljuk a tudományos magyarázat. Ez törekvés a világ megismerésére, melyet az előfeltevésekre és tapasztalatokra egyaránt épülő ismeretek rendszerezése jellemez, és az ezen alapuló előrejelzések vizsgálata új helyzetekben. Ha a tudósok egymás közötti megegyezése, az általuk kialakított szabályok adják jórészt a tudományosság kritériumait, akkor ezek idővel változhatnak, s a tudománytörténet a bizonyíték rá, hogy változnak is. A tudományos magyarázatok ugyanakkor mindig is rendszerszerűen jelentek meg, logikus rendbe

illeszkedtek. Az általános logikai szabályokra épülve kétféle logikát érdemes itt számba vennünk. Egy adott elképzelés hitelét nagy részben az adja, ha összefüggésbe lehet hozni a korábbi elképzelések egész rendszerével. A **deduktív levezetések** éppen ezt az összefüggést teremtik meg az általános szabályok és a konkrét hipotézis között. Nem mond ellent mindez az újításnak, a korábbi megállapításokkal szembeni kritikának, melyre akár a rendszeren belül (a logikai levezetés helyességét megkérdőjelezve), akár egy új gondolati rendszer egészét kínálva (új előfeltevéseket, premisszákat megfogalmazva) is van mód. Az **induktív logika** ezzel szemben a tudományos megismerés tapasztalati jellegét hangsúlyozza, s lényegét tekintve valószínűségi következtetéssel általánosít a megtapasztalt események alapján. Ezek az elvek egymásnak ellentmondanak: vagy a meglévő tudásból indulunk ki, vagy a tapasztalatból. A tudományos kutatás gyakorlatában mégis jól megférnek, hiszen a **hipotézisek** megfogalmazásában együtt, egymással párhuzamosan is figyelembe vehető, sőt figyelembe veendő szempontokat jelölnek ki. Közös bennük a kiindulópont, hogy a tudományos tudás absztrakt, így vagy úgy, de elvonatkoztat az egyedi tapasztalattól. Együtt alkotják a **hipotetikus-deduktív gondolkodást**, mely általánosan jellemző a tudományos kutatásra.

Mélyebb, nehezebben áthidalható szemléletbeli különbség van a **nomotetikus ill. idiografikus** célkitűzések között a társadalomtudományokban. Míg az előbbi törekszik az általánosításra és így a törvényszerűséget keresi az egyes jelenségekben, addig az utóbbi az egyedi esetet kívánja a legteljesebben feltárni és annak sajátosságára, az éppen adott kontextusra koncentrálni. A **klasszikus (természet)tudományos elméletekre** a *nomotetikus* megközelítés jellemző, ám az *idiografikus* szemlélet előnyei a társadalmi jelenségek megragadásában nem elhanyagolhatóak. Ez utóbbi esetben a vizsgált jelenség megértése, értelmezése a feladat, mely nem csupán **kvalitatív**, de **kvantitatív** kutatási stratégiával is végezhető.

A tudományos kutatás szemléleti keretei közül gyakran kerülnek említésre a **tudományos paradigmák**, melyek számos elmélet közös kiindulópontjaként, a különböző elméletek alkotói által közösen elfogadott koordinátarendszereként értelmezhetők. A paradigmák ugyan hordoznak valamit a tudományos kutatáshoz való általános viszonyból is (ezt nevezhetjük tudományfilozófiai alapállásnak), emellett azonban a vizsgált jelenségekkel kapcsolatosan kialakított sajátos tudományos világnépként is felfoghatók. Ez kijelöli a vizsgálandó összefüggéseket, a magyarázatok érvényességének legfőbb kritériumait. Így beszélhetünk a szociálpszichológiában is *behaviorista*, *alakiélektani* vagy éppen *kognitív* nézőpontról, melyek a társas helyzetben lévő ember vizsgálatában eltérő jellemzőkre helyezik a hangsúlyt. Jellemző rájuk a tárgyakkal kapcsolatos előfeltevések rendszere, azaz sajátos *emberkép* és természetesen a tudományos célokkal kapcsolatos elvek, sajátos *tudománykép* is.

Ha az elméleti kiindulópontokról szót ejtünk itt a bevezetőben, akkor fontos megemlítenünk egy másik általános aspektusát is a tudományos kutatásnak, s ez a tapasztalati információ szisztematikus **gyűjtése** és ennek legalapvetőbb eszköze, a **megfigyelés**. Ez számos különféle formát ölthet, a strukturálatlan megfigyeléstől a különösen strukturált attitűdskáláig, viselkedéselemzésig vagy akár a manipulációt is tartalmazó kísérletig. Ezek során a **mérés** akkor merül fel, ha kvantifikálni tudjuk a megfigyelésünket, azaz mennyiségi vagy minőségi mutatók segítségével ki tudjuk fejezni az általunk vizsgált jellemzőkben mutatkozó különbségeket. A mérés fontos jellemzői között találjuk a **megbízhatóságot** és a **pontosságot**. A pontosságot kiemelve, azt mondhatjuk, hogy a megfigyelés minden esetben beavatkozás a vizsgált rendszerbe, a mérés ebből, illetve a megfigyelt személyek szándékaiból fakadóan gyakran van szisztematikus torzításoknak kitéve a szociálpszichológiai vizsgálatokban. Fontos, hogy ennek tudatában legyünk, és adott esetben a megjelenő zavaró tényezők **eliminálása**, **kompenzálása**, illetve **önálló változóként való bevezetése** útján megfelelően reagáljunk az eredményeinket tendenciaszerűen befolyásoló torzításokra. A **változók** megfogalmazása is fontos a mérés, de általában a tudományos tapasztalatszerzés szempontjából. Ezek jelölik ki a megfigyelés fókuszát, teszik lehetővé a különböző megfigyelések összekötését, az összefüggések vizsgálatát. Ha megfigyelést szisztematikusan végezzük, és az elméleteinket próbára tesszük ezen a tapasztalati úton, akkor mondhatjuk, hogy **empirikus tudományt** művelünk. A szociálpszichológia ilyen empirikus tudomány(terület), melynek kialakult módszerei vannak az elméletek ellenőrzésére, tapasztalatokkal való szembesítésére.

Kontextuális és általánosítható összefüggések: a perspektivizmus

A határozott körvonalakkal rendelkező tudománykép, a mindenki által elfogadott tudományos normák stabil kiindulópontul szolgálnak a szaktudományi kutatásnak, érdemes tehát megbecsülnünk ezeket a rögzített kereteket. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy a tudományos normák és a tudósok önképe is változik sok tekintetben az idők folyamán. A szociálpszichológiában a módszertani önkritika máig emlékezetes hulláma csapott fel a hetvenes évek elején, mely a (nem utolsó sorban a kognitív disszonancia elmélet vizsgálatára kialakított szelektív) kísérletező kutatási stratégiát erős kritikával illette.

A kritika módszertani aspektusa a kísérleti helyzet mesterkéltségét és az általánosíthatóság ebből fakadó nehézségeit vette célba. Érdekes hatása a metsző módszertani és társadalmi-ideológiai kritikának, hogy a kísérletező, tudományos szociálpszichológiai szemlélet megerősödve kerül ki belőle, míg az alternatívát kínáló elképzelések megmaradtak marginálisnak szakterületen belül. Az előbbi úgy tudta a megfogalmazott kritikára jelentős részben megfelelni, hogy nem veszítette el hipotetikus-deduktív alapvonását, de érzékenyebb lett az ökológiai vagy külső érvényesség problémájára, akkurátusabban ellenőrzi a kísérleti manipuláció hatását, a kérdőívekben külön figyelmet fordít a szisztematikus torzításokra (pl. egyetértési torzítás, társas kíváncsiság hatása).

Úgy tűnik azonban, hogy a tudományelméleti kritika nem csak a kísérletező kutatás felszínét érinti. Példának okáért a kontextualizmus azt a szempontot hozza be a kísérleti elemzésbe, hogy nem létezik neutrális környezet, mindentől elvonatkoztatott, absztrakt ok-okozati viszony. Minden hatást a közvetítő- és háttérváltozókon keresztül meghatározott kontextuson belül kell értelmeznünk. McGurie perspektivizmusa ezt az alapvetően a [kvalitatív kutatási stratégiára](#) jellemző gondolatot emeli be a tudományos kutatásba a kísérletezés ok-okozati viszonyait megtartva. „Tudománypszichológiájának” az a kiindulópontja, hogy minden emberi reprezentáció, az emberi tudás menthetetlenül töredékesen, vagy saját szempontjaival átszínezve, esetleg egyszerűen csak tévesen reprezentálja a valóságot. A tudás tragikus jellemzője szerinte, hogy ebből következően mindenképpen téves általánosságban, ám található olyan konkrét helyzet, amelyben egy adott állítás (máskor épp az ellenkezője) igaz lesz.

A perspektivizmus éppen ezért nem a hipotézisek általános érvényű igazolására, sőt nem is a cáfolatukra törekszik, hanem azt keresi, hogy egy adott összefüggés milyen feltételek mellett áll fenn, s milyen elméleti nézőpontokból magyarázható. A kutatás empirikus, hipotézistesztlő szakaszára nem a kutatás lezárásaként tekint, mely a végkövetkeztetést tartalmazza, hanem a kreatív, hipotézisalkotó szakasz folytatásaként, ahol a hipotézisben megfogalmazott összefüggés mélyebb megértésére, összefüggéseinek teljesebb feltárására van mód. Leghelyesebb útnak tehát azt tartja, ha a kutatók előre megtervezett kutatási programok segítségével járják körül a vizsgált összefüggést különböző vetületekben. McGuire azt is vallja mindezek mellett, hogy a kutatói gyakorlat nem is áll olyan távol a perspektivizmustól, csupán a logikai empirista hagyományok a tudományos közlemények elejéről leválasztják a kontextusok keresésének hosszabb-rövidebb folyamatát, míg a végső, a kívánt összefüggést demonstráló kísérlet megszületett. Arra bátorít, hogy ezt közöljék a kutatók, sőt mi több az „elővizsgálatok” tételes bemutatásával a szisztematikus elemzés és az ezen alapuló tudatos tervezés lehetőségét is megteremtik. Mindez elvezet ugyan addig, hogy komplex kutatási programok válnak szükségessé minden jelenség vizsgálatában, de nem tagadja a kísérletező, [hipotetikus-deduktív módszerek](#) alkalmazását, sőt a perspektivizmus nem is képzelhető el az ilyen irányú kutatói jártasság, az empirikus, tudományos szociálpszichológiai kutatási módszerek magas szintű ismerete és a gyakorlatban kidolgozott, készség szintű használata nélkül.

A szociálpszichológia sajátossága

Általános tudományelméleti kiindulópontok után szűkítsük egy kissé a kört magára a szociálpszichológiára. **Tárgyában** is vannak sajátosságai a szociálpszichológiai kutatásnak. A társas helyzetekben viselkedő, azokat átélő embert vizsgálja, olyan helyzetekben, ahol a belső lelki folyamatok a társas-társadalmi meghatározottsággal kölcsönhatásban jelentkeznek. Fontos, hogy a társas jelenségek vizsgálatában ne essen a redukcionizmus csapdájába, és ne próbáljon mindent belső, intrapszichikus okokra visszavezetni. Ugyanakkor lássa, hogy a makrotársadalmi összefüggéseket hangsúlyozó társtudományi megközelítések is messze állnak saját nézőpontjától. Az egyéni szubjektumra (vagy kollektív jelenségre) koncentrálnak szociálpszichológusok csak korlátozott mértékben veheti alapul a társas viselkedés tárgyasult eredményeit (pl. társadalmi intézmények, kultúra), ezért tapasztalatszerzése inkább ki van téve az önbemutató törekvések, a szociális kíváncsiság torzító hatásainak. Támaszkodhat ugyanakkor a pszichológia egészében kialakított módszerekre, szemléletmódra.

Módszereiben is láthatjuk azonban a szociálpszichológiai kutatás sajátos vonásait. A szociálpszichológia történetének elemzői szerint az attitűdskálák jelentették azt a sajátos módszertant, mely a szociálpszichológusokat a tudományág születésekor felvértezte más tudományok felől is koherensnek és fontosnak tűnő különleges szaktudással. Később azonban a kísérletezés vált a szociálpszichológiai elméletalkotás kiindulópontjává. A helyzetteremtés és az etikai dilemmák mérlegelése ezekben a kísérletekben talán a szokásosnál is nagyobb hangsúlyt kapott az idők folyamán. A szociálpszichológia számára a kísérleti módszer azt is jelenti, hogy hagyományosan az általános emberi jellemzőket vizsgálta. Utóbbi időben terjedt el egyre inkább a szakterületen, hogy a kulturális, társadalmi körülményekre a korábbinál sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni. Ezzel párhuzamosan növekszik a kvalitatív módszerek szerepe is a szociálpszichológiai kutatásban.

A kutatási folyamatról

A tudományos kutatásnak leggyakrabban az eredményével szembesülünk, legyen az egy új elmélet vagy egy korábban nem ismert összefüggés. Ugyanakkor a tudomány művelőinek nem csak ezekben, de a kutatás menetében is jártasnak kell lenniük ahhoz, hogy egyrészt jobban értsék az adott terület eredményeit, másrészt aktívan közre is tudjanak működni az újabb eredmények elérésében. A tudományos kutatás folyamatában is megkülönböztethetünk különböző szinteket. Legáltalánosabban a tudományos megismerés alapelvei, de a választott kutatási stratégia, illetve az alkalmazott módszer is befolyásolja a célokat és a tennivalókat.

Általános szabály, hogy a tudományos kutatás különösen jól nyomon követhető, transzparens folyamat, amelynek minden fontos lépéséről a kutató beszámol a szélesebb tudományos közösség számára. Az explicitté tett összefüggéseket általában egy jól formalizált nyelv, így például a logika, vagy a matematika segítségével igyekeznek a kutatók egymás számára lefordítani. Mindez a kutatások egyik legfontosabb külső kontrolljaként a *megismételhetőséget* teszi lehetővé.

A tudományos kutatást két átfogó szakaszra bonthatjuk: a hipotézis megformálására és az empirikus ellenőrzésre. Általában az első, **hipotézisállító szakasz** miatt gondolunk úgy a tudományos kutatásra, mint különleges alkotó, kreatív tevékenységre. Sokan éppen ezt a kutatási fázist tartják a legnehezebbnek egy önálló kutatási feladatban (pl. műhelymunka, szakdolgozat megírásában), nehézségeik vannak a téma meghatározásában vagy éppen a hipotézisek megfogalmazásában. Bár a kreativitást magát nem lehet módszertani kurzusokon tanítani, mégis segíthetjük az érdekes kérdések megfogalmazását, ha összefoglaljuk, hogy milyen különböző utakon juthatunk el egy új hipotézisig.

A jó hipotézis elsődleges forrása, ha nyitott szemmel járunk a világban, rácsodálkozunk a hétköznapi eseményekben is a különösre, az alaposabban megvizsgálandó jelenségekre. Ezt a nyitott szemmel járást természetesen kiterjeszthetjük a szakirodalom tanulmányozására is. Itt is kereshetjük, hogy milyen jelenségekre, összefüggésekre nem adnak kielégítő választ az eddigi magyarázatok, mit nem vizsgáltak eddig a kutatók. Érdekes lehet azután, ha egy hétköznapiakban közhelyszerűen megtapasztalt összefüggés határait feszegetjük azzal, hogy szélsőséges formában fogalmazzuk meg, egészen addig, amíg már valószínűtlenné válik. Meg is fordíthatunk egyszerűen egy jól ismert összefüggést azzal, hogy éppen az ellenkezőjét tételezzük fel. Ha eddig a kutatások a hipotézis által bejósolt függő változóra koncentráltak, akkor a független állítjuk előtérbe, vagy fordítva. Fontos új irányt adhat a kutatásnak, ha egy alaposan vizsgált összefüggésben új közvetítő változókat feltételezünk a független és függő változó között, vagy a különböző kontextuális tényezők változtatásával keressük annak határait. A hipotézis állítás mellett (előtt) általában ebbe az első kutatási szakaszba szokták sorolni a kutatási célok megfogalmazását és a konceptualizálást is, melyek alapvetően a kutatás fogalmi-elméleti kereteinek és alapvető céljának megfogalmazását jelentik.

Könnyebb a dolgunk a kutatás második, **hipotézistesztlő szakaszával** kapcsolatban. Itt egyértelműen az a feladat, hogy olyan eljárást, eszközöket alakítsunk ki, melyek segítségével megbízhatóan és érvényesen tudunk következtetni arra, helytálló-e az előző szakaszban megfogalmazott hipotézis. A kutatás első és második szakaszát összekötik olyan kutatási lépések, mint az általánosabb kutatási stratégia, majd azon belül a konkrét módszer (pl. egy attitűdskála, tartalomelemzés módszer) megválasztása, melyek mind a kettő szempontjából fontosak. A hipotézistesztlő szakasz további lépései az operacionalizáció, a minta kiválasztása, magát a megfigyelés, az adatok rögzítése és elemzése.

Ha a tudományos kutatás első és második szakaszáról beszélünk is, természetesen nem feltétlenül kell lineáris folyamatnak felfognunk a kutatást, mely ebben az irányba és csak egyszer járja végig a meghatározott lépéseket. Az egyes szakaszok inkább csak a tervezés és megvalósítás fő irányát mutatják. A folyamat közben is van — a kutatási stratégiától és módszertől függően — több vagy kevesebb lehetőség az előző kutatási lépésekhez visszatérni. Arra pedig mindenképpen van mód, hogy a kutatás eredményeit azután visszacsatoljuk az elméleti kiindulópontokhoz, pontosítva azokat, új kérdéseket megfogalmazva a vizsgált jelenséggel kapcsolatban. A rugalmasság azonban nem jelenti, hogy nem kellene szisztematikusan és nyomon követhetően eljárunk a kutatások tervezésében és kivitelezésében. Ezért feltétlenül szükséges minden esetben megfelelően kidolgozott kutatási tervet készíteni, mely tartalmazza a kutató legfontosabb döntéseit, felvázolja az eltervezett lépéseket. Hasznos kiegészítése mindennek a *kutatási napló*, ahol rögzítjük a megvalósítás közbeni tapasztalatokat is.

Könyvtári kutatás és publikáció

Már korábban is utaltunk rá, hogy a szakirodalmi háttér és megalapozottság a tudományos kutatás egyik alapvető kritériuma. A vizsgálódás minden szakaszában szükségünk van erre a „mankóra”, ha érvényes és

megbízható munkát szeretnénk végezni. A **hipotézisállítás** kreatív szakaszában a pontos konceptualizáció feltétele, hogy áttekintsük, a minket érdeklő tématerületen mire jutottak eddig a tudományos kutatások. Mit találtak, mi az, amit viszont nem vizsgáltak még, milyen ellentmondások vannak a különböző eredmények között? Erre építhetjük saját kutatási hipotéziseinket. A saját kutatásunk következő szakaszában, a felállított hipotézis tesztelésénél megint csak fontos szerepe lehet a szakirodalmi tájékozódásnak. Az operacionalizálás során, a konkrét módszerek kiválasztásában is segít, amikor is arról tájékozódunk, eddig milyen **eszközök** és **eljárások** születtek a téma vizsgálatára. Mit tudunk átvenni, illetve átalakítani a magunk számára? Juthatunk olyan következtetésre is, miszerint nem létezik még megfelelő mérőeszköz, így mi magunk készítjük el (és majd publikáljuk!) az elsőt a témában. Végül a kapott eredményeink értelmezésénél ismételten szükségünk van a vonatkozó szakirodalomra, hogy saját kutatásunkat annak kontextusában elhelyezhessük és értékelhessük, valamint hogy a továbbvivő kutatásokhoz új ötleteket és szempontokat kapjunk.

A **szakirodalmi források**at hagyományosan három típusba szokás sorolni. Az **elsődleges források** maguk az eredeti publikációk (folyóiratcikkek, szakkönyvek, disszertációk, konferenciakötetek), melyeket a tudományos vizsgálódást végző kutatók írnak eredményeik bemutatására. Az **előzetes szakirodalmi források** azok az adatbázisok (pl. PsychINFO, EISZ), katalógusok és bibliográfiák, amelyek összegyűjtve tartalmazzák ezeknek az elsődleges forrásoknak a lényeges adatait (szerző, cím, kulcsszavak, esetleg rövid kivonat). Ezek az adatbázisok alkalmasak arra, hogy keressük bennük a minket érdeklő tématerületeket, publikációkat. A **másodlagos források** összegyűjtik és rendszerezik a felhalmozódott tudást egy-egy tématerületen belül. Ezeket a tankönyveket, lexikonokat, enciklopédiákat és kézikönyveket akkor érdemes tehát használni, ha nagyobb áttekintést, előzetes tájékozódást szeretnénk egy-egy témában (viszont nem „elegáns” dolog egy tudományos kutatás elméleti bevezetőjét ilyen forrásokra hivatkozva megírni, ott szükséges az elsődleges forrásokra hivatkozni!).

A szakirodalom keresése ma már sokkal egyszerűbb és gyorsabb, mint néhány évtizeddel ezelőtt volt; a szakirodalmi forrásoknak hatalmas adatbázisai léteznek. A „hagyományos” könyvtári katalógusrendszer mellett a „modern” **online katalógusok**, **elektronikus könyvtárak** is rendelkezésünkre állnak. Off-line (pl. CD-ROOM) és on-line (pl. EBSCO) **számítógépes kereső adatbázisok** segítségével nagyon gyorsan és hatékonyan lehet felderíteni a szakirodalmat, amihez persze meg kell tanulni a keresés sajátos logikáját. A hagyományos katalógusrendszerben szerző, cím és tárgymutató alapján kereshetünk, ez általában igaz a számítógépes keresésnél is, ám ennek vannak specifikumai, mivel itt meg kell tanulni egy-egy adatbázis kezelésének belső logikáját is. A keresés alapvető elemei a **kulcsszavak**, ezeknek a kombinációjával készíthetünk **keresőprofil**t, és juthatunk el a minket érdeklő speciális kutatási területre. A keresést megkönnyíti és rendezette teszi, hogy a tudományterületek létrehozták a maguk sajátos hierarchikus fogalomtárát (**tezaurusz**), ami tulajdonképpen lefedi az adott területet. Az adatbázisokban szereplő publikációk is ezek mentén lettek kategorizálva és kereshetővé téve, így a hatékony keresés érdekében fontos ezeknek a tezauruszoknak az ismerete.

A pszichológia-tudományban használatos legfontosabb **kivonat**-adatbázis a **PsychINFO**, mely a pszichológia szakirodalmát dolgozza fel, főként az egyesült államokbeli, ill. angolszász tudományos közleményeket (könyv, könyvfejezet és folyóiratcikkek), de válogat a világ többi részéről is. Az *Amerikai Pszichológiai Társaság* (APA) előállította adatbázis havonta frissítésre kerül, nyelve az angol. (A tudományos közélet, publikáció „hivatalos” nyelve az angol, így ha lépést akarunk tartani, elengedhetetlenül fontos hogy legalább a szakirodalmi szövegolvasás szintjén bírjuk a nyelvet!)

A PsychINFO és más adatbázisok (pl. PsychArticles, ScienceDirect, Web of Science) is megtalálhatóak jelenleg egy nagy **elektronikus információszolgáltató rendszerben** (EISZ), ami mindenki számára hozzáférhető a regisztrált gépekről (egyetemek, kutatóhelyek, minisztériumok, stb.) Hasonló integrált adatbázis még az **EBSCO**.

A **szakirodalom feldolgozása** már a tudományos publikáció előkészítő szakasza is egyben. Az értelmező olvasást együtt érdemes végezni a jegyzeteléssel: minden publikációból feljegyezzük a lényeges elemeket, a mi kutatásunk szempontjából fontos pontokat. Ezt követi a **szintézis**, amikor az áttekintett tudáshalmazt rendszerezzük, elemeit egymással viszonyba állítjuk (egyezőések, ellentmondások, stb.) így születik meg az összefoglalás, ami egy cikk elméleti bevezetője, a **felhasznált irodalom** jegyzéke vagy **bibliográfia** elkészítése lehet.

A tudományos **publikáció**nak több típusa van, ezek közül a legszigorúbb tartalmi és formai követelmények az **írásmű**vekkel kapcsolatosak. A szóbeli publikációknál (**előadás**, kutatási beszámoló) és a **poszter**-bemutatóknál a konkrét helyzet sokban befolyásolja a pontos kereteket és formát. (Mondhatják pl. egy konferencián, hogy a poszter-szekcióba meghatározott méretű, megadott szempontok szerint elkészített anyagokat várnak, vagy hogy egy előadás maximum 15 perces lehet.)

A tudományos publikáció tehát meghatározott részekből áll, mely részeknek az elvárásnak megfelelő tartalma kell legyen. Az első oldalra rövid [kivonat](#) kerül, mely 10-15 sorban (kb. 100 szó) összegzi a munka célkitűzéseit, a vizsgálati módszert, a kapott eredményeket és a levont következtetéseket. A végén célszerű 5-8 szavas kulcsszójegyzéket is megadni. (Ez nem minden esetben kötelező, de folyóiratban történő publikációnál mindenképpen szükséges. Itt gondoljunk arra, hogy ha mások keresni akarnak a témában, amelyben a mi munkánk is született, akkor milyen fontos szavak azok, amivel rátalálhatnak!) Az írást az elméleti **bevezető** indítja, amely „keretbe helyezi” a konkrét kutatást, tehát a témához kapcsolódó általános elméleti háttér bemutatásával indul, tölcészerűen szűkülve a kérdésfelvetésig, azaz a *hipotézisek* megfogalmazásáig. Fontos, hogy a kutatás hipotézise illeszkedjen a korábbi kutatások sorába, ezt tehát le kell írni, hogy mennyiben ismétli azokat, vagy a probléma mely újabb aspektusát vizsgálja.

A következő rész a **módszer** leírása. Itt a vizsgálat lefolytatásának pontos bemutatása szükséges, mégpedig úgy, hogy a leírtak alapján az akár megismételhető legyen. Célszerű a következő alfejezetekre tagolni: a *vizsgálati személyek*, (számuk, nemük, koruk, kiválasztásuk kritériumai, az egyes vizsgálati csoportokba való besorolásuk kritériuma stb.); az *eszközök* (az alkalmazott eszközök, berendezések, tesztek, kérdőívek mindegyikének pontos, hivatkozással ellátott bemutatása); az *eljárás* (a vizsgálat lefolytatásának pontos menete: hol, volt-e probléma, stb...) Ezt követően kell rátérni az **eredmények** bemutatására, mely az adatok *feldolgozásának menetét*, és az *elemzések eredményeit* tartalmazza (leíró statisztika pl. átlag- és szórásértékek, és összefüggés-elemzések, pl. az alkalmazott statisztikai próba értéke és a szignifikancia szintje). Áttekinthetőbb az adathalmaz, ha *táblázatok*, *ábrák*, *grafikonok* segítik a bemutatást. A következő alfejezet a **megvitatás**. Itt az elsődleges cél az előző részben bemutatott eredmények elemzése és magyarázata a bevezetésben felvetett hipotézis és a témában született korábbi vizsgálati eredmények kontextusában. (Például igazolódott-e a hipotézis, miért/miért nem, hogyan kapcsolódik ez az eredmény a korábbi kutatásokhoz, stb.) Ez a rész tulajdonképpen a főszöveg „lelke” és lezárása, ahol lehetőség van a főbb eredmények *diskussziójára*, az általánosabb következtetések levonására, a kutatás továbbfejlesztési lehetőségeinek, új elméleti elgondolások megfogalmazására. Itt érdemes lehet még egy *‘Korlátok’* alfejezet (vagy bekezdés), ahol meg lehet említeni a vizsgálat közben felmerült nehézségeket, korlátokat, (ön)kritikai szempontokat megfogalmazni a kutatással kapcsolatban. Az **irodalomjegyzék** ezt követően szerepel, ahol is alapkövetelmény, hogy a szövegben megjelölt – szabályos [hivatkozási rendben](#) megadott – [szakirodalmi hivatkozásoknak](#) és a [felhasznált irodalom](#) jegyzékének egyeznie kell. Csak olyan tanulmányokra történhet hivatkozás, melyeket az író olvasott (ez alól a közvetett hivatkozás és az absztraktra való hivatkozás képez kivételt). A **melléklet** is fontos részét képezi a publikációnak. Itt érdemes szerepeltetni a vizsgálat szempontjából releváns adatokat, szerkesztett formában, így a vizsgálati eszközt (kérdőív, interjú, leírás, stb.), és a nagyobb áttekinthető táblázatokat (alapstatisztikák, próbák paraméterei) is.

Témakörök

[Attitűdskálák és más kérdőíves kutatások](#)

[Szociálpszichológiai kísérlet](#)

[Kvalitatív kutatási stratégia a szociálpszichológiában](#)

Attitűdskálák és más kérdőíves kutatások

A szociálpszichológiában fontos szerepet játszanak a kérdőívekkel végzett kutatások. Köztük talán a legfontosabb – de nem az egyetlen – az attitűdök mérése. Az **attitűd** a szociálpszichológia egyik kulcsfogalma, mérése a tudományterület születésétől végigkíséri annak különböző fázisait, és ma is megújuló módszertani kihívásokat tartogat (pl. az implicit attitűdök kutatása). Klasszikus eszközök, az ún. **attitűdskálák** jelzik a területen a korai eredményeket, melyek máig hatással vannak a terület módszertanára. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az attitűd fogalmával kapcsolatosan számos belső feszültség, többértelműség nyomán minden tudománytörténeti korszak, tudományos iskola újrafogalmazza az attitűdkutatásban a számára fontos kérdéseket. Mi az attitűdre, mint belső mentális és társas folyamatok eredményére tekintünk, amely *dinamikus* jelenség, vagyis számolni kell azzal is, hogy változik (pl. meggyőzés, de akár a cselekedetek hatására is!), ebben érthető meg és tárható fel a mindenkori tartalma. Szót ejtünk az attitűdmérés nem kérdőíves módszereiről is, de az attitűdmérés mellett kitekintünk a kérdőíves kutatásra, illetve a reprezentatív kutatások feltételeire és hasznára is. Mindenekelőtt érdemes azonban röviden áttekinteni, hogy miként fordul elő az attitűd a szociálpszichológiai kutatásokban, függő és független változóként, illetve mit tudunk megállapítani az attitűddel kapcsolatos mentális folyamatokról, azok vizsgálatáról.

Az attitűd és más rokon fogalmak – mit mérünk?

Az attitűd fogalmának tisztázásakor gyakran merülnek fel olyan *rokon fogalmak*, mint az **érték** és a **vélemény** **hiedelem**. Fontos ezek viszonyáról röviden szót ejtenünk, mert zavart okozhat, ha szinonimaként használjuk őket, a szakirodalom ugyanis leggyakrabban elkülöníti ezeket a konstruktumokat. Közös elem bennünk, hogy mindegyik valamiféle mentális konstrukció, de hangsúlyaikban, minőségükben mások. A vélemény például valamivel *tényszerűbb tudás* (míg az attitűd szubjektívebb értékelés), a hiedelem sokkal inkább *szubjektív valószínűsége* annak, hogy az adott dolog valamilyen (míg az attitűd annak *kíváncsisága*, hogy a tárgya valamilyen), az érték pedig valamely *általánosabb*, központi *életcél* vagy *alapelv* (míg az attitűd konkrétabb értékelő viszonyulás). Ez a szétválasztás néha nehéz és erőltetettnek tűnik, hiszen a fentiek egymással összefonódva komplex rendszert alkotnak a személyiségen belül. Az attitűd kognitív összetevőjét például nevezhetjük egyes esetekben véleménynek; a központi értékek pedig nagyban meghatározhatják a konkrét attitűdök tartalmát. A valószínűség (hiedelem) és a kíváncsiság (attitűd) pedig együtt érdekes vizsgálati terepe a modern kutatásoknak (ld. McGuire és tanítványainak vizsgálatait).

Az attitűd fogalmának tisztázásakor felmerülő másik tipikus probléma a *szerkezetére* vonatkozik. Hagyományosan egyetértés van abban, hogy az attitűd valamiféle értékelő (érzelmi) viszonyulás. Számos elképzelés született azonban arra vonatkozólag, lehet-e összetevőkre bontani, s ha igen, hogyan. A mérés szempontjából nekünk ez annyiban fontos, hogy jó tisztán látni, pontosan minek a mérése is vállalkozunk. Fontos, hogy a legtöbb attitűdmérési módszer – főleg az attitűdskálák – *egydimenziós*: az értékelő (érzelmi) összetevőt szeretnék megragadni, mind irányában (pozitív vagy negatív), mind intenzitásában (*mennyire pozitív vagy negatív*). Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy emellett sok más szempontból is mérhetjük az attitűdöket, még ha ez nem is gyakori. Például vizsgálni lehet az attitűd *komplexitását* (kidolgozottság), *centralitását* (mennyire fontos), *kiugróságát* (mennyire van előtérben), vagy *bizonyosságát* (mennyire könnyen változtatható), stb.

Ok vagy következmény? Vagy mindkettő? Az attitűd, mint független, függő és mint közvetítő változó

Az attitűdöket főként azért vizsgálják olyan régóta, mert fontos következményeik lehetnek (pl. melyik politikusnak hisznek a választók, melyik terméket veszik a vásárlók). Érdemes tehát elsőként **oki tényezőként** tekinteni rá, azaz azt nézni, mikor jelenik meg **független változóként** a szociálpszichológiai kutatásokban. A legkézenfekvőbb és legtöbbet vizsgált összefüggés az attitűdök *viselkedéses következményeit* vizsgálja. Anélkül, hogy a számos ellentmondást tartalmazó összefüggés részleteibe elmerülnénk, fontos megjegyeznünk, hogy sokak szerint a viselkedés irányítása és a mentális reprezentációnak tekinthető attitűd *külön alrendszer* alkot a személyiségen belül, ezért a kettő közötti kapcsolatot *csak akkor tudjuk pontosan feltárni*, ha ezt a rendszerszerű eltérést belekalkuláljuk a vizsgálatainkba és befoglaljuk az elméleteinkbe. Közvetlenebb hatása lehet az attitűdnek a *megismerési folyamatokra*. Attitűdjeinknek nyilvánvaló és könnyen kimutatható hatásuk van az új információ felvételére. Előzetes tudásunk, mentális reprezentációnk fontos összetevőiként természetesen irányítják a

megismerést. Ennek hatása rokon a sztereotípiák önfenntartó jellegével: az új információt a meglévő attitűdjeink fényében értelmezzük, zárjuk ki, vagy figyelünk rá aktívan. Az attitűdök funkciói közül a megismerés (és a viselkedés) irányítása leginkább az ismereti és a hasznossági funkciókban mutatkozik meg.

Számos esetben azonban az attitűd nem valaminek az okaként válik fontossá, hanem **következményként**. Első példaként kínálkozik attitűdváltozás kutatása, mely éppen ezt az oldalt állítja középpontba. Klasszikus vizsgálatok mutatják ki a *meggyőző kommunikáció* hatását az attitűdre. A meggyőzés kutatásában azt vizsgáljuk, mások tudatos erőfeszítései mikor érik el a céljuknak kitűzött attitűdváltozást. A kommunikációs folyamatban számtalan tényező (pl. közlő személye, üzenet, helyzet) fejthet ki hatást a befogadó vélekedéseire, és ezeket érdemes különválasztani. Ugyanakkor a hatás, mely az adott tárgyra vonatkozó ítélet megváltozásában mutatható ki, fontos közvetítő lépéseken keresztül (pl. befogadás, elfogadás) jelentkezik, ezek vizsgálata külön-külön és összhatásukban is indokolt. A szakirodalomban alaposan körbejárt másik példa a különböző *konzisztenciaelméletek*. Az *attitűddinamikai* kutatások nem külső forrást keresnek az attitűdök megváltozása mögött, hanem a különböző nézeteink közötti kölcsönhatást. Attitűdformáló hatása van ugyanakkor *értékeinknek* is. Az attitűdök érték kifejező funkciójának vizsgálata azt feltételezi, hogy az általánosabb életcélok, elkötelezettségek hatással vannak az egyes attitűdtárgyak értékelésére. Számos jelentős kutatásban találjuk tehát az attitűdöt függő változóként.

Az attitűdök **közvetítő szerepét** is vizsgálhatjuk ugyanakkor, amikor azok másféle okok és okozatok között fontos láncszemként közvetítő (mediációs) változók lesznek. Ha befogadás és az elfogadás kapcsán már megidézett *folyamatmodelljét* vesszük alapul a meggyőzésnek, akkor azt látjuk, hogy a meggyőző kommunikáció és az ennek nyomán esetleg megváltozó viselkedés között az attitűdök közvetítő szerepe kézenfekvő. Ebben a modellben a meggyőzés nem áll meg a kinyilvánított attitűd megváltozásánál, fontos további lépcső a megtartás és a viselkedés, melyek ezután következnek.

Attitűd és más mentális folyamatok

A **mentális folyamatok** kutatásának saját története van a pszichológiában, így az attitűdkutatásban is különféle módon jelenik meg a szerepe. Jól illusztrálja ezt az **attitűd és a viselkedés kapcsolatának** kérdésköre is. Hagyományosan, (neo)behaviorista szemszögből nézve az attitűd egy *belső (mentális) mediációs változó* az inger és a viselkedéses válasz között. Itt érdemes megemlíteni például Osgood és munkatársainak neobehaviorista elméletét (*mediációs elmélet*), amely a *szemantikus differenciál skála* megalkotásához vezetett. A kognitív forradalom azonban szemléletváltást hozott itt is; az attitűd mint *tudatos, introspektív tudattartalom* került a vizsgálat fókuszába, és ekkortájt az *attitűddinamikai* vizsgálatok kaptak fő szerepet. Nyilvánvaló, hogy a kutatásnak ma is egyik fontos célja, hogy az attitűd viselkedéssel való komplex kapcsolatát feltárjuk (pl. milyen feltételek között, milyen attitűdök, hogyan jósolják be a viselkedést), ugyanakkor megjelentek más hangsúlyú megközelítések is. A legújabb, posztkognitív nézőponttal (kb. 1980-as évektől), a *nem tudatos mentális folyamatok* vizsgálata (és a rendszerszemléleti megközelítés) került a vizsgálatok fókuszába. A hagyományos mérési módok mellett a más területeken már sikerrel alkalmazott *projektív technikák* is bevezetésre kerülnek az attitűdök mérésére (pl. *TAT*, *történetmesélés*, rajz, mese, játék). A legújabb eredmény pedig, hogy bevezetésre került a nem tudatos, *implicit attitűd* fogalma, és a mérésére módszertani újításként sajátos technikákat alakítottak ki a kutatók (értékelő *előfeszítés*, GNAT, *IAT*).

Mindenképpen szót kell ejtenünk itt még a **mentális folyamatok és a személyiség viszonyának**, azaz a *kognitív stílus* egyének közötti különbségének vizsgálatairól, itt ugyanis sajátosan fonódik össze a mentális folyamatok és az attitűd fogalma. A kutatásokra itt kezdetben az volt a jellemző, hogy a gondolkodás *tartalmát* (pl. antiszemitizmus) és *stílusát* (pl. autoritáriánus) egyszerre vizsgálata (ld. pl. az Adorno-féle **F-skálát**, a Rokeach-féle **d-skálát**, vagy a Harvey-féle **Fogalmi Rendszerek Teszt**-et). Az újabb kutatások viszont igyekeznek elválasztani ezt a kettőt, és megragadni a gondolkodás általános jellemzőit, függetlenül a konkrét tartalomtól (ld. pl. a Kelly és Tetlock-féle **komplexitás-vizsgálatokat**, vagy legújabban Kruglanski elméletét a zárt-nyílt gondolkodásról, a „*lezárás iránti igény*” fogalmának bevezetésével). Nyilvánvaló azonban, hogy a stílus és a tartalom tökéletesen nem választható szét, hiszen előbbi predispozíció arra, milyen tartalmakra (pl. attitűdök kialakítására) lesz fogékony a személy gondolkodásában. A nézetrendszerek, a kognitív stílus vizsgálatainak módszertanára sajátosan jellemző a speciális *többszörös statisztikai eljárások* (FA, MDS, *klaszteranalízis*) használata, melyek képesek megragadni nézetek szerveződését.

Sokféleképpen mérhetünk attitűdöket

Az attitűd mérésének módszereit alapvetően két típusba sorolhatjuk attól függően, hogy a személy tudatában van-e a mérésnek (közvetlen módszer) vagy sem (közvetett módszer). A közvetlen mérési módok előfeltevése, hogy a személy képes attitűdjeit tudatosítani, és azokról a megadott keretek alapján (ön)beszámolót adni. A skálák, a kérdőívek és interjúk, vagy akár a hamis szonda módszere ezen előfeltevés alapján dolgoznak. A közvetett módszerek esetében nem magát a személyt kérdezzük, mivel vagy nincs tudatában a mérésnek (megfigyelés egyes esetei, mint pl. az elveszett levél technika), vagy nem képes a válaszait tudatosan irányítani (fiziológiai mérések, reakcióidő), illetve kevésbé kontrollálja azokat (projektív technikák). Ezeknél a módszereknél tehát valamely közvetítő változót, elsősorban a viselkedést vagy a nem tudatos folyamatokat igyekszünk mérni.

Nyilvánvaló, hogy *minden módszernek vannak előnyei és hátrányai*; az egyes módszerek „bevetettségét” mindig az aktuális vizsgálathoz igazítva kell mérlegelni. Meg kell fontolni például: mi a fő célunk a méréssel? Egyéneket akarunk összehasonlítani, osztályozni? Gyorsan és viszonylag könnyen szeretnénk nagyobb mennyiségű adatot gyűjteni? Ez esetben a leggyakrabban használatos módszert, az attitűdskálát érdemes alkalmazni. A vizsgálati témánk „kényes”? Szeretnénk minimalizálni a szociális kíváncsiság torzító hatását? Fontoljuk meg a közvetett módszerek alkalmazását (megfigyelés, projektív technikák, IAT)!

Mint már említettük, az attitűd mérésének „prototípusa” az attitűdskála. Már az első mérések is skálával történtek a korai időkben (Thurstone-skála és Likert-skála), ezek a klasszikus skálák még ma is használatosak, és a repertoár azóta tovább gazdagodott (Osgood: szemantikus differenciál, kumulatív skálák: Bogardus és Guttman). A skálák széleskörű elterjedésének oka, hogy az általuk nyert eredmények jól kvantifikálhatók és így könnyű összehasonlítást tenni velük. Olyan praktikus szempontok is szólnak mellettük, hogy viszonylag könnyen, olcsón nagy mennyiségű adat gyűjtésére alkalmasak, valamint könnyen feldolgozhatóak az így nyert adatok. A skálákban közös, hogy az attitűd érzelmi-értékelő viszonyulását vizsgálják elsősorban. Szigorú matematikai értelemben ordinális mérőeszközök, ám a gyakorlatban a szociálpszichológusok intervallumskálájúként kezelik a kapott eredményeket, elsősorban azért, mert így sokkal többféle statisztikai elemzésre van lehetőség. Bár a matematikában képzett szigorú kritikusok emiatt olykor a fejüket csóválják, az eredmények igazolni látszanak ezt a gyakorlatias megközelítést. A különböző típusú attitűdskálák számos dologban eltérhetnek egymástól: *elméleti előfeltevéseikben* és ezzel összefüggésben *a skálaszerkesztés menetében*, vagy akár a *specifikusságukban* eltérnek, így *alkalmazhatóságuk* és *korlátaik* is részben különböznek.

Végül érdemes még különbséget tennünk az index, a skála és a tipológia között. A legegyszerűbb mérőeszköz a tipológia, ami pusztán két vagy több nominális változó metszéspontján képzett kategoriális változó, szemben az indexszel és a skálával, amelyek ordinális (sokszor intervallumskálájúnak tekintett) mérőeszközök. Az index segítségével rangsorolni lehet a megfigyelt eseteket, egyforma súlyú tételek egyszerű összeadásával képezve a mérőszámokat. Megmondhatjuk például, hogy ki szeret jobban egy adott mosóport és ki kevésbé. A skála a legösszetettebb eszköz, mert itt az egyes itemeknek is belső hierarchiája van. A Thurstone-skálában például azt tűzték ki, hogy 11 fokozatban mérhetővé teszik az attitűdöket, mely fokozatok egymástól egyenlő távolságra vannak. Ezzel nem csupán egy rangsort, de abszolút értékelést is igyekeztek lehetővé tenni. Bár a skálák komplexitása magában hordoz bizonyos veszélyeket, több információval szolgálnak, mint az egyszerű rangsorok.

A kérdőíves adatgyűjtésnek is van pszichológiája!

Az attitűdök mérésének legtipikusabb és leggyakoribb formája, a kérdőív ugyanakkor általánosabb vizsgálati módszer. Az önbeszámolón alapul, melynek során a megkérdezett személy egy szisztematikusan felépített kérdéssort válaszol meg saját maga (önkitöltős) vagy egy kérdező közvetítésével (megkérdezéssel). A kérdezési módoknak ezeken belül is számos konkrét változata van, a hagyományos papír-ceruza eljárásoktól a modern számítógéppel, internettel támogatott eljárásokig, sokféle lehet például az önkitöltéses módszer. A konkrét mód kiválasztása itt is körültekintést igényel, az előnyök és a hátrányok mérlegelését. (Pl. az önkitöltős módszer olcsó és gyors, ugyanakkor nagyobb az esélye a félreértésnek, a pontatlan, hiányos válaszoknak.)

Többféle kérdéstípust különíthetünk el egy kérdőívben belül. A főkérdés magára a vizsgált jelenségre vonatkozik, a demográfiai kérdések a válaszolóval kapcsolatos háttérváltozókat derítik fel, a kiegészítő kérdéseknek pedig lehet ráhangoló, levezető vagy ellenőrző szerepük. Formáját tekintve a kérdésformák gazdag tárházából válogathatunk, például nyitott vagy zárt, táblázatos, rangsorolós, feleletválasztós, leltár, rács formátumút, stb. A legfontosabb szempont ugyanakkor, hogy jó kérdéseket tegyünk fel. Ezt az elsőre egyszerűnek tűnő feladatot nem is olyan könnyű kivitelezni. Gyakran előfordul, hogy a végleges

kérdőív elkészüléséig számtalan próbaváltozat hibáin keresztül vezet az út. A megfelelő adatok gyűjtéséhez világosan, közérthetően megfogalmazott; egyértelmű (nem lehet többféleképpen értelmezni); rövid (amennyire csak lehet); nem sugalmazó; elfogulatlan kérdések kellenek. Igen gyakori hiba, amikor egy kérdés több dologra is rákérdez – ilyenkor a kérdezettnek és utólag a kutatónak is nehéz megmondani, a kérdés melyik részének is szóljon ill. szolt a válasz.

A megfelelő kérdések megfogalmazása alapvető, de a *jó kérdőív* megalkotásához ennél több kell, az egész kérdőívet kell áttekinthető és átlátható formába önteni. Fontos például, hogy ne legyen túl hosszú, ugyanakkor nem érdemes a helyspórolás miatt összezsúfolni. A kérdések sorrendjét is alaposan át kell gondolni: mivel érdemes indítani, mit nem szabad a végére hagyni, melyik kérdések nem szerepelhetnek semmiképpen egymás után. Praktikus, sok segítséget adó szempont, ha az [adatbevitt](#) megelőző [kódolás](#) elő van készítve rajta (pl. szílen kódokkockák).

A kérdőíves kutatást tágabb kontextusban nézve szót kell ejtenünk annak *stratégiájáról* is. Ha már tudjuk, mit szeretnénk vizsgálni, meg kell tervezni a hogyan is. Mint minden kutatásnál, itt is célszerű egy kutatási tervet készíteni, amiben kellő részletességgel leírjuk a tervezett vizsgálatunk lépéseit. Dönteni kell a mérőeszköztől (saját vagy már más által használt?) és a [mintavételről](#), amellyel az adatfelvételt bonyolítjuk majd. A kutatás hatékonyságát növeli, ha egy *előzetes tesztelésnek* vetjük alá a mérőeszközünket, mert így tudjuk korrigálni az esetleges hibákat. A mintavétel a kutatás egyik sarkalatos pontja, hiszen az eredményeink általánosíthatóságát és érvényességét nagyban befolyásolja, hogy a vizsgálni szándékozott populációhoz képest kiket sikerült valóban vizsgálnunk. Egyáltalán nem minden kutatásban szükséges (ld. pl. a kvalitatív kutatásokat) és/vagy lehetséges (ld. pl. a pszichológushallgatók műhelymunka-kutatásait) azonban a nagy, reprezentatív minta használata.

Maga a kérdőíves kutatás is felfogható **pszichológiai folyamatként**, melyben mind a kutatás végzőjének, mind a válaszadónak (és a kettejük között esetleg megjelenő kérdezőnek, kódolónak) sajátos előfeltevései, megismerési és motivációs jellemzői jelennek meg. A *kérdések megfogalmazása* sokszor magában hordozza a kutató céljait, ami nem jelenti feltétlenül azt, hogy teljes mértékben megelőlegezné a válaszokat, de mindenképpen korlátozza a lehetséges reakciókat. Még a nyitott kérdés is viszonylag strukturált helyzet a válaszadónak, hiszen egy feltett kérdésre kell válaszolnia. A kérdőívek ugyanakkor tipikusan zárt kérdéseket tartalmaznak, melyek még inkább magukon viselhetik a kutató saját elképzeléseinek hatását. Mivel itt a kutató által *megfogalmazott válaszlehetőségek* közül választ a megkérdezett személy, alapvető jelentősége van annak, hogy milyen kérdést tettek fel és milyen lehetőség volt a válaszadásra. A kérdések megfogalmazása mellett, az *eredmények értelmezésével* is befolyásolhatja a kutató szemlélete, előfeltevései az eredményt. Klasszikus példa a kutatói interpretáció erejére a faktorelemzés, melynek során az együttjáró tételek közül egyesek szerepét felnagyíthatja, másokét csökkentheti a kutató, sőt a kialakult faktorokat is a kutató nevezi el, értelmezve a tételek együttjárását.

Fontos tudnunk, hogy nem csupán a kérdező elvárásai, előzetes felkészültsége van hatással a válaszadásra, de magának a **válaszadónak beállítódása**, ezen belül a kognitív folyamatai motivációja is alapvetően befolyásolhatja a megszülető válaszokat. A kérdezési helyzetben biztosítanunk kell, hogy a kérdezett figyelmét ne tereljük el más ingerek a válaszadástól, a kérdések érthetőségével és intuitív relevanciájukkal (a személy is élje át, hogy jelentősége van a válasznak és ő képes azt megadni). A képességek olyan elemi szinten is jelentkeznek, hogy önkéntes kérdőíveknél a kérdést és a válaszokat el kell tudni olvasni és meg kell tudni érteni. Ha a válaszok skálákat tartalmaznak, akkor például hasznos az elemi matematikai képesség. Azt gondolnánk, hogy ez mindenképpen megvan a válaszadónak, ám nem is olyan biztos, hogy egy 1-10 közötti skála közepének nem az 5-öt választják tévesen maguktól a válaszadók.

A kérdőíves kutatás hosszú története során különböző helyzetekben derültek ki **szisztematikus torzítások** (pl. egyetértési torzítás, társas kíváncsiság), melyek jelentősen megváltoztatják a megszülető válaszokat. McGuire az ilyen műtermékek sorsát számos lépcsőben elemzi. Abból indult ki, hogy a kutatók nagyon sokáig, igyekeznek figyelmen kívül hagyni a problémákat. Ha eljutnak a műtermék felismeréséig, akkor elkezdnek a kialakítani valami védelmi szisztémát nem kívánt hatásainak kiküszöbölésére. Az egyszerű figyelmen kívül hagyás után jöhet a „torzításgyanús” válaszok (vagy válaszadók) adatbázison belül is érvényesíthető *kizárása*, esetleg *csapdaskálák* elhelyezése és adatainak figyelembe vétele a közösen vizsgált jelenségre. A legkreatívabb megoldás mégsem ez, hanem az, ha a torzító hatásért felelős tényezőket külön is tudjuk elemezni és egyéni különbségeket tudunk megállapítani, de csoportokat is jellemezhetjük az átlagértékekkel.

Honnan tudjuk, hogy jól végeztük a dolgunkat?

A kérdőíves kutatásokkal kapcsolatban éppúgy felmerülnek a **megbízhatóság** és az **érvényesség** problémái, mint másutt. Bizonyos fajta zárt kérdőíveknél (pl. az összegző attitűdskáláknál) szerencsére jól kidolgozott statisztikai eszköztár áll rendelkezésünkre, hogy ellenőrizzük, valóban jól végeztük-e a dolgunkat. A kérdőív **megbízhatóságát** időben (újiból felvétellel) és belső konzisztenciája vonatkozásában is ellenőrizhetjük. Az utóbbira manapság az ún. Cronbach-féle alfa-együttható és az item-totál korrelációk kiszámítása használatos, de faktoranalízist is alkalmazhatunk.

Ami az **érvényességet** illeti, ott nyilván csak a **szerkezeti** és a **külső** jöhet számításba, hiszen a kérdőívvel oksági kapcsolatokat nem vizsgálunk. A **külső érvényesség** elsősorban a jó mintavételen múlik. A **szerkezeti érvényesség** vizsgálatára gyakran alkalmazott módszer – nemcsak a szociálpszichológiában! –, hogy a mérni kívánt konstrukttal kapcsolatos **különbségeket** keresünk a kérdőívben különböző pontszámokat elérő emberek között. Ennek egyik iskolapéldája a machiavellizmus vizsgálata: a kutatók olyan kérdőívet szerkesztettek, amellyel a machiavellizmus személyiségvonását kívánták mérni (vagyis azt, hogy az adott személy mennyire hisz mások manipulálhatóságában, s mennyire képes és hajlandó erre), majd ügyes kísérletek és megfigyelések segítségével kimutatták, hogy a magas pontszámú emberek valóban hajlamosabbak mások manipulálására, illetve sikeresebben tudnak manipulálni. A **szerkezeti érvényesség** további mutatója lehet, ha kérdőívünk úgy korrelál más mérőeszközökkel, ahogyan azt a konstrukttumok elméleti meghatározásai alapján várhatjuk tőle.

A statisztikai elemzések persze nem mentenek fel bennünket a kérdőívszerkesztés korábban már említett egyéb követelményei alól, vagyis például hogy jól fogalmazzuk meg a kérdéseket, jó instrukciót írjunk, és így tovább (ld. fentebb). Ugyanakkor ha lehetőségünk van rá (megfelelő típusú a kérdőív, rendelkezünk a megfelelő adatokkal), mindig végezzük el ezeket az elemzéseket, mert ezek is megmutatják, mennyire sikerült jól a kérdőív. A rosszul megfogalmazott vagy irreleváns kérdéseknek például gyakran gyenge az item-totál korrelációjuk, faktorelemzésnél nem illeszkednek jól egyik faktorhoz sem, valamint az is kiderülhet, ha esetleg nem a megfelelő konstrukttumot mértük.

Nem vagyunk egyformák – avagy a kultúrközi összehasonlítás

A szociálpszichológiában egyre nagyobb teret hódít az a felismerés, hogy a társas megismerés, a társas érzelmek és a viselkedés nem független az egyént körülölelő és szocializáló kultúrától. A **kulturális összehasonlító pszichológia** ezért egyre népszerűbb kutatási terület, és bár a 2000-es évek elejére még mindig nem került be teljesen a szociálpszichológia fősodrába, óriási növekedési potenciál és lehetőségek rejlenek benne.

Erről a sajátos kutatási területről – amely egyben szemléletmód is – összefoglalónkban azért a kérdőíves kutatásoknál beszélünk, mert a legtöbb ilyen kutatás kérdőívekkel készül. Bár nem feledkezhetünk meg a **kulturális pszichológia** és az **„őshonos” vagy „helyi” pszichológia relativista** megközelítéseiről sem, a kultúrközi vizsgálatok zöme mégis a kvázifüggetlen változóként kezelik a kultúrát, a „független változó” szerepét pedig általában különböző kérdőívek játsszák (pl. attitűdskálák, érték kérdőívek, nézeteket és hiedelmeket vizsgáló kérdőívek).

A kutatás lényege tehát az, hogy ugyanazokat a kérdőíveket több különböző kultúrában is felveszik, majd az eredményeket összehasonlítják a kultúrák között. Az ilyen fajta kutatásban a legfőbb probléma az **ekvivalencia**: az, hogy a kérdőívek *ugyanazt* a konstrukttumot lehetőleg *ugyanúgy* mérik. Az ekvivalenciára sokféle veszély leselkedik: lehet, hogy ugyanaz a fogalom különböző kultúrákban nem pontosan ugyanazt jelenti (pl. „intelligencia”), vagy nem ugyanazok a helyzetek és viselkedésmódok kapcsolódnak hozzá (pl. a szorongáshoz). Az is lehet, hogy az egyes tételeket a válaszadók másképp értelmezik, a fordítási problémákról nem is beszélve.

A veszélyek közül még ez utóbbiakat a legkönnyebb kezelni, erre elterjedt módszer a kérdőív **oda- és visszafordítása**: az eredeti nyelvről lefordított kérdőívet egy másik fordító visszafordítja az eredeti nyelvre, s ha a visszafordított változat nagyjából egyezik az eredeti verzióval, akkor bízhatunk benne, hogy jól sikerült a fordítás. Arra is törekedni kell, hogy a különböző kultúrákból vett minták összehasonlíthatók legyenek: más egy egyetemista minta egy olyan fejlett országban, ahol a 18-25 éves korosztály fele jár egyetemre, és más ott, ahol csak 5%-a. Gyakori az is, hogy különböző kultúrákban élő kutatók fognak össze, mivel így korrigálhatják egymás téves elképzeléseit a másik kultúrájával kapcsolatban. Alkalmazható a **decentrálas** módszere is. Természetesen igen kifinomult statisztikai eszköztár is rendelkezésükre áll a kérdőíves összehasonlítások elemzéséhez és a lehetséges torzítások kiszűréséhez (pl. **faktoranalízis**, **tétel-válasz elmélet**).

A szociálpszichológiai kísérlet

Miért és mikor (ne) szeressem? Avagy a kísérlet helye a szociálpszichológia módszerei között

A **kísérletezést** már a kurzus elején megemlítettük mint a kutatási stratégiák egyikét. A kurzus második nagy blokkjában részletesebben is megismerkedünk vele. Először is: miben más a kísérlet az egyéb kutatási módszerekhez képest? Leginkább abban, hogy a kísérletező kutatók *szisztematikusan manipulálnak* egy vagy több tényezőt (*független változót*), amelyekről feltételezik, hogy *oki hatást* gyakorolnak más tényezőkre – ez utóbbiakat pedig *függő változóként* mérik és vizsgálják, hogy az általuk felvett értékek alakulása vajon tényleg függ-e a független változók szintjeitől. A kísérlet **legfőbb előnye** éppen ezért az, hogy eredményeiből *okági következtetéseket* vonhatunk le, vagyis nagy a *belső érvényessége*. A független változók manipulációja viszont *idő- és munkaigényes*, gyakran ráadásul *ellenőrzött körülményeket igényel*, amelyek leginkább laboratóriumban biztosíthatók. Emiatt a kísérletekben alkalmazott minták rendszerint *kisebbségi és kevésbé reprezentatívak*, mint pl. egy kérdőíves felmérésnél. Ez és a gyakran mesterséges laboratóriumi helyzet csökkenti az eredmények általánosíthatóságát. A kísérletezésnek **hátránya** tehát, hogy más kutatásokénál kisebb lehet a *külső érvényessége*. A *szerkezeti érvényesség* és a megbízhatóság tekintetében kevésbé rangsorolhatjuk egyértelműen a kísérletet más módszerekhez képest. Ilyen vonatkozásban a kísérlet lehet erős és gyenge is: ez a manipulációra és mérésre alkalmazott konkrét módszerektől függ.

Beszélhetünk viszont arról, hogy a kísérlet **mikor és hogyan alkalmazandó**. Ez leginkább a vizsgált probléma természetétől függ. Gondoljunk bele, mi minden kell a kísérlethez: jól definiált független változó(k) oki hatását vizsgáljuk jól definiált függő változó(k)ra; megbízható és érvényes módon kell a független változókat manipulálni, a függő változókat pedig mérni, mindkét esetben a torzító tényezők kiküszöbölésével. Kísérletezni ezért akkor érdemes, ha teljesül két feltétel.

Először is kell az, hogy *már elég világos képünk legyen a vizsgált jelenségekről* ahhoz, hogy egyértelmű *hipotézist* fogalmazhassunk meg, *konceptuálisan* (azaz fogalmilag) jól definiált változókkal. A vizsgálódás kezdeti szakaszában lehet, hogy érdekesebb olyan leíró vagy feltáró jellegű kutatásokat végeznünk, amelyekre más módszerek (pl. a kérdőíves vagy a kvalitatív) alkalmasabbak.

Másodszor: arra is szükség van, hogy *képesek legyünk a független változókat hatékonyan és torzításmentesen manipulálni, a függő változókat pedig ugyancsak érvényesen és megbízhatóan mérni*. Amennyiben ezzel kapcsolatban kétségek merülhetnek fel, jobb még a kísérlet előtt célzott elővizsgálatokat végezni, mint utólag szembesülni az eredmények hasznavehetetlenségével. Ha pl. korántsem biztos, hogy az alkalmazni szándékolt manipuláció a független változó szintjeit a megfelelő módon állítja be, érdemes előtesztelést végeznünk ennek vizsgálatára, és amennyiben szükséges, az alkalmazandó manipuláció átalakítására. Ugyanez érvényes a függő változóra is: mérésére olyan módszert alkalmazzunk, amelynél eléggé biztosak lehetünk abban, hogy *megbízhatóan és érvényesen* mér (pl. azért, mert mások már eredményesen alkalmazták, vagy mert mi magunk teszteltük elővizsgálatban). Nem érdemes viszont kísérleteznünk, ha nagyon sok változó bonyolult összefüggéseit vizsgáljuk, mivel a kísérletben ezt gyakorlatilag úgysem tudjuk megoldani.

Vegyük észre azt is, hogy vannak olyan változók, amelyek **nem manipulálhatók**: vagy azért, mert ez nem volna etikus (pl. drogfüggőség, erős szorongás, stressz vagy fájdalom), vagy azért, mert egyáltalán nem is lehetséges (pl. nem, lakóhely, társadalmi helyzet). Olykor a függő változókkal kapcsolatban is felmerülhetnek ilyen problémák: itt is vannak etikai korlátok (pl. agresszív viselkedés mérése), és gyakorlatiak is (pl. bonyolult belső folyamatok vagy hosszabb távú hatások mérése). Ilyenkor alkalmazhatjuk az említett változókat valamilyen „méréselt” formában (pl. agresszió: áramütés helyett kellemetlen, berregő hang az „áldozat” fülébe), próbálkozhatunk különleges technikákkal (pl. reakcióidő-mérés, „hangosan gondolkodásról” készült jegyzőkönyvek elemzése), végezhetünk természetes- vagy kvázikísérletet, vagy teljesen el is állhatunk az adott problémával kapcsolatban a kísérleti módszer alkalmazásáról.

A megfelelő kutatási módszer kiválasztásánál emlékeznünk kell arra, amit a kurzus elején tanultunk: **nincs tökéletes módszer**, minden kutatási stratégiának más-más előnyei és hátrányai vannak. A vizsgált kérdés természete dönti el, hogy milyen előnyökért cserébe milyen hátrányokat érdemes vállalnunk. Hosszabb távon azt is megtehetjük, hogy *ugyanazt a kérdést különböző módszerekkel is vizsgáljuk*. Ilyenkor

reménykedünk, hogy mindegyikkel nagyjából ugyanazokat az eredményeket kapjuk – és ha mégsem, azáltal kiszűrhetjük a módszerspecifikus hatásokat.

Melyiket szeressem? Avagy a kísérletek típusai

A kísérleteknek a legtipikusabb változaton, a laboratóriumi kísérleten kívül több más típusa is van. A **laborkísérlet**, mint a neve is mutatja, laboratóriumban (egyetemen, kutatóintézetben), vagyis a kutató számára „hazai pályán” zajlik, ahol maximális kontrollt gyakorolhat a körülmények, s így a független változók felett. Az ilyen helyzet azonban életidegennek és mesterkéltnek is bizonyulhat. Ezért a kutatók, ha tehetik, **terepkísérleteket** is végeznek: az életszerűségért, vagyis a magasabb külső érvényességért cserébe vállalják a helyzet feletti kisebb kontrollal járó veszélyeket, az olyan zavaró tényezők jelenlétét, amelyek fenyegetik a belső (és kisebb mértékben a szerkezeti) validitást. Ez nem azt jelenti, hogy a laboratóriumi kísérlet „rosszabb” lenne, hiszen ott a kisebb külső validitásért a magasabb belső és a könnyebben biztosítható szerkezeti érvényesség kárpótol. A kísérletek típusain belül is igaz, hogy mindegyik módszernek más-más előnyei és hátrányai vannak. Döntsük el, az adott helyzetben melyiket éri meg a leginkább alkalmaznunk!

Mind a labor-, mind a terepkísérlet feltételezi, hogy a kutató manipulál egy vagy több független változót. Amikor ez gyakorlati vagy etikai okokból nem lehetséges, végezhetünk **természetes** avagy **kvázikísérletet**. Ilyenkor a független változót rajtunk kívül álló tényezők manipulálják (pl. nő vagy férfi a résztvevő, értesült-e valamilyen eseményről, milyen helyen lakik stb.). Így ez valójában nem igazi kísérlet (ettől „kvázi-”), és az eredményekből is csak nagyon óvatosan vonhatunk le okási következtetéseket. Előfordulhat, hogy egy többváltozós kísérlet az egyik (vagy akár több) független változó szempontjából „valódi”, de tartalmaz kvázifüggetlen változókat is.

A kísérletek sajátos típusa a **hatásvizsgálat**: ilyenkor azt vizsgáljuk, mennyire volt eredményes a világban valamilyen területen ténylegesen bevezetett, az érintettek életét befolyásoló gyakorlati beavatkozás vagy reform. Ilyen beavatkozás nagyon sokféle lehet: pl. iskolákban új oktatási, cégeknél új termelési, irányítási vagy bérezési módszer bevezetése, valamilyen prevenció program (pl. drogok, ittas vezetés vagy huliganizmus ellen), vagy akár valamilyen nagyobb reform (pl. egészségügy). A hatásvizsgálatnak a pszichológiai (viselkedéses, érzelmi és gondolati) következmények vizsgálata persze *csupán az egyik összetevője* a sok egyéb lehetséges szempont (pl. gazdasági) közül.

Végül ne feledkezzünk meg két ritkább fajta „kísérletről” sem: a **fenomenológiai kísérletről** és a **gondolatkísérletről**. Az előbbinél nem valamilyen független változó hatásaira vagyunk kíváncsiak, hanem laboratóriumi körülmények között elő akarunk állítani egy jelenséget, hogy aztán megfigyelhessük. Néhány szociálpszichológiai példa: Festinger, Pepitone és Newcomb (1952) az egyéniségvesztésről; Brown (1958) a pánikról. A gondolatkísérlet pedig olyan „kísérlet”, amelyet a valóságban nem végzünk el, csak végiggondolunk. Empirikus eredményeket persze nem hoz, de, az előzetes gondolkodás és tervezés idején hasznos lehet.

Hogy kezdjek neki? A kísérlettervezés lépései és alapfogalmai

A kísérletezés első lépése (a vizsgálni kívánt téma kiválasztása és a szakirodalmi tájékozódás után, amelyekre most nem térünk ki) a hipotézis megfogalmazása, és vele együtt a konceptualizáció. A fogalmak és a köztük feltételezett viszonyok tisztázását követi az operacionalizáció. A kettőt azért is érdemes egymástól elválasztani, mert *ugyanazok a konceptuális változók többféleképpen is operacionalizálhatók*.

Az operacionalizáció megtervezésével nagyjából egy időben el kell döntenünk azt is, milyen és mekkora mintával dolgozunk a kísérletben. A kísérlet általában idő- és munkaigényes mind a kutatók, mind a résztvevők számára, ezért a kísérletekben többnyire jóval kisebb (mintegy 40-100 fős) minták vesznek részt, mint a nagy kérdőíves vizsgálatokban. A kísérletek mintái ezért *általában nem is reprezentatívak*. Gyakori egyetemi hallgatók alkalmazása résztvevőként: ez kényelmes és egyszerű megoldás, de veszélyezteti a kutatás külső érvényességét. Főleg akkor érdemes egyetemista mintával dolgoznunk, ha olyan jelenséget vizsgálunk, amelyről feltételezzük: annyira általános, hogy tekintetében nincs különbség az egyetemisták és a teljes populáció között.

Az operacionalizáció első lépése az, hogy megtervezzük a kísérlet elrendezését. A legegyszerűbb elrendezésben csak egy fajta manipuláció hatását vizsgáljuk úgy, hogy a résztvevők felét valamilyen „kezelésben” részesítjük (pl. megnéznék egy filmbeljátszást, információt kapnak, találkoznak egy beavatott személlyel, alkoholt fogyasztanak, stb.), míg a másik felüket nem. Ebben az esetben kísérleti- és kontrollcsoportokról beszélhetünk. Lehetséges persze többféle „kezelés”, azaz több kísérleti csoport

alkalmazása is. Az elrendezést nagyjából meghatározza, hogy a **hipotézisben** hány és milyen típusú változó szerepel, és ezeknek *mik a szintjei*. Ha pl. két **független változót** vizsgálunk, és az egyiknek kettő, a másiknak négy lehetséges szintje van, az összesen nyolcféle kísérleti helyzetet vagy **feltételt** jelent, 2x4-es elrendezésben.

A fentiekből azonban még nem következik, hogy a kísérlet során **egy személy hány feltételben vegyen részt**. Amennyiben lehetséges, célszerű egy résztvevőt több feltételben is szerepeltetni (pl. ha a kísérlet tárgya különböző ingerek, ingerszemélyek vagy ingerhelyzetek megítélése vagy a rájuk adott reakció). Ha nem lehetséges, hogy egy résztvevő több feltételben szerepeljen (pl. mert rájönne a kísérlet céljára és ez elrontaná az eredményeket), akkor minden feltételben más-más embereknek kell résztvenniük! Előbbi esetben **személyeken belüli összehasonlításról (vagy összetartozó mintákról)** beszélünk, az utóbbi esetben pedig **személyek közötti (vagy független mintás) összehasonlítás** történik.

Alapelv ugyanakkor, hogy a **feltételeknek csakis a független változó tekintetében szabad (és kell) különbözniük**, minden másban azonosak kell, hogy legyenek! Hogyan érhető ez el? **Személyeken belüli összehasonlításnál** elsősorban a feltételek sorrendjének hatását kell kiküszöbölnünk – erre az egyik jól ismert és gyakori módszer a **latin négyzet elrendezés**. **Személyek közötti összehasonlításnál** arra kell törekednünk, hogy a különböző feltételekben részt vevő személyek csoportjai a **független változókat** kivéve **mindenben egyformák legyenek**. Ez megoldható az alminták *illesztésével*, de az esetek többségében még jobb a **véletlenszerű elhelyezés**.

Az **operacionalizáció** elválaszthatatlan a kísérlet **forgatókönyvének** megírásától. A kísérletet tekinthetjük egyfajta „színdarabnak”, amelyet a kutató „rendez”, szereplői a résztvevők és a beavatott személyek, díszletei és kellékei a manipuláció (pl. ingeranyagok) és a mérés eszközei, valamint van kidolgozott története is (kinek mikor mit kell tennie). A forgatókönyvnek fontos része a **fedőtörténet**, valamint a **manipuláció** és a mérés megtervezése is. A kísérlet megtervezésekor, így a manipulációval és a méréssel kapcsolatban persze *etikai megfontolásokat* is figyelembe kell vennünk. A kísérletet a résztvevőkkel folytatott **lezáró beszélgetéssel** fejezzük be, azután pedig már **az adatok elemzése** következik.

Ha eddig eljutottunk: jöhetnek a többváltozós kísérletek

A **többváltozós kísérleti elrendezés** lényege, hogy egyszerre több független változó hatását vizsgáljuk. Ezek szintjeit ugyanúgy manipuláció segítségével állítjuk be, mint az egyváltozós kísérletnél. A **kísérleti feltételek** úgy alakulnak, hogy az összes független változó összes szintjének minden egyes kombinációjához jusson egy-egy feltétel. A feltételek száma így az egyes független változók szintjei számának szorzata lesz. Ha pl. két független változóval dolgozunk, és mindegyiknek két szintje van, akkor $2 \times 2 = 4$ kísérleti feltételünk lesz. Ha három független változónk van, 2, 3 illetve 4 szinttel, akkor a feltételek száma: $2 \times 3 \times 4 = 24$. Ezt azért is érdemes megjegyezni, mert a többváltozós elrendezéseket gyakran a független változókhoz tartozó szintek szorzatával nevezik meg; iménti példáinknál maradván: „2x2-es elrendezés” ill. „2x3x4-es elrendezés”. A független változók egymástól is függetlenek, vagyis előfordulhat, hogy egyaránt van köztük **összetartozó mintás** (személyeken belüli összehasonlítással) és **független mintás** (személyek közötti összehasonlítással).

Egy-egy **független változó** önmagában is hatással lehet a **függő változó(k)ra** – mintha a többi független változó ott se lenne. Az ilyen hatást **főhatásnak** nevezzük. A többváltozós kísérletekben ugyanakkor az is lehetséges, hogy két vagy több független változó *együttesen is gyakorol olyan hatást*, amit külön-külön vizsgált főhatásaikkal nem tudnánk megmagyarázni. Az ilyen hatást nevezzük **interakciónak**. Elsőre kissé bonyolultnak tűnik, de példákkal és az „attól függ” kifejezéssel megérthetjük, miről van szó. Lássuk például két független változó interakcióját! Vajon milyen hatással van egy személyről kialakult benyomásunkra, ha az illető kisebb, de kínos hibát követ el (mondjuk ügyetlenségében leönti magát kávéval)? Mint egy klasszikus kísérlet kimutatta, ennek a független változónak a hatása **attól függ**, hogy eredetileg kompetensnek tartottuk-e az illetőt. Ha igen, akkor a kínos ügyetlenség hatására csak még rokonszenvesebbnek fogjuk értékelni (talán mert esendőnek és így emberibbnek tűnik? – legalábbis így magyarázzák a szerzők). Ha viszont már eredetileg is inkompetensnek tartottuk, akkor a hiba csak tovább ront az amúgy is negatív megítélésén. Vagyis a vizsgált független változó (elkövet-e az illető egy kicsi, de kínos hibát) hatása **attól függ**, hogy egy másik független változónak (az észlelt kompetenciának) milyen volt az értéke. **Interakció** persze kettőnél több független változó között is lehetséges. Az interakció ábrázolható **grafikus formában** is: ez nemcsak az eredmények bemutatását segíti, hanem az interakció fogalmának és az egyes vizsgálatokban kapott konkrét interakcióknak a megértését is. Fontos ugyanakkor, hogy ne csak a grafikus ábrázolás alapján értelmezzük az eredményeket, hanem nézzük meg a szignifikanciapróbák eredményeit is!

A kísérlet mint színdarab: A forgatókönyv és a fedőtörténet

Mint már említettük, a kísérletet tekinthetjük „színdarabnak”. Ebben a hasonlatban a kutató a „rendező”, a résztvevők és a beavatott személyek a „szereplők”, valamint vannak „díszletek” és „kellékek” is (pl. a helyszín, a [manipuláció](#) és a mérés eszközei). A **forgatókönyv** tulajdonképpen nem más, mint a kísérlet menetének teljes leírása, amelyet még a kísérletezés előtt el kell készítenünk. Része a [fedőtörténet](#) (amely tehát nem azonos a forgatókönyvvel), amely különösen akkor válik fontossá, ha a kutató megtévesztést alkalmaz. A kísérletek típusai persze különböznek a forgatókönyv és a fedőtörténet vonatkozásában, de még azonos típusú kísérleteknél is nagy különbségek lehetnek a vizsgált téma és az alkalmazott módszerek függvényében.

Amikor [fedőtörténetet](#) írunk, figyelembe kell vennünk, hogy a résztvevők *értelmes és kíváncsi emberek*, akik mindenképpen el fognak gondolkodni a kísérleti helyzetről, amibe belekerülnek, és valamiféleképpen értelmezni fogják azt. Ezért olyan fedőtörténetet kell kidolgoznunk, amelyik először is *a kísérlet minden, a résztvevő által látott részletét lefedi*, hihetően magyaráz mindent, amit a résztvevő tapasztal. Másodszor, a fedőtörténetnek *érdeklődést is kell keltenie* a résztvevőkben, hogy motiváltak maradjanak a kísérletben való részvételre. Harmadszor: fontos, hogy a fedőtörténet *ne keltsen gyanakvást*. A résztvevők ne csak ne vegyék észre a megtévesztést, de ne is keressék (ez kellemetlen lehet és befolyásolhatja válaszaikat akkor is, ha nem is alkalmazunk megtévesztést). A jó fedőtörténetre *nincs biztos recept*, mindig a konkrét kísérlet függvényében kell kialakítani. Ehhez jó útmutatást adhat konkrét, klasszikus és mai szociálpszichológiai kísérletek tanulmányozása.

Manipuláljunk! (De csak a független változókat)

Mint már említettük, a [független változó\(k\) manipulációja](#) az [operacionalizáció](#) egyik része. Magyarán, a fogalmilag már definiált független változókat kell átültetni a gyakorlatba: meghatározni, *konkrétan milyen eljárással fogjuk elérni*, hogy a különböző [feltételekben](#) a független változók különböző szinteket vegyenek fel (pl. hogyan fogunk az egyik feltételben kis, a másikban nagy disszonanciát létrehozni, az egyik feltételben jó, a másikban rossz hangulatot kelteni, stb.). A [manipulációval](#) szemben alapkövetelmény, hogy **sikeresen „állítsa be” az adott független változó meghatározott szintjét**, ugyanakkor **ne befolyásoljon semmi mást**, hogy a feltételek csakis a független változó(k) tekintetében különbözzenek (abban viszont tényleg). Ha olyan változóval van dolgunk, amelyet gyakorlatilag nem lehetséges, vagy etikailag nem szabad manipulálni, akkor nem tudunk „igazi” kísérletet végezni, és a kvázikísérletnél kell maradnunk.

Fontos gyakorlati kérdés: megengedhetjük-e, hogy egy résztvevő több [feltételben](#) is szerepeljen? Amennyiben igen, érdemes az [összetartozó minták](#) módszerét alkalmaznunk a szükséges mintaelemszám csökkentésére. Ez megoldható pl. olyankor, amikor a résztvevőknek több, egymástól független ingerre (akár helyzetre vagy személyre) kell reagálniuk. Vannak viszont olyan független változók, amelyeknél ez *nem lehetséges*, pl. mert a résztvevő rájönne a kísérlet céljára, és ez döntő módon befolyásolná a válaszait – ilyenkor maradnunk kell a [független mintáknál](#), még a nagyobb mintaelemszám árán is. A feltételeknek a [független változón](#) kívüli azonosságáról ilyenkor [véletlenszerű elhelyezéssel](#) (ritkábban illesztéssel) gondoskodunk.

[Személyeken belüli összehasonlítás](#) esetén viszont a feltételek *sorrendjét* (esetleg egyéb különbségeit) kell kiegyensúlyozni. A legegyszerűbb megoldás a **sorrend variálása**, de mint gyakori módszer külön megemlítenéd a [latin négyzet elrendezés](#). Ezzel a módszerrel a sorrenden kívül *más nem kívánt különbségek is kiegyensúlyozhatók*. Egy klasszikus kísérlet pl. háromféle vezetési stílus hatásait hasonlította össze. A vezető szerepét játszó beavatott személyek – a résztvevők különböző csoportjainál és eltérő sorrendben – mind a három stílusban vezettek, hogy a kísérlet végén a stílusok hatásai között talált különbségeket ne lehessen a vezető szerepet konkrétan eljátszó munkatársak személyes hatásával magyarázni, hanem csakis a vizsgált független változóval: a vezetési stílussal.

A [manipulációnak](#) ugyancsak fontos problémája az [elvárásokhoz kapcsolódó torzító tényezők](#) kiküszöbölése is. A résztvevők ugyanis, mint említettük, értelmes és érdeklődő emberek, akiknek ráadásul **megvannak a saját laikus elméleteik** a társas megismerésről és a társas interakciókról – hiszen egész életüket ezzel töltik. Mindezek olyan *elvárásokat* kelthetnek bennük a kísérlettel kapcsolatban, amelyek *torzíthatják* a válaszaikat. Megpróbálhatják pl. kitalálni, miről szól a kísérlet és igyekezhetnek „jó kísérleti résztvevőként” olyan válaszokat adni, amelyek megerősítik a kísérlet – általuk feltételezett – [hipotézisét](#). A válaszok torzulhatnak azért is, mert a résztvevők igyekezhetnek minél jobb színben feltüntetni magukat (hasonló torzításokkal az attitűdmérésnél is találkozunk).

Mindezt elsősorban jó helyzetteremtéssel és fedőtörténettel lehet kiküszöbölni – erről fentebb már esett szó. Fontos eszköz az elvárási torzítások (követelményjellemzők) kiküszöbölésében a megtévesztés: (ennek etikai vonatkozásait lásd később). Ennek egyik tipikus esete a független változó látszólagos leválasztása a kísérletről, vagy a független és a függő változók szétválasztása. Ez többféleképpen is elérhető, pl. azzal, hogy a független változó manipulációja és a független változó mérése látszólag két különböző vizsgálat része. Gyakori a beavatott személyek alkalmazása is: ők a kutatónak olyan munkatársai, akiknek a szerepe a résztvevők előtt a kísérlet során rejtve marad (mert pl. ők is résztvevőnek vannak álcázva). Alkalmazható balesetszerű manipuláció is. Sajátos megoldás a kettős vak elrendezés, amely nem a résztvevők, hanem a kísérletvezető elvárásait hivatott kiküszöbölni.

A manipuláció sikerességével szemben kétféle kétely merülhet fel. Az egyik, hogy esetleg *nem tudta kellő mértékben befolyásolni* a független változó(k) szintjeit, vagyis nem értük el vele a kívánt hatást. Erről megbizonyosodhatunk a manipuláció ellenőrzésével. Meg kell fontolnunk persze, hogy a manipuláció ellenőrzése *nem vezethet-e torzításokhoz* azáltal, hogy esetleg felfedi a résztvevők előtt a kísérlet célját. Ilyen szempontból a manipuláció legjobb ellenőrzése maga a függő változó: ha valóban megkapjuk a hipotézisünkben feltételezett hatást, akkor a manipuláció is nagy valószínűséggel sikeres volt. Ha a manipuláció nem volt eredményes, végezhetünk belső elemzést.

A manipulációval kapcsolatos másik fő probléma az lehet, hogy általa esetleg *nemcsak a független változót manipuláljuk*, hanem mást is, amit eredetileg nem akartunk. Pl. szorongást akarunk kelteni, de mellette haragot is keltünk; disszonanciát akarunk kelteni, de mellette az arousalt is lényegesen megemeljük. Ez azért baj, mert az eredményeket így nemcsak a kutatás elején megfogalmazott hipotézisünkkel, hanem alternatív magyarázatokkal is lehet értelmezni. Az ilyen szándékolatlan hatásokat nehéz mérésrel kiküszöbölni, mivel ehhez előre gondolnunk kellene rájuk és mérnünk őket. Általában az eredmények utalhatnak rá, ha ilyesmi történt, de még gyakoribb, hogy az eredmények publikálása után a kritikus kollégák hívják fel a figyelmet erre a lehetőségre azzal, hogy bírálatukban rámutatnak a lehetséges alternatív magyarázatokra. A megoldás ilyenkor az, hogy el kell végezni a kísérletet ugyanazon konceptuális változókkal, de más operacionalizációval. Az új operacionalizáció kiküszöbölni a szándékolatlan hatásokat, de az is alátámaszthatja az eredeti kísérletben vizsgált hipotézist, ha különböző operacionalizációk nagyjából ugyanazokra az eredményekre vezetnek. Ha pedig eltérő eredményeket kapunk, az is új információval gazdagíthatja a vizsgált problémával kapcsolatos tudásunkat.

Az operacionalizáció másik fele: A függő változó(k) mérése

A kísérlet megtervezésekor a függő változókkal kapcsolatban elsősorban arra a kérdésre kell választ adnunk: hogyan fogjuk mérni őket? Ilyen szempontból a függő változók *három nagy típusba sorolhatók*. Természetesnek tűnne, hogy preferáljuk az első típust, és a résztvevő **viselkedését** mérjük. A viselkedés sokféleképpen mérhető – pl. megfigyeléssel (nyújt-e a válaszadó segítséget; elkövet-e agressziót, s milyen mértékben; felkínált lehetőségek közül mit választ), de a résztvevő *akaratlagos kontrollján kívül eső automatizmusok* vizsgálatával is (pl. mozgás sebessége, távolság tartása, fiziológiai mutatók). Ráadásul a viselkedéses mérés tűnik a legéletesebbnek. Mégis előfordul, hogy a kutatók más módszereket részesítenek előnyben, aminek több oka is lehet. Először is, a viselkedést gyakran *nehéz mérni*, azaz nehéz olyan kísérleti helyzetet teremteni, ahol a függő változó a résztvevő viselkedésével mérhető. Másodszor, a viselkedés *nem biztos, hogy kifejezi, amit mérni szeretnénk* – főleg, ha mögöttes kognitív vagy érzelmi folyamatokra vagyunk kíváncsiak. A viselkedést sok minden sokféleképpen meghatározhatja, így *szerepet kaphatnak benne a vizsgáltakon kívül más tényezők is*.

A fentiek fényében érthető, miért gyakori a függő változó mérésének másik két módja. **Megítéléses** illetve **értékelésen alapuló** függő változóról beszélünk, amikor a résztvevőnek valamilyen ingert (akár helyzetet, személyt vagy csoportot) kell valamilyen skálán valamilyen tulajdonság szerint megítélnie vagy szubjektíven értékelnie. Az ilyen típusú függő változó mérésére érvényes mindaz, amit a skálaszerkesztésnél tanultunk (milyen a jó kérdés, mitől megbízható és érvényes a skála, stb.). A függő változók harmadik típusa pedig a **kognitív feladat**, ahol általában a válaszadó teljesítményét (pl. emlékezet, helyes válaszok aránya, gyorsaság), ritkábban az általa választott megoldás típusát (pl. felidézési stratégia) mérjük. Előnye, hogy a résztvevők többnyire motiváltak (szeretnének jó teljesítményt elérni), ezért kicsi a torzító tényezők megjelenési kockázata; alkalmazási területe viszont szűkös: elsősorban a mögöttes kognitív folyamatok vizsgálatára használható.

A torzító tényezők kiszűrése a függő változó mérésekor is probléma. Itt a manipulációnál említettekhez hasonlóan alkalmazhatjuk a változó elrejtését ill. a független és a függő változó látszólagos szétválasztását, valamint beavatott személyeket. Előfordul a résztvevők rejtett megfigyelése is – pl. úgy, hogy a kísérletvezető látszólag egyedül hagyja őket, vagy hogy akkor figyelik meg őket, amikor úgy tudják, hogy

a kísérlet már véget ért. A megítélést és értékelést tartalmazó méréseknél alkalmazható még mindaz, amit már az attitűdmérésnél is tanultunk.

Mit (nem) engedhetünk meg magunknak? Etikai problémák

Etikai problémákat minden kutatási stratégia felvet, de a legtöbbet talán a kísérleti módszer. A szociálpszichológiai (és általában a társadalomtudományi) kutatás **alapvető etikai dilemmája** minden kutatási stratégiára érvényes. A dilemma lényege, hogy a kutatás során *szembekerülhet két fontos érték*. A mérleg egyik serpenyőjébe kerül *a szabad tudományos vizsgálódás* (és a vele potenciálisan járó *eredmények*), míg a másikba *az emberek joga a méltósághoz és a zavartalan magánélethez*. A kutatások olykor megsértik az embereknek ezeket a jogait, ám ez korántsem jelenti, hogy a kutatás – és benne a kísérletezés – alapjában véve etikátlan tevékenység lenne. Annak is lehet etikai következménye, ha valamilyen kutatást *nem* végzünk el: nem tudunk meg valami fontosat, nem születnek olyan eredmények, amelyeket a későbbiekben az emberi élet jobbítására lehetne alkalmazni. A kutatásnak a benne résztvevők számára is lehetnek pozitív hatásai (pl. ember- vagy önismeret). A kutatónak tehát *mindig mérlegelnie kell*, mivel árt ill. használ többet: ha elvégzi a kutatást (adott esetben a kísérletet), vagy ha nem. Maximalizálnia kell a tudományos és társadalmi hasznot, miközben minimálisra csökkenti a kárt. Ha pl. úgy dönt, hogy az adott témában lemond a kísérletezésről, végezhet más, kevésbé beavatkozó jellegű vizsgálatokat. Ha viszont kísérletezik, gondoskodnia kell arról, hogy a kísérlet során a lehető legnagyobb mértékben betartsa azokat az **etikai alapelveket**, amelyeket a kutatók a pszichológiai kutatások résztvevőinek védelmére alakítottak ki. **A három legfontosabb etikai alapelv:** a **tájékozott beleegyezés elve**, a **minimális ártalom elve**, valamint a **személyiségi jogok elve**.

A szociálpszichológiai kísérletekben elsősorban két területen jelentkezhetnek etikai problémák. Az egyik ezek közül természetesen a **megtévesztés**: olykor félre kell vezetnünk a résztvevőket a kísérlet célját vagy módszereit illetően, különben a kísérlet értelmét vesztené. Amennyiben a megtévesztés feltétlenül szükséges, nem jár súlyos következményekkel és a kapható eredmények indokolják, alkalmazható. Ebben az esetben a résztvevőket utólag, a lezáró beszélgetés során kell tájékoztatni. A másik problémát a **káros hatások (ártalmak)** jelentik. Mint klasszikus kísérletek példái is mutatják, bizonyos kérdések vizsgálatakor megkerülhetetlen, hogy résztvevőket kellemetlenségeknek tegyük ki (pl. szorongás, stressz, diszszonancia, fájdalom, unalom). Ilyenkor megint mérlegelni kell: milyen fontos eredmények igazolnak mekkora kellemetlenséget? Bár a Zimbardo-féle híres-hírhedt börtönkísérlethez hasonló manapság már nem lehetne elvégezni, kisebb ártalomokozás ma is megengedett ugyanazokkal a feltételekkel, mint a megtévesztés: ha okvetlenül szükséges, ha nem jár súlyos következményekkel, és ha a kapható eredmények indokolják. Törekednünk kell az okozott ártalom minimalizálására, és a résztvevőkben keletkezett kellemetlen érzéseket a lezáró beszélgetésben tisztázni kell.

Ne felejtjük el a lezáró beszélgetést!

A kísérlet *nem ér véget* a **függő változó(k)** mérésével: a résztvevőkkel még utólagos **lezáró beszélgetést** is kell folytatnunk. Bizonyos kísérleteknél úgy tűnhet, hogy nincs szükség erre (pl. ha a kísérlet témája „semleges”, komoly érzelmeket nem kavarázó téma volt, ha nem okoztunk ártalmat és **megtévesztést** sem alkalmaztunk), de a lehetőséget akkor is biztosítanunk kell.

A lezáró beszélgetés **négy célja** közül kettő a résztvevők, kettő pedig a kutatók hasznát szolgálja. Az *első* már az etikai problémák kapcsán is felmerült: biztosítani kell, hogy a kísérlet végén a résztvevők *egészségesen és jó érzésekkel távozzanak*. Lássák, hogy miért volt szükség a megtévesztésre vagy az ártalmakra (ha volt ilyesmi), és ne maradjanak bennük rossz érzések ezek miatt. Érezzék úgy, hogy érdemes volt részt venniük a kísérletben. Ehhez hozzájárul, ha *tanulnak belőle valamit*, akár önmagukról, akár a pszichológiáról vagy az emberekről általában – ez a lezáró beszélgetés *második* célja. A *harmadik* cél az, hogy *a kutató is tanuljon valamit*. Mivel a saját maga tervezte kísérletben senki sem vehet részt „naiv” személyként, vannak olyan dolgok, amelyeket a kutató csak a résztvevőkkel folytatott beszélgetésből tudhat meg: milyen érzés volt résztvenni a kísérletben, mire gondoltak közben, mi volt az, ami felkeltette a figyelmüket, és így tovább. Ehhez szorosan kapcsolódik a *negyedik* cél: meggyőződni arról, hogy *működött-e a fedőtörténet*. Előfordul, hogy egy-egy résztvevő már a kísérlet közben gyanakszik vagy rájön a kísérlet igazi céljára, és ez befolyásolja a válaszait. Erre még a lezáró beszélgetésben fényt kell deríteni, hogy ezeknek a személyeknek az adatait még az elemzés előtt törölhessük a többi közül, mivel az ily módon torzult válaszok csökkentenék a kísérlet **érvényességét**.

A lezáró beszélgetés megtervezésekor és lebonyolításakor óvatosságnak kell lennünk a **fedőtörténettel** kapcsolatban. *Nem kérdezhetünk rá azonnal a megtévesztésre*, mert könnyen lehet, hogy a résztvevő már csak önértékelése védelmében is azt fogja válaszolni: igen, természetesen rögtön észrevette a

megtévesztést. Érdekes általános kérdéssel kezdenünk, pl. van-e bármilyen kérdése vagy észrevétele; hogy érezte magát a kísérlet közben – és csak a legvégén rátérni, ha megtévesztettük. Valószínűleg már az elején magától kiderül, ha valakinél nem működött a fedőtörténet.

A kísérlet elvégzése után: az eredmények statisztikai elemzése

A kísérletet és a lezáró beszélgetést követően már „csak” az eredmények elemzése és a publikáció marad hátra. A jelen témakörben ezek közül az előbbivel foglalkozunk, építve a statisztikából tanultakra. A szociálpszichológusnak a matematikai statisztikához **elsősorban felhasználói szinten kell értenie**, vagyis azt kell tudnia, *mikor melyik eljárást válassza ki az adatok elemzésére, és hogyan tudja ezt az eljárást elvégeztetni* az általa használt számítógépes statisztikai programmal (a leggyakrabban az SPSS-szel). Magukat az eljárásokat főleg *funkcióik és alkalmazhatóságuk* szintjén kell ismernünk, vagyis azt kell tudnunk: melyik mire való, mire nem, mikor alkalmazható és mikor nem. Jó, ha arra is képesek vagyunk, hogy szükség esetén utána tudjunk nézni a részleteknek.

A fentiek fényében tehát először is azt kell megvizsgálnunk, *hány független változónk van*, és azok *milyen skálájúak*. A kísérletekben az esetek nagy többségében **nominális skálájú független változók** szerepelnek, mert egy-egy független változónak általában korlátozott számú szintje van, amelyek között nem állítható fel sorrend – vagy ha mégis, akkor is gyakran kezelhető nominális változóként. A következő kérdés az, hogy *független* vagy *összetartozó mintás* szempontokkal dolgozunk-e (személyek közötti vagy személyeken belüli összehasonlítással). Több független változó esetén erre a kérdésre minden független változónál külön-külön kell választ adnunk. Ezt követően a *függő változó skálátípusát* kell meghatározni. A statisztikából tanultak alapján pedig ezután már könnyű kiválasztani a megfelelő eljárást.

A részletekbe a kurzuson nem megyünk bele (hiszen azok inkább egy statisztika-tananyag részei), de érdemes megemlítenünk *a leggyakoribb esetet*, amikor a *független változó(k)* skálája **nominális**, a *függő változó(k)* pedig **intervallumskála**. Egyváltozós kísérlet esetén ilyenkor elsősorban *a kísérleti feltételek számát* kell megnéznünk, valamint azt, hogy *személyek közötti* vagy *személyeken belüli* összehasonlítást végzünk. Ezek függvényében választhatunk a t-próba és a **varianciaanalízis** különböző fajtái közül. Többváltozós kísérlet esetén ilyen skálájú független és függő változókkal mindig varianciaanalízist végzünk – a kérdés csak az, hogy melyet. A varianciaanalízis szempontjainak a száma megegyezik a vizsgált független változók számával, a minták függetlensége vagy összetartozó volta pedig minden egyes szempontonál külön-külön alakul – ilyen értelemben vegyes is lehet a varianciaanalízis. Többszempontos varianciaanalízissel a **főhatások** mellett az **interakciókat** is vizsgálhatjuk.

Kiegészítő anyagok a szociálpszichológiai kísérletezés tanulmányozásához és a gyakorlati készségek fejlesztéséhez

Tananyagunk több nem kötelezőnek szánt modul is tartalmaz. Néhányban a szociálpszichológiai kísérletezés egy-egy területére adunk kitekintést. Az utóbbi évtizedekben például egyre népszerűbb terület a **társas információfeldolgozás vizsgálata**. Hasonlóképpen érdeklődésre tarthatnak számot a **terepkísérletek** mint a kísérleti módszer sajátos példái. Az érdeklődők két további ajánlott modulban bővebben megismerkedhetnek az **érvényesség** és az **interakció** problémáival.

Külön felhívjuk a figyelmet a kísérlettel kapcsolatos tananyag két olyan elemére, amely a *gyakorlati készségek* fejlesztéséhez járul hozzá. A **közös kísérlettervezési projekt** során a hallgatók hétről hétre haladva saját kísérleteket tervezhetnek, miközben az órákon kísérleti módszerről tanulnak. A kísérlettel kapcsolatos óravázlatokat pedig kiegészíti néhány **gyakorló példa**, amelyek révén fejleszthető a szakszövegekben olvasható kísérlet-leírások értelmezésének készsége.

Kvalitatív kutatási stratégia a szociálpszichológiában

A kvalitatív kutatási stratégiák hosszú múltra nyúlnak vissza a szociálpszichológiai kutatásban, ám eddig nem váltak a tudományterület domináns szemléletévé. Bár a széles körben elterjedt meghatározás azt sugallja, mintha itt a számszerűsítés lenne a lényeges különbség, azonban több ponton meghatározható a „kvantitatív” és „kvalitatív” szemlélet különbsége. Az utóbbi egyrészt táplálkozik a szociálpszichológiai főáramához tartozó kísérleti-kvantitatív kutatási stratégiák „forradalmi” kritikájából, másrészt abból a csendes módszertan változásokból, melyek a kilencvenes években a számítástechnikai fejlődését kihasználva pragmatikusan alakították a kvalitatív módszereket bejáratott eljárásokká és ezt a gyakorlatot összefogó, praktikus is alkalmazható kutatási stratégiává.

Kutatási stratégiák: stratégiai különbségek a tudományos kutatásban

Kérdés, hogy lehet-e egymással vitatkozó, egymás által el nem ismert tudományos módszerekkel egyaránt tudományos kutatás végezni. A rövid válasz erre a kérdésre az, hogy nem. A kicsit hosszabb: nemigen. A szociálpszichológiában az egyes módszereken túlmutató, átfogó kritika a hetvenes évek elején érte a kutatási módszert. Ezt a kritikai hullámot nevezzük a szociálpszichológia válságának, ami érdekes eredménnyel zárult. A kívülről jött kritikusok, miközben sok kérdésben sikerült a kutatómunkát megújítaniuk, nem tudták bevenni a tudományos szociálpszichológia várát, sőt az a támadások során inkább megerősödött. Továbbra is a kísérleti, hipotetikus-deduktív módszer maradt egyeduralgó a szociálpszichológiában. A kudarc fontos oka volt, hogy szerteágazó volt a kritikájuk, ami azt eredményezte, hogy egy-egy ponton (pl. külső érvényesség problémái és ezen belül is a kísérleti helyzetek manipulációjának túlhajtása) ugyan elevenre tapintottak a tudományos pszichológiának, de nem nyújtottak átfogó, a hétköznapi kutatói gyakorlatban is áttörést hozó alternatívát, melyet a kutatók többsége használhatóbbnak ítélt volna a meglévő kutatómódszertannál. Eközben a tudományfilozófiai alapállásukat nem érintő számos kérdésben a kísérletező szociálpszichológusok meg tudták újítani a saját módszerüket, illetve explicitté tették annak korlátait.

A társadalomtudományok alapkérdése, hogy a természettudományokhoz hasonló megismerési módszert kövessenek-e vagy járják a saját útjukat. Ezt fogalmazták újra a hetvenes évek kritikái, azonban alapvető áttörést nem értek el. Fontos alternatív műhelyeket (pl. etnometodológia, szociális reprezentáció elmélete, történetiségét hangsúlyozó szociálpszichológia) alakítottak ki, ezek azonban a mindenkori kisebbségi álláspont protestáló hangján szóltak és nem tudtak rendszerteremtő, paradigmaváltó erőt mutatni.

A kilencvenes években egy esetleges és külsődlegesnek tűnő körülmény hozta meg a látható változást a kvalitatív kutatások hangsúlyának növekedésében. A számítógépes feldolgozás ekkor új sikereket ért el a nagy mennyiségű adat kvalitatív jellegű feldolgozásában. Elsőként a nyelvi kommunikációt elemző szoftverek terjedtek el, majd fokozatosan kiterjedt a széleskörű adatrögzítés és átfogó elemzés lehetősége a képi információt tartalmazó megfigyelésekre is. Lehetővé vált tehát technikailag az absztrakt, számszerűsített összefüggések keresése helyett a konkrét összefüggésekből fokozatosan kibomló, az eredeti kontextus sok elemét mindvégig megőrző tudományos elemzések végzése. Ezt a szemléletbeli különbséget sokféle ellentétpár metszeteként ragadhatjuk meg, bár legelterjedtebb a kvalitatív-kvantitatív megkülönböztetés használata. Nézzünk egy-két idevágó dilemmát:

- ▶ tudományos — hermeneutikai
- ▶ nomotetikus — idiografikus
- ▶ kvantitatív — kvalitatív

Az első két szempont a társadalomtudományok alapkérdését fogalmazza meg: mennyiben vezethet az általános és ezért szükségképpen absztrakt szabályok megfogalmazása az ember és az általa teremtett társadalmi környezet megismeréséhez? Minderre a hermeneutika sajátos megoldást kínált, mikor a **szubjektív megértést**, a megfigyelő és a tárgy közötti kapcsolatot hangsúlyozó interpretációt helyezte az **objektív feltárás**, az elvi magyarázattal záruló esetelemzés helyére. Ezt fogalmazza meg általánosabban (a sajátos hermeneutikai módszertől függetlenül) a nomotetikus-idiografikus megkülönböztetése. Az előbb az általános törvényekre, az utóbbi pedig a konkrét eset feltárására helyezi a hangsúlyt. A harmadik, a kvantitatív-kvalitatív ellentétpár az utóbbi időben nagy népszerűsége tett szert, ám tudnunk kell, hogy itt sem pusztán az eredmények számszerűsítésének a kérdéséről van szó. A

kvalitatív kutatási közelebb áll a hermeneutikai megközelítéshez annyiban, hogy nem az igazolható-cáfolható objektív tudást tűzi célul, hanem tudós intepertáló, értelmező szerepére helyezi a hangsúlyt. Ezzel szorosan együtt jár, hogy kevésbé törekszik az általánosításra, inkább a konkrét jelenséget vizsgálja az éppen adott kontextusban, akárcsak általában az idiografikus elemzések. Mindezek mellett a statisztikai-valószínűségi következtetés sem sajátja, kerüli a számszerűsítés által kifejezett általánosítást és az így előállt, sok tekintetben absztrakt összefüggések keresését sem pártolja.

Ha egymást váltó paradigmákban gondolkodunk és a kvalitatív kutatási stratégia csendes forradalmát állapítjuk meg, akkor ebből az következne, hogy alapvető szemléleti fordulat következett be például a szociálpszichológia kutatásában az utóbbi javára. A helyzet azonban az, hogy ezeknek a módszertani változásoknak nincsen egyértelmű győztese és vesztese. Egyrészt a kvalitatív kutatásoknak maguknak is alapvető szemléleti változáson kellett átesniük ahhoz, hogy ne csak romantikus álomképeként vonzzák a fiatal kutatókat. Növelni kellett az áttekinthetőségüket, a kutatási folyamatok szabályozását, egységesítését. Ezt korábban hamis objektivizmusként és a kutatói szabadság korlátozásaként élték meg a kvalitatív kutatási stratégia képviselői, amiért cserébe a külső szemlélő gyakran zsurnalizmusnak, anekdotikus adatkezelésnek ítélte a munkájukat. Ma már azonban egyre kevésbé kérdés, hogy a maguk módján a kvalitatív kutatásoknak is biztosítaniuk kellett a megbízhatóságukat és az érvényességüket. A konkrét módszerekben talán a kvantitatív kutatásoktól eltérő módon és kritériumok szerint, de hasonló alapvető célok alapján.

Időközben a kvantitatív kutatási stratégia harcosabb képviselői is egyre inkább belátják, hogy nem feltétlenül érvénytelen egy tudományos eredmény csak azért, mert nem általános törvényeken nyugszik és nem a hagyományos empirikus kutatási eljárásokat használja. Egyre inkább terjed a felfogás, hogy egy kutatást nem csak gazdagít, de hitelesít is, ha többféle módszerrel, sőt eltérő kutatási stratégiákkal is összhangzó eredményekre vezet.

Kvalitatív módszerek

A kvalitatív módszerek ismertetésével az a célunk, hogy a gyakorlatban is bemutassuk, hogy ezen technikák használatával hogy lehet a kvantitatív kutatásokat kiegészítő, azokat továbbfejlesztő, inspiráló adatokhoz jutni. A kurzusban szereplő kvalitatív módszereket két szempont szerint válogattuk: az első csoportba azok tartoznak, melyek a szociálpszichológiában a legelterjedtebbek, a leggyakrabban használtak: ilyen a [résztvevő megfigyelés](#) és a [tartalomelemzés](#). E két módszer segítségével ráadásul kiválóan demonstrálhatjuk, hogy a legtöbb módszernek van kvantitatív és kvalitatív aspektusa is.

A megfigyelés a világ megismerésének egy legalapvetőbb, és leggyakrabban használt módszere, éppen ezért szigorúan definiálni kell, hogy milyen feltételek mellett tekinthető egy megfigyelés tudományos módszernek: mindenképpen tervezettnek és szisztematikusnak kell lennie ahhoz, hogy [megbízható](#) és [érvényes](#) adatokat szolgáltatson. A megfigyeléssel végzett vizsgálatok természetesen nagyon változatosak, több dimenzió mentén különböztethetők meg: a manipuláció vagy a közvetettség foka, a megfigyelő szerepe, illetve a cél jellege alapján. Kiemelt jelentőséget lehet tulajdonítani az adatrögzítés módjának, hiszen jórészt ez a dimenzió választja el a kvantitatív jellegű, strukturált megfigyelést a kvalitatív jellegű strukturálatlantól. Előbbire az jellemző, hogy egy szigorúan meghatározott, előre rögzített kategóriarendszer segítségével írja le a megfigyelt jelenséget, míg az utóbbi ennél jóval kötetlenebb. A megfigyelés módszere kiválóan alkalmazható eljárás akkor, ha még nincs kialakult hipotézisünk, például egy kutatás kezdeti fázisában, de alkalmazható már leírt összefüggések ellenőrzésére is. Előnye, hogy nem csak pillanatnyi állapotot képes rögzíteni, alkalmas folyamatok hosszabb távú követésére, másrészt mivel a módszer a jelenségeket saját, természetes közegükben vizsgálja, [ökológiai érvényessége](#) igen jó. Vannak azonban árnyoldalai is: rendkívül idő- és munkaigényes, fenyegetheti a szubjektivitás, illetve általánosíthatósága nem mindig megfelelő. Sajátos torzítás léphet fel alkalmazás közben: a megfigyelés tényétől megváltozik a jelenség dinamikája, a résztvevők viselkedése, ezt nevezi a szakirodalom Hawthorne-effektusnak.

A megfigyeléshez hasonlóan a tartalomelemzés is a nem, vagy csak kevésbé beavatkozó eljárások közé tartozik. Alapvetően rögzített kommunikáció tartalmának (esetleg a szerző kilétének, a célközönség azonosításának, a szöveg hatásának) elemzésére alkalmas. A módszer két típusú tartalmat képes vizsgálni: a manifeszt, felszíni tartalmat, ami a szövegben előforduló szavak, kifejezések kvantifikációját és statisztikai elemzését jelenti. A szavak mögött rejtőző látens tartalom megragadása nehezebb, azonban képes feltárni a rejtett összefüggéseket, a szöveg valódi jelentését. Tartalomelemzéssel nagy mennyiségű, akár hosszabb időszakra vonatkozó anyagot tudunk feldolgozni, a jelenségeket kontextusérzékenyen ragadhatjuk meg, azonban mindig bizonyos fokú egyszerűsítéssel jár, bizonyos

információk óhatatlanul elvesznek. A módszer további hátránya, hogy mind előkészítése, mind elvégzése időigényes.

A módszerek másik része épp azért került kiválasztásra, mivel ezek ritkábban fordulnak elő a szociálpszichológia alapszakirodalmában, de más pszichológiai vagy egyéb területen bevettnek számítanak: ilyen a főleg a klinikumban használatos [kvalitatív interjú](#) és [esettanulmány](#), a történettudományban és politikai pszichológiában jellemző [élettörténeti elemzés](#), illetve a marketing területén rendkívül népszerű [fókuszcsoporthoz](#). Érdemes átgondolni, hogy milyen előnyökkel járna szociálpszichológiai kutatásokban való alkalmazásuk: a kvalitatív interjú esetében a legfőbb pozitívum a kötetlenség, az improvizatív-interaktív jelleg. Mivel előzetes kérdések helyett a hangsúly a válaszon van, az interjú sokkal több, mint kérdések és válaszok sora: közös jelentésalkotási folyamatá válik. Az esettanulmány többféle módszer segítségével egy adott társadalmi jelenség egy vagy több példáját veszi górcső alá, ily módon azokat rendkívül komplexen és részletgazdagon ragadhatjuk meg. Az élettörténeti elemzés ereje történetiségében, történelmi beágyazottságában rejlik, míg a fókuszcsoporthoz többet a csoport hordozza. A csoportdinamikai folyamatok képesek olyan információk előhívására, melyek egyéni interjú helyzetben rejtve maradnának.

Megsemmisítő bírálatok? Megbízhatósági és érvényességi problémák

A kvalitatív kutatásokat gyakran érte az a vád, hogy *nélkülözik a tudományos kutatáshoz nélkülözhetetlen objektivitást*. Elsősorban az adatok **megbízhatóságával** kapcsolatban merültek fel problémák, de az **érvényességet** illetően is.

Az adatok **megbízhatóságával** kapcsolatban a kritikusok elsősorban azt kifogásolták, hogy már az adatok gyűjtésekor nagy a *kutatói szubjektivitás* és az [anekdotizmus](#) veszélye. Egy kérdőíves kutatásban vagy egy kísérletben a válaszadók a kutató által szigorúan ellenőrzött, standard körülmények között vesznek részt. Mindenki ugyanazokat az instrukciókat és ugyanazokat a kérdéseket kapja, kísérletben az egy feltételben szereplők ugyanazon körülmények között ugyanabban a „kezelésben” részesülnek. A lehetséges torzító hatások is kontrollálhatók illetve mérhetők. A válaszok (pl. egy Likert-skálán a bejelölt számok) a kutatótól teljesen függetlenek. A kvalitatív kutatásban mindez korántsem ennyire magától értetődő!

A kutató bizonyos fajta módszerek alkalmazásakor (pl. [interjú](#), [résztevő megfigyelés](#), [fókuszcsoporthoz](#)) más kutatási stratégiákhoz képest jóval *intenzívebb* és *szabályozatlanabb interakcióba lép* a kutatás résztvevőivel. Viselkedésével mind verbálisan, mind pedig nem verbálisan befolyásolhatja a válaszokat. Gondoljunk csak bele, mennyire más lehet egy rokonszenves és egy ellenszenves interjúalannal szemben ülni! Nehéz megállni, hogy ne ugyanúgy viszonyuljunk hozzájuk, szubjektivitásunk pedig valószínűleg visszahat az ő válaszaikra is. Interakció esetén pedig a *válaszadói torzítások* is ugyanúgy megjelenhetnek, mint a kérdőíves kutatásnál. Elképzelhető például, hogy interjúalanyaink azt mondják nekünk, amit szerintük hallani szeretnénk (klasszikus példa erre az antropológus Margaret Mead vizsgálata).

A szubjektivitás másképpen is veszélyezteti az adatok megbízhatóságát. A kvalitatív stratégia az életközelséget, a jelenségek egyediségét és kontextusba ágyazottságát, valamint a relevanciát helyezi előtérbe. Ezért viszont cserébe azzal fizet, hogy a kutatónak a jelenségekre vonatkozó *feltételezései* és *értelmezése* már magukban az adatokban is megjelenhetnek. Két kutató nem feltétlenül ugyanazt „olvassa ki” egy [interjúból](#), nem feltétlenül ugyanazt látja egy [megfigyelésnél](#) és nem is biztos, hogy ugyanúgy értelmezi a látottakat, s nem feltétlenül ugyanúgy sorolja kategóriákba [tartalomelemzésnél](#) a különböző tartalmi elemeket. A kvalitatív kutatások ezért nehezen megismételhetők, ami pedig alapkövetelmény a tudományos vizsgálódással szemben. „Hol itt a tudományos objektivitás?” – kérdezik a kvalitatív stratégia kritikusai.

További nagy veszély az [anekdotizmus](#), amikor a kutatók esetlegesen és öltetszerűen kezelik a kvalitatív kutatásban kapott adatokat. Előfordulhat például, hogy a kutató figyelmét egy-egy kirívó, vagy valamilyen szempontból különösen érdekes eset ragadja meg, s ebből próbál következtetni a vizsgált jelenségre. Még rosszabb, ha esetleg *előnyben részesíti az elméletének megfelelő eseteket*, és figyelmen kívül hagyja az ellentmondóakat.

A fenti bírálatok persze a kvalitatív kutatások **érvényességét** is megkérdőjelezzik. Hogyan lehet *szerkezeti érvényessége* egy olyan vizsgálatnak, ahol az adatokat a kutató *értelmezése* is befolyásolhatja? Ahol a kutató nem tudja egyértelműen dokumentálni, milyen eljárással is kezelte az adatait, s így azt sem tudja igazolni, hogy valóban a vizsgálni szándékolt konstruktumot ragadta meg? A *belső érvényesség* is kérdéses, hiszen a kvalitatív kutatásban *nem manipuláljuk szisztematikusan azokat a tényezőket*,

amelyekről feltételezzük, hogy oki hatást gyakorolnak. Ez persze nehéz is volna, hiszen a kvalitatív kutatásban a jelenségeket a maguk egyediségében és eredeti kontextusában akarjuk vizsgálni. Végül a *külső érvényességgel* kapcsolatban is adódhatnak problémák. A kvalitatív kutatás a „szélesség” helyett a „mélységre” törekszik. A hosszú [interjúk](#) és [fókuszcsoportok](#), a részletes [megfigyelés](#) vagy a munkaigényes [tartalomelemzés](#) ritkán teszik lehetővé, hogy nagy, pláne reprezentatív mintát vegyünk. A külső validitás tekintetében így inkább a helyzetek természetessége a fő erősség.

Hogyan válaszolhatnak mindezekre a kvalitatív stratégia hívei?

Hogyan biztosíthatjuk adataink megbízhatóságát és érvényességét, ha kvalitatív kutatást végzünk? Szerencsére a kvalitatív kutatások módszertana a bírálatoknak is köszönhetően *igen sokat erősödött*, különösen az 1990-es években. A kvalitatív kutatók rengeteg munkával elérték, hogy kedvelt stratégiájuk olyan szintre fejlődjön, ami a korábbiaknál jóval inkább kielégíti a tudományos objektivitás híveinek kényes módszertani ízlését is. Sokat segített ebben a *számítástechnika fejlődése* is, lehetővé téve a kvalitatív adatok egyre alaposabb kezelését és elemzését.

A kvalitatív kutatásokban ma már több eljárást is alkalmazhatunk, hogy adataink minél **megbízhatóbbak** legyenek. Igyekezünk minél inkább **szöveghűek** lenni (amennyiben szövegeket, pl. interjúkat elemzünk), illetve az adatokba **minél kevésbé belevinni a saját következtetéseinket**. Például ha gyerekeket figyelünk meg a játszótéren, jegyzeteljünk pontosan és kerüljük az olyan értelmező leírásokat, mint pl. „dühösen rátámad a játszótársára”. Ha ehelyett pl. olyasmit írunk, „összevont szemöldökkel, összeszorított ajkakkal, ökölbeszorított kezét felemelve megindul a másik felé, aki hátrál előle”, ebben jóval kevesebb az értelmezés, és jóval több a megfigyelt konkrétum. Ha később az elemzésnél agresszióknak akarjuk címkézni a megfigyelt viselkedést, lesz konkrét alapunk rá, hogy ezt tegyük.

Fontos, hogy **adatainkat rendszeresen és következetesen kezeljük**. Az adatok rögzítése és kódolása például történjen egyértelmű, világos kritériumok alapján. Vigyük őket számítógépre és ott átlátható formában tároljuk. Akár *kvantifikálhatjuk*, azaz *számszerűsíthetjük* is őket! Ettől a kutatásunk még kvalitatív marad, amennyiben a vizsgált jelenséget a maga természetes kontextusában, életközeli és releváns módon ragadja meg – viszont elfogadhatóbbá válik más módszertani beállítottságú kollégáink számára is. Ehhez kapcsolódik a **teljes dokumentáció**, vagyis a kutatás minden lépését és minden eljárásunkat olyan módon kell leírni, hogy az nyitott, átlátható és adott esetben megismételhető legyen a szakmabeliek számára. A vizsgálat **megismétlése** is növeli a megbízhatóságot, bár kvalitatív kutatásnál ez többnyire nem pontos ismétlést jelent (mint pl. egy kísérletnél, bár szükség szerint ott is eltérhetnek az eredeti változattól), hanem ugyanazon kérdés vizsgálatát ugyanazokkal a módszerekkel, kicsit más kontextusban.

Manapság szinte már nélkülözhetetlen eljárás a kvalitatív kutatásokban a megfigyelők vagy a kódolók közti **egyetértés ellenőrzése**. Ez abból áll, hogy ugyanazt a megfigyelési vagy kódolási munkát egymástól függetlenül többen is elvégzik. Előtte persze megállapodnak a megfigyeléshez vagy a kódoláshoz alkalmazott kategóriarendszerben: kidolgozhatják közösen, megalkothatja a kutatás vezetője, átvehetik más kutatásokból stb. A lényeg az, hogy a közös felkészülés után magát a megfigyelést ill. a kódolást már külön-külön végzik, s az eredményt utólag összehasonlítják. Amennyiben az egymástól függetlenül dolgozó kódolók közt *nagy az egyezés*, az adatok megbízhatónak mondhatók. A *számszerűsítés* itt is belép a kvalitatív kutatásba: ma már többféle statisztikai eljárás is rendelkezésre áll a megfigyelők közti egyezés pontos mértékének kiszámítására.

A kvalitatív kutatók az **érvényesség** biztosítására is találtak megoldásokat. Az egyik legfontosabb ezek közül a **trianguláció** módszere. Előnye, hogy ha a különböző vizsgálatokban egybehangzó eredményeket kapunk, az erősíti az érvényességet. Hátránya, hogy az illeszkedés hiánya sem feltétlenül mutatja meg az érvényességi problémákat, mivel fakadhat módszerspecifikus hatásokból is. Gyakori a **válaszadó általi érvényesítés** is, amit persze megfelelő kritikával kell alkalmaznunk. Az *anekdotizmus* veszélyével szemben véd a **komprehenzív adatkezelés**, vagyis az, hogy minden adatot figyelembe veszünk, az elméletünknek ellentmondóakat is. A kvalitatív kutatásokban is ugyanúgy **figyelembe kell venni az alternatív magyarázatok lehetőségét**, mint más módszereknél: meg kell vizsgálnunk, vajon eredményeink értelmezhetőek-e máshogyan is, mint ahogy azt elméletünk alapján tennénk.

A bírálatoknál szóba került az a probléma, hogy a kvalitatív kutató a válaszadókkal sokkal intenzívebb és szabályozatlanabb interakcióba kerül, mint a kísérletező vagy a kérdőívet használó szociálpszichológus. Ezt a veszélyt kezeli a **reflexivitás**, ami azt jelenti, hogy folyamatosan kritikus szemmel és tudatosan kell tekintünk a kutatás menetére és a benne kutatóként betöltött szerepünkre. A megbízhatósághoz hasonlóan az érvényességet is növeli a kutatás folyamatának, az adatok gyűjtésének és értelmezésének mások számára is **átlátható dokumentálása**. Végül a triangulációhoz hasonlít a **kumulatív érvényesség**

módszere: ha az eddig felsorolt feltételeknek megfelelő különböző kutatások eredményei mind ugyanabba az irányba mutatnak, illetve következetesen értelmezhetőek, akkor az is növeli az érvényességet.

Mint említettük, külön problémát jelent a **külső érvényesség**: mennyire általánosíthatunk olyan mintákból, amelyeket életszerű helyzetekben tanulmányoztunk ugyan, de lehet, hogy nem tükrözik a releváns (pláne a teljes) populációt? (Pl. mert **kényelmi-** vagy „**hólabda**”-**mintavétellel** dolgoztunk.) Először is megtehetjük, hogy kvalitatív kutatásunk eredményeit **kvantitatív mérésekkel vetjük össze** – akár mások által végzettekkel, akár úgy, hogy mi magunk végzünk ilyet a kvalitatív kutatás mellett. Megtehetjük azt is, hogy többször is **megismételjük** a kvalitatív kutatást, akár más és más módszerekkel, mintákkal és kontextusokban, így gazdagítva tudásunkat a vizsgált jelenségről. A **számítástechnika fejlődése** lehetővé tette, hogy a kvalitatív kutatók ma már **nagy mintákkal** is dolgozzanak. Az **interjú** magnóra vehető, szövege számítógépre vihető, a **megfigyelés** vagy a **fókuszcsoport** videón is rögzíthető, és ma már ugyancsak ilyen formában számítógépen is tárolható, de a jegyzőkönyveket is számítógépre lehet vinni, akár csak a **tartalomlemezelt** szövegeket. A számítógépes programok az adatok elemzésében is támogatást nyújthatnak. Így tulajdonképpen „csak” pénz kérdése, hogy akár nagy mintán is végezhesünk kvalitatív kutatást. Persze kis mintánál is megtehetjük, hogy **célzott és tudatos módon igyekszünk** olyan **mintát venni**, amellyel a leghatékonyabban tudjuk vizsgálni a kérdéses jelenséget vagy elméletet. A mintát akár **menet közben is növelhetjük**.

Kvalitatív kutatási stratégia értékelése

A kvalitatív kutatások kiválóan egészítik ki a kvantitatív eredményeket. A klasszikus hasonlat valóban találó: míg a kvantitatív kutatások egy panorámaképhez hasonlóan az egész horizontot igyekeznek megragadni, a kvalitatív kutatások a panorámaképeken elmosódó, nem jól kivehető részletekre helyezik a hangsúlyt. A kvalitatív kutatások legfőbb előnye tehát, hogy gazdag, mélyreható információk gyűjtését teszik lehetővé, illetve hogy képesek a jelenségeket komplex módon, kontextusból nem kiragadva megvizsgálni. Ennek azonban ára van, az ilyen típusú kutatásokat gyakran vádolják azzal, hogy **anekdotikusak**, nem objektívek, és nem megismételhetőek. Hátrányuk jórészt tehát abból fakad, hogy megbízhatóságukat és érvényességüket nem lehet a kvantitatív módszereknél bevett módokon biztosítani, valójában esetükben még a két kifejezés értelme is módosul kissé. A megbízhatóság kvalitatív eljárásoknál nem egyszerű ismétlést jelent, azt másképp kell biztosítani: például az adatrögzítés és adatkezelés szigorú következetességével, követhetőségével, a megfigyelők közti egyetértés ellenőrzésével, minden részletre kiterjedő dokumentációval. Ehhez hasonlóan az érvényesség sem az objektív világnak való megfelelést takarja, mint kvantitatív módszerek esetében, ehelyett a szisztematikusságon van a hangsúly. Számos olyan technikát és eljárást fejlesztettek ki, melyek képesek a kvalitatív kutatások érvényességét növelni: például a kiszemelt jelenséget különböző perspektívákból egyaránt megvizsgáljuk (**trianguláció**), a válaszadót bevonjuk az eredmények értékelésébe (**válaszadó általi érvényesítés**), biztosítjuk az adatkezelés szisztematikusságát (**komprehenzív adatkezelés**), ellenőrizzük az egyéb lehetséges magyarázatokat (**alternatív értelmezések ellenőrzése**), vagy más kutatásokkal vetjük össze (**kumulatív érvényesség**).

Ezzel kommentárunk végére értünk, melyben igyekeztünk a tananyag összeállításánál minket vezető legfontosabb gondolatokat megfogalmazni. A célunk az volt, hogy bemutassuk azokat a sajátosságokat, melyek szociálpszichológia tárgyából és a mi álláspontunkból fakadnak a tudományos kutatás módszertanának tárgyalásában. Szerettük volna elkerülni ugyanakkor, hogy részleteiben elismételjük mindazt, amit más szerzők tollából immár magyarul is lehet olvasni. Bizonyosan lehetséges, talán hasznos is volna mindezeket a gondolatokat részletesebben kifejtve egy szociálpszichológiai hangsúlyú kutatásmódszertan tankönyvet írni. Ennek ellenére ezt a kommentárt nem egy mini tankönyvként ajánljuk forgatni, hanem a tananyag bevetőjének, később összefoglalójának szántuk, mely segít az összkép kialakításában.

01.

Bevezetés: a tudományos megismerés folyamata, módszerei

META

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

01. Bevezetés – a tudományos megismerés folyamata, módszerei

Mire építünk?
Kutatásmódszertani alapelvek ismeretére

A tudományos gondolkodás, következtetés (dedukció, indukción) alapjainak ismeretére.
 A kutatási stratégiák (megfigyelés, korrelációs kutatások, kísérletezés) meghatározására.
 A tudományos paradigmák szerepének megjelölésére.
 Az elmélet, hipotézis és empirikus ellenőrzés helyének ismeretére a tudományos kutatás folyamatában.
 A tudományfilozófiai és –elméleti kérdésekkel kapcsolatos átfogó tájékozottságra.

Szociálpszichológiai elméletek, paradigmák elhelyezésére

A szociálpszichológia helyére a pszichológián belül és a társtudományokhoz képest.
 A szociálpszichológiai kutatás sajátosságaival kapcsolatos előzetes elképzelésekre.
 A legfontosabb szociálpszichológiai elméletek és paradigmák ismeretére.

Statisztikai ismeretekre

A statisztika tudományos alapelveinek, alapvető leíró és hipotézisvizsgáló eljárásainak ismeretére.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?
A tudományos megismerésről általában

Összefoglaljuk, amit a tudományos megismerésről tudunk (története, hétköznapi megismeréshez való viszonya).
 Elmélyítjük, amit a tudományos megismerés általános nézőpontjairól (paradigmák) tudunk.
 Megkülönböztetjük a természettudományos és a hermeneutikai megismerést.
 A deduktív és az induktív logika közötti alapvető különbségeket is tisztázzuk.

A pszichológiai iskolákról, nézőpontokról

A szociálpszichológiai iskolákat elhelyezzük más pszichológiai és társadalomtudományos nézőpontok között.
 Megkülönböztetjük az összefüggések keresésének két alapvető formáját (idiografikus, nomotetikus).
 A tudományos paradigmákra jellemző nézőpont általános tudományelméleti kereteit is elemezzük.

A tudományos kutatás menetéről, lépéseiről

A minden tudományos kutatásra jellemző általános lépéseket azonosítjuk.
 A hipotézisállítást és a hipotézisellenőrzést sajátosságait a gyakorlatban is megtapasztaljuk. Jártasságot szerzünk a hipotézisállítást segítő szempontok alkalmazásában.

A leíró statisztikai (pl. gyakorisági eloszlás, középérték, szóródás) eljárások és a változók közötti összefüggés vizsgálatának (pl. átlagok összehasonlítása, korrelációelemzés) alkalmazásukat középpontba állító áttekintése.

01. Bevezetés – a tudományos megismerés folyamata, módszerei

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Statisztikai alapok](#)

[A tudományos megismerésről](#)

[Pszichológiai iskolák](#)

[A kutatás folyamatmodellje](#)

Statisztikai alapok

- Babbie, E. (2003) Adatelemzés alapfokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453–474. *A MINTÁK ELEMZÉSÉNEK ALAPFOGALMAI, EGY- ÉS KÉTVALTOZÓS ELRENDEZÉSEK BEMUTATÁSA*
- Babbie, E. (2003) Statisztikai következtetések. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 513–525. *A MINTÁK ÖSSZEHASONLÍTÁSA, SZIGNIFIKANCIA, NULLHIPOTÉZIS, KHI-NÉGYZET PRÓBA.*
- Atkinson et al. (1995) A pszichológia módszerei. In *Pszichológia*. Budapest: Osiris-Századvég. 24–30. *A KÜLÖNBÖZŐ – PL. KÍSÉRLETI, KORRELÁCIÓS, MEGFIGYELÉSI – MÓDSZEREKET VESZI SORRA.*
- Hajtmann B. (1989) Bevezetés. In *Matematikai statisztika pszichológia szakos hallgatók részére*. Budapest: Tankönyvkiadó. 5–12. *A MATEMATIKAI STATISZTIKA SZEMLÉLETÉBE Vezet be, Néhány alapfogalmat tisztáz.*
- Vargha A. (2000) *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Budapest: Pólya Kiadó. *ALAPOS ÉS SZÉLESKÖRŰ ÁTTEKINTÉST NYÚJT A PSZICHOLÓGIAI KUTATÁSBAN, CÉLJAI SZERINT A STATISZTIKAI ELJÁRÁSOK ALKALMAZÁSÁNAK MENETÉT ÉS FELTÉTELEIT MATEMATIKAI HÁTTÉR ISMERETE NÉLKÜL IS ÉRTHETŐEN MAGYARÁZZA.*

A tudományos megismerésről

- Babbie, E. (2003) Paradigmák, elmélet és társadalomtudományi kutatás. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 56–75. *TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ELMÉLETEKRŐL ÁLTALÁBAN, A DEDUKCIÓRÓL ÉS INDUKCIÓRÓL, AZ ELMÉLET ÉS AZ ADATGYŰJTÉS KAPCSOLATÁRÓL.*
- Babbie, E. (2003) Hibák a hétköznapi megismerésben és néhány megoldás. / Mi valós valójában. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 22–27. *HÉTKÖZNAPI GONDOLKODÁS KORLÁTAI.*
- Szokolszky Á. (2004) Kutatási módszerek és metodológiai paradigmák; A természettudományos paradigma közelről: a kísérletezés; A hermeneutikai paradigma közelről: a kultúrantropológia. A kvantitatív és kvalitatív kutatási stratégia; A pszichológiai kutatás módszerei – áttekintés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 77–92. *A KUTATÁSMÓDSZERTAN ALAPVETŐ KÉRDÉSEIRŐL, A TUDOMÁNYOS MÓDSZERRŐL ÉS KÉT ALAPVETŐ TUDOMÁNYOS PARADIGMÁRÓL, A TERMÉSZETTUDOMÁNYOSRÓL ÉS A HERMENEUTIKÁIRÓL ÍRT ÖSSZEFOGLALÓ.*
- Mérő László (1989) A logikus gondolkodás In *Észjárások*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 17–32. *FORMÁLIS LOGIKA, HÉTKÖZNAPI LOGIKA MEGKÜLÖNBÖZTETÉSÉHEZ.*
- Szokolszky Á. (2004) A kutatás általános módszertani kérdései. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 119–191. *A MÉRÉS, A STATISZTIKA ÉS AZ ETIKA ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI.*

- Smith, E.R. & Mackie, D. (2001) A kutatás módszertana: ahogy a kérdéseket fölteszik és megválaszolják. In *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 133–188. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁS ÁLTALÁNOS MÓDSZERTANI, ETIKAI SZEMPONTBÓL.*
- Csepeli Gy. (1997) Kérdésfeltevés és kutatás. In *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 99–140. *A KUTATÁS MENETÉRŐL ÉS A JÓ KUTATÁS KRITÉRIUMAIRÓL.*

Pszichológiai iskolák

- Babbie, E. (2003) Néhány társadalomtudományi paradigma. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 48–56. *TÁRSADALOMTUDOMÁNYI PARADIGMÁK SZÁMBAVÉTELE.*
- Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Frederickson, B. & Loftus, G. R. (1995) A pszichológia mai nézőpontjai. In *Pszichológia*. Budapest: Osiris–Századvég. 33–40. *NÉHÁNY FONTOS PSZICHOLÓGIAI NÉZŐPONTOT ÉS A KAPCSOLATUKAT ELEMZI.*
- Pléh Cs. (1992) A behaviorista forradalom: A lélek teljes kiiktatása a lélektanból. In *Pszichológiatörténet: A modern pszichológia kialakulása*. Budapest: Gondolat Kiadó. 145–157. *A BEHAVIORIZMUS TÉTELEINEK, SZEMLÉLETÉNEK RÉSZLETESEBB KIFEJTÉSE.*
- Pléh Cs. (1992) Az egész és az értelem. Az alaklélektan. In *Pszichológiatörténet: A modern pszichológia kialakulása*. Budapest: Gondolat Kiadó. 158–171. *AZ ALAKLÉLEKTAN TÉTELEINEK, SZEMLÉLETÉNEK RÉSZLETESEBB KIFEJTÉSE.*
- Pléh Cs. (2000) A nagy iskolák korszaka. In *A lélektan története*. Budapest: Osiris Kiadó. 345–407. *ÖSSZEFOGLALJA EBBEN A FRISEBB SZÖVEGBEN IS A BEHAVIORIZMUS, ALAKLÉLEKTAN ÉS PSZICHOANALÍZIS KLASSZIKUS ISKOLÁINAK MEGJELENÉSÉT ÉS HATÁSUKAT A PSZICHOLÓGIÁBAN.*
- Hunyady Gy. (1998) A megismerés szociálpszichológiája és a szociálpszichológiai megismerés. In *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: Eötvös Kiadó. 244–265. *A KOGNITÍV MEGKÖZELÍTÉSEK SZEREPÉT FOGLALJA ÖSSZE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁSOKBAN, KÜLÖNBÖZŐ TERÜLETEKET (PL. ATTITÚD, KOGNITÍV STÍLUS, ATTRIBÚCIÓ, SZTEREOTÍPIZÁLÁS) VESZ SORRA, ÉS A KLASSZIKUS KOGNITÍV MEGKÖZELÍTÉSEKET AZ INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁSI NÉZŐPONTÚ ÚJAKKAL EGYÜTT TÁRGYALJA.*

A kutatás folyamatmodellje

- Babbie, E. (2003) Hogyan tervezzünk meg egy kutatást. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 124–132. *A KUTATÁS MENETÉNEK, FELÉPÍTÉSÉNEK HASZNOS ÖSSZEFOGLALÓJA.*
- Szokolszky Á. (2004) A kvantitatív és kvalitatív kutatási stratégia; A pszichológiai kutatás módszerei – áttekintés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 92–95; 110–118. *A PSZICHOLÓGIAI KUTATÁSOKBAN KÜLÖNBÖZŐ KUTATÁSI PARADIGMÁK ÁTTEKINTÉSE*
- McGuire, W. J. (2001) A szociálpszichológia második évszázada felé [Hipotézisek felállítása] In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 478–485. *A KUTATÁS KREATÍV SZAKASZÁNAK FONTOSÁGÁT HANGSÚLYOZZA, ITT SOROLJA FEL AZ ÁLTALA JAVASOLT ALKOTÓ HEURISZTIKÁKAT.*
- Manstead, A.S.R. & Semin, G.R. (1995) Módszertan a szociálpszichológiában: Az ötlettől a cselekvésig. In Hewstone, M. et al. (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 79–104. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁS ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEIT TÁRGYALJA, A RUNKEL ÉS MCGRATH MODELLJE ALAPJÁN A HIPOTÉZISTESZTELÉS JELLEGZETESSÉGEI ALAPJÁN KÜLÖNBÖZTET MEG KUTATÁSI STRATÉGIÁKAT.*
- Smith, E.R. és Mackie, D.M. (2001) A kutatás módszertana: ahogy a kérdéseket fölteszik és megválaszolják. In *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 85–132. *A NÉPSZERŰ SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KÉZIKÖNYV BEVEZETŐT NYÚJT A KUTATÁS MÓDSZERTANI ÉS ETIKAI KÉRDÉSEIBE.*
- Fiske, S.T. (2006) Az emberi interakciók tanulmányozásának tudományos módszerei. In *Társas alapotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó. 74–127. *SOKOLDALÚ ÖSSZEFOGLALÁSA A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁS KÜLÖNBÖZŐ ASPEKTUSAINAK, ÉRINTI A KONCEPTUALIZÁLÁS, OPERACIONALIZÁLÁS FOLYAMATÁT, HÁROMFÉLE (LEÍRÓ, KORRELÁCIÓS, KÍSÉRLETI) KUTATÁSI STRATÉGIÁT VET ÖSSZE, A TÍPIKUS TORZÍTÓ TÉNYEZŐKRE, ÉS AZ ETIKAI PROBLÉMÁKRA IS KITÉR. PÉLDÁKON IS BEMUTATJA A MONDANDÓJÁT.*

Kutatásmódszertan

1. Bevezetés

Modulok áttekintése

- A kurzus bemutatása
- Előzmények
- Statisztikai alapok
- A tudományos megismerésről
- Pszichológiai iskolák
- A kutatás folyamatmodellje

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

A kurzus bemutatása

A kurzus alapelvei
Témakörök, tematika
Félévi munka

01 • A KURZUS

A kurzus alapelvei

- ▶ A kutatók szemszögéből bemutatni a szociálpszichológiai kutatást. Hogyan juthatunk el egy adott eredményre.
- ▶ A cél, hogy bizonyos készségeket sajátítsanak el a résztvevők.
- ▶ Praktikus segítség a szakirodalom pontosabb megértéséhez, és a műhelymunka (szakdolgozat) megírásához.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

01 • A KURZUS

Tematika

1. Bevezetés: szociálpszichológiai kutatás sajátosságai
2. Attitűdmérés, attitűdskálák
3. Kérdőív- és skálaszerkesztés
4. Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok
5. A szociálpszichológiai kísérlet 1.
6. A szociálpszichológiai kísérlet 2.
7. A szociálpszichológiai kísérlet 3.
8. A kísérleti szociálpszichológia kritikája.
9. Kvalitatív módszerek
10. Perspektivizmus: a kísérletezés stratégikus megújítása
11. Társadalmi nézőpont
12. Nézetrendszer-kutatások
13. Szakirodalmazás és tudományos publikáció

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

01 • A KURZUS

A félévi munka

- ▶ aktív részvétel az órákon
- ▶ otthoni munka hétről-hétre.
- ▶ kettő ZH a félév során.
- ▶ szemináriumi dolgozat a félév végére.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

Előzmények

Korábbi tanulmányokból
Mit nem tudunk?

01 • ELŐZMÉNYEK

Korábbi tanulmányokból

- ⌚ *Ki milyen módszertan kurzust hallgatott korábban?*
- ⌚ *Mit lehetett megtanulni?*

Néhány fogalom ismétlésképpen:

- ▶ Megfigyelés – korrelációs módszer – kísérletezés
- ▶ Hipotézisek megfogalmazása
- ▶ Kísérleti elrendezések: függő–független változók, kontrollcsoport
- ▶ Adatelemzés: statisztikai próbák (t-próba, korreláció, ANOVA, faktorelemzés, többváltozós elemzések)
- ▶ Az eredmények bemutatásának főbb szabályai

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

8

01 • ELŐZMÉNYEK

Mit nem tudunk?

(mit nem tudunk alkalmazni)

- ▶ *A vizsgálati elrendezésekben?*
- ▶ *Az adatok elemzésében?*
- ▶ *Az eredmények bemutatásában?*

➤ STATISZTIKAI ALAPOK

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

9

A tudományos megismerésről

Hétköznapi és tudományos megismerés
Tudományos paradigmák
Elmélet és adatgyűjtés viszonya

01 • TUDOMÁNY

Hétköznapi és tudományos megismerés

Hétköznapi	Tudományos
pontatlan észlelés túlgátlánosítások nem racionális következtetések automatikus folyamatok heurisztikák	észlelési torzítások kiküszöbölése elméletek empirikus tesztelése racionális következtetések szisztematikus feldolgozás

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

11

01 • TUDOMÁNY

Tudományos paradigmák

- ▶ Tudomány = paradigmák közé szorított kreativitás
- Mit értett Thomas Kuhn tudományos paradigmán és miben áll szerinte a tudományos forradalom?
- Mit értsünk ma pszichológiai paradigmán?
- ▶ Két jellemző paradigma:
 - Természettudományos paradigma
 - Hermeneutikai paradigma [▶ TOVÁBBI PARADIGMÁK](#)

2006.08.31.

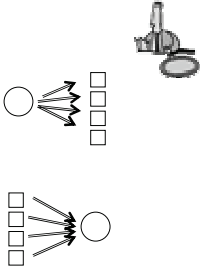
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

12

01 • TUDOMÁNY

Elmélet és adatgyűjtés viszonya

- ▶ A tudományos elmélet
- ▶ Elmélet és adatgyűjtés viszonya
- ▶ Dedukció
 - A deduktív logika
 - A deduktív elméletalkotás
- ▶ Indukció
 - Az induktív logika
 - Az induktív elméletalkotás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

PSZICHOLÓGIAI ISKOLÁK

01 • A KUTATÁS

A kutatás folyamatmodellje

A kutatási terv szakaszai
A hipotézisről
McGuire alkotó heurisztikái
A szociálpszichológia sajátosságai

01 • A KUTATÁS

A kutatás lépései, a kutatási terv

☞ Milyen lépései vannak a kutatásnak? Mit tartalmazzon egy kutatási terv?

A kutatási tervben meghatározott szakaszok:

- ▶ Konceptualizálás
- ▶ Kutatási stratégia megválasztása
- ▶ Operacionalizálás
- ▶ Adatfeldolgozás, elemzés
- ▶ Felhasználás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

01 • A KUTATÁS

A hipotézisről

Problémafelvetés, hipotézisállítás

- ▶ Milyen formákban fogalmazhatjuk meg a kérdéseinket?
- ▶ Mikor jó egy tudományos kérdés, problémafelvetés?
- ▶ Lehet-e a kreativitást tanulni?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

01 • A KUTATÁS

McGuire alkotó heurisztikái

A gyümölcsöző hipotézis lehetséges forrásai:

- ▶ Természetes jelenségek megfigyelése
- ▶ Közvetlen, egyszerű fogalmi elemzés
- ▶ Közvetett, komplex, következtetési elemzés
- ▶ Korábbi kutatások elemzése
- ▶ Új adatok gyűjtése

☞ Alkossunk 5 csoportot. A források egyikére keressen minden csoport egy-egy példát a lista segítségével!!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

01 • A KUTATÁS

Második lépés: empirikus ellenőrzés

Az elmélet szembesítése a megfigyelhető valósággal.

Különböző változatai: laboratóriumi kísérlet, terepkísérlet, megfigyelés, mintavételen alapuló megkérdezés, szimuláció stb.

Runkel és McGarh felosztása szerint:

- ▶ beavatkozó – nem beavatkozó kutatás
- ▶ egyetemes – konkrét viselkedérendszerek

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

01 • A KUTATÁS

A szociálpszichológia sajátosságai

☞ Soroljunk fel klasszikus szociálpszichológiai vizsgálatokat!

Mitől sajátos a szociálpszichológiai kutatás?

- ▶ *Különbség az általános-lélektani vizsgálatoktól?*
(pl. Asch, Sherif)
- ▶ *Különbség a fejlődéslélektani vizsgálatoktól?*
(pl. Mérei, Mead)
- ▶ *Különbség a személyiséglélektani vizsgálatoktól?*
(pl. Adorno, Banaji)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

01

Házi feladat

☞ Egy bekezdésnyi szöveggel topikot nyitni a következő empirikus eljárások egyikének dicséretében/kritikájául:

- Kísérletezés,
- Kérdőíves technikák,
- Résztevő megfigyelés

☞ Szóljanak hozzá egymás érveikhez is!
moodle.etr.elte.hu (1. óra: Kedvenc kutatási módszereink)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

01

Alapolvasmányok

Statisztikai alapok
Babbie, E. (2003) Adatelemzés alapokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453-474.
Babbie, E. (2003) Statisztikai következtetések. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 513-525.

A tudományos megismerésről
Babbie, E. (2003) Paradigmák, elmélet és társadalomtudományi kutatás. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 55-75.
Babbie, E. (2003) Hibák a hétköznapi megismerésben és néhány megoldás. / Mi valós valójában. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 22-27.

Szokoloszy Á. (2004) Kutatási módszerek és metodológiai paradigmák; A természettudományos paradigma közelről: a kísérletezés; A hermeneutikai paradigma közelről: a kultúrantrópologia; A kvantitatív és kvalitatív kutatási stratégia; A pszichológiai kutatás módszerei - áttekintés. In *Kutatásmunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó 77-92.

Pszichológiai iskolák
Babbie, E. (2003) Néhány társadalomtudományi paradigma. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 48-56.
Smith, E. E., Nolen-Hoeksema, S., Frederickson, B. & Loftus, G. R. (1995) A pszichológia mai nézőpontjai. In *Pszichológia*. Budapest: Osiris-Századvég. 33-40.

A kutatás folyamatmodellje
Babbie, E. (2003) Hogyan tervezzünk meg egy kutatást. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 124-132.
Szokoloszy Á. (2004) A kvantitatív és kvalitatív kutatási stratégia; A pszichológiai kutatás módszerei - áttekintés. In *Kutatásmunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 92-95; 110-118.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Statisztikai alapok

Eloszlás, középértékek
 Átlag, szórás, variancia
 Átlagok összehasonlítása
 Korrelációs elemzés

Eloszlás, középértékek

► Gyakorisági eloszlás

A változó minden egyes értékéhez tartozó esetek száma.

A középértékkel igyekszünk jellemezni egy adott változó (-n a válaszok eloszlásának) mért értékeit.

► Módusz

Az a mért érték, mely egy adott változón a leggyakrabban fordul elő.

3
3
3
3
4
2
2
3
4
5

► Medián

Az a mért érték, amelynél kisebbek és nagyobbak egyenlő számban vannak a mintában.

Mért értékek nagyság szerint sorban:
 1, 1, 1, 2, 2, 3, 3, 3, 3, 3, 4, 4, 4, 4, 5,
 7 eset 7 eset

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

24

01 • STATISZTIKA

Átlag, szórás, variancia

► **Átlag**
A mért adatok összegét elosztjuk a számokkal (minden egyes adat értéke befolyásolja).
$$M = (1+1+1+2+2+3+3+3+3+3+4+4+5)/15 = 2,8$$

► **Átlagos eltérés**
Az átlagtól való eltérések abszolút értékének átlaga (ritkán használatos).
$$AE = (1,8+1,8+1,8+0,8+0,8+0,4+0,4+0,4+0,4+0,4+1,2+1,2+2,2)/15 = 0,93$$

► **Variancia**
Az átlagtól való eltérések négyzeteinek összegét osztjuk az elemszámnál eggyel kisebb számmal.
$$s^2 = (3,24+3,24+3,24+0,64+0,64+0,4+0,4+0,4+0,4+0,4+1,44+1,44+4,84)/14 = 1,46$$

A szórás a variancia (pozitív előjellel vett) négyzetgyöke ($s=1,21$).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

01 • STATISZTIKA

Átlagok összehasonlítása

► **Független minták átlagainak összevetése**

- Kétmintás t-próba (ha két mintát akarunk összevetni).
- Varianciaanalízis (ha több mintát akarunk összevetni).

► **Összetartozó minták összevetése (pl. előtte-utána elrendezés)**

- Egymintás t-próba (ha két mérést kívánunk)
- Összetartozó mintás varianciaanalízis (ha több mérést akarunk összevetni).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

01 • STATISZTIKA

Korrelációs elemzés

► A korrelációs elemzés: két numerikus változó közötti kapcsolat vizsgálatára szolgál.

► A korrelációs együttható (r) előjele a kapcsolat irányát () mutatja meg, a nagysága (0-1 közötti szám) pedig az együttjárás szorosságát, az összefüggés erejét mutatja.

► A korrelációs együttható négyzete, a determinációs együttható (R^2) megmutatja, hogy az egyik változó varianciájának hány százalékát magyaráznak meg a másik változásai.

► A TUDOMÁNYOS MEGISMERÉS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

Pszichológiai iskolák

Az introspekció kérdése
Idiografikus és nomotetikus okság
Nézőpontok a szociálpszichológiában
Az attitűd különféle nézőpontokból

01 • ISKOLÁK

Az introspekció kérdése

- ▶ Az introspekció kérdése a tudományos pszichológia kiindulópontja.
- ▶ A racionalista – empirista dilemma:

Racionalisták	Empiristák
• Az intuíciónak sugallt általános igazságokat. • A megismerés eszköze az ezekből kiinduló dedukció. • Feltétele, hogy az emberi tudat önreflexióra képes (velünk született eszmék, racionalitás).	• Az asszociáció az alapvető gondolkodási művelet. • A megismerés eszköze az elemekből építkező indukciónak. • Az emberi tudat <i>tabula rasa</i>.

- ▶ A természet azonban sem nem megírt, se nem nyitott könyv: a természetűl kérdezni kell.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

29

01 • ISKOLÁK

Idiografikus és nomotetikus okság

- ▶ Egy másik klasszikus dilemma: egyedi eseten (idiografikus elemzés) vagy az általános összefüggéseken (nomotetikus elemzés) legyen a hangsúly?
- ▶ Idiografikus okság: Célja az egyedi eseményben, jelenségben ható okok összességét feltárni. Így jár el például a *történettudomány*, vagy a *pszichoanalízis* is (pl. Hitler hatalomra jutása).
- ▶ Nomotetikus okság: Események, jelenségek általános osztályait magyarázó összefüggés feltárása a cél (pl. viszonylag kis számú tényező, ami egy részben megmagyarázza minden szavazó viselkedését).
- ▶ A nomotetikus modellek determinisztikus ereje nyilvánvalóbb, ám mindkét modell igyekszik bejósolni a vizsgált viselkedést.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

30

01 • ISKOLÁK

Nézőpontok a szociálpszichológiában

▶ Robert Watson ellentétpárjai elméleti ideáltípusokat írnak le (ld. Pléh, 1992: 21. o). Például:

- objektivizmus – szubjektivizmus
- molekularizmus – molarizmus
- empirizmus – racionalizmus
- staticizmus – dinamizmus
- statika – fejlődéselv

▶ A behaviorizmust az ellentétes végletek közül az objektivizmus, molekularizmus, empirizmus jellemez példál.

☞ *Mi jellemezhet más szociálpszichológiában is jelentős nézőpontokat (pl. alaklélektan, kognitívizmus)?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

01 • ISKOLÁK

Az attitűd különböző nézőpontokból

▶ Az attitűd fogalmának népszerűsége épülhet a benne lévő többértelműsége.

(Az attitűd: mentális reprezentáció, amely kapcsolatban van a viselkedéssel, érzelmi reakciókkal is. Tudatosan leképezhető, ám automatikusan is megjelenő reakció.)

▶ Az attitűdfunkciókban is tetten érhető az egyes pszichológiai iskolák hatása:

- instrumentális / szociális igazodási
- érvéddő
- ismereteket rendszerező
- érték kifejező

☞ *Milyen nézőponthoz, iskolához kapcsolható egy-egy funkció?*

▶ A KUTATÁS FOLYAMATA

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 32

01 • ISKOLÁK

Mellékletek

További paradigmák
Runkel és McGarth felosztása

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 33

01 • TUDOMÁNY

További paradigmák

További paradigmákat említ Babbie (49-56.o.):

- ▶ Makroelmélet és mikroelmélet
- ▶ Korai pozitívizmus
- ▶ Szociáldarwinizmus
- ▶ Konfliktus-paradigma
- ▶ Szimbolikus interakcionizmus
- ▶ Etnometodológia
- ▶ Strukturális funkcionizmus
- ▶ Feminista paradigmák

▶ TUDOMÁNYOS PARADIGMÁK

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

01 • ISKOLÁK

Runkel és McGarth felosztása

4.1. ábra. Kísérleti stratégiák (Runkel és McGarth, 1972)

▶ EMPIRIKUS ELLENŐRZÉS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

02.

Attitűdmérés, attitűdskálák

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

02. Attitűdmérés, attitűdskálák.

Mire építünk?	
Az attitűd fogalomkörének ismeretére.	
	Az attitűd fogalmának, a definíciók sokféleségének és a különböző attitűdmodelleknek az ismeretére. A rokon fogalmak (vélemény, hiedelem, érték) elkülönítésének képességére. Az attitűdkutatás szerepének, trendjeinek ismeretére az alapvető szociálpszichológia szakirodalom alapján.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
Az attitűddel kapcsolatos alapfogalmakról és a mérési módokról általában	
	Ismétlésül válogatunk a gazdag attitűd-definíciók köréből és felidézzük a két legfontosabb attitűdmodellt. Tágabb kontextusba helyezve az attitűdöt, a rokon fogalmakat is pontosan meghatározzuk. Különbséget teszünk a közvetlen (skála, kérdőív, interjú) és a közvetett (vegetatív, reakcióidő-mérés, projektív technikák, megfigyelés) mérési módok között, és képesek leszünk helyesen besorolni a konkrét módszereket.
Az attitűdskálákról	
	Megtanuljuk felismerni az egyes skálátípusokat (Likert, Thurstone, Guttman, Bogardus, Osgood). Képesek leszünk kritikusan értékelni a skálákat (előnyök, hátrányok), és eldönteni, melyiket mikor célszerű és érdemes használni. Kipróbáljuk magunk is a skálakészítést (Likert projekt 1.).
A Bogardus és Guttman skáláról bővebben	
	Megértjük a kumulativitás fogalmának jelentését. Áttekintjük a két skála közötti hasonlóságokat és különbségeket. Végigkövetjük a kumulatív skála szerkesztésének logikáját. Képesek leszünk kritikusan értékelni a skálákat (előnyök hátrányok).
Modern és ritkábban használatos technikákról (IAT, projektív technikák)	
	Megismerjük az implicit társas kogníció és az implicit attitűd fogalmát. Röviden áttekintjük a nem tudatos attitűdök mérésének alapvető módszertani szempontjait, eljárásait (értékelő előfeszítés, IAT, GNAT). Megismerjük az Implicit Asszociációs Tesztet részleteiben is (felépítés, előnyök, hátrányok), és kipróbáljuk működés közben. Átgondoljuk a projektív technikák alkalmazhatóságának feltételeit, szempontjait, és a kritikus pontjait. Néhány módszert megismerünk részletesebben is (TAT, mondatkiegészítés).

02. Attitűdmérés, attitűdskálák.

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Az attitűd és mérése: alapfogalmak](#)

[A mérési módokról](#)

[Implicit Asszociációs Teszt](#)

[Projektív attitűdmérési technikák](#)

[Az attitűdskálák](#)

[Klasszikus skálák 1.: kumulatív skálák](#)

Az attitűd és mérése: alapfogalmak

Szokolszky Á.(2004) Az attitűdmérés történeti háttere és elméleti kérdései. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 366–368. **RÖVID ÁTTEKINTÉSE AZ ATTITÜDMÉRÉS TRENDJEINEK**

Allport, G.W. (1979) Az attitűdök. In: Halász L., Hunyady Gy. és Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 41–57. **KLASSZIKUS TÖRTÉNETI BEVEZETŐ AZ ATTITÜD TÉMÁJÁBA**

McGuire, W.J. (2001) Pszichológia és történelem. In: *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 387–417. **AZ ATTITÜDKUTATÁS TÖRTÉNETÉNEK RÉSZLETES ÁTTEKINTÉSE**

A mérési módokról

Stahlberg, D. és Frey, D.(1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók. In: Hewstone, M. et al (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 163–174. **RÖVID ÖSSZEFOGLALÓ A KÜLÖNBÖZŐ MÉRÉSI MÓDOKRÓL: FIZIOLÓGIAI, VISELKEDÉSES, NEM-REAKTÍV MÉRÉSI MÓDOK**

Smith, E.R. & Mackie, D. (2001) Attitűdök mérése. In *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 379–382. **A SKÁLÁKAT KIVÉVE RÉSZLETESEBB BEMUTATÁSA A KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT MÓDSZEREKNEK**

Nosek, B.A, Banaji, M.R. és Greenwald, A.G.(2003) Implicit csoport attitűdök és sztereotípiák gyűjtése egy demonstrációs weblapról. In Banaji, M.(2003)*Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris Kiadó. **IAT RÉSZLETES BEMUTATÁSA + A HONLAPOS ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA**

Az attitűdskálák

Babbie, E. (2003) Skálaszerkesztés. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 190–197. **A SKÁLÁK ÉS SZERKESZTÉSÜK RÖVID BEMUTATÁSA – BOGARDUS, THURSTONE, LIKERT, OSGOOD, GUTTMAN**

Szokolszky Á.(2004) Az attitűdskálák fajtái. A szemantikus differenciál. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 368–372. **SKÁLÁK RÖVID LEÍRÁSA: GUTTMAN, THURSTONE, LIKERT, OSGOOD**

Stahlberg, D. és Frey, D.(1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók. In: Hewstone, M. et al (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 163–174. **ISMERTETÉS ÉS KRITIKAI ÉRTÉKELÉS A KÜLÖNBÖZŐ SKÁLÁKRÓL: THURSTONE, LIKERT, OSGOOD**

Selltiz, C., Jahoda, M., Deutsch, M. és Cook, S.W. (1979) Az attitűd skálázása. In: Halász L., Hunyady Gy. és Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 131–148. *A KLASSZIKUS SKÁLÁK SZERKESZTÉSE, ELŐNYEI ÉS HÁTRÉNYAI: THURSTONE, LIKERT, BOGARDUS, GUTTMAN*

Klasszikus skálák 1.: kumulatív skálák

Selltiz, C., Jahoda, M., Deutsch, m. és Cook, S.W. (1979) Az attitűd skálázása: Kumulatív skálák. In: Halász L., Hunyady Gy. és Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 142–147. *A KUMULATÍV SKÁLÁK ELKÉSZÍTÉSÉNEK VÁZLATOS ISMERTETÉSE*

Bogardus, E.S.(1967) Measuring social Distances. In Fishbein, M. (ed.): *Readings In Attitude Theory and Measurement*. New York, NY: John Wiley and Sons. 71–76. *EREDETI SZERZŐTŐL A SKÁLÁRÓL*

GUTTMAN: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/scalgutt.htm>

Implicit Asszociációs Teszt

Cunningham, W.A, Preacher, K.J. & Banaji, M.R. (2003) Az implicit attitűdök mérése: konzisztencia, stabilitás és konvergenciavaliditás. In Banaji, M.R(2003) *Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris Kiadó. 359–376. *BEVEZETÉS AZ IMPLICIT ATTITÜDÖK ASSZOCIÁCIÓN, REAKCIÓIDŐ-MÉRÉSEN ALAPULÓ MÓDSZERTANÁBA*

Nosek, B.A, Banaji, M.R. és Greenwald, A.G.(2003) Implicit csoport attitűdök és sztereotípiák gyűjtése egy demonstrációs weblapról. In Banaji, M.R(2003) *Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris Kiadó. 369–358. *IAT RÉSZLETES BEMUTATÁSA + A HONLAPOS ADATGYŰJTÉS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA*

Greenwald, A.G. és Banaji, M.R.(2003) Az implicit társas kogníció: Az attitűdök, az önértékelés és a sztereotípiák. In Banaji, M.R.(2003): *Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris Kiadó. 139–190. *EBBEN AZ „ÁTTÖRÉST HOZÓ” CIKKBEN VEZETIK BE A SZERZŐK AZ IMPLICIT TÁRSAS KOGNÍCIÓ FOGALMÁT*

Projektív attitűdmérési technikák

Oppenheim, A.N.(1966) Projective Techniques in Attitude Study. In: Oppenheim, A.N.: *Questionnaire design and attitude measurement*. London: Heinemann. 160–196. *INDIREKT PROJEKTÍV TECHNIKÁK: MONDATKIEGÉSZÍTÉS, RAJZOK, TAT, TÖRTÉNETEK, JÁTÉK*

Kutatásmódszertan

2. Attitűdmérés, attitűdskálák

Modulok áttekintése

- Alapfogalmak
- A mérési módokról
- Implicit Asszociációs Teszt
- Projektív mérési technikák
- **Az attitűdskálák**
- Klasszikus skálák 1: Bogardus és Guttman

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

Alapfogalmak

Mit mérünk?
Miért mérünk?

02. ALAPFOGALMAK

Mit mérünk? Attitűddefiníciók

Az attitűdök „szociálisak”.

- ▶ Társadalmi mezőben értelmezendő lelki folyamatok, amelyek meghatározzák az egyének viselkedését a társadalomban, gyors, azonnali reagálások, ennek során értékeket vesznek alapul. (Thomas és Znaniecki, 1918)

Az attitűdök viselkedésben fejeződnek ki.

- ▶ Az attitűd olyan mentális és neurális készenléti állapot, amely a tapasztalatokon keresztül szerveződik és irányító vagy dinamikus befolyást gyakorol a személynek minden tárgyra és helyzetre adott válaszában, amely ezzel kapcsolatban áll. (Allport 1935)

Az attitűdök komplex rendszerek.

- ▶ Az attitűdök a szociális tárgyakra vonatkozó pozitív és negatív értékelések, érzelmek és cselekvési tendenciák tartós rendszerei. (Krech, Crutchfield és Ballachey 1962) [▶ TOVÁBBI DEFINÍCIÓK](#)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

02. ALAPFOGALMAK

Mit mérünk? Rokon fogalmak

Vele összefüggő, gyakran szinonimaként használt fogalmak:

- ▶ **vélemény (opinion):**
kognitív konstrukció, egy tárggyal kapcsolatos tudás, igazolható, „tényszerű” (míg az attitűd szubjektívebb, ízlés/preferencia)
- ▶ **hiedelem (belief):**
annak szubjektív valószínűsége, hogy x valamilyen. (míg az attitűd annak kíváncsisága, hogy x valamilyen)
- ▶ **érték (value):**
fontos életcél vagy standard, központi része a vélekedések rendszerének, erős pozitív attitűd kapcsolódik hozzá (és hatással van a további attitűdökre)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

02. ALAPFOGALMAK

Mit mérünk? Az attitűd szerkezete

- ▶ **egydimenziós modell** (az attitűd mint *értékelő viszonyulás* amit még lehetne mérni):
 - komplexitás (a kidolgozottsága),
 - centralitás (a fontossága),
 - kiugróság (mennyire van előtérben),
 - bizonyosság (mennyire könnyen változtatható),
 - fontosság (a személy számára)
 - stb. (Ld. Krosnick & Abelson)
- ▶ **többdimenziós modellben** az attitűd komponensei:
 - *érzelem*
 - *kogníció*
 - *viselkedés (cselekvési beállítódás)*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

02. ALAPFOGALMAK

Miért mérünk?

Függő és független változóként egyaránt szerepelhet az attitűd a kutatásokban.

- ▶ bejósolás (a kogníciót és viselkedést befolyásoló erők megértése);
- ▶ különbségtétel (egyének közötti vagy csoportok közötti összehasonlítás);
- ▶ egyéni preferenciák feltárása (egyénen belüli összehasonlítás);
- ▶ háttérváltozók hatásának vizsgálata (ld. attitűdfunkciók);

➤ TÖRTÉNETI SZEMPONT

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

A mérési módokról

Hogyan mérünk: közvetlenül és közvetetten

- Önbeszámolón alapuló módszerek
- Vegetatív reakciók
- Viselkedés
- Nem tudatos folyamatok

02. MÉRÉSI MÓDOK

Hogyan mérünk?

Közvetlenül és közvetetten

- ▶ **közvetlen:** személy tudatában van a mérésnek, (ön)beszámolós módszerek:
skálák
kérdőív
interjú
 - ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK
- ▶ **közvetett:** a személy nincs tudatában/nem tudja tudatosan befolyásolni a mérést(viselkedés)
vegetatív mérések (pl. GBR, EMG)
reakcióidő (pl. IAT)
megfigyelés (pl. elveszett levél)
projektív technikák (pl. TAT)
 - ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

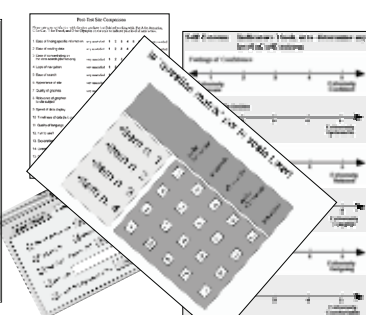
2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

02 • MÉRÉSI MÓDOK

Önbeszámolón alapuló módszerek

skálák:
Thurstone (1928)
Bogardus (1925)
Likert (1932)
Osgood (1957)
Guttman (1944)

egyetemes kérdés
gyakorisági ítélet
interjú

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

02 • MÉRÉSI MÓDOK

Vegetatív reakciók

GBR,
pupillareflex,
EMG ...

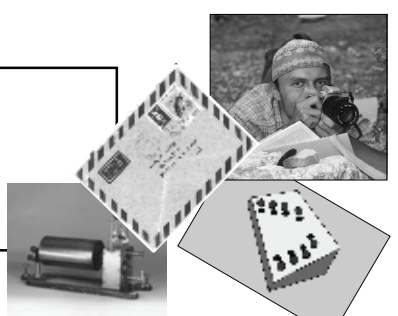

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

02 • MÉRÉSI MÓDOK

Viselkedés

reakcióidő
elvesztett levél
megfigyelések

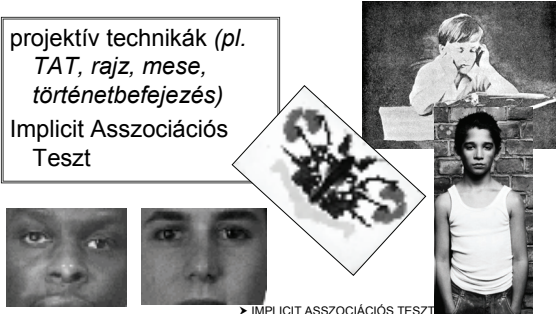
2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

02 • MÉRÉSI MÓDOK

„Nem tudatos” folyamatok

projektív technikák (pl.
TAT, rajz, mese,
történetbefejezés)
Implicit Asszociációs
Teszt

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

► IMPLICIT ASSZOCIÁCIÓS TESZT

Az attitűdskálák

Miért jó mérőeszköz a skála?
Mi a közös bennük?
A skálák bemutatása: melyiket mikor
használjuk?

02 • ATTITÜDSKÁLÁK

Miért a skála?

- ▶ jól kvantifikálhatók az eredmények
- ▶ könnyű összehasonlításokat tenni vele
- ▶ viszonylag könnyen, olcsón nagy mennyiségű adat gyűjtésére alkalmas
- ▶ könnyen feldolgozhatóak az így nyert adatok

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

02. ATTITŰDSKÁLAK

○ A skálákban közös, hogy ...

- ▶ érzelmi-értékelő viszonyulást mérnek
- ▶ általában egy dimenziót mérnek
- ▶ önbeszámolón alapulnak
- ▶ matematikailag ordinális skálák

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

02. ATTITŰDSKÁLAK

○ OSGOOD: szemantikus differenciál

? faktorkok: érték-erő-aktivitás
alkalmazás: több attitűdtárgyra

Hogy érzel a válással kapcsolatban?

rossz	_____	jó
mély	_____	sekélyes
gyenge	_____	erős
fair	_____	nem fair
gyors	_____	lassú
piszkos	_____	tiszta

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

02. ATTITŰDSKÁLAK

○ BOGARDUS: társadalmi távolság

? alkalmazás: előítéletek méréséhez

Elfogadnád-e vagy sem, hogy egy albán ember...

I/N

- ... Magyarországra költözzön lakni?
- ... arra a településre költözzön, ahol élsz?
- ... a szomszédságodba költözzön?
- ... abba az iskolába járjon, ahova te jársz?
- ... padtársad legyen?
- ... barátod legyen?
- ... közeli családtagod (házastársad) legyen?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

02. • ATTITŰDSKÁLAK

GUTTMAN: skalogram analízis

kumulativitás!

? Egyetért-e ÖN az alábbi állításokkal?

I/N

-Nem gondolom, hogy országunknak korlátozni kellene a bevándorlók számát.
-Nem okozna gondot, ha a közösségbe, ahol élek egy bevándorló költözne.
-Semmi problémát nem okozna, ha az utcánkba bevándorló költözne
-Nem okozna gondot, ha egy bevándorló lenne a szomszédom.
-Nem lenne probléma, ha a gyerekem egy bevándorlóval járna.
-Engedném a gyerekemnek, hogy egy bevándorlóval házasodjon.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

02. • ATTITŰDSKÁLAK

LIKERT-skála

szummativitás!

? alkalmazás: összehasonlításra

Kérjük, hogy az alábbi állításokkal kapcsolatosan fejezze ki véleményét:

Ha teljesen egyetért, írjon +3-at
Ha egyetért, írjon +2-t
Ha inkább egyetért, írjon +1-et
Ha inkább nem ért egyet, írjon -1-et
Ha nem ért egyet, írjon -2-t
Ha egyáltalán nem ért egyet, írjon -3-at

- Soha nem mondd meg senkinek a cselekedeteid valódi okát, ha annak nincsen kézzel fogható haszna.
- A legjobban úgy kezelhetjük az embereket, ha azt mondjuk nekik, amit hallani akarnak.
- Csak akkor szabad valamit megtennünk, ha biztosak vagyunk abban, hogy az morálisan helyes.
- A legtöbb ember alapvetően jó és kedves.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

02. • ATTITŰDSKÁLAK

THURSTONE-skála

egyenlőnek látszó intervallumok módszere

? alkalmazás: abszolút besoroláshoz

Jelölje x-szel azokat az állításokat, amelyekkel egyetért!

- A számítástechnika a mai korszak legéleterevalóbb ága.
- Haladás nem volna számítógépek nélkül.
- Szerintem a számítógép eléggé érdekes.
- Örülök, ha mások élvezik a számítógép használatát, függetlenül attól, hogy magam is élvezem-e vagy sem

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

02

LIKERT PROJEKT

1.

☞ **Határozzunk meg egy attitűd-tárgyat!**
(jól gondoljuk meg, mihez érdemes skálát konstruálni!)

☞ **Mindenki írjon 4 potenciális itemet (+/-)!**
(Figyelem: több aspektusból!)

✉ moodle.etr.elte.hu (2.óra: Likert-projekt 1.)

(⇒ próbakérdés következik!)

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
22

02

Alapolvasmányok

Az attitűd és mérése: alapfogalmak
Szokolszky Á. (2004) Az attitűdmérés történeti háttere és elméleti kérdései. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 366-368.

A mérési módokról
Stahlberg, D. és Frey, D. (1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók. In Hewstone, M. et al (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 163-174.

Az attitűdskálák
Babbie, E. (2003) Skálaszerkesztés. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 190-197.

Klasszikus skálák 1: kumulatív skálák
Sellitz, C., Jahoda, M., Deutsch, M. és Cook, S.W. (1979) Az attitűd skálázása: Kumulatív skálák. In Halász L., Hunyady Gy. és Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 142-147.

Implicit Asszociációs Teszt
Cunningham, W.A, Preacher, K.J. & Banaji, M.R. (2003) Az implicit attitűdök mérése: konzisztencia, stabilitás és konvergenciavaliditás. In Banaji, M.R: *Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris Kiadó. 359-376.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
23

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Implicit Asszociációs Teszt

Az implicit társas kogníció fogalma
 A nem tudatos attitűdök
 A nem tudatos attitűdök mérése
 Az IAT módszere
 Értékelés

02 • IAT

Implicit társas kogníció

Az implicit memória analógiájára született:

- ▶ implicit (társas) kogníció olyan emléknym, mely a múltbeli tapasztalatból származik, és bizonyos fajta (pl. értékelő) válaszokat befolyásol, oly módon, hogy maga a személy nem tud beszámolni erről.
- ▶ A szociálpszichológiában az attitűdök, sztereotípiák és önértékelés témaköreiben gyümölcsöző fogalom.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

26

02 • IAT

A nem tudatos attitűdök

- ▶ vannak tehát attitűdök, melyek a tudatosság és a tudatos ellenőrzés területén kívül állnak.
- ▶ Implicit attitűdök: a múltbeli tapasztalatból származó introspektíven azonosíthatatlan nyom, amely befolyásolja a társas objektumokkal szembeni kedvező vagy kedvezőtlen érzést, gondolatot és viselkedést.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

27

02 • IAT

○ A nem tudatos attitűdök mérése

- ▶ A közvetlen attitűdmérés feltételezése: az egyének képesek és motiváltak is arra, hogy pontosan beszámoljanak az attitűdjeikről és a hiedelmeikről
- ▶ DE: közvetett módszerekre van szükség a nem tudatosítható attitűdök mérésére!
 - értékelő előfeszítés
 - IAT
 - GNAT
 (részletesbb leírásokat ld. a mellékletben!)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

02 • IAT

○ Implicit Asszociációs Teszt

- ▶ Feltételezés: ami együtt reprezentálódik implicit módon (pl. fekete+rossz) arról könnyebben döntünk az információ-feldolgozásban kisebb a reakcióidő.
- ▶ A teszt mindig egy attitűdtárgy és a „jó” fogalma közötti asszociáció erősségét méri, összehasonlítva az attitűdtárgy és a „rossz” fogalma közötti asszociáció erősségével.

[▶ IAT DEMO ON-LINE](#)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

02 • IAT

○ Implicit Asszociációs Teszt

Az alap kísérleti elrendezés egy számítógép monitora előtt:

- első kísérleti ülésben: bal gombot nyomni minél gyorsabban, ha „fekete” vagy „kellemetlen” szó jön és jobbot, ha „fehér” vagy „kellemes”
- második kísérleti ülésben: bal gombot nyomni minél gyorsabban, ha „fekete” vagy „kellemes” szó jelenik meg és jobb gombot, ha „fehér” vagy „kellemetlen”

Várható eredmény: ha az emberek jobban szeretik a fehéreket, mint a feketéket, akkor gyorsabban reagálnak (kisebb a reakcióidejük) a fehér+kellemes és fekete+kellemetlen, helyzetben.

(Általános eredmény a fehérek, fiatalabbak, saját self preferenciája!)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 30

02 • IAT

○ IAT – papír-ceruza változata

FEHÉR JÓ		FEKETE ROSSZ
○		⊗
⊗	szeretet	○
⊗		○
○	gonosz	⊗

2006.08.31. 31
Kutatómódszertan: szociálpszichológia

02 • IAT

○ Értékelés

- ▶ A szociális kíváncsiságot kiküszöböli.
- ▶ Az attitűdök olyan egyedi alkotóelemeit is feltárhatják, amelyek a tudatosság és a tudatos ellenőrzés területén kívül esnek.
- ▶ Ezek szoros kapcsolatban lehetnek a viselkedéssel (automatikus aktiváció).
- ▶ Korlát: az asszociáció erősségét méri csak.
- ▶ vitatható az ellentétpárok használata (pl. fekete-fehér).

2006.08.31. 32
Kutatómódszertan: szociálpszichológia > ATTITÜDSKÁLÁK

○ Projektív mérési technikák

Mikor használjuk?
Milyen korlátokat tud feloldani?
Hogyan működik?
Típusok
Értékelés

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

Mikor használjuk?

a kvantitatív (pl. skála) módszerekkel nyert eredmények további kibontásánál:

- ▶ "mélyebb", kvalitatívabb vizsgálatban
- ▶ attitűdök eredetének, komplexitásának, motivációs hátterének felderítésére

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

Milyen korlátokat tud feloldani?

Akkor érdemes alkalmazni, ha fennállnak az alábbi korlátok:

- ▶ a tudatosság (sokszor nem vagyunk tudatában az attitűdnek, így nem is tudunk valóban beszámolni róla);
- ▶ az irracionális (az ember hajlamos a racionalizációra);
- ▶ a megengedhetetlenség (szociális normák és elvárások torzítják az eredményeket);
- ▶ udvariasság (jól arcot vágni a dolgokhoz).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

Hogyan működik?

- ▶ **asszociáció:** „mondd ki az első dolgot, ami eszedbe jut!”
--- kevésbé kontrollált és „kozmetikázott” az így adott válasz
- ▶ **fantázia:** „mesélj egy történetet!” „mi történik a képen?”
--- saját attitűdök és tapasztalatok belevetítése
- ▶ **bizonytalan ingerek:**
--- áruilkodó, hogy a többféle módon értelmezhető ingereknek melyik jelentése jön elő
- ▶ **fogalomalkotás:** „csoportosítsd, hogyan tartoznak össze ...”
--- az attitűdök az elnevezésekben, rendszerezésben és csoportosításban is megnyilvánulnak

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

○ Típusok

- ▶ mondatkiegészítés
- ▶ rajzok („buborékkal”) PFT
- ▶ képmagyarázat: TAT
- ▶ Történetmesélés
- ▶ játék (főként gyerekeknél, pl. SAC babák, Világ teszt)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 37

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

○ Típusok: mondatkiegészítés

- ▶ **Fejezze be a következő mondatot:**
„Ha az apám ...”

☞ *Hogyan lehet értékelni a válaszokat?*

Bár klasszikusan nem ebben az értelmezési keretben használták őket, érdekes lehet ilyen szemmel is nézni:

- ▶ Who AreYou? (ld.spontán énkép, McGuire)
- ▶ Harvey: „Az a véleményem teszt”

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 38

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

○ Típusok: kép

- ▶ **McClelland és a TAT**
 (teljesítménymotiváció mérése)

A k.sz.-nek 4 db képről 5-5 perces történeteket kellett írnia –
 Mi történt?, Mi vezetett az eseményekhez?, Mit gondolnak a szereplők?, Mi fog történni? - kérdések mentén.

Teljesítménymotiváció mérése: hány teljesítményhez kötődő
 (= valamilyen standarddal való versengésre utaló) utalás található a történetben

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 39

02 • PROJEKTIV TECHNIKÁK

Értékelés

- ▶ kvalitatív kutatásokban (interjúk, esettanulmány, stb.), témájában: sztereotípiák, előítélet, én-kép, normák vizsgálatában jól alkalmazható
- ▶ kritikus pont lehet az értékelés: a szubjektivitás és a válaszok értelmezésének szintjei (pl. szó szerint vegyük, vagy „mögé” lássunk)
- ▶ a szigorú objektivitás a módszer érvényességét veszélyezteti!
- ▶ használata fokozott óvatosságot (pl. pilot vizsgálat) és nagy gyakorlatot (pl. intuíció) igényel!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 40

▶ ATTITÜDSKÁLÁK

Klasszikus skálák 1. Bogardus és Guttman

Mit jelent a kumulativitás?
A Bogardus és Guttman skálák
A szerkesztés menete: skalogram-analízis
Értékelés

02 • BOGARDUS ÉS GUTTMAN

Mit jelent a kumulativitás?

Feltételezések:

- ▶ A mérni kívánt fogalom egy dimenziós.
Pl.: előítéletesség mértéke a cigányokkal szemben

kiűzném az országból → elfogadnám családtagnak házasság útján

- ▶ így aki kedvezően válaszolt egy tételre, az az alatta lévő (kevésbé pozitívakra) is kedvezően válaszol:

Mint látogató az országban	Állampolgár az országban	A település lakója, ahol élek	Munkatárs a munkahelyemen	Lakóhelyen szomszédom	A baráti társaságom tagja	Családtag házasság útján
----------------------------	--------------------------	-------------------------------	---------------------------	-----------------------	---------------------------	--------------------------

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 40

02 • BOGARDUS ÉS GUTTMAN

○ Bogardus-skála

- ▶ a „szociális távolság” mint az etnikai csoportokkal szembeni attitűd (előítélet)
- ▶ viszonylatok megjelölése egy dimenzión
- ▶ logikai-ésszerűségi alapon konstruálták
- ▶ **DE:** előfordulnak sorrendi megfordulások

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 43

02 • BOGARDUS ÉS GUTTMAN

○ Guttman-skála

- ▶ általánosabb mint a Bogardus skála
- ▶ célja annak megállapítása, hogy a vizsgált attitűd („tartalom univerzuma”) valóban egydimenziós-e
- ▶ technikailag: a kumulativitás ellenőrzése
- ▶ a módszere a skalogram-analízis

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 44

02 • BOGARDUS ÉS GUTTMAN

○ A szerkesztés menete

1. a fókusz meghatározása (mit kívánunk mérni?)
2. kérdések generálása (lehetőleg minél több)
3. tételek értékeltetése (ítélők döntenek arról, hogy a tétel kedvező-e az attitűdtárggyal kapcsolatban igen/nem)
4. tételeszelekció (a nem differenciáló tételek kizárása)
5. skalogram-analízis (mátrix készítése alapján ellenőrizhető a kumulativitás)
akkor kumulatív a skála, ha a reprodukálhatósági index (R) 0.90 felett van. (R=1-hibák száma/válaszok száma)
6. végleges skála elkészítése (a kumulatív itemek maradnak benne, mixelve)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 45

02 • BOGARDUS ÉS GUTTMAN

Értékelés

- ▶ a gyakorlatban nincsen tökéletes kumulatív skála!
- ▶ előfordulnak sorrendi megfordulások
- ▶ ezzel együtt is jól használható
 - pl. a Bogardus skálán maga a tény is felhasználható az elemzésben! (ha egy egész csoportnál borul a tételek sorrendje)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 46

Mellékletek

Egy újabb attitűddefiníció-gyűjtemény
Az attitűd három komponens feltételező
elgondolása
Skalogram-analízis mátrixa
értékelő előfeszítés
GNAT
IAT
TAT
attitűd - történeti szempont
méréseszközök alkalmazhatósága: előnyök és
hátrányok

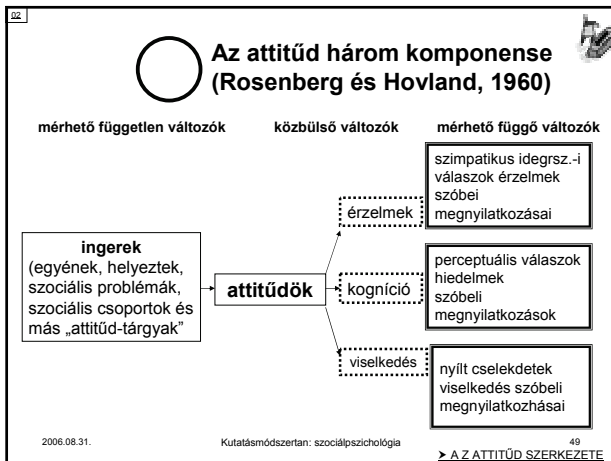
02

Egy újabb attitűddefiníció-gyűjtemény (Banajitól)

- ▶ Az attitűd valamilyen pszichológiai tárgy iránt vagy azzal szemben megnyilvánuló érzelem. (Thurstone 1931)
- ▶ Az attitűd olyan mentális és neurális készenléti állapot, amely a tapasztalatokon keresztül szerveződik és irányító vagy dinamikus befolyást gyakorol a személynek minden tárgyra és helyzetre adott válaszában, amely ezzel kapcsolatban áll. (Allport 1935)
- ▶ Az attitűd olyan implicit, drive keltő válasz, amelyet az egyén környezetében társas szempontból jelentősnek tekintenek. (Doob 1947)
- ▶ Az attitűd egy predispozíció arra, hogy bejósolható módon észleljük a tárgyak egy osztályát, bejósolhatók legyenek az általuk keltett motivációk és a velük szemben megnyilvánuló cselekvések. (M. B. Smith, Bruner és White 1956)
- ▶ [Az attitűdök] válasz predispozíciók, eltérnek azonban más készenléti állapotoktól abban, hogy értékelő válaszokra hajlamosítanak. (Osgood, Suci és Tannenbaum 1957)
- ▶ [Az attitűd] diszpozíció arra, hogy a tárgyak egy osztályára kedvezően vagy kedvezőtlenül reagáljunk. (Sarnoff, 1960)
- ▶ Az attitűdök a szociális tárgyra vonatkozó pozitív és negatív értékelések, érzelmek és cselekvési tendenciák tartós rendszerei. (Krech, Crutchfield és Ballachey 1962)

Banajék: Az *implicit attitűdök* olyan introspektíven nem meghatározott (vagy nem pontosan meghatározott) nyomai a múltbeli tapasztalatoknak, amelyek kedvező vagy kedvezőtlen érzéseket, gondolatokat és szociális tárgyakkal kapcsolatos cselekvéseket közvetítenek.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia MIT MÉRÜNK? 48

12

Skalogram-analízis mátrixa

VÁLA- SZOLÓK	állítások (legkevésbé kedvezőtől a leginkább kedvezőig)							pont
	5	7	1	2	3	4	6	
I	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	7
B	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	IGEN	6
A	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	4
E	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	4
H	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	IGEN	NEM	4
J	IGEN	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	4
D	IGEN	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM	3
C	IGEN	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	2
F	NEM	NEM	NEM	NEM	IGEN	NEM	NEM	1
G	IGEN	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	NEM	1
HIBÁK	1	0	0	1	1	2	1	

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

50

➤ GUTTMAN SZERKEZTÉS

Értékelő előfeszítés

Az értékelő előfeszítéses helyzetben az előfeszítő tartalmaz egy attitűdtárgyat (pl. virág). Ezt rövid ideig (200 ms) exponálják, majd felvillantanak értékelés szempontjából kongruens (+) vagy nem kongruens (-), de jelentésében független (a virághoz nem asszociálódó) célt (pl. barát).

⇒ A ksz. annál gyorsabban mondja ki a „barát”-tal kapcsolatos értékelő asszociációját (pl. jó), minél inkább szereti a virágokat, azaz minél erősebbek az előfeszítővel kapcsolatos pozitív implicit attitűdjei.

➤ **A NEM TUDATOS ATTITÜDÖK MÉRÉSE**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 51

GNAT

Go/No-go Asszociációs Feladat

A GNAT úgy méri az implicit attitűdöt, hogy felméri egy cél kategória (pl. egy gyümölcs) és egy jellegzetes tulajdonság két dimenziója (jó vagy rossz) közti asszociáció erejét.

Az asszociáció erejét a következők szerint mérik (szignál detekciós módszer):

Az 1. Feltételben a k.sz. azt a feladatot kapja, hogy csak akkor jelezzen (nyomjon meg egy gombot), hogyha egy gyümölcs nevét és egy pozitív értékelő kifejezést lát egyszerre feltűnni a képernyőn (pl. narancs + jó). Minden más esetben (pl. gyümölcs neve + rossz, rovar neve + jó, rovar neve + rossz. → ezek a „zaj”-ok) tartózkodjon a gombnyomástól.

A 2. Feltételben akkor kell jeleznie, hogyha egy gyümölcs nevét és egy negatív értékelő kifejezést lát egyszerre feltűnni (pl. narancs + rossz). Itt is minden más esetben (zaj) tartózkodni kell a gombnyomástól.

A feladatban szereplő párosítás detektálására a k.sz.-nek adott idő (pl. 500ms) áll rendelkezésére.

⇒ Összehasonlítják, hogy mennyire volt pontos a k.sz. az 1. (gyümölcs + jó detektálása) és mennyire volt pontos a 2. (gyümölcs + rossz detektálása) feltételben:

Amelyik feltételben pontosabb volt, az a párosítás felel meg az ő implicit attitűdjének (pl. a gyümölcs + jó detektálása mindenkinek jobban megy, mint a gyümölcs + rossz).

➤ A NEM TUDATOS ATTITŰDÖK MÉRÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 52

IAT demo interneten

Ha elég idő áll rendelkezésre, akkor ki lehet egyet próbálni on-line is:

<https://implicit.harvard.edu/implicit/demo/selectatest.jsp>

(ezen az oldalon található jó néhány teszt, pl:
fekete-fehér, arab-muslim-más, ázsiai-fehér-amerikai, nem-karrier, nem-tudományok, homoszexuális-heteroszexuális, fiatal-idős ...)

➤ A NEM TUDATOS ATTITŰDÖK MÉRÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 53

TAT

► **Tematikus Appercepció Teszt - Murray**

A latens és tudatalan szükségletek mérésére kifejlesztett eljárás.

Hipotézis: a viszonylag erős látens szükségletek kivetülnek a személy fantáziáján keresztül egy ingertárgyra (appercepció)

Az ingertárgy itt egy-egy kép amit a k.sz.-nek értelmeznie kell (minél kevésbé egyértelmű a kép, annál kevésbé valószínű hogy a kép adta környezeti ráhatás határozza meg a megfogalmazott történet tartalmát, helyette a szükségletek befolyásolják azt.

➤ TÍPUSOK: KÉP

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 54

TAT-képek

➤ TÍPUSOK: KÉP

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

55

Történeti szempont

A kognitív forradalom és az attitűdmérés:

- 1920-30...1950-60...1980-90
- ▶ előtte: attitűd mint mediációs inger, mérhető
 - ▶ közben: tudatosítható, introspektív tudattartalom, attitűddinamika vizsgálata
 - ▶ után: a nem tudatos folyamatok előtérbe kerülése és a rendszerszemlélet

➤ MIÉRT MÉRÜNK?

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

56

Alkalmazhatóság: előnyök és hátrányok

	előny, használhatóság	hátrány, problémák
skálák (beszámolós módszerek)	jól kvantifikálható, összehasonlításokat könnyű tenni vele, viszonylag könnyen, olcsón nagy mennyiségű adat gyűjtése könnyű feldolgozhatóság	drága és időigényes a szerkesztés, alapfeltevése az egydimenziós attitűd (csak értékelő töltetet mér hagyományosan) túl elvont lehet, „közepes” válaszokat nem jól kezeli, szociális kíváncsiság jelentősen torzíthatja (pl. énbemutató) maga a kérdés technikája is torzíthat ezek igazából ordinális skálák (gyakran tekintik intervallumnak statisztikailag!)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ HOGYAN MÉRÜNK?

57

02 • MÉRÉSI MÓDOK		
○ Alkalmazhatóság: előnyök és hátrányok		
nem reaktív módszerek (pl. hamis szonda, megfigyelés)	előny, használhatóság	hátrány, problémák
	kevesebb műtermék (pl. a társas kíváncsiság, énbemutató hatása jobban kizárható) ökológiai validitás nagyobb	többértelműség indikátor – attitűd kapcsolata vitatható (pl. elveszett levél) etikai problémák
projektív technikák	jól kiegészíti pl. a skálákat „mélyebb” (a tudatos attitűdök mögé megy) sztereotípiák, előítéletek, én-kép, normák vizsgálatában jól alkalmazható	vitatható - „spekulatív” az értékelés bonyolult és kérdéses az objektivitás (gyakran a szubjektív lehet a validabb)
vegetatív	az emocionális komponens intenzitását megbízhatóan jelzi	attitűd irányának mérésével nem alkalmas (kivéve: EMG) költséges és körülményes jelentősen zavarhatja a v.sz-t (validitást!)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

> HOGYAN MÉRÜNK? 58

03.

Kérdőív- és skálaszerkesztés

03. Kérdőív- és skálaszerkesztés

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Hogyan szerkesszünk kérdőívet?](#)

[Egy kis tesztelmélet](#)

[A kérdőíves adatgyűjtés pszichológiája](#)

[A műtermék sorsa](#)

[Indexek, tipológiák.](#)

[Klasszikus skálák készítése 2.: Thurstone és Likert](#)

Hogyan szerkesszünk kérdőívet?

Babbie, E. (2003) Kérdőíves vizsgálatok In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 273–314. **KÉRDÉSEK ÉS KÉRDŐÍVEK LÉTREHOZÁSA ÉS SZERKESZTÉSE, KÉRDEZÉSI MÓDOK**

Szokolszky Á.(2004) Változatok egy módszerre: posta, telefon, számítógép. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 355–360. **KÉRDEZÉSI MÓDOK, RÖVIDEBBEN**

Szokolszky Á.(2004) A kérdőívszerkesztés folyamata. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 343–353. **KÉRDŐÍVSZERKESZTÉS RÖVIDEBBEN**

Szokolszky Á.(2004) Attitűdskálák kidolgozása. Attitűdskálák korlátjai. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 372–375. **A JÓ TÉTELEK JELLEMZŐI**

Héra G., Ligeti Gy.(2005) A kérdőíves adatfelvétel. In *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Budapest: Osiris Kiadó. 173–201. **KÉRDÉSEK TÍPUSAI, KÉRDŐÍVFELÉPÍTÉS ÉS KÉRDEZÉS SZABÁLYAI, SOK PÉLDÁVAL**

Egy kis tesztelmélet

Babbie, E. (2003) A mérés minősége. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 161–169. **MEGBÍZHATÓSÁG, ÉRVÉNYESSÉG VIZSGÁLATA**

Szokolszky Á.(2004) A kérdőív érvényességének és a megbízhatóságának ellenőrzése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 353–355. **A CRONBACH ALFA KISZÁMÍTÁSA**

Fedor Gy., Hidegkuti I., Münnich Á. (2001) Tesztek használata a pszichológia és a pedagógiában: minőségi és alkalmazhatósági kritériumok, *Alkalmazott pszichológia, 1.RÖVID, LÉNYEGRETÖRŐ LEÍRÁS A TESZTHASZNÁLAT FELVÉTELÉNEK KÖRÜLMÉNYEIRŐL ÉS AZ ADATOK ÉRTELMEZÉSÉRŐL*

A kérdőíves adatgyűjtés pszichológiája

Szokolszky Á.(2004) A válaszadás érvényességét veszélyeztető tényezők. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 333–340. **NÉHÁNY SZEMPONT ARRÁ, HOGYAN ÓVHATJUK MEG A KÉRDŐÍVES KUTATÁST A VÁLASZTORZÍTÁSOKTÓL**

Héra G., Ligeti Gy.(2005) A kérdőíves adatfelvétel. In *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Budapest: Osiris Kiadó. 173–201. **A KÉRDŐÍVES ADATFELVÉTELHEZ PRAKTIKUS SEGÍTSÉG.**

Rudas T.(1998) *Hogyan olvassunk közvélemény-kutatásokat?* Új Mandátum Kiadó: Budapest. **KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁSOK MÓDSZERTANI HÁTTÉRÉNEK ÖSSZEFOGLALÁSA GYAKORLATI SZEMSZÖGBŐL.**

Klasszikus skálák készítése 2.: Thurstone- és Likert-skála

Stahlberg, D. és Frey, D. (1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók: Az attitűdmérés klasszikus megközelítései. In: Hewstone, M. et al. (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 167–171. **A THURSTONE- ÉS A LIKERT-SKÁLA KÉSZÍTÉSÉNEK RÉSZLETES BEMUTATÁSA, KRITIKÁJUK**

Murphy, G. & Likert, R. (1998) Egy attitűdmérő eljárás. In: Hunyady Gy. (szerk.) *Történeti és politikai pszichológia szöveggyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó. 525–562. **KLASSZIKUS ATTITÜDSKÁLÁK BEMUTATÁSA, AZ ATTITÜD FOGALMÁNAK KÖRÜLÍRÁSA A MÉRÉSEN KERESZTÜL**

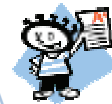
A műtermék sorsa

McGuire, W. (2001) *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 78–88. **A KUTATÓK MŰTERMÉKEKHEZ VALÓ VISZONYÁNAK LÉPCSŐIT MUTATJA BE.**

Indexek tipológiák

Babbie, E. (2003) Indexek, skálák, tipológiák. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 171–190; 197. **INDEXKÉPZÉSRŐL, TIPOLOGIÁK ALKALMAZÁSÁRÓL, TÖMÖREN.**

Székelyi M. & Barna I. (2002) Adatredukciós módszerek (főkomponenselemzés, faktorelemzés, klaszterelemzés). In *Túlélőkészlet az SPSS-hez*. Budapest: Typotex Kiadó. 17–163. **A SKÁLÁK KÉSZÍTÉSÉHEZ FELHASZNÁLHATÓ HÁROM STATISZTIKAI ELJÁRÁS RÉSZLETES BEMUTATÁSA.**

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

03. Kérdőív- és skálaszerkesztés

Mire építünk?	
Statisztikai ismeretekre.	
	A mérési szintek fogalmkörének ismeretére. (nominális, ordinális, intervallum, arányskálák) Tesztelméleti alapismeretekre (reliabilitás, validitás, itemanalízis, standardizáció)
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
A kérdőívszerkesztés menetéről	
	Megbeszéljük, milyen típusai vannak, és milyen a jó kérdőív-kérdés. Megnézzük, hogyan fest egy kérdőív, és tudjuk kritikával illetni a tételeit, a szerkesztését, külalakját.
A skálaszerkesztés folyamatáról	
	Elkülönítjük, de összefüggéseiben is látjuk a skála megbízhatóságának és érvényességének problematikáját. Felismerjük és tudjuk értelmezni a reliabilitás és validitás alosztályait (pl. külső érvényesség, belső megbízhatóság). Átlátjuk a jó skála készítésének lehetséges eljárás módjait (előtesztelés, itemanalízis, standardizálás). Folytatjuk a saját skála készítését (Likert projekt 2.).
A kérdőíves adatgyűjtés „szubjektív” (pszichológiai) vonatkozásairól	
	Felismerjük az adatgyűjtést torzító tényezőket: a kutató, a kérdező és a válaszadó lehetséges hibaforrásait. Megismerjük az egyes kérdezési módok (személyesen, telefonon, interneten) előnyeit és hátrányait.
A Thurstone és Likert skáláról bővebben	
	Párhuzamba állítva végigkövetjük a két skála szerkesztésének menetét. Ebben a folyamatban áttekintjük a két skála közötti hasonlóságokat és különbségeket is. Képesek leszünk kritikusan értékelni a skálákat (előnyök és hátrányok).
Index- és tipológiaszerkesztésről	
	Megtanuljuk az index, a skála és a tipológia pontos elkülönítését, képesek leszünk eldönteni, melyiket mikor érdemes használni. Részletesebben is végigkövetjük az indexszerkesztés menetét.
A kutatási műtermékről	
	Egy példán (társas kíváncsiság, egyetértési hajlam) keresztül végighaladunk a műtermékhez való viszony fejlődési fázisain. (A semmibevételtől a kiküszöbölés szándékán át a kreatív hasznosításig.) Képesek leszünk a műtermékek felismerésére az egyes kutatásokban, esetleg azok kreatív felhasználásai is lesznek ötleteink.

Kutatásmódszertan

3. Kérdőív- és skálaszerkesztés

Modulok áttekintése

- Hogyan szerkesszünk kérdőívet?
- Egy kis tesztelmélet
- A kérdőíves adatgyűjtés pszichológiája
- A műtermék sorsa
- Index – skála - típus
- Klasszikus skálák 2: Thurstone, Likert

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

Hogyan szerkesszünk kérdőívet?

Kérdések típusai
Milyen a jó kérdés?
Milyen a jó kérdőív?

03 • KÉRDŐÍVSZERKESZTÉS

○ A kérdések típusai 1.

Formájuk szerint:

- ▶ nyitott / zárt

A válaszadás módja szerint:

- ▶ egy válasz adható / több válasz adható
- ▶ táblázatos (mátrix)
- ▶ rangsorolós
- ▶ ...

☞ *A kiosztott kérdőíveken keressünk példákat!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

03 • KÉRDŐÍVSZERKESZTÉS

○ A kérdések típusai 2.

Funkciójuk szerint:

- ▶ *főkérdés*: a vizsgált témához szorosan kapcsolódó
- ▶ *demográfiai kérdés*: pl. nem, kor, iskolai végzettség
- ▶ *feltételes (szűrő) kérdés*: ha csak a válaszolók egy részének kell kitöltenie
- ▶ *kiegészítő kérdés*: pl. ráhangoló, levezető, ellenőrző kérdés

☞ *A kiosztott kérdőíveken keressünk példákat!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

03 • KÉRDŐÍVSZERKESZTÉS

○ Milyen a jó kérdés, attitűdtétel?

- ▶ világosan, közérthetően megfogalmazott;
- ▶ egyértelmű (nem lehet többféleképpen értelmezni);
- ▶ rövid (amennyire csak lehet);
- ▶ nem használ sugalmazó kifejezéseket;
- ▶ elfogulatlan, semleges;
- ▶ egyszerre csak egy dologra kérdez rá.

☞ *A kiosztott kérdőíveken keressünk példákat a „jó” és „rossz” kérdésekre!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

03 • KÉRDŐÍVSZERKESZTÉS

Milyen a jó kérdőív?

- ▶ áttekinthető (optimális elrendezésű, méretű);
- ▶ nem túl hosszú (de nem is spórol nagyon a hellyel)
- ▶ instrukcióval vezeti a válaszolót
- ▶ átgondolt rajta a kérdések sorrendje
- ▶ +/- állítások egyaránt szerepelnek benne
- ▶ a kódolás elő van rajta készítve (pl. szélen kódkockák)

☞ **A kiosztott kérdőíveken keressünk példákat a „jó” és „rossz” kérdőív-megoldásokra!**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

Egy kis tesztelmélet

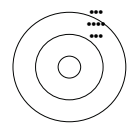
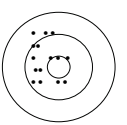
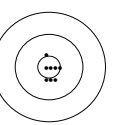
A jó skála
Reliabilitás
Validitás
Jó skála készítése
Mérési szintek

03 • TESZTELMELET

A jó skála

A skála jóságának megítélési szempontjai:

- ▶ megbízhatóan méri, amit mér (reliabilitás)
- ▶ azt méri, amire készült (validitás)

Megbízható, de nem érvényes (Érvényes, de) nem megbízható Megbízható és érvényes

(Babbie, 167. o. alapján)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

03 • TESZTELMELET

○ Reliabilitás

- ▶ **külső:** az időbeli stabilitás kérdése
teszt-reteszt, azaz a megismételt mérések közötti korreláció
- ▶ **belső:** konzisztencia a tételek között
Split-half: azaz a kettéosztott skála két itemcsoportjának korrelációja
Cronbach alfa: az összes lehetséges felezés korrelációinak átlagolása
($\alpha = 0,7$ felett elfogadható, $\alpha = 0,8$ felett jó)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

03 • TESZTELMELET

○ Validitás

Típusai:

- ▶ **Külső** (általánosíthatóság): a minta alapján kifejlesztett kérdőív alkalmazható-e a nagyobb/más populációra? (ld. kultúrközi szempont)
- ▶ **Szerkezeti:**
 - tartalmi („face”): „ránézésre” van-e köze a vizsgált kérdéshez: lefedik-e a kérdések a vizsgált dimenziót?
 - konstruktum a kérdések azokat az absztrakt változókat reprezentálják-e, amelyeket mérni szeretnénk?
 - kritérium-orientált: külső kritériumokkal (pl. más mérőeszközökkel) való összevetés alapján megfelelő-e? (konvergencia és diszkriminatív validitás)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

03 • TESZTELMELET

○ Jó skála készítése

A jó skála készítésének lehetséges eljárásai:

- ▶ **előtesztelés (pilotvizsgálat)** Előzetes tesztelés egy korlátozott mintán, ami lehetőséget ad a (formai, tartalmi, logikai) hibák kijavítására.
- ▶ **itemszelekció - itemanalízis** Amely itemek kihagyásával nem romlik, vagy kifejezetten javul a teszt megbízhatósága, azok rosszul mérő, tehát kihagyandó/javítandó itemek.
- ▶ **standardizálás** – kritériumcsoportok alapján nagy, reprezentatív mintával kitöltetjük, és ez alapján felállítjuk a normákat az egyes csoportokra vonatkozóan. (pl. /IQ, szorongásmérő stb./ teszt övezeteinek megadása)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

A kérdőíves adatgyűjtés pszichológiája

A kutató elvárásai
 A válaszadó lehetséges torzításai
 Kérdezési módok: típusok
 A kérdés néhány tipikus módjának hatásai
 Kérdezési módok: előnyök, hátrányok

03 • ADATGYŰJTÉS PSZICHOLÓGIÁJA

A kutató elvárásai

A kutatás legkülönbözőbb szakaszaiban hatnak:

- ▶ A „zárt vagy nyitott kérdés” dilemmája (mindkettő lehetőséget ad a torzításra).
- ▶ Elővizsgálat fontossága (kvalitatív elővizsgálat megóv a nagy tévedésektől a konceptualizálásban).
- ▶ A következtetések levonásakor is torzíthatunk (pl. faktorok elnevezése).
- ▶ A személyes kérdezéssel felvett válaszokat a kérdezők is befolyásolhatják.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

14

03 • ADATGYŰJTÉS PSZICHOLÓGIÁJA

A válaszadó lehetséges torzításai

A válaszadás lépései:

meghatározzák a választ, de
 rejtve maradnak

kérdés → megértés → előhívás → ítélet → válasz

Tipikus rejtett tényezők a válaszadásban:

- ▶ Értelmezési keret (tény- ill. attitűdkérdéseknél is)
- ▶ Hajlam az egyetértésre
- ▶ Szociális kíváncsiság/normák szerepe
- ▶ Motiváció a pontosságra
- ▶ Főbb képességek: olvasás, figyelem, némi számtani, esetleg számítógépes

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

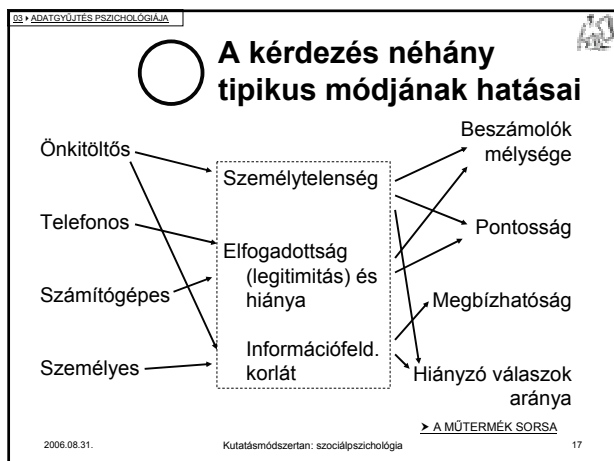
15

03 • ADATGYŰJTÉS PSZICHOLÓGIÁJA

Kérdezési módok: típusok

ALAPTÍPUSOK	alesetek	számítógépes támogatással
Önkítöltős 	 személyesen postán e-mailben újságban	 számítógépes támogatással Internetes CASI (pl. floppy)
Megkérdezéses (kérdőbiztossal) ↓ Fontos: a jó felkészítés!	 személyesen telefonon	CAPI CATI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

03 • ADATGYŰJTÉS PSZICHOLÓGIÁJA

Kérdezési módok: előnyök hátrányok

Alkalmazhatóság: előnyök és hátrányok

	előny, használhatóság	hátrány, problémák
Önkítöltős 	olcsó és gyors, kényes kérdéseknél jó	alacsonyabb válaszarány rosszabb minőségű adatok
Megkérdezéses 	jobb minőségű adatok kevesebb kihagyás, félreértelmezés, személyes megfigyelés gazdagítja, rugalmasabb) magasabb válaszarány	 idő- és költségigényes nem minden célcsoportot tud elérni A kérdezők szubjektivitása, becsületessége

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

03

LIKERT PROJEKT

2.

Nézzük meg az összegyűjtött kérdéseket!

- ☞ **Értékeljük a kérdéseket!**
(melyik miért nem jó, hol a hiba?)
- ☞ **Írjunk instrukciót a kérdőívhez!**
- ☞ **Tervezzük meg a külalakját!**
- ☞ **Házi feladat: Mindenki töltesse ki 2 emberrel!**
- ☞ **Adatbevitel excel fájlba!** (ld. > keretfile)

moodle.etr.elte.hu (3.óra: Likert-projekt 2.)
 (⇒ itemanalízis következik!)

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
19

03

Alapolvasmányok

Hogyan szerkesszünk kérdőívet?
Babbie, E. (2003) Kérdőíves vizsgálatok In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 273-34.

Egy kis tesztelmélet
Babbie, E. (2003) A mérés minősége. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 161-189.

Szokolszky Á. (2004) A kérdőív érvényességének és a megbízhatóságának ellenőrzése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 353-366.

A kérdőíves adatgyűjtés pszichológiája
Szokolszky Á. (2004) A válaszadás érvényességét veszélyeztető tényezők. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 333-340.

A műtermék sorsa
McGuire, W. (2001) *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 78-88.

Indexek, tipológiák
Babbie, E. (2003) Indexek, skálák, tipológiák. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 174-200.

Klasszikus skálák készítése 2.: Thurstone- és Likert-skála
Stahlberg, D. és Frey, D. (1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók: Az attitűdmérés klasszikus megközelítései. In: Hewstone, M. et alii (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 167-171.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
20

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

A műtermék sorsa

A műtermékről öt felvonásban
Műtermék? Nézőpont kérdése
Egy példa: társas kíváncsiság hatása
Nézzünk más példákat!

03 • A MŰTERMÉK SORSA

Egy műtermék életének öt felvonása

A kutatók viszonya a műtermékhez különböző szakaszokon át alakul:

1. Figyelman kívül hagyás szakasza
2. Leleplezés és kizárás, mint megküzdési mód
3. Becslés és korrekció, mint megküzdési mód
4. A csökkentés vagy megelőzés, mint megküzdési mód
5. A műtermék hasznosítása

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

23

03 • A MŰTERMÉK SORSA

Műtermék? Nézőpont kérdése

- ▶ Bölcs az a kísérletező, aki tudja, mi a műtermék a kimutatott főhatások közül.
- ▶ Még bölcsőbb az a kutató, aki észreveszi, hogy ami ma műtermék, az holnap érdekes független változóvá válhat.
- ▶ Sőt egyidejűleg is elképzelhető, hogy ami az egyik kutatónak műtermék, az a másiknak releváns változó az elmélete szempontjából.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

24

03 • A MŰTERMÉK SORSA

 Egy példa: egyetértés

(Hajlam a kérdezővel való egyetértésre)

1. Sokáig nem veszik figyelembe (ld. F-skála)
2. Kizárják az ilyen válaszokat, válaszadókat
3. Csapdaskálák alkalmazásával (pl. MMPI K-skálája), más mutatók (MMPI más skálái) korrigálhatók.
4. Megelőzőként (csökkentésként) pozitív és negatív állításokat egyaránt használnak (anonimitást hangsúlyozzák stb.).
5. Az önmonitorozás mint személyiségváltozó használata.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

03 • A MŰTERMÉK SORSA

 Nézzünk más példákat!

- ↳ **Más példák?**
 - o „nem tudom” válaszok
 - o sorrendi hatás
- ↳ **Végig tudjuk vezetni mind az öt lépést?**
- ↳ **Mi a tanulsága mindennek a kutatások tervezésére?**
 - o ismert műtermékek hatása mellett a még fel nem tártakra is „gyanakodjunk”
 - o figyelmen kívül hagyás < kizárás < korrekció < megelőzés

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

Index – skála – típus

Index és skála
Indexszerkesztés
Skálaszerkesztés
Tipológiák

03 • INDEXEK, TIPOLÓGIÁK

Index és skála

Index

egyes jellemzők értékeinek egyszerű összeadásával

egyforma súlyú itemek

ordinális méréssel szolgál

rangsorolja az embereket (más egységeket

több változóból számított, összetett mérőeszköz

Skála

jellemzőkre adott válaszmintázatokhoz rendelünk értéket

különböző súlyú itemek (itemek hierarchiája)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

03 • INDEX, SKÁLA, TÍPUS

Indexszerkesztés

- ▶ Itemek kiválasztása
 - érvényesség ránézésre
 - egy dimenziót mérjünk (általánosság-specifikusság)
 - válaszok megoszlása szerint
- ▶ Empirikus összefüggések vizsgálata
 - kétváltozós összefüggések
 - többváltozós összefüggések
- ▶ Indexpontszámok meghatározása
- ▶ Index érvényességének vizsgálata

Babbie, 2003: 175-190.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

03 • INDEX, SKÁLA, TÍPUS

Skálaszerkesztés

Különbféle skálaszerkesztési eljárások léteznek:

- ▶ Bogardus-skála
- ▶ Thurstone-skála
- ▶ Likert-skála
- ▶ Guttman-skála
- ▶ Szemantikus differenciál (Osgood)

Babbie, 2003: 190-197

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 30

03 • INDEX, SKÁLA, TÍPUS

Tipológiák

A tipológiák

- ▶ nem ordinális szintű, hanem kategoriális összetett változók;
- ▶ két vagy több változó metszéspontján képeznek különböző kategóriákat (típusokat).

☐ A példán a nemből és a hajszínből képezhetünk típusokat.

☐ Mik lehetnek a típusképző változó kategóriái?

☐ Milyen más példát tudnánk mondani?

	Férfi	Nő	Össz.
Szőke	11	23	34
Barna	25	18	43
Össz.	36	41	77

	X1	X2	Össz.
Y1	11	23	34
Y2	25	18	43
Össz.	36	41	77

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

Klasszikus skálák 2.: Thurstone- és Likert-skála

A szerkesztés menete (5 lépésben)

Értékelés: előnyök

Értékelés: hátrányok

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

A szerkesztés menete

1.	Itemsorozat gyűjtése
THURSTONE	Sok (pl. 100) állítás, vélemény gyűjtése, melyek reprezentálják az attitűd teljes kontinuumát (nagyon kedvezőtlentől a nagyon kedvezőig)
LIKERT	Nagyszámú (pl. 100) állítás gyűjtése, pozitív/negatív vélemény és érzések kifejezésével.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 33

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

A szerkesztés menete

2.	Itemek értékelése
THURSTONE	Nagyszámú bíráló intenzitásuk szerint 11 csoportba sorolja az itemeket. $\begin{array}{ccccccccccc} & & & x & & & & & & & \\ \hline 1 & 2 & 3 & 4 & 5 & 6 & 7 & 8 & 9 & 10 & 11 \end{array}$
LIKERT	Nagyszámú válaszadó ötfokú skálán értékeli a tételeket. (pl. -2 - +2) -2 -1 0 +1 +2

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

A szerkesztés menete

3.	válaszok értékelése
THURSTONE	A skálatétel értéke a bírálók válaszainak mediánja (1-11 között)
LIKERT	az értékelők válaszainak átlaga (-2 és +2 között)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

A szerkesztés menete

4.	Itemszelekció
THURSTONE	a) egész kontinuumot (1-11) lefedő, egyenlő távolságra lévő itemek b) azokat tartják meg, amelyek besorolásában egyetértés van, és c) amelyek differenciálnak a válaszok intenzitásának megfelelően (egy adott fokozatra a legtöbbben választják)
LIKERT	<u>Itemanalízis</u> : az egyes item és az összpontszám korrelációja alapján kihagyják a nem illeszkedő tételeket.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

○ A szerkesztés menete

5.	Egyének pontozása
THURSTONE	A skála végső pontszámát a választott (azaz „Igen”-nel elfogadott) tételek skálaértékének átlaga adja.
LIKERT	A skála végső pontszámát az egyes tételekre adott értékelő válaszok összege adja. (De: érdemes itt is átlagolni ha vannak megválaszolatlan tételek!)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 37

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

○ Értékelés: előnyök

	LIKERT	THURSTONE
ELŐNYÖK	Gyorsan nagy mennyiségű adat gyűjtése Könnyű feldolgozhatóság	
	Összehasonlításra jól használható Kevésbé költséges és bonyolult.	Abszolút besoroláshoz jól alkalmazható

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 38

03 • THURSTONE ÉS LIKERT

○ Értékelés: hátrányok

	LIKERT	THURSTONE
HÁTRÁNYOK	alapfeltevése az egydimenziós attitűd (csak értékelő töltetet mér hagyományosan) ordinális skála (gyakran tekintik intervallumnak statisztikailag!)	
	„közepes” válaszokat nem jól kezeli	Szóródó válaszok esetén pontatlanná válik.

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 39

Mellékletek

Mérési szintek
Itemanalízis outputja
Keretfile
Milyen a jó kérdező

Mérési szintek

- ▶ nominális: 1: ♀ | 2: ♂ (ffi/nő)
a szám csak megnevezésre szolgál *↳ További példák?*
- ▶ ordinális: 1: ♀ 2: ♂ 3: ♂ ... (kisgyerek/fiatalfelnőtt)
a szám sorrendet jelöl *↳ További példák?*
- ▶ intervallum: 100: ♀ 111: ♀ 121: ♀ (IQ)
a szám egyenlő közökkel tagolt sorrendet jelöl *↳ További példák?*
- ▶ arány: 1: ♀ ... 21: ♀ ... 31: ♀ ... (életkor)
a szám egyenlő közökkel tagolt sorrendet jelöl
+ van valódi nullpontja a skálának (így az elemek arányának is van jelentése) *↳ További példák?*

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

41

Itemanalízis output

skála tételei

N: kitöltötte 60 fő

range: terjedelem

minimum-maximum

mean: átlag

Std.deviation: szórás

„rossz” tételek
(alacsony item-totál
korreláció)

ITEMANALÍZIS: LEÍRÓ STATISZTIKAI ADATOK:

Descriptive Statistics	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
A1	60	2	1	3	1.15	.40
A2	60	4	1	5	2.10	1.19
A3	60	3	1	4	2.12	.94
A4	60	4	1	5	1.62	1.03
A5	60	4	1	5	3.47	1.31
A6	60	4	1	5	2.73	1.21

ITEMANALÍZIS: ITEM-TOTÁL KORRELÁCIÓK (SPSS OUTPUT):

Item-Total Statistics	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
A1	184,3200	408,1568	-.0693	,7779
A2	186,8000	389,0688	-.0224	,7678
A3	186,7833	399,8336	-.1807	,7748
A4	187,2833	397,1219	,2283	,7796
A5	185,4333	383,9107	,4272	,7670
A6	186,1667	383,4972	,4779	,7661

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

42

➤ A JÓ SKÁLA
➤ HÁZI FELADAT
➤ LIKERT SZERKESZTÉSE

Keretfile

az adatbevitelhez excel formátumban készített keretfile moodle-ról letölthető!

változók (kérdések)
esetek (kitöltők)
adatok

	1	2	3	4	5	...
1	1	3	4	2	5	...
2	2	3	4	2	3	...
...	...	...	...	...	...	...

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 43

Milyen a jó kérdező?

(Ha a kérdőívet kérdezőbiztos tölti ki.)

- ▶ udvarias, jó benyomást kelt
- ▶ pontosan és becsületesen lekérdez
- ▶ „átlagos” külsejű
- ▶ jól időzíti a kérdezést
- ▶ fesztelen légkört tud kialakítani
- ▶ pontosan lejegyzí a válaszokat
- ▶ rugalmasan igazodik a válaszoló tempójához

➤ A KUTATÓ ELVÁRÁSAI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 44

04.

Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

04. Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok

Mire építünk?	
Kutatásmódszertani alapelvek ismeretére	A tudományos gondolkodás, következtetés (dedukció, indukciónak) alapjainak ismeretére.
Szociálpszichológiai kutatások ismeretére	Katz és Braly sztereotípiakutatása, Rokeach értékvizsgálatai, Kelly kognitív komplexitás vizsgálata, a személypercepció-kutatás vizsgálatai (Asch, Hunyady), az érték fogalmának helye a szociálpszichológiában, Rokeach értékfelfogása.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
A kérdőíves kutatás alapvető stratégiájáról és folyamatáról	Áttekintjük a kutatás folyamatát a tervtől az adatfelvételen keresztül az eredmények publikálásáig és végig gondoljuk, hogy hogyan válasszunk releváns mérőeszközt a kutatási hipotézisünkhöz (már meglévő eszköz vs. saját kérdőív készítése). Megismerjük az alapvető kérdőív-szerkesztési stratégiákat (induktív, deduktív, empirikus). Az adatfelvétel előtt és után szükséges lépésekről beszélünk; megismerjük a mintavétel nagyszámú lehetséges módját, és beszélünk a kérdőív kódolásának folyamatáról. Folytatjuk és lezárjuk a saját skála készítését (Likert projekt 3.).
Az értékelő skálák típusairól	Összegyűjtjük az értékelés lehetséges formáit (numerikus, szemantikus, grafikus, viselkedéshez kötött) és valódi skálákon példákat keresünk rájuk. Megismerkedünk részletesen is az egyes skála-típusokkal (attitűdskála, tulajdonságlista, rangsorolás, leltár, rács), és klasszikus példákra keresztül megbeszéljük az alkalmazhatóság feltételeit. Megvitatjuk, hogyan célszerű választani az ítélethozatal különféle módzatai közül (pl. uni- vagy bipoláris skála, grafikus mérés, Q rendezés, rangsorolás, diagnosztikus arány).
A személy- és csoportpercepció-vizsgálatok módszertanáról	Átismételjük, amit a másokról alkotott benyomás vizsgálatának két fő tradíciójáról tudunk (személy- és csoportpercepció). Konkrét vizsgálatok felidézésével áttekintjük a különböző módszereket (pl. Asch tulajdonságlistája, Luchins történetei, Hunyady profiljai). Tisztázzuk, hogy a személy- és csoportpercepció-kutatásokban hogyan válik szét az értékelés és kognitív tartalom vizsgálata.
Az érték kutatás módszertanáról	Átismételjük, amit az értékekről, érték kutatásról tudunk (meghatározás, Rokeach vizsgálata), és kiemeljük, mitől sajátos a szociálpszichológia megközelítése az érték kutatásban. Megismerkedünk Schwartz érték kutatási dimenzióival.
A szemantikus differenciál értékelő skáláról	Átismételjük amit az Osgood skáláról már tudunk (elméleti háttér, háromdimenziós szerkezet) és értékeljük a skála használhatóságát, korlátait.

04. Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[A kérdőíves kutatás stratégiája](#)

[Az értékelő skálák típusai](#)

[Személy- és csoportpercepció vizsgálata](#)

[Értékkutatás](#)

[Szemantikus differenciál](#)

[Az adatfelvétel előtt és után](#)

A kérdőíves kutatás stratégiája

Szokolszky Á. (2004) Vizsgálati célok, kutatási lépések és adatgyűjtési módok – áttekintés. Metodológiai előfeltevések és a standardizáció kérdése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 324–343. *KÉRDŐÍVES KUTATÁS LÉPÉSEI, KÉRDEZÉS–VÁLASZ–VALÓSÁG*

Szokolszky Á. (2004) Szempontok a publikált kérdőívek használatához. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 340–343. *MÁSOK KÉRDŐÍVEINEK FELHASZNÁLÁSÁHOZ: KRITIKAI SZEMPONTOK ÉS A FOLYAMATA*

Szokolszky Á. (2004) A kérdőíves módszer értékelése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 362–365. *ALKALMAZHATÓSÁG KÖRE, ELŐNYÖK ÉS HÁTRÁNYOK RÖVIDEN*

Az értékelő skálák típusai

Katz, D. és Braly, K.W. (1979) Verbális sztereotípiák és faji előítéletek. In Halász L., Hunyady Gy. & Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 190–197. *A SZTEREOTÍPIAKUTATÁS KLASZIKUS VIZSGÁLATA, AZ ÉRTÉKELŐSKÁLÁ „TULAJDONSÁGLISTA” TÍPUSÁNAK ILLUSZTRÁCIÓJA*

Szakács K., Szakács F. (1992) A Rokeach-féle értékvizsgálat In: Mérei F., Szakács F.: *Pszichodiagnosztikai vademecum* 2. rész. 403–419. *A ROKEACH-FÉLE ÉRTÉKSKÁLA RÖVID LEÍRÁSA, AZ ÉRTÉKELŐSKÁLA „RANGSOROLÁSOS” TÍPUSÁNAK ILLUSZTRÁCIÓJA*

Hunyady Gy. (1998) Kognitív komplexitás személyek és ideologikus tárgykörök megítélésében. In Hunyady Gy.: *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. ELTE Eötvös Kiadó: Budapest. 181–185. *A KELLY-FÉLE MÁTRIXTECHNIKA BEMUTATÁSA, AZ ÉRTÉKELŐSKÁLA „MÁTRIX” TÍPUSÁNAK ILLUSZTRÁCIÓJA*

Oppenheim, A.N. (1966) Checklists, Rating Scales, and Inventories. In: Oppenheim, A.N.: *Questionnaire design and attitude measurement*. London: Heinemann. 81–104. *RÖVID BEMUTATÁSAI ALTÍPUSOKNAK: CHECKLISTS, RATINGS, RANKING, INVENTORIES, GRIDS*

Az adatfelvétel előtt és után

Szokolszky Á. (2004) Minta és mintavétel. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 155–168. *LÉNYEGRETÖRŐ ÁTTEKINTÉSE A MINTAVÉTEL KÉRDÉSKÖRÉNEK*

Babbie, E. (2000) A mintavétel logikája. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 197–247. *RÉSZLETESEBB BEMUTATÁSA A MINTAVÉTEL KÉRDÉSKÖRÉNEK*

- Babbie, E. (2003) Az adatok kvantifikálása. . In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 438–447. *KÓDOLÁSRÓL RÉSZLETESEN*
- Héra G., Ligeti Gy.(2005) Társadalomkutatás a gyakorlatban. In *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Budapest: Osiris. 85–102. *AZ ELŐKÉSZÜLETEK ÉS AZ ADATFELVÉTEL GYAKORLATI KÉRDÉSEIRŐL*

Személy- és csoportpercepció vizsgálata

- Hunyady Gy. (1998) A személypercepció vizsgálatának kiindulópontjai. In Hunyady Gy. (szerk.) *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 116–129. *A SZEMÉLYPERCEPCIÓ KUTATÁSAINAK TÖRTÉNETI-MÓDSZERTANI ÁTTEKINTÉSE.*
- Asch, S. (1973) Személyekről alkotott benyomások., In. Hunyady György (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. 137–152. *ASCH BENYOMÁSFORMÁLÁSSAL KAPCSOLATOS KLASSZIKUS KÍSÉRLETI EREDMÉNYEI.*
- Katz, D. és Braly, K.W. (1979) Verbális sztereotípiák és faji előítéletek. In Halász L., Hunyady Gy. & Marton M. (szerk.) *Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 190–197. *A SZTEREOTÍPIAKUTATÁS KLASSZIKUS VIZSGÁLATA, MELLY MÓDSZERTANBAN IS ÉVTIZEDEKRE MEGHATÁROZTA A KUTATÁST*
- Hunyady Gy. (1994) A román–magyar kölcsönviszony In: *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 144–153. *A TÜKÖRKÉP-PERCEPCIÓ JELENSÉGE MELLETT, JÓL MEGFIGYELHETŐ ITT A TARTALOM ÉS AZ ÉRTÉKELÉS KÖZÖTTI DINAMIKA IS.*
- Tetlock, P. E., Peterson, R. S., McGuire C., Chang, S., Feld, P.(1998) A politikai csoportok dinamikájának mérése: a csoportgondolkodás modelljének vizsgálata In: Hunyady Gy. (Szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 165–206. *A Q-RENDEZÉST A GYAKORLTABAN IS HASZNÁLÓ KUTATÁS BESZÁMOLÓJA.*

Értékkutatás

- Váriné Sz. I. (1987) *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat: Budapest. 150–170. *ROKEACH NYOMÁN KIBONTAKOZOTT ÉRTÉKKUTATÁS*
- Szakács K., Szakács F. (1992) A Rokeach-féle értékvizsgálat In: Mérei F., Szakács F.: *Pszichodiagnosztikai vademecum* 2. rész. 403–419. *A Rokeach-féle eljárás rövid leírása, a módszer klasszikus magyarországi ismertetője.*
- Schwartz, S. H. (2003) Univerzálisak az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In Váriné Szilágyi I. (szerk.) *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 105–154. *Schwartz értékkutatásairól a kevés magyarul is olvasható forrás egyike.*
- Hunyady Gy. (2002) Társadalomkép és értékvilág: Iskolai tanulók tájékozódása és irányvétele. In Mészáros A. (szerk.) *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. Budapest: Eötvös Kiadó. 289–312. *AZ ÉRTÉKKUTATÁS SAJÁTOS ESZKÖZÉT FEJLESZTI KI A TAGADÓ ÉRTÉKEK SKÁLÁJÁVAL. PERCEPCIÓS ÉRTÉKKUTATÁSAIBAN AZT VIZSGÁLJA A SZERZŐ, HOGY MÁSOKNAK MILYEN TÉNYEZŐK MENTÉN TULAJDONÍTVUNK VALAMILYEN TULAJDONSÁGOT.*
- Váriné Sz. I. (1987) *Az ember, a világ és az értékek világa: A szociálpszichológiai értékkutatás gyakorlati nehézségei, műhelytitkai*. Budapest: Gondolat. 98–117. *AZ ÉRTÉKKUTATÁS MÓDSZERTANI PRBLÉMÁIRÓ L NYÚJ VÁZLATOS KÉPET*
- Váriné Sz. I. (1987): *Az ember, a világ és az értékek világa: A szociálpszichológiai értékkutatás kezdetei*. Budapest: Gondolat. 118–149. *A KLASSZIKUS ÉRTÉKKUTATÁSOK SZÁMBA VÉTELE.*
- Váriné Szilágyi I. (szerk.2003) *Értékek az életben és a retorikában*. Budapest: Akadémiai Kiadó. *SOKSZÍNŰ VÁLOGATÁS AZ ÉRTÉKEK VILÁGÁBÓL.*

Szemantikus differenciál: az Osgood–skála

- Szokolosky Á. (2004) A szemantikus differenciál. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 376–378. *OSGOOD MÓDSZERÉNEK LÉNYEGRETÖRŐ ÁTTEKINTÉSE*

- Stahlberg, D. és Frey, D.(1995) Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók: Az attitűdmérés klasszikus megközelítései. In: Hewstone, M. et al (szerk.) *Szociálpszichológia*, Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 169. *AZ OSGOOD-SKÁLA RÖVID BEMUTATÁSA, KRITIKÁJA***
- Pléh Cs., Czigler I. (1976) Kísérlet politikai kifejezések megítélésére alkalmas szemantikus differenciál skálák kidolgozására, In: *Pszichológiai Tanulmányok 15*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 479–533. *A SZEMANTIKUS DIFFERENCIÁL KIALAKÍTÁSÁNAK RÉSZLETES BEMUTATÁSA, ÉRDEKES ALKALMAZÁSA A RENDSZERVÁLTÁS ELŐTTI TÁRSADALOMBAN.*

Kutatásmódszertan

4. Kérdőíves adatgyűjtés: stratégia és típusok

Modulok áttekintése

- A kérdőíves kutatás stratégiája
- Az értékelő skálák típusai
- Személy- és csoportpercepció vizsgálata
- Értékkutatás
- Szemantikus differenciál skála
- Adatfelvétel előtt és után

> HÁZI FELADAT

2006.08.31.

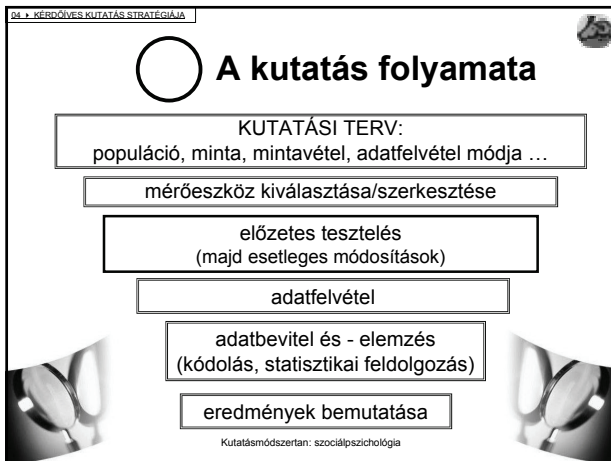
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

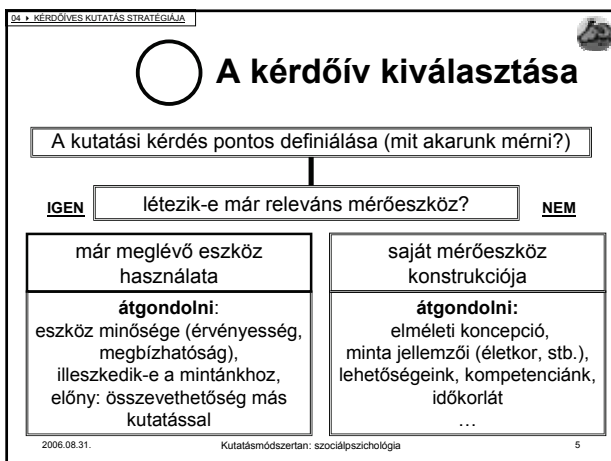
2

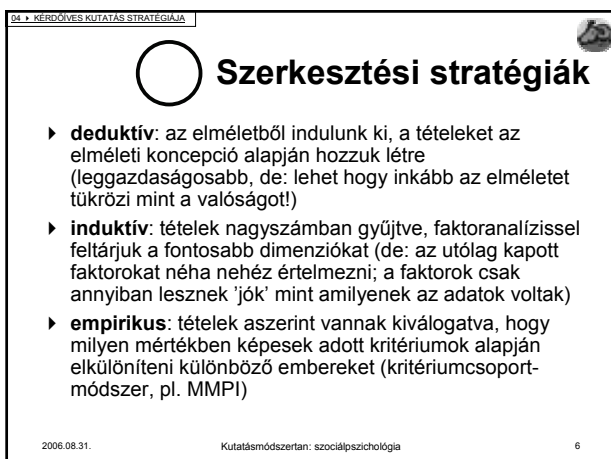

A kérdőíves kutatás stratégiája

A kutatás folyamata
A kérdőív kiválasztása
Stratégiák a skálaszerkesztésben

Az értékelő skálák típusai

Az értékelés formái
A skálák típusai
Az ítélethozatal módzatai

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK TÍPUSAI

Az értékelés formái

Személyek, tárgyak vagy események
leírására, értékelésére:

- ▶ numerikus: a leggyakrabban alkalmazott értékelő mód
- ▶ szemantikus: a konnotatív jelentés mérésére
(pl. szöveges értékelés, szemantikus differenciál)
- ▶ grafikus: rajzhoz kötött az értékelés (pl. vonal, hőmérő)
- ▶ viselkedéshez kötött (pl. taps, fűtty, nevetés...)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

8

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK TÍPUSAI

Skálatípusok

Az értékelő skála (rating scale):
gyakoriságot / intenzitást jelölő ítéletek kategória-sorozaton
vagy egy kontinuum pontjain megjelölve.

Példái:

(Az adatokat minden típusnál számszerűsítjük!)

- ▶ attitűdskála (ld. 2. óra)
- ▶ tulajdonságlista (Checklist)
- ▶ rangsorolás (Ranking)
- ▶ leltár (Inventory)
- ▶ rács (Grid)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

9

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÉPESAI

Skálatípusok: tulajdonságlista

► **tulajdonságlista:** dichotóm kategóriák értékelése

„NÉGER”
babonás
lusta
nemtörődöm
tudatlan
muzikális
kérdő
vallásos
ostoba
piszkos
naív
rendetlen
megbízhatatlan

Katz és Braly 1947
84 tulajdonságból ki kell választani azokat, amelyekről úgy vélik, hogy az x csoport tipikus jellemzői.
(német, olasz, ír, angol, néger, zsidó, amerikai, kínai, török, japán)

„AMERIKAI”
szorgalmas
intelligens
anyagias
progresszív
ambiciózus
hedonista
tevékeny
agresszív
őszinte
gyakorlatias
sportszerető

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10
► SZEMÉLY- ÉS CSOPORTPERCEPCIÓ

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÉPESAI

Skálatípusok: rangsorolás

► **rangsorolás (ranking):** egy szempont szerinti sorba rendezés

Rokeach Érték Skála (1968)
Tegye fontossági sorrendbe az alábbi értékeket!

☐ belső harmónia	☐ béke	☐ boldogság
☐ bölcsesség	☐ családi biztonság	☐ egyenlőség
☐ élvezetek	☐ érett szerelem	☐ igaz barátság
☐ izgalmas élet	☐ kényelmes élet	☐ nemzeti biztonság
☐ önbecsülés	☐ üdvözülés	☐ szabadság
☐ szépség	☐ társadalmi tekintély	☐ sikeres megvalósítás érzése

► ÉRTÉKKUTATÁS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÉPESAI

Skálatípusok: leltár

► **leltár (inventory):** egy lista ellenőrzése/jelölése
Beck depresszió kérdőív, rövid verzió (BDI-SF)

Arra kérjük, minden állítás-hármasból válassza ki azt az egyet, amely a legjobban jellemzi érzéseit az elmúlt két hétben!

1 ☐ Ritkán vagyok szomorú ☐ Gyakran vagyok szomorú ☐ Mindig szomorú vagyok	2 ☐ Sok mindenben örömom telik ☐ Néhány dologban lelem csak örömet ☐ Semmi sem szerez nekem örömet	3 ☐ Gyűlölöm magam ☐ Nem szeretem magam ☐ Szeretem magam	4 ☐ Mindig sírhatnékam van ☐ Gyakran van sírhatnékam ☐ Néha van csak sírhatnékam
5 ☐ Képtelen vagyok bármiben is dönteni ☐ Nehezen tudok valamiben is dönteni ☐ Nem esik nehezemre dönteni	6 ☐ Sohasem gondolok arra, hogy megöljem magam ☐ Gondoltam rá, hogy megölöm magam, de nem tenném meg ☐ A legszívesebben megölném magam	7 ☐ Engem senki sem szeret igazán ☐ Nem vagyok benne biztos, hogy szeret valaki igazán ☐ Biztos vagyok benne, hogy valaki szeret engem	
8 ☐ Jól kijövök a többiekkel ☐ Gyakran veszem össze másokkal ☐ Szinte mindig veszekszem valakivel			

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÍPUSAI

Skálátípusok: rács

► **rács (grid):** a leltár két szempontos változata

Kelly REP teszt 1955

egy személy akit nem szeret	anyja	valaki, akin segíteni szeretne	apja	Azonos nemű barátja	Ellenkező nemű barátja	egy szomszédja	valaki, akit nehéz megértenie	Önmaga	amiben ketten közösen /amiben a harmadik eltér
☐			☐					☐	
	☐			☐			☐		
		☐		☐		☐			
	☐						☐	☐	
☐			☐		☐				
		☐		☐		☐			

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia (részletesen: ld.12. óra)¹³

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÍPUSAI

Az ítélethozatal módozatai

► uni- vagy bipoláris **-3 -2 -1 0 +1 +2 +3**

► grafikus (pl. vonal, hőmérő)

► kényszerválasztás (pl. rangsorolásnál)

► Q-rendezés (pl. GDQS Tetlock et al.)

► %, diagnosztikus arány (pl. nemi sztereotípiák, Eagly)

1 2 3 4 5

100,000 500,000 1,000,000

1 2 3 4 5

10 100 1000

% / %

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

04. AZ ÉRTÉKELŐ SKÁLÁK KÍPUSAI

Az ítélethozatal módozatai

uni- vagy bipoláris skála?

► A fokok optimális száma eltér: unipoláris skála esetén 4-5, bipolárisnál 5-7.

► Fontos: bipoláris esetén cseréljessük a pozitív és negatív oldalt!

► És: Gondoljuk át hogy tényleg bipoláris-e a tulajdonságpár! (konzervatív - liberális)

► SZEMÉLY- ÉS CSOPORTPERCEPCIÓ

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

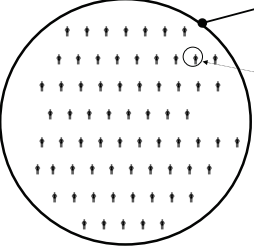

Az adatfelvétel előtt és után

- Minta – populáció
- Mintavétel néhány alapfogalma
- Mintavétel két módja
- Mintavétel módzatai
- Kódolás menete
- Kódolás-példák

Minta – populáció

► **alapfogalmak:**

populáció:
a vizsgálandó alapsokaság

minta:
valójában vizsgált egyének

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
17

Mintavétel néhány alapfogalma

► **alapfogalmak:**

reprezentatív minta:
ha a kritikus változók tekintetében szisztematikusan nem tér el a populációtól

mintavételi hiba:
a populáció alapértékei és a minta értékei közötti eltérés

konfidencia:
a mintán nyert adatok hány százalékponttal térhetnek el attól az elméleti adattól, amit az egész populáció adna

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
18

04. AZ ADATFELVÉTEL

Mintavétel két módja

► Az alapján, hogy milyen elvek szerint vesszük a mintát:

VALÓSZÍNŰSÉGI	NEM VALÓSZÍNŰSÉGI
matematikai eljárásokon alapul	kényelmi / kényszerítő szempontok alapján történik
megbízható hibabecslést ad	nagyobb a hiba esélye (de: ezt sosem tudhatjuk pontosan, mekkora)
pontosan tükrözi a populáció összetételét	nem egyenlő az esély a populáció bármely elemének bekerülésére
a populáció minden elemének egyenlő esélye van a mintába kerüléshez	

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

04. AZ ADATFELVÉTEL

Mintavétel módozatai

VALÓSZÍNŰSÉGI	NEM VALÓSZÍNŰSÉGI
egyszerű véletlen	kvótás
szisztematikus véletlen	elméleti (szakértői)
rétegzett véletlen	kényelmi
csoportos véletlen	hólabda

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

04. AZ ADATFELVÉTEL

Kódolás menete

► A kvantitatív adatelemzéshez numerikus adatok kellene. ⇒ A kérdőív válaszait át kell kódolnunk számokká.

1. kód kategóriák kialakítása. (előzetesen / utólag)
2. ezek rögzítése a kódutasításban (kódleírás)
3. minden kérdőívet kódolni kell ennek megfelelően (külön kód lapon / lapszámon)
4. ez alapján lehet elkészíteni az adatbevitelt (számítógépes keretfile)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

04. AZ ADATFELVÉTEL

Kódolás-példák

► PÉLDÁK:

Mennyire nyomasztanak téged az iskolai feladatok?

1 ☐ Egyáltalán nem
 2 ☐ Egy kicsit
 3 ☐ Eléggé
 4 ☐ Nagyon

Használtál-e már életedben gyorsítót (speed, amfet, fecske)?

0 ☐ Soha
 1 ☐ 1-2-szer
 2 ☐ 3-5-ször
 3 ☐ 6-9-szer
 4 ☐ 10-19-szer
 5 ☐ 20-39-szer
 6 ☐ 40-szer vagy több-ször

Édesanyádnak (ha nevelőanyáddal élsz, rá gondolj) van-e jelenleg állása?

0 ☐ Nincs
 1 ☐ Van
 2 ☐ Nem tudom
 3 ☐ Nincs anyukám / nem találkozom vele

Hányadik osztályba jársz?

☐ . osztályba járok
 (a beírt szám!)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

04

LIKERT-PROJEKT 3.

☺ *A kódolás folyamatának illusztrációja a skálánkon.*

☺ *Megbízhatóság-vizsgálat: az itemanalízis elvégzése, és az output file értelmezése.*

☺ *Házi feladat: az adatok alapján a végleges tételek kiválasztása.*
 (Szempontok: melyik tételt, mi alapján, miért).

✉ fnoodle.etr.elte.hu (4.óra: Likert-projekt 3.)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 23

04

LIKERT-PROJEKT: kitékintés

Az adatállomány Excel- és SPSS-fájlban a [fnoodle](#)-ról letölthető!

☺ *Hogyan lehetne még folytatni a skála megbízhatóságának és érvényességének vizsgálatát?*

- a tételszelekció után további itemanalízis
- a struktúra feltárására: faktoranalízis
- külső érvényesség (pl. korrelációs elemzés más skálával, külső kritérium szerinti összehasonlítás)

Ezeknek az eljárásoknak az alkalmazása plusz pontot ér!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 24

04

Alapolvasmányok

A kérdőíves kutatás stratégiája
 Szokolszky Á. (2004) Vizsgálati célok, kutatási lépések és adatgyűjtési módok – áttekintés. Metodológiai előfeltevések és a standardizáció kérdése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 324-343.

Szokolszky Á. (2004) Szempontok a publikált kérdőívek használatához. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 340-343.

Szokolszky Á. (2004) A kérdőíves módszer értékelése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 362-365.

Az adatfelvétel előtt és után
 Szokolszky Á. (2004) Minta és mintavétel. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 155-168.

Személy- és csoportpercepció vizsgálata
 Hunyady Gy. (1998) A személypercepció vizsgálatának kiindulópontjai. In Hunyady Gy. (szerk.) *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 116-129.

Értékkutatás
 Váriné Sz. I. (1987) *Az ember, a világ és az értékek világa*. Gondolat: Budapest. 150-170.

Szemantikus differenciál: az Osgood-skála
 Szokolszky Á. (2004) A szemantikus differenciál. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris. 376-378.

Stahlberg, D. és Frey, D.: Attitűdök I. Struktúra, mérés és funkciók: Az attitűdmérés klasszikus megközelítései. In: Hewstone, M. et al (szerk.) *Szociálpszichológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó. 169.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Személy- és csoportpercepció vizsgálata

A másokról alkotott benyomás

Különböző módszerek

Értékelés és kognitív tartalom

04. SZEMÉLY- ÉS CSOPORTPERCEPCIÓ

A másokról alkotott benyomás

Másokról alkotott benyomás vizsgálatának két tradíciója:

- ▶ benyomásformálás (személypercepció);
- ▶ sztereotipizálás (csoportpercepció).

Összekötő modellek:

- ▶ Hamilton (Campbell): Entitativitási hipotézis;
- ▶ Fiske-Neuberg: Kontinuum-modell.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

04. SZEMÉLY- ÉS CSOPORTPERCEPCIÓ

Különböző módszerek

◊ Milyen módszerrel vizsgálták az egyénről illetve a csoportról kialakuló benyomásokat?

- ▶ Asch: tulajdonságlistáival;
- ▶ Luchins: történetével;
- ▶ Katz és Braly: asszociációs eljárásával;
- ▶ Hunyady: profilok elemzésével; ▶ román-magyar tükör-kép
- ▶ Osgood: szemantikus differenciáljával.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

04. SZEMÉLY- ÉS CSOPORTPERCEPCIÓ

Értékelés és kognitív tartalom szétválasztása

Szerző	Értékelés mérése	Kognitív tartalom mérése
▶ <u>Katz-Braly</u>	preferencia-sorrend	társított tulajdonságok
▶ <u>Osgood</u>	értékelő faktor	(fogalmak jelentése)
▶ <u>Hunyady</u>	tulajdonság-ítéletek átlaga	tulajdonságprofil lefutása

▶ ADATFELVÉTEL

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 30

○

Értékkutatás

Mik az értékek?

Szociálpszichológia sajátos nézőpontja

Rokeach értékfelfogása

Értékek és kulturális különbségek

04 • ÉRTÉKKUTATÁS

○

Mik az értékek?

- ▶ Kíváncsú végállapotokra vagy viselkedésre vonatkoznak.
- ▶ Túlnőnek speciális helyzeteken.
- ▶ Irányítják a viselkedést, ítéleteket, értékelést.
- ▶ Fontosságuk eltérő lehet.
- ▶ Általánosság és fontosság szerint hierarchikusan szerveződnek.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
32

04 • ÉRTÉKKUTATÁS

○

Szociálpszichológia sajátos nézőpontja

- ▶ Egyéb tudományágakban is: pl. filozófia, irodalomtudomány, antropológia, szociológia
- ▶ szociálpszichológia: az egyén hogyan építi be, utasítja el, strukturálja a társadalom értékeit.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
33

04. ÉRTÉKKUTATÁS

Rokeach értékfelfogása

- ▶ Az értékek rendszerbe szerveződnek
- ▶ Az értékek univerzálisak
- ▶ Az értékek hierarchikusan rendezettek
- ▶ Cél- és eszközértékek megkülönböztetése

Kritika

- ▶ Önkényes az értékek kiválasztása, besorolása
- ▶ Kényszerválasztás
- ▶ Túlzott tudatosságot feltételez

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

04. ÉRTÉKKUTATÁS

Értékek és kulturális különbségek (Schwartz)

Az értékek:

- ▶ motivációs prototípusokon keresztül érvényesülnek;
- ▶ konfliktusos szerkezetbe szerveződnek;
- ▶ értékviszonyok struktúrája dinamikus;
- ▶ nem csak a Rokeach által eredetileg megfogalmazott értékek jelennek meg.
- ▶ kulturális összehasonlításra ad módot a stabil szerkezet és a dinamikus változások.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

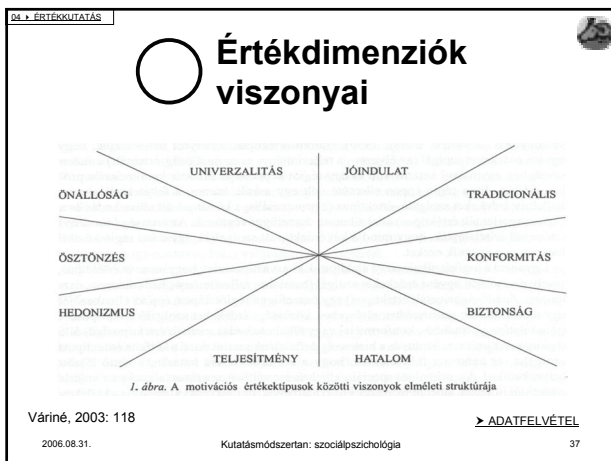
04. ÉRTÉKKUTATÁS

Értékekdimenziók (Schwartz)

univerzalitás (pl. egyenlőség)	—	hatalom (pl. tekintély)
jóindulat (pl. segítőkész)	—	teljesítmény (pl. sikeres)
tradicionális (pl. hagyománytisztelő)	—	hedonizmus (pl. élvezetek)
konformitás (pl. fegyelmezett)	—	ösztönzést kereső (pl. izgalmas élet)
biztonság (pl. hovatartozás érzése)	—	önállóság (pl. szabadság)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

Szemantikus differenciál

Elméleti háttér
Szerkezet
Értékelés

04.1. SZEMANTIKUS DIFFERENCIÁL

Elméleti háttér

► Osgood et al. 1957 neobehaviorista megközelítése

Mediációs elmélet: a *mediációs folyamatok* rejtett, izommozgásban nem megjelenő választöredékek és kinezztétikus érzéketi folyamatok.

A szavak belső választ kiváltva mediálnak inger és válasz között, így a tárgyak helyettesítői ⇔ felidéznek a tényleges reakciókat.

```

    inger → mediátorok → válasz
  
```

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 39

04. SZEMANTIKUS DIFFERENCIÁL

Elméleti háttér

- ▶ A szavak érzelmi-konnotatív jelentéseket is előhívnak (ezek is mediátorok!)
- ▶ Ezek a jelentések mérhetőek a szemantikus differenciál skálával.
- ▶ Megítélés bipoláris szemantikus skálákon:

értéktelen	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	értékes
nem hatékony	1	2	3	4	5	6	7	hatékony

- ▶ Az értékelések faktoranalízisével elkülönített univerzális, általános dimenziók:

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 40

04. SZEMANTIKUS DIFFERENCIÁL

Szerkezet

háromdimenziós skála:

aktivitás

aktív/passzív
forró/hideg
gyors/lassú
...

jó/rossz
kellemes/kellemetlen
tisztá/piszkos
...

értékelés

erős/gyenge
kemény/lágy
nagy/kicsi
...

erő

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 41

04. SZEMANTIKUS DIFFERENCIÁL

Értékelés

- ▶ elviekben ugyanazon a skálán lehet mérni a különböző attitűdöket
- ▶ a feltevése az, hogy az emberek képesek különböző tárgyakat ugyanazon a skálán megítélni,
- ▶ így könnyen alkalmazható különböző attitűdtárgyakra

DE:

- ▶ túl elvont, rosszul jósolja be a viselkedést
- ▶ univerzális alkalmazhatósága megkérdőjelezhető

ADATFELVÉTEL

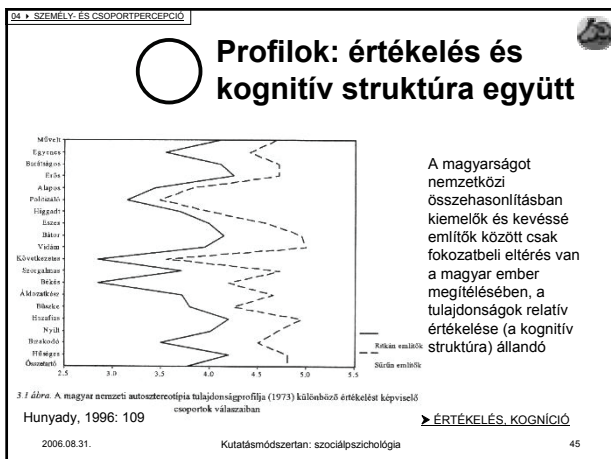
2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 42

Mellékletek

Román-magyar kölcsönviszony
Értékelés formái példák
Katz és Braly vizsgálata
itemanalízis output

DL 1. SZEMÉLY, FÉLCSOPORTPERCEPCIÓ

Katz és Braly princetoni vizsgálata

(Értékelés)

Preferencia-rangsor

II. táblázat
A társasági rangsor a preferencia alapján

Nemzetiség	Rangsor
amerikai	1,15
angol	2,27
német	3,42
ír	3,87
olasz	5,64
japán	5,78
szlovák	7,80
francia	7,94
szlovák	8,32
magyar	9,35

III. táblázat
A társasági rangsor a szociális tulajdonságok alapján

Nemzetiség	Társasági rangsor
amerikai	6,77
angol	6,26
német	6,02
ír	5,89
olasz	5,42
japán	4,96
szlovák	4,52
francia	4,40
szlovák	3,55
magyar	3,03

Leggyakrabban társított tulajdonságok

Kognitív tartalom

Katz-Braly, 2003: 193,195
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

[SKÁLATÍPUSOK](#)
[ÉRTÉKEKES, KOGNÍCIÓ](#) 46

DL 4. AZ ADATFELVÉTEL

Itemanalízis output

ITEMANALÍZIS: LEÍRÓ STATISZTIKAI ADATOK:

skála tételei
N: kitöltötte 60 fő
range: terjedelem
minimum-maximum
mean: átlag
Std.deviation: szórás

Descriptive Statistics	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
A1	60	2	1	3	1,15	,40
A2	60	4	1	5	2,10	,19
A3	60	3	1	4	2,12	,94
A4	60	4	1	5	1,82	1,03
A5	60	4	1	5	3,47	1,31
A6	60	4	1	5	2,73	1,21

ITEMANALÍZIS: ITEM-TOTÁL KORRELÁCIÓK (SPSS OUTPUT):

„rossz” tételek
(alacsony item-totál korreláció)

Item-total Statistics	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
A1	149,1200	408,1568	-,0493	,7779
A2	146,8000	386,2464	-,2283	,7678
A3	146,7833	399,8336	-,1802	,7748
A4	147,2833	397,1218	,2283	,7736
A5	145,4333	383,8107	,4272	,7670
A6	146,1667	383,4972	,4779	,7661

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

[LIKERT PROJEKT](#) 47

Likert-skála készítése

Projektok

Projekt lépései

A projekt összefoglalása

1. Skála összeállítása

2. Próbakérdezés

3. Reliabilitás-vizsgálat

4. Kitekintés

Minták

A projekt összefoglalása

Az attitűdmérés témáját (02, 03, 04. óra) végigkísérő gyakorlati feladatként elkészítünk egy Likert-típusú attitűdskálát.

A projektnek vannak a *szemináriumi órán* csoportosan elvégzendő részfeladatai, illetve *otthoni munkaként* megoldandó részei.

A *házi feladatként* megoldott részfeladatokat a csoporttagok megadott határidőig egyenként/csoportosan felteszik a kurzus közös *online felületén* (moodle.etr.elte.hu) megadott helyre. A beküldött anyagokat a tanár ellenőrzi és összeállítja belőlük a további munkához szükséges állományokat. (Ezek a feladatok kiadhatók valamelyik hallgatónak is, amennyiben a tanár úgy ítéli meg, hogy így is garantált a megfelelő minőségű anyag!)

A projekt lépései:

1. Attitűdtárgy kiválasztása, tételek (állítások) megfogalmazása
2. Tételek összegyűjtése, próbakérdezés, adatok rögzítése
3. Megbízhatóság-vizsgálat, tételek szelekciója

A folyamatos munkához szükséges *segédanyagokat* (pl. adatbeviteli keretfile) a tanár a kurzus közös online felületén rendelkezésre bocsátja.

A projektet végigkíséri a közös online felületen egy *virtuális fórum*, ahol a felmerülő kérdéseket, problémákat közösen meg lehet vitatni.

A projekt *értékeléssel* zárul, minden hallgató egyénileg küldi be a skálaszerkesztés végső lépéseként, a tételek szelekcióját. Ennek az elvégzett feladatnak az értékelése a végső érdemjegybe beleszámít.

1. Skála összeállítása

2.óra

LIKERT-PROJEKT

1.

🔄 **Határozzunk meg egy attitűd-tárgyat!**
(jól gondoljuk meg, mihez érdemes skálát konstruálni!)

🔄 **Mindenki írjon 3 potenciális itemet (+/-)!**
(Figyelem: több aspektusból!)

✉ inoodle.etr.elte.hu (2.óra: Likert-projekt 1.)

(⇒ próbakérdezés következik!)

2006.05.20.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
3

02. óra „Attitűdskálák” modulnál:

A. Attitűd-tárgy kiválasztása. (Órai munka)

A csoport közösen dönt egy vizsgálni kívánt *attitűdtárgyról*.

(szempontok: Sok minden lehet, de azt érdemes szem előtt tartani, hogy olyan tárgyat válasszanak, amelyhez viszonylag könnyen konstruálható attitűdskála, és jó, ha szociálpszichológiai vonatkozásai is vannak a témának!)

B. Itemek gyűjtése (Órai munka / Házi feladat)

A következő lépésben *mindenki ír néhány itemet*, a tervezett skálába (a csoport létszámától függően 2-4-et, azt érdemes szem előtt tartani, hogy az összes tétel ne legyen több 40-45-nél).

(szempontok: fontos, hogy különböző intenzitású, pozitív és negatív itemek egyaránt legyenek benne. Érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy több aspektusból, szempontból is fogalmazzanak tételeket, tehát ne egyszerűen ugyanazt a kérdést fogalmazzák át más szavakkal /(pl. „Szeretem a ... -t”, „Kedvelem a ...-t”/.

Az egyénileg írt itemeket a hallgatók felteszik a kurzus online felületére, majd azok összesítésre kerülnek egy dokumentumban (tanár/ hallgató által). A következő alkalommal ezekkel a *közösen összeállított tételekkel* folyik a további munka.

(kapcsolódás: **03. óra „Klasszikus skálák 2.”** modul, a Likert skála szerkesztésének folyamata
03. óra „Hogyan szerkesszünk kérdőívet” modul, milyen a jó kérdés)

2. Próbakérdezés

3. óra

LIKERT-PROJEKT 2.

Nézzük meg az összegyűjtött kérdéseket!

- Értékeljük a kérdéseket!
(melyik miért nem jó, hol a hiba?)
- Írjunk instrukciót a kérdőívhez!
- Tervezzük meg a külalakját!
- Házi feladat: Mindenki töltesse ki 2 emberrel!
- Adatbevitel excel fájlba! (ld. > keretfile)

fnoodle.etr.elte.hu (3.óra: Likert-projekt 2.)
(⇒ itemanalízis következik!)

2008.05.20. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

03. óra „Hogyan szerkesszünk kérdőívet” modulnál:

A. A gyűjtött itemek kiválasztása próbakérdezésre. (Órai munka)

Az összegyűjtött kérdései közül az órán megbeszélte általános szempontok alapján mindenki kiválaszt egy-kettőt (itt már mindegy, melyik itemet ki írta), ezeket visszük tovább a **próbakérdezésre** (jó, ha kb. 40-45 tételből áll majd a próbakérdőív).

(szempontok: vannak-e ránézésre is jónak tűnő kérdések („face validitás”)? Miért? A rossznak látszóakkal kapcsolatban: melyik miért nem jó, hol a hiba? Például: duplacsövű, nincs kapcsolatban az attitűdtárggyal, ténykérdés, stb.)

B. A skála formájának megtervezése. (Órai munka)

Közösen megfogalmazzuk hozzá az **instrukciót**.

(szempontok: mit kérünk/rövid bevezetés, hogyan töltsse, nincs jó-rossz válasz, a véleményére vagyunk kíváncsiak /társas kíváncsiság csökkentése/, esetleg megköszönni a részvételt).

Azt is megbeszéljük, milyen legyen a **külalakja**.

(szempontok: hogyan gazdálkodjunk a hellyel, hogyan helyezzük el a kérdéseket és a skálát, mekkora papíron legyen, stb.)

Arról is dönteni kell, milyen **skálán** történjen az értékelés.

(szempontok: hány fokú legyen, uni- vagy bipoláris?)

(kapcsolódás: **04.óra**, „Az értékelő skálák típusai” modul: az ítélethozatal módzatai)

A tervezésnek megfelelően a tanár (vagy egy hallgató) elkészíti majd a **formázott skálát**, ezt a hallgatók a kurzus közös online felületéről tudják letölteni a következő, egyénileg elvégzendő feladathoz.

C. Próbakérdezés. (Házi feladat)

Mindenki **kitölteti** az elkészült kérdőívet minimum 2 emberrel (a csoport létszámától is függ, minél több kérdőívünk van, az annál jobb a statisztikai elemzés szempontjából).

A kitöltött kérdőíveket mindenki egyénileg egy (a kurzus közös felületéről letölthető) **adatbeviteli keretfile** segítségével rögzíti és beküldi határidőre. Ezek összesítésre kerülnek

egy állományban (tanár/hallgató által), és *elvégezzük a reliabilitás-vizsgálatukat*. Ennek eredményeivel fogunk a következő alkalommal tovább dolgozni.
(kapcsolódás: **04. óra „Az adatfelvétel előtt és után”** modul, a kódolás és az itemanalízis folyamata)

3. Reliabilitás-vizsgálat

4. óra

LIKERT-PROJEKT 3.

- ↻ A kódolás folyamatának illusztrációja a skálánkon.
- ↻ Megbízhatóság-vizsgálat: az itemanalízis elvégzése, és az output file értelmezése.
- ↻ Házi feladat: az adatok alapján a végleges tételek kiválasztása.
(Szempontok: melyik tételt, mi alapján, miért).

✉ moodle.etr.elte.hu (4.óra: Likert-projekt 3.)

2006.05.20. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

04. óra „Az adatfelvétel előtt és után” modulnál:

A. A kódolás folyamatának illusztrációja. (Órai munka)

A *kódolás* témánál a saját skálánk adatbevitel alapján térünk ki röviden a tapasztalatokra!

B. A reliabilitás-vizsgálat bemutatása. (Órai munka – előzetes előkészülettel a tanár részéről)

A projekt befejező lépése lesz a skála tételeinek véglegesítése, *itemanalízis* segítségével. Mivel az idői keret szűkös, ezért a saját skálán végigvitt adatok bemutatása előkészített táblázatokkal történik. (ld. *itemanalízis mintatáblázat*!) Ha az idő engedi, demonstrációt lehet az órán is végezni (itemanalízis egy lépésének bemutatása SPSS-ben).

Az első lépésben végzett elemzés *output file*-jét a tanár a hallgatóknak az órán bemutatja, és itt kerülnek megbeszélésre az értékelés és értelmezés főbb szempontjai (milyen mutatókat, miért, hogyan vizsgáltunk).

C. A végső skála elkészítése. (Házi feladat)

A reliabilitás-vizsgálat *output file*-ja (és az összesített adatállomány is) felkerül a kurzus közös online felületére. A hallgatók *önállóan elemzik* ezt, és beküldendő feladatként *javaslatot tesznek a tételek szelekciójára*. A végső cél, hogy a problémás tételek kisselektálásával maradjon egy 15-20 tételes Likert skálánk, jó reliabilitás-mutatókkal (Cronbach alfa, item-totál korrelációk).

A sikeresen megoldott feladat minimumkövetelménye az output file elemzése, a beküldött házi feladatot a tanár pontozza.

javasolt értékelési szempontok:

1. Világos szelekciós elvek megfogalmazása, azok következetes, de rugalmas és integratív alkalmazása.
2. A statisztikai próbák eredményeinek adekvátan értelmezése (pl. Cronbach alfa, item-totál korrelációk), és ez alapján megfogalmazott szelekciós elvek.
3. Formai szempontok figyelembe vétele (pl. rosszul fogalmazott tétel, redundáns tételek kihagyása).
4. A szelekció folyamatának pontos és áttekinthető (lépésenkénti) bemutatása és az egyes szakaszokban meghozott döntések indoklása.

Magasabb szintű megoldása a feladatnak, ha a hallgató a *kitekintésben* megadott szempontok alapján további műveleteket, statisztikai számításokat is elvégez! (Javaslat: ezekért *pluszpont* adható!)

(visszkapcsolódás: **03. óra „Egy kis tesztelmélet”** modul, az itemanalízis folyamata)

4. Kitekintés

LIKERT-PROJEKT:

kitekintés

Az **adatállomány** Excel- és SPSS-fájlban a **moodle**-ról letölthető!

☞ *Hogyan lehetne még folytatni a skála megbízhatóságának és érvényességének vizsgálatát?*

- a tételszelekció után további itemanalízis
- a struktúra feltárására: faktoranalízis
- külső érvényesség (pl. korrelációs elemzés más skálával, külső kritérium szerinti összehasonlítás)

Ezeknek az eljárásoknak az alkalmazása plusz pontot ér!

2006.05.20.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
6

A. A skála reliabilitás és validitás-vizsgálatának lehetséges további lépései.

A reliabilitás-vizsgálat valójában nem egyetlen statisztikai elemzésből áll, hanem megbízhatósági vizsgálatok sorából. Javasolt egyenként kivenni az alacsony megbízhatóságú tételeket, és az item-egész korrelációt minden egyes lépés után újraszámolni. A szelekció után, a kiválasztott skálán mindenképpen le kell futtatni a *cronbach-alfa statisztikát*, hogy a végső változat megbízhatóságát rögzíteni tudjuk. Ez fontos jellemzője az elkészült skálának.

Egy további lépés lehet ezen túl a tételek közötti kapcsolat feltárása *faktoranalízissel*. A validálás felé tett lépés pedig egy külső kritériummal (pl. másik skálával) való összevetés is.

Magasabb szintű megoldása a házi feladatnak, ha a hallgató az adatállományon a fentiek alapján maga is tovább folytatja a *statisztikai elemzést*, pl. önállóan itemanalízist készít, vagy faktorelemzésnek veti alá a skála tételeit, esetleg validálásként külső kritériumhoz méri. (Javaslat: ezért a megoldási módért *pluszpont* adható!)

(visszkapcsolódás: **03. óra „Egy kis tesztelmélet”** modul, az itemanalízis folyamata)

Minták

Keretfile

Az adatbevitelhez excel formátumban készített keretfile a **moodle**-ról letölthető!
moodle.etr.elte.hu (3.óra: Likert-projekt 2.)

változók (kérdések) →

esetek (kitöltők) →

adatok →

	1	2	3	4	5	...
1	1	3	4	2	5	...
2	2	3	4	2	3	...
...	...	...	...	...	...	...

2006.05.05.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
6

MINTA: Az adatbevitelhez előre elkészített keretfile.

Célszerű egy általános .xls-formátumban (Excel) elkészíteni, ezt könnyű kezelni, és mindenki számára hozzáférhető. Fontos: magyarázzuk el (az órán, vagy az online felületen) hogyan épül fel a keret (soronként vannak az esetek, az oszlopok egy-egy kérdést jelentenek)!

Itemanalízis output illusztráció

ITEMANALÍZIS: LEÍRÓ STATISZTIKAI ADATOK:

	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
A1	60	2	1	3	1,15	,40
A2	60	4	1	5	2,10	1,19
A3	60	3	1	4	2,12	,94
A4	60	4	1	5	1,62	1,03
A5	60	4	1	5	3,47	1,31
A6	60	4	1	5	2,73	1,21

skála tételei →
N: kitöltötte 60 fő
range: terjedelem
minimum-maximum
mean: átlag
Std.deviation: szórás

ITEMANALÍZIS: ITEM-TOTÁL KORRELÁCIÓK (SPSS OUTPUT):

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Alpha if Item Deleted
A1	187,7500	408,1568	-,0493	,7779
A2	186,8000	386,2644	,4245	,7678
A3	186,7833	399,8336	-,1807	,7748
A4	187,2833	397,1218	,2283	,7736
A5	185,4333	383,9107	,4272	,7670
A6	186,1667	383,4972	,4779	,7661

„rossz” tételek (alacsony item-totál korreláció) →

2006.05.07.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
7

MINTA: Az itemanalízis outputja

Az output file-t is célszerű kiírni egy általánosabb formátumba (.doc). Az értelmezést segítő, az órán célszerű röviden beszélni az egyes adatok jelentéséről!

05.

A szociálpszichológiai kísérlet 1.

META

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

05. A szociálpszichológiai kísérlet 1.

Mire építünk?

Szociálpszichológiai ismeretekre.

A szociálpszichológia legfontosabb elméleteinek, az elméletek által megfogalmazott hipotéziseknek, adott esetben az elméletek közötti vitáknak az ismeretere az alapvető szociálpszichológiai szakirodalom (pl. tankönyvek) alapján.

Szociálpszichológiából kötelezően olvasott tankönyvek vagy cikkek alapján számos konkrét szociálpszichológiai kísérlet olyan szintű ismeretere, amely ha módszertanilag nem is teljesen tudatos és kimunkált, de lehetővé teszi a kísérleteknek legalább történetzerű felidézését (mit csináltak a kutatók, mi történt a kísérletben).

Módszertani ismeretekre.

A különböző kutatási stratégiák ismeretere, megkülönböztetésük képességére.

Az érvényesség, a megbízhatóság és a változók fogalmainak ismeretere.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A kísérletezésnek a szociálpszichológiában elfoglalt helyéről

Megtanuljuk a kísérletet pontosan elhelyezni szociálpszichológiában alkalmazott többi kutatási stratégia között: mik az előnyei és a hátrányai más módszerekhez képest, mikor érdemes alkalmazni és mikor kevésbé.

Megértjük a kísérleti módszer kulcsszerepét a kutatások belső érvényességével (az oksági magyarázatokkal) kapcsolatban.

Megismerkedünk a kísérletek típusaival és a kísérlettervezés menetének lépéseivel.

A kísérlettel kapcsolatos alapfogalmakról és az egyszerűbb kísérleti elrendezésekről

Megtanulunk hipotéziseket értelmezni és megfogalmazni – az egyszerűtől a bonyolultig.

Megismerkedünk a konceptualizáció és az operacionalizáció szerepével és elkülönítésével a kísérletben.

Betekintést nyerünk a torzító tényezők kiszűrésének módszereibe.

A többváltozós kísérleti elrendezésekről

Megértjük a többváltozós elrendezések logikáját. Megismerkedünk a főhatás és az interakció fogalmaival. Képesek leszünk olvasott szakmai szövegekben a főhatások és interakciók felismerésére és értelmezésére (lásd még alább).

Magunk is kipróbálhatjuk egy kísérlet megtervezésének kezdő lépéseit: a hipotézisalkotást és a változók fogalmi meghatározását. (Kísérlet projekt 1.)

A szakszövegekben található összefoglalás-szerű kísérletleírásokról és az interakcióról bővebben

Gyakorolhatjuk a változók, a hipotézisek és az elrendezések felismerését szakmai szövegekben, elmélyítve és tovább csiszolva ezzel az eddigi modulok során kapott ismereteket és készségeket.

Képessé válunk az interakciót bemutató grafikonok és ábrák értelmezésére, illetve ilyenek megszerkesztésére.

05. A szociálpszichológiai kísérlet 1.

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[A kísérletezés helye a szociálpszichológiában](#)

[Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések](#)

[Többváltozós elrendezések](#)

[Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 1.](#)

[Az interakcióról bővebben](#)

A kísérletezés helye a szociálpszichológiában

Babbie, E. (2003) Az okság fogalma a társadalomtudományi kutatásban. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 78–101. *AZ OKSÁG FOGALMA, AZ OK-OKOZATI KAPCSOLATOK VIZSGÁLATÁNAK ALAPELVEI A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSOKBAN, OKFEJTÉSI HIBÁK.*

Babbie, E. (2003) Bevezetés. Kísérletezés céljára alkalmas témák. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó. 250–251. *RÖVID BEVEZETŐ A KÍSÉRLETEZÉS TÉMÁJÁHOZ.*

Babbie, E. (2003) Változatok kísérleti elrendezésekre. Példa kísérletre. „Természetes” kísérletek. A kísérleti módszer erősségei és gyengéi. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó. 258–270. *A KÍSÉRLETEK TÍPUSAI ÉS A VELÜK KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK. MIKOR ÉS HOGYAN KÍSÉRLETEZZÜNK?*

Csepeli Gy. (1981) Kísérletezés a szociálpszichológiában. In *A kísérleti társadalomlélektan főárama*. Budapest: Gondolat Kiadó. 5–29. *TÖRTÉNETI BEVEZETŐ A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KÍSÉRLETEKHEZ, PÉLDÁKKAL ÉS NÉMI MÓDSZERTANNAL..*

Szokolszky Á. (2004) A megismerés szintjei: leírás, korreláció, okság, törvény. Determinizmus, redukcionizmus. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 46–59. *A KUTATÁSOK TÍPUSAI. A KÍSÉRLET ELHELYEZÉSE A TÖBBI KUTATÁSI STRATÉGIA KÖZÖTT. NÉHÁNY GONDOLAT AZ OKSÁGRÓL.*

Szokolszky Á. (2004) A kísérletezés logikája. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 192–198. *RÖVID BEVEZETÉS A KÍSÉRLETEZÉS TÉMÁJÁHOZ, PÉLDÁKKAL.*

Szokolszky Á. (2004) A kísérleti stratégia értékelése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 264–267. *MIKOR JÓ MÓDSZER A KÍSÉRLET ÉS MIKOR NEM?*

Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések

Babbie, E. (2003) A klasszikus kísérlet. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 251–258. *A KÍSÉRLETTEL KAPCSOLATOS ALAPFOGALMAK BEMUTATÁSA: FÜGGETLEN ÉS FÜGGŐ VÁLTOZÓK, MÉRÉS, KÍSÉRLETI- ÉS KONTROLLCSOPORT, KETTŐS VAK ELRENDEZÉS, MINTAVÉTEL ÉS BESOROLÁS.*

Szokolszky Á. (2004) A kísérletezés alapfogalmai. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 198–207. *A KÍSÉRLETTEL KAPCSOLATOS ALAPFOGALMAK ISMERTETÉSE: KUTATÁSI KÉRDÉS ÉS HIPOTÉZIS, VÁLTOZÓK, ALAPVETŐ ELRENDEZÉSEK.*

Szokolszky Á. (2004) A kísérleti kontroll és a belső érvényesség. Az érvényesség egyéb fajtái a kísérletezésben. A megbízhatóság. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 213–241. *A VÁLTOZÓK KONTROLLJA ÉS A BELSŐ VALIDITÁS BIZTOSÍTÁSA. A KÍSÉRLET ÉRVÉNYESSÉGÉT ÉS MEGBÍZHATÓSÁGÁT FENYEGETŐ VESZÉLYEK ÉS ELHÁRÍTÁSUK.*

Szokolszky Á. (2004) „Rendhagyó” kísérlettipusok. Kvázikísérletek. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 250–264. *A TÍPIKUS KERETEK KÖZÉ NEM ILLESZKEDŐ ELRENDEZÉSEK ÉS TERMÉSZETES KÍSÉRLETEK BEMUTATÁSA, RÉSZLETESEBBEN, MINT BABBIE-NÉL.*

Többváltozós elrendezések

Szokolszky Á. (2004) A többváltozós kísérletek. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 241–250. *A TÖBBVÁLTOZÓS KÍSÉRLETEK BEMUTATÁSA.*

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 1.

Fiske, S. T. (2005) *Társas alapmotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA EGYIK ALAPTANKÖNYVE, AMELYBEN SOK KÍSÉRLETRE TALÁLHATUNK PÉLDÁT. AZ ÓRAI PÉLDÁK EGY RÉSZÉ IS INNEN SZÁRMAZIK.*

Kutatásmódszertan

5. A szociálpszichológiai kísérlet 1.

Modulok áttekintése

- > A kísérletezés helye a szociálpszichológiában
- > Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések
- > Többváltozós elrendezések
- > Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 1.
- > Az interakcióról bővebben

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

A kísérletezés helye a szociálpszichológiában

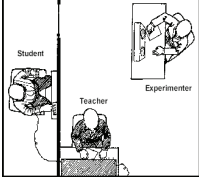
A kísérlet és más módszerek
 A kísérletezés alapelve
 Oksági kapcsolatok: belső érvényesség
 A kísérletek típusai
 Előnyök és hátrányok
 A kísérlet(terv)ezés lépései

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ A kísérlet és más módszerek

► *Miben különbözik a kísérlet más kutatási stratégiáktól?*

- A leíró kutatástól
- A megfigyeléstől
- A korrelációs kutatástól
- A laborkísérlet a terepkísérlettől

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ A kísérlet és más módszerek

► Néhány példa:

Festinger és Carlsmith (1959)
Schachter és Singer (1962)
Zimbardo (1971)
Milgram (1974)

Zimbardo, 1971

☞ *Miben hasonlítanak, miben különböznek?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ A kísérletezés alapelve

► Egy vagy több tényező (független változó) szisztematikus befolyásolása, miközben az összes többi lehetséges tényezőt változatlan szinten tartjuk.

► Azon tényező(ek) (függő változók) mérése, amely(ek)re feltételezésünk szerint az előbbi(ek) hat(nak).

Milgram, 1974

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ Oksági kapcsolatok

▶ A kísérletezés fő célja tehát *oksági kapcsolatok* vizsgálata.

- Ezért a kísérlet mint kutatási módszer magas *belső érvényességet* biztosít.

▶ Néhány tudnivaló az oksági kapcsolatokról (Lazarsfeld):

- Tapasztható együttjárás van ok és okozat között.
- Az ok időben megelőzi az okozatot.
- Kizárható, hogy harmadik tényező idézné elő a kettő közötti kapcsolatot.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ A kísérletek típusai

▶ Laborkísérlet

▶ Terepkísérlet

▶ Hatásvizsgálat

▶ Kvázi-kísérlet

▶ Gondolatkísérlet

Asch, 1961

☞ Keressünk példákat mindegyikre!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

05 • A KÍSÉRLETEZÉS HELYE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN

○ Előnyök és hátrányok

▶ Mikor kísérletezzünk és mikor ne?

- A vizsgálódásnak olyan előrehaladottabb szakaszában, amikor már eléggé ismerjük a jelenséget ahhoz, hogy az oksági viszonyokra rákérdézzünk.
- Fontos az is, hogy manipulálható független változóink legyenek.

▶ Milyen előnyei és hátrányai vannak a kísérletnek az érvényesség és a megbízhatóság szempontjából?

- Belső validitás: magas - a kutató manipulálja a független változót
- Külső validitás: lehet-e a helyzetből és a mintából általánosítani?
- Szerkezeti validitás: sikerült-e a manipuláció és a mérés?
- Megbízhatóság: ez is a manipulációtól és a méréstől függ.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

05 • A KÍSÉRLETÉZÉS HELYE A SZOCIÁLISPSZICHOLOGIÁBAN

○ A kísérlet(terv)ezés lépései

- ▶ A hipotézis megfogalmazása
- ▶ A minta kiválasztása
- ▶ A kísérleti forgatókönyv elkészítése
 - Helyzetteremtés megtervezése, fedőtörténet
 - A független változó manipulációjának megtervezése
 - A függő változó mérésének megtervezése
 - Etikai megfontolások!
- ▶ Lezáró beszélgetés
- ▶ Az eredmények statisztikai elemzése

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

○

Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések

Egyszerű hipotézisek
Több változót magukban foglaló hipotézisek
Lehetséges hibák
Változók: konceptualizáció és operacionalizáció
A torzító tényezők kiszűrése

05 • ALAPFOGALMAK

○ Egyszerű hipotézisek

- ▶ Hipotézis: kísérlet esetén mindig oksági kapcsolatról szól. Legegyszerűbb formája:
 $A \rightarrow B$
 Vagyis „valami hat valamire” – A és B helyébe pedig sokféle pszichológiai fogalom és jelenség behelyettesíthető.
- Példák:
 - Kognitív disszonancia $\rightarrow$ attitűdváltozás
 - Megfigyelt agresszió $\rightarrow$ agresszív viselkedés
 - Észlelt entitativitás $\rightarrow$ észlelés módja

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

05 • ALAPFOGALMAK

Többszörös hipotézisek

► Az egyszerű hipotézisek $A \rightarrow B$ sémája többféleképpen is bonyolítható:

$A \rightarrow B$ $A \rightarrow C$ $C \rightarrow B$ $A \rightarrow B \rightarrow C$
 $A \rightarrow C$ $B \rightarrow C$ $A \rightarrow B$

Példák:

- Rodin és Langer (1977)
- Murphy és munkatársai (1995)
- Zanna és Cooper (1974)
- Snyder és munkatársai (1977)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

05 • ALAPFOGALMAK

Lehetséges hibák

► Az előbbi sémával a lehetséges hibák is könnyebben megérthetők és kiszűrhetők:

(C)
 $A \rightarrow B$ $A \rightarrow (B) \rightarrow C$

Vizsgálni nem szándékolt
harmadik változó
befolyásolja az oksági
kapcsolatot.

Ellenőrizetlen közvetítő
változó van a
független és a függő
változó között.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

05 • ALAPFOGALMAK

Változók

► Konceptualizáció: a fogalmak meghatározása
→ konceptuális változók

► Operacionalizáció: hogyan manipuláljuk ill.
mérjük a változókat → operacionális változók

► Kísérleti és kontrollcsoportok

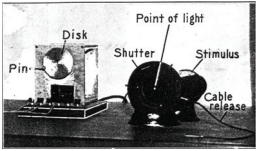
	Független	Függő
Konceptuális	disszonancia	attitűdváltozás
Operacionális	a) 1 \$ vagy 20 \$ b) A két választható ajándék vonzereje közti különbség	a) A kísérlet iránti attitűd b) Az ajándéktár- gyak iránti attitűd

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

05 • ALAPEGYSZÁMAK

A torzító tényezők kiszűrése

- ▶ Fedőtörténet és megtévesztés
- ▶ Véletlenszerű elhelyezés
- ▶ Kettős vak elrendezés
- ▶ Latin négyzet elrendezés
- ▶ Mintavétel kísérletekhez: mikor milyen mintát alkalmazzunk?

Sherif, 1935

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

Többváltozós elrendezések

A többváltozós elrendezés logikája
2x2-es és egyéb elrendezések, interakciók
Egy résztvevő hány feltételben szerepel?

05 • TÖBBVÁLTOZÓS ELRENDEZÉSEK

A többváltozós elrendezés logikája

- ▶ Több független változó hatását vizsgáljuk
A függő változók száma ebből a szempontból közömbös!
- ▶ Főhatás: egy független változó önmagában vett hatása – mint az egyváltozós elrendezésnél.
- ▶ Interakció: amikor két vagy több független változó egymás hatását is befolyásolja.
Köznyelvi megfelelője az „attól függ”: A hatása B-re attól függ, milyen értéket vesz fel C.
(A és C ebben a sémában felcserélhető!)

A → B
C

- Példa: mivel érünk el nagyobb meggyőző hatást: jó érvekkel vagy szakértő forrással? *Attól függ*, hogy a meggyőzendő személyek mennyire motiváltak az alapos feldolgozásra (Petty és munkatársai, 1981).

AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

05 • TÖBBVÁLTOZÓS ELRENDEZÉSEK

2x2-es és egyéb elrendezések, interakciók

- ▶ A többváltozós elrendezéseket a független változók és feltételeik száma szerint nevezzük el. Példák:
 - Két független változó, és mindkettőben két feltétel van: 2x2-es elrendezés
 - Három független változó, ahol két változónak kettő, egynek pedig három feltétele van: 2x2x3-mas elrendezés (vagy 2x3x2)
- ▶ Példa az interakcióra:
Gilbert és munkatársai (1988): benyomás alkotása egy személyről, aki érzékeny vagy semleges témáról beszél: mennyire szorongó? Zavaró feladat esetén a válaszadók elmulasztják a téma jellegének figyelembevételét.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

05 • TÖBBVÁLTOZÓS ELRENDEZÉSEK

Egy résztvevő hány feltételben szerepel?

- ▶ Egy résztvevő egy vagy több feltételben is szerepelhet.
 - A több feltételben való részvétel előnye: nem kell minden feltétellel növelni a mintaelemszámot.
 - Hogy ez lehetséges-e, azt a manipuláció jellege határozza meg.
↳ Keressünk példákat mindkét esetre! Vajon lehetséges lett volna-e a másik módon elvégezni a példa-kísérleteket?
- ▶ Aszerint, hogy egy résztvevő hány feltételben szerepel, független mintákról vagy összetartozó mintákról beszélünk.
 - Ha egy feltételben: független; ha többen: összetartozó.
 - Más megnevezés: személyek közötti vagy személyeken belüli összehasonlítás
 - Ez minden egyes független változónál külön-külön eldöntendő kérdés!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

05 •

KÍSÉRLETTERVEZÉS 1.

A feladat 3-5 fős csoportokban:

- ↳ Fogalmazzunk meg egy kísérleti hipotézist!
- ↳ Konceptualizáljuk a kísérleti változókat!

✉ woodle.etr.elte.hu
(5.óra: Kísérlettervezési projekt fóruma)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

Alapolvasmányok

A kísérletezés helye a szociálpszichológiában

Babbie, E. (2003) Az okság fogalma a társadalomtudományi kutatásban. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 78-101

Babbie, E. (2003) Változatok kísérleti elrendezésekre. Példa kísérletre. „Természetes” kísérletek. A kísérleti módszer erősségei és gyengéi. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó. 258-270.

Szokolszky Á. (2004) A kísérletezés logikája. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 192-198.

Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések

Babbie, E. (2003) A klasszikus kísérlet. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 251-258.

Szokolszky Á. (2004) A kísérletezés alapfogalmai. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 198-207.

Szokolszky Á. (2004) A kísérleti kontroll és a belső érvényesség. Az érvényesség egyéb fajtái a kísérletezésben. A megbízhatóság. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 213-241.

Szokolszky Á. (2004) „Rendhagyó” kísérlettipusok. Kvázikísérletek. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 250-264.

Többváltozós elrendezések

Szokolszky Á. (2004) A többváltozós kísérletek. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 241-250.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 1.

Feladat: rövid összefoglaló szövegek
alapján kísérletek hipotéziseinek és
változóinak azonosítása

05 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK

Murphy, Monahan és Zajonc (1995)

▶ A résztvevők a képernyő előtt ültek, amelyen rövid felvillanásokat láttak, és mindegyik felvillanás után egy kínai írásjelet. A kutatók arra kérték őket, értékeljék, melyik írásjel mennyire tetszett nekik.

Valójában az írásjeleket megelőző felvillanások mindegyike egy mosolygó vagy egy mérges arcocská volt, amely mindössze 4 ezredmásodpercen keresztül jelent meg a képernyőn. A kutatók azt találták, hogy a tudatosulás küszöbe alatt bemutatott arcok befolyásolták az egyes írásjelek értékelését: a mosolygó arcok javították, a mérgesek pedig rontták a kontrollhelyzethez (nincs arc) képest. (Fiske, 2005 alapján)

- ☐ Milyen elrendezésű a kísérlet?
- ☐ Mi lehetett a hipotézis?
- ☐ Mik voltak a független ill. függő változók?
- ☐ Vajon összetartozó vagy független minták szerepelhettek a kísérletben? Miért?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

05 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK

Bryan és Test (1967)

▶ A vizsgálatban autóvezetők egy egyetemista lányt láttak egy lapos kerekű Ford Mustang mellett állni az út mentén. A pöttyök az autónak volt támasztva. Az esetek felében mintegy 400 méterrel előtte volt egy defektes Oldsmobile, ahol egy másik fiatal lány nézte, ahogy egy férfi cseréli a kereket; a másik felében nem volt modell. A kutatók 2000-2000 arra haladó járműnél nézték, hogy közülük hányan állnak meg segíteni. Többen álltak meg, ha nem sokkal előtte látták, hogy valaki segít (58%, szemben a 35%-kal). (Fiske, 2005 alapján)

- ☐ Milyen típusú kísérletről van itt szó?
- ☐ Mi lehetett a hipotézis?
- ☐ Mik voltak a független ill. függő változók?
- ☐ Független vagy összetartozó minták szerepeltek? Miért?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

05 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK

Zillmann - Weaver - Mundorf és Aust (1986)

▶ A kutatók férfiaknak és nőknek horrorfilmet vetítettek ellenkező nemű partner jelenlétében, aki a kísérletezők beavatottja volt, és fizikailag vagy vonzó volt, vagy nem. A résztvevők egy 14 perces jelenetet néztek meg, amelyben egy örült gyilkos megöli néhány barátját, majd egy fiatal nőt üldöz és terrorizál egy elhagyott farmon. A rémisztő film nézése közben a résztvevők ellenkező nemű partnere szorongást, közömbösséget vagy fölényt önuralmat mutatott. Az eredmények szerint az eredetileg is vonzó férfiakat a nőnemű válaszadók minden feltételben vonzóknak találták, a nem vonzó férfiak viszont növelni tudták vonzerejüket önuralmat mutató viselkedésükkel a film alatt, és teljesen kompenzálni tudták ezzel a rokonszenv kezdeti hiányát. A férfi résztvevőknél nem kaptak hasonló eredményeket: a nők szorongása nem tette őket vonzóbbá a férfiak szemében. (Fiske, 2005 alapján)

- ☐ Milyen elrendezésű a kísérlet?
- ☐ Mik voltak a független ill. függő változók?
- ☐ Vajon összetartozó vagy független minták szerepelhettek a kísérletben? Miért?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

ÁBRÁZOLÁSA: PÉLDA AZ INTERAKCIÓRA

05 • GYAKORLAT - KÍSÉRLETEK

Sloan és munkatársai (1988)

► A kutatók azt vizsgálták, vajon a fegyverviselés szabályozása hatással van-e a löfegyverrel elkövetett emberölések számának alakulására. Két várost hasonlítottak össze, az USA-beli Seattle-t és a kanadai Vancouvert. A két város fekvése, mérete, iskolázottsági és jövedelmi viszonyai, valamint bűnözési rátája mind hasonló, de Seattle-ben szabad a fegyverviselés, míg Vancouverben nem. Azt találták, hogy bár a súlyos testi sértés kockázata Seattle-ben csak 1,16-szorosa a vancouveri, a löfegyverrel elkövetett támadás kockázata hétszeres, a gyilkosságé pedig 1,6-szeres. Utóbbi különbséget megmagyarázza, hogy a löfegyverrel elkövetett gyilkosság kockázata Seattle-ben ötszörös a vancouveri adatokhoz képest, míg az egyéb módon elkövetett gyilkosságok arányai nem különböznek. (Fiske, 2005, 478. o. alapján)

◊ Milyen elrendezésű a kísérlet?
 ◊ Mi lehetett a hipotézis?
 ◊ Mik voltak a független ill. függő változók?
 ◊ Vajon összetartozó vagy független minták szerepelhettek a kísérletben? Miért?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

05 • GYAKORLAT - KÍSÉRLETEK

Feingold (1988)

► A kutató azt vizsgálta, hasonlít-e párkapcsolatokon és barátságokon belül a felek fizikai vonzereje. Azt találta, hogy párkapcsolatban a két fél vonzereje között erős az együttjárás, férfiak közötti barátságoknál majdnem ilyen magas, a nők közötti barátságok esetén viszont nem korrelál a két fél fizikai vonzereje. (Fiske, 2005 alapján)

◊ Mi lehetett a hipotézis?
 ◊ Mik voltak a független ill. függő változók?
 ◊ Milyen elrendezést alkalmazott ez a vizsgálat?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

05 •

Az interakcióról bővebben

Az interakció logikája
 Példa két független változó interakciójára

Interakció grafikonokon 1.
 Interakció grafikonokon 2.
 Interakció grafikonokon 3.
 Interakció grafikonokon 4.
 Interakció grafikonokon 5.

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

○ Az interakció logikája

- ▶ Csak többváltozós kísérletekben lehetséges!
 - Két vagy több független változó között
 - Lehet hármas vagy akár négyes is! De a legegyszerűbb és leggyakoribb példa: két független változó interakciója
- ▶ Az interakció lényege: a független változók a függő változóra együttesen gyakorolnak olyan hatást, amely a főhatásokkal nem magyarázható.
 - Két független változónál (legyenek A és B):
 - Az A változó egyik szintjén a B változó másként hat a függő változóra, mint az A változó másik szintjén.
 - Lássunk egy példát! Aronson, Willerman és Floyd (1966)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

○ Példa két független változó interakciójára

- ▶ Aronson, Willerman és Floyd (1966): növeli-e a rokonszenvet, ha a célszemély apró, de kínos hibát követ el? (Pl. leönti magát kávéval.)
 - Hipotézis (amit az eredmények igazoltak is): amennyiben a célszemély kompetenciája magas, az apró hiba növeli a rokonszenvet; amennyiben viszont a célszemély kompetenciája alacsony, úgy az apró hiba csökkenti a rokonszenvet.
 - Független változók:
 - a célszemély kompetenciája: magas vagy alacsony
 - az apró, kínos baklövés: leönti-e magát kávéval vagy sem
 - Függő változó: a célszemély megítélése.

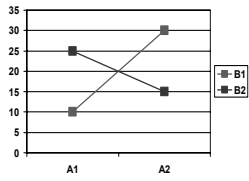
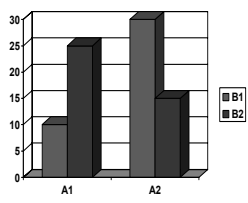
2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 32

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

○ Interakció grafikonokon 1.

○ Milyen statisztikai módszer alkalmas az interakció kimutatására?

- ▶ Az interakció bemutatása: egyenesekkel összekötött pontok vagy csoportosított oszlopok segítségével. Az alábbi példák két, egyaránt két értékű független változó meglehetősen látványos interakcióját mutatják:

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 33

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

Interakció grafikonokon 2.

- ▶ Grafikonon való ábrázolásnál a két egyenes (vagy a megfelelő oszlopok tetejét összekötő két képzeletbeli egyenes) általában feltűnően nem párhuzamos, esetleg metszik is egymást.
- ▶ Ez azonban nem mindig jelent interakciót! Az ábrázolás csalóka is lehet (pl. a függőleges tengely skálázása miatt).
- ▶ A végső szót ezért mindig a varianciaanalízis eredménye mondja ki!

◊ *Feladat: szociálpszichológia tankönyvekben (pl. Fiske, 2005; Smith és Mackie, 2001; Hewstone et al., 1995) keressünk olyan kísérleteket, amelyekben interakció volt megfigyelhető! Vessük össze a könyvben szereplő grafikonokat az itt látottakkal!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

Interakció grafikonokon 3.

- ▶ Az alábbi ábrán egymást látványosan metsző egyeneseket láthatunk. De vajon szignifikáns lehet ez az interakció, ha a független változót 0-20-ig terjedő, $M = 10,5$ átlagú, $SD = 4,5$ szórású skálán mértük? Nézzük csak meg az értékeket a függőleges tengelyen!

Condition	B1	B2
A1	11,0	10,0
A2	10,0	11,0

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

Interakció grafikonokon 4.

- ▶ A következő példa pedig azt illusztrálja, hogy az interakció grafikus megjelenése kevésbé látványos is lehet. A grafikonok tehát hasznos „heurisztikus” segédeszközök az interakció megítélésében, de ne bízzuk rájuk magunkat teljesen!

Condition	B1	B2
A1	20	10
A2	32	12

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

05 • AZ INTERAKCIÓRÓL BŐVEBBEN

Interakció grafikonokon 5.

◊ Feladat: ábrázoljuk grafikusan az Aronson, Willerman és Floyd (1966) kísérletében kapott interakciót!

► Emlékeztetőül a független változók:

- a célszemély kompetenciája: magas vagy alacsony
- az apró, kínos baklövés: leönti-e magát kávéval vagy sem

► Független változó: a célszemély megítélése.

2006.08.31. 37

05 •

Mellékletek

Illusztráció: Zillman és mtsai 1986
Latin négyzet elrendezés

05 •

Illusztráció: Zillman és mtsai 1986

INTERAKCIÓ: ?

VAN! (női k.sz.-ek)

A hatása B-re attól függ,
milyen értéket vesz fel C.

NINCS! (férfi k.sz.-ek)

A hatása B-re nem függ attól,
milyen értéket vesz fel C.

2006.08.31. 39

05 • ALAPEGYSZÁMOK

A latin négyzet elrendezés

	1	2	3	4
A	A	B	C	D
B	D	A	B	C
C	C	D	A	B
D	B	C	D	A

Fő funkciója: biztosítani egy tényező állandó szinten tartását.

Lehetővé teszi két vagy több, egymással interakcióban nem álló változó statisztikai kontrollálását a független változó befolyásolása mellett (pl. sorrendi hatás, napszak hatásának kiküszöbölése, stb.). Eszköz: a feltételeket egy táblázatnak megfelelően rendezzük el: a táblázatnak annyi sora és oszlopa legyen, ahány feltétel.

Példa: White és Lippitt (1969)

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
[VISSZA](#) 40

06.

A szociálpszichológiai kísérlet 2.

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

06. A szociálpszichológiai kísérlet 2.

Mire építünk?

Szociálpszichológiai ismeretekre.

Szociálpszichológiából kötelezően olvasott tankönyvek vagy cikkek alapján számos konkrét szociálpszichológiai kísérlet olyan szintű ismeretere, amely lehetővé teszi a kísérleteknek legalább történetyszerű felidézését (mit csináltak a kutatók, mi történt a kísérletben).

Módszertani ismeretekre.

A korábban elsajátított ismereteken (elsősorban az érvényességre és a megbízhatóságra vonatkozókon) kívül a kurzus 5. óráján a kísérletezés alapjairól tanultakra.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A forgatókönyvről és a fedőtörténetről

Közelebbről is megismerkedünk a forgatókönyv és a fedőtörténet fogalmával és a különböző kísérlettípusokban alkalmazható fedőtörténetekkel.

Megtanuljuk, milyen a jó fedőtörténet, mennyire kell kidolgozottnak lennie, milyen problémákat és hogyan lehet vele kiszűrni, valamint mik a lehetséges hibák, amelyeket el kell kerülni.

A kísérleti projekt folytatása keretében magunk is gyakoroljuk a fedőtörténet kialakítását. (Kísérlet projekt 2.)

A független változó manipulációjáról

Megismerkedünk a független változók manipulálásának alapelveivel és tipikus megoldásaival.

Megértjük a manipuláció sikerességének fontosságát, az ellenőrzés módjait és a szükség esetén elvégzendő belső elemzés szerepét.

Gyakoroljuk a személyek közötti és a személyeken belüli összehasonlítás megkülönböztetését, megismerkedünk a két megoldás alkalmazásának feltételeivel, előnyeikkel és hátrányaikkal.

Megismerkedünk a torzító tényezők kiküszöbölésére alkalmazott tipikus manipulációs módszerekkel, és a kísérleti projekt folytatása során készségszinten is gyakoroljuk ezeket a módszereket.

A függő változó méréséről

Megismerjük a függő változó mérésének tipikus módjait, és hogy milyen feltételek között melyiket érdemes alkalmazni.

Megismerjük a függő változó mérésében megjelenő torzítások kiküszöbölésére alkalmazott fogásokat, és a kísérleti projekt folytatása révén ezeket az ismereteket is kipróbáljuk gyakorlatban is.

A szakszövegekben található összefoglalás-szerű kísérletleírásokról és az érvényességről

Megtanuljuk a rövid, összefoglaló szakszövegekben felismerni a kísérletekben alkalmazott operacionalizációt (manipulációt és mérést), valamint értelmezni ezek hatásait.

Áttekinthetjük az érvényességet fenyegető különféle veszélyeket, amelyeket jól megtervezett manipulációval és méréssel, vagy a kísérlet másfajta operacionalizációval történő megismétlésével lehet kiküszöbölni.

06. A szociálpszichológiai kísérlet 2.

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[A forgatókönyv és a fedőtörténet](#)

[A független változó manipulációja](#)

[A függő változó mérése](#)

[Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 2.](#)

[Az érvényesség problémái](#)

A forgatókönyv és a fedőtörténet

Szokolszky Á. (2004) A változók műveleti meghatározása. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 208. *AZ OPERACIONALIZÁCIÓRÓL.*

A független változó manipulációja

Szokolszky Á. (2004) A független változó hatékonysága. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 209–210. *RÖVID BEVEZETÉS ÉS NÉHÁNY ALAPFOGALOM A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJÁNAK TÉMÁJÁHOZ.*

A függő változó mérése

Szokolszky Á. (2004) A függő változó érzékenysége. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 210–212. *RÖVID BEVEZETÉS ÉS NÉHÁNY ALAPFOGALOM A FÜGGŐ VÁLTOZÓ MÉRÉSÉNEK TÉMÁJÁHOZ.*

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 2.

Fiske, S. T. (2005) *Társas alapotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA EGYIK ALAPTANKÖNYVE, AMELYBEN SOK KÍSÉRLETRE TALÁLHATUNK PÉLDÁT. AZ ÓRAI PÉLDÁK EGY RÉSZÉ IS INNEN SZÁRMAZIK.*

Kutatásmódszertan

6. A szociálpszichológiai kísérlet 2.

Modulok áttekintése

- A forgatókönyv és a fedőtörténet
- A független változó manipulációja
- A függő változó mérése
- Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 2.
- Az érvényesség problémái

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

A forgatókönyv és a fedőtörténet

- A kísérletek típusai és a fedőtörténet
- A fedőtörténet alapelvei
- Milyen a jó fedőtörténet?
- A fedőtörténet kidolgozottsága
- A fedőtörténetek lehetséges problémái

06 • A FORGATÓKÖNYV ÉS A FEDŐTÖRTÉNET

○ A kísérletek típusai és a forgatókönyv

- ▶ A kísérlet mint színdarab: forgatókönyv, történet, díszletek és színészek (kísérletvezető, beavatott személyek és résztvevő)
- ▶ A fő feladatok: a forgatókönyvön belül a résztvevőkkel közler fedőtörténet kialakítása, benne a független változók manipulációjával és a függő változók mérésével
 - A forgatókönyv tehát a kísérlet teljes lebonyolítását írja le, míg a fedőtörténet a forgatókönyv azon része, hogy a kísérletvezető hogyan tájékoztatja a kísérlet résztvevőit
- **Hasonlítsuk össze a kísérletek típusait! Ki manipulálja bennük a független változót és hogyan?**
 - **A laboratóriumi kísérletben?**
 - **A terepkísérletben?**
 - **A természetes vagy kvázikísérletben?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

06 • A FORGATÓKÖNYV ÉS A FEDŐTÖRTÉNET

○ A fedőtörténet alapelvei

- ▶ Alapelv: a résztvevők értelmes és kíváncsi emberek, ezért mindenképpen értelmezni fogják a helyzetet.
- ▶ Ezért számukra is értelmes elrendezést kell alkalmaznunk. Ha már mindenképpen értelmezik a helyzetet, értelmezzék úgy, hogy az elősegítse a kísérlet céljait!
- ▶ Különösen fontos szempont a forgatókönyv és a fedőtörténet kialakításában, hogy alkalmazunk-e megtévesztést.
- **Gyűjtsünk példákat forgatókönyvekre és fedőtörténetekre! Hogyan gondoskodtak a kutatók a fenti követelmények teljesítéséről?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

06 • A FORGATÓKÖNYV ÉS A FEDŐTÖRTÉNET

○ Milyen a jó fedőtörténet?

- ▶ A kísérlet minden részletét lefedi
 - Azaz nem marad a kísérletnek olyan részlete, amelyre ne lenne valami magyarázat
 - A kísérlet részleteit hitelesen, hihetően magyarázza
- ▶ Felkelti az érdeklődést
 - A résztvevők motiváltak maradnak, hogy a kísérletben részt vegyenek, őszintén válaszoljanak ill. teljesítményfeladatokban a lehető legjobb teljesítményt nyújtsák
- ▶ Nem kelt gyanakvást
 - A résztvevők nem sejtik a megtévesztést (ha van), és nem sejtjenek megtévesztést akkor sem, amikor nincs!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

06 • A FORGATOKÖNYV ÉS A FEDŐTÖRTÉNET

○ A fedőtörténet kidolgozottsága

► Mennyire legyen a fedőtörténet kifinomult és életszerű? Ez többek között az alábbi tényezőkön múlik:

- Mekkora hatást akarunk gyakorolni a független változóval?
Ha erős hatást (félelmet vagy disszonanciát) akarunk kelteni, fontos az életszerű helyzet (pl. Schachter, 1959; Aronson és Mills, 1959)
- Alkalmazunk-e megfélemlítést?
Ha igen, fontos az életszerűség és a hihetőség.
- A függő változó mérése: viselkedés megfigyelése vagy értékelés ill. kognitív feladat?
Viselkedéses függő változó esetén több életszerűség kell. Ha csak egyszerű megítélés a feladat, nem kell olyan bonyolult fedőtörténet
Pl. Aronson és Carlsmith, 1963 ↔ Aronson, Willerman és Floyd, 1966

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

06 • A FORGATOKÖNYV ÉS A FEDŐTÖRTÉNET

○ A fedőtörténetek lehetséges problémái

► Ha nem hihető, nem életszerű, illetve gyanakvást kelt
↳ *Keressünk példákat problematikus fedőtörténetekre!*

► Ha nem szűri ki a kíváncsisági és egyéb torzításokat

- Egy lehetséges megoldás: magát a torzítás forrását is változóvá tenni (pl. McGuire, 2001)

► Ha általa nem vagy nemcsak azt manipuláljuk, amit szeretnénk volna

- Pl. Aronson és Mills (1959) kísérletének bírálata

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

○ A független változó manipulációja

Operacionalizáció
Sikeres-e a manipuláció?
A manipuláció speciális problémái
Személyek közötti vagy személyeken belüli összehasonlítás?
Elvárás torzítások kiküszöbölése
A független változó elrejtése

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Operacionalizáció

- ▶ A feladat: a konceptuális változókból operacionális változókat generálni, vagyis meghatározni, konkrétan milyen módon érzük el, hogy az egyes feltételek különbözzenek egymástól
- ▶ Fontos: a feltételek között csakis a független változó(k)ban legyen különbség, másban ne!
- ▶ Egy konceptuális változó többféleképpen is operacionalizálható

☞ *Pl. hogyan operacionalizálták különböző kísérletekben a kognitív disszonanciát?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Sikeres-e a manipuláció?

- ▶ A független változó manipulációjának ellenőrzése: valóban elértük-e a kívánt hatást?
 - Pl. kérdőívvel (Jost és Burgess, 2000 in Jost, 2003)
 - Természetesen ezt is csak úgy tehetjük meg, ha bele tudjuk illeszteni a fedőtörténetbe!
- ▶ Ellenőrzés további kísérlet segítségével: ugyanazon konceptuális változó másfajta operacionalizációja
 - Moscovici és munkatársai (1969) → Nemeth és munkatársai (1974) a kisebbségi befolyásról
 - Pl. Aronson és Mills (1959) kísérletének módosítása: Gerard és Mathewson (1966)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

A manipuláció speciális problémái

- ▶ Mi a teendő, ha a manipuláció sikertelen?
 - **Belső elemzés:** a résztvevők újracsoportosítása az elemzésben aszerint, hogy mekkora tényleges hatást váltott ki náluk a manipuláció
Pl. Schachter (1959)
 - Így jórészt oda a belső érvényesség, de nem vész teljesen kárba, amit végeztünk – egyfajta vészmegoldás
- ▶ Vannak független változók, amelyeket nem lehet vagy nem szabad manipulálni
 - A megoldás: természetes „kísérlet”
- ▶ Feltételekbe sorolás előzetes mérések alapján: ez tulajdonképpen kvázikísérlet

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Személyek közötti vagy személyeken belüli összehasonlítás?

- ▶ Egy személy hány feltételben vesz részt?
 - Ha csak egyben: személyek közötti összehasonlítás, független minták (pl. Festinger és Carlsmith, 1959)
 - Ha mindegyikben: személyeken belüli összehasonlítás, összetartozó minták (pl. DePaulo és munkatársai, 1983)
- ▶ A személyeken belüli összehasonlítás előnyei:
 - Kisebb elemszám
 - Minden személy önmaga kontrollja, így nagyrészt kiszűrhető az egyéni változók hatása
 - A sorrendi hatás kiszűrhető a sorrend variálásával (vö. latin négyzet elrendezés)
- ▶ A manipuláció természete gyakran csak a személyek közti összehasonlítást engedi meg. (Pl. Festinger és Carlsmith, 1959 lehetetlen volna összetartozó mintákkal!)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Elvárás torzítások kiküszöbölése

- ▶ A **probléma**: intelligens, érdeklődő és tapasztalt emberi lényekkel kísérletezünk
 - Tapasztaltak, mert egész életüket a társas interakciók világában töltik
 - Mivel megvannak a saját elméleteik a társas világról, ezeket semlegesíteni kell
 - Az ehhez kapcsolódó torzítások egy különleges típusa: a *követelményjellemző* vagy *elvárás torzítás*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Elvárás torzítások kiküszöbölése

A megoldás:

- ▶ Jó fedőtörténet, illetve helyzetteremtés
- ▶ Megtévésztés
- ▶ Látszólag egymástól független vizsgálatok
- ▶ Kettős vak elrendezés

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

○ A független változó elrejtése

- ▶ A cél továbbra is a torzítások kiküszöbölése
- ▶ A független változó látszólagos leválasztása a kísérletről
 - „Balesetszerű” manipuláció, pl. Wilson és munkatársai (1995)
 - Beavatott személy alkalmazása, pl. Schachter és Singer (1962)
 - A résztvevők látszólagos egyedül hagyása
 - A függő változó mérésének elhalasztása
 - A kísérlet két vizsgálatként való bemutatása

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

○ A függő változó mérése

A függő változó típusai
Miért nem csak viselkedéses?
Torzítások kiküszöbölése

06 • A FÜGGŐ VÁLTOZÓ MÉRÉSE

○ A függő változó típusai

- ▶ Viselkedéses
 - Sokféle fajtája lehet: pl. segítő viselkedés, agresszió, választás, akaratlan viselkedés, fiziológiai mutatók
- ▶ Megítélés
 - Általában skálákon (vö. skálaszerkesztés)
- ▶ Kognitív feladat
 - Teljesítmény: idő, hibák
 - A megoldás típusa

○ Mikor melyiket érdemes alkalmazni?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Miért nem csak viselkedéses?

► Magától értetődőnek tűnik, hogy a viselkedés érdekel bennünket a leginkább. A kutatók gyakran mégsem azt mérik, aminek három fő oka van:

- A viselkedést nehéz mérni, kérdezni könnyebb
- Folyamatorientált kutatásnál nem a viselkedés, hanem a mögöttes folyamatok érdekesek
- A kérdezés olykor pontosabb képet ad, mivel a viselkedést sok minden sokféleképpen meghatározhatja

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

06 • A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ MANIPULÁCIÓJA

Torzítások kiküszöbölése

► A függő változó elrejtése, ill. megtévesztés

- Eltávolítás a kísérlettől: „másik vizsgálat”
- Rejtett megfigyelés
- A kísérletvezető távozása

► Akaratlagosan kontrollálhatatlan függő változók mérése

- Fiziológiai változók
- Látszólag kognitív feladatok
- Automatizmusok
- Nemverbális kommunikáció

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

06

KÍSÉRLETTERVEZÉS 2.

☞ *Tervezzük meg a megalkotott hipotézisek operacionalizációját!*

- Hogyan manipuláljuk a független változót/változókat?
- Hogyan mérjük a függő változót/változókat?

☞ *Írjunk hozzá kísérleti forgatókönyvet!*

✉ fnoodle.etr.elte.hu
(6.óra: Kísérlettervezési projekt fóruma)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

06

Alapolvasmányok

A forgatókönyv és a fedőtörténet
Szokolyszky Á. (2004) A változók műveleti meghatározása. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 208.

A független változó manipulációja
Szokolyszky Á. (2004) A független változó hatékonysága. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 209-210.

A függő változó mérése
Szokolyszky Á. (2004) A függő változó érzékenysége. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 210-212.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 2.

Feladat: térjünk vissza a múlt alkalommal is látott, kísérleteket összefoglaló szövegekhez és rekonstruáljuk az operacionális változókat (manipuláció, mérés), valamint a fedőtörténetet!

06 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

Murphy, Monahan és Zajonc (1995)

▶ A résztvevők a képernyő előtt ültek, amelyen rövid felvillanásokat láttak, és mindegyik felvillanás után egy kínai írásjelet. A kutatók arra kérték őket, értékeljék, melyik írásjel mennyire tetszett nekik. Valójában az írásjeleket megelőző felvillanások mindegyike egy mosolygó vagy egy mérges arcocská volt, amely mindössze 4 ezredmásodpercen keresztül jelent meg a képernyőn. A kutatók azt találták, hogy a tudatosulás küszöbe alatt bemutatott arcok befolyásolták az egyes írásjelek értékelését: a mosolygó arcok javították, a mérgesek pedig rontták a kontrollhelyzethez (nincs arc) képest. (Fiske, 2005 alapján)

☐ **Hogyan manipulálták a kutatók a független változót?**
 ☐ **Hogyan mérték a függő változót?**
 ☐ **Hogyan hangozhatott a kísérlet fedőtörténete?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

06 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

Bryan és Test (1967)

▶ A vizsgálatban autóvezetők egy egyetemista lányt láttak egy lapos kerekű Ford Mustang mellett állni az út mentén. A pöttyök az autónak volt támasztva. Az esetek felében mintegy 400 méterrel előtte volt egy defektes Oldsmobile, ahol egy másik fiatal lány nézte, ahogy egy férfi cseréli a kereket; a másik felében nem volt modell. A kutatók 2000-2000 arra haladó járműnél nézték, hogy közülük hányan állnak meg segíteni. Többen álltak meg, ha nem sokkal előtte látták, hogy valaki segít (58%, szemben a 35%-kal). (Fiske, 2005 alapján)

☐ **Hogyan manipulálták a független változót?**
 ☐ **Hogyan mérték a függő változót?**
 ☐ **Mi lehetett a fedőtörténet?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

06 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

Zillmann, Weaver, Mundorf és Aust (1986)

▶ A kutatók férfiaknak és nőknek horrorfilmet vetítettek ellenkező nemű partner jelenlétében, aki a kísérletezők beavatottja volt, és fizikailag vagy vonzó volt, vagy nem. A résztvevők egy 14 perces jelenetet néztek meg, amelyben egy örült gyilkos megöli néhány barátját, majd egy fiatal nőt üldöz és terrorizál egy elhagyott farmon. A rémisztő film nézése közben a résztvevők ellenkező nemű partnere szorongást, közömbösséget vagy fölényes önuralmat mutatott. Az eredmények szerint az eredetileg is vonzó férfiakat a nőnemű válaszadók minden feltételben vonzóknak találták, a nem vonzó férfiak viszont növelni tudták vonzerejüket önuralmat mutató viselkedésükkel a film alatt, és teljesen kompenzálni tudták ezzel a rokonszenv kezdeti hiányát. A férfi résztvevőknél nem kaptak hasonló eredményeket: a nők szorongása nem tette őket vonzóbbá a férfiak szemében. (Fiske, 2005 alapján)

☐ **Hogyan manipulálták a független változót?**
 ☐ **Hogyan mérték a függő változót?**
 ☐ **Mi lehetett a fedőtörténet?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

06 • GYAKORLAT, KÍSÉRLET SZAKSZÖVEGEKBE

Sloan és munkatársai (1988)

▶ A kutatók azt vizsgálták, vajon a fegyverviselés szabályozása hatással van-e a löfeggyverrel elkövetett emberölések számának alakulására. Két várost hasonlítottak össze, az USA-beli Seattle-t és a kanadai Vancouver-t. A két város fekvése, mérete, iskolázottsági és jövedelmi viszonyai, valamint bűnözési rátája mind hasonló, de Seattle-ben szabad a fegyverviselés, míg Vancouverben nem. Azt találták, hogy bár a súlyos testi sértés kockázata Seattle-ben csak 1,16-szorosa a vancouveri, a löfeggyverrel elkövetett támadás kockázata hétszeres, a gyilkosságé pedig 1,6-szeres. Utóbbi különbséget megmagyarázza, hogy a löfeggyverrel elkövetett gyilkosság kockázata Seattle-ben ötszörös a vancouveri adatokhoz képest, míg az egyéb módon elkövetett gyilkosságok arányai nem különböznek. (Fiske, 2005, 478. o. alapján)

☞ *Hogy történt a független változó operacionalizációja?*
 ☞ *És a függő változóé?*
 ☞ *Mi a helyzet a fedőtörténettel?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

Az érvényesség problémái

A belső érvényesség
 A külső érvényesség
 A szerkezeti érvényesség

06 • AZ ÉRVÉNYESÉG PROBLÉMÁI

A belső érvényesség

▶ Belső érvényesség = valóban a független változó(k) értékének változása okozza a függő változó értékében tapasztalható változásokat.
 ▶ Veszélyforrás: más, ellenőrizetlen tényezők is befolyásolhatják a függő változót
 ▶ A veszély elhárítása: véletlenszerű elhelyezés

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 30

06 • AZ ÉRVÉNYSÉG PROBLÉMÁI

○ A külső érvényesség

- ▶ Külső érvényesség = a vizsgálat eredményei általánosíthatók az emberek és helyzetek sokaságára.
- ▶ Veszélyforrások:
 - A kísérletekben kicsi és speciális a minta (egyetlen kultúrából, sokszor kizárólag egyetemisták!)
 - Mesterkelt a helyzet (főleg a laborkísérletben)
- ▶ Elhárításuk többféle lehet:
 - Terepkísérlet
 - Ismétlés többféle mintával
 - Az eredmények megismétlése más kutatási módszerrel
 - Metaanalízis

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

06 • AZ ÉRVÉNYSÉG PROBLÉMÁI

○ A szerkezeti érvényesség

- ▶ Szerkezeti érvényesség = a kutató valóban a szándékolt konstruktumot manipulálta ill. mérte.
- ▶ Veszélyforrások (ld. részletesen a mai alkalom kötelező moduljait):
 - A manipuláció mást is befolyásolt
 - A méréssel nem a kívánt konstruktumot mértük
- ▶ Elhárításuk (ld. részletesen a mai alkalom kötelező moduljait):
 - Gondosan megtervezett manipuláció és mérés
 - Torzító hatások kiszűrése
 - A kísérlet megismétlése azonos konceptuális, de más operacionális változókkal

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 32

06

○ Mellékletek

KÍSÉRLET-PÉLDÁK:

- Viselkedés és megítélés
- Fedőtörténet
- Operacionalizálás
- Belső elemzés
- Összetartozó minta
- Balesetszerű manipuláció

06

Viselkedés és megítélés

► Egy-egy példa a viselkedés, illetve a megítélés alkalmazására a függő változó méréséhez.

- Aronson és Carlsmith (1963): tiltott játék gyerekeknek.
 - Független változó: enyhe vagy súlyos büntetés kilátásba helyezése
 - Függő változó: a gyerek viselkedése.
- Aronson, Willerman és Floyd (1966): növeli-e a rokonszenvet, ha a célszemély apró, de kínos hibát követ el? (Pl. leönti magát kávéval.)
 - Független változók: a célszemély kompetenciája; az apró, kínos baklövés (leönti-e magát kávéval)
 - Függő változó: a célszemély megítélése.

A FEDŐTÖRTÉNET KIDOLGOZOTTÁGA

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

06

Fedőtörténet

► Példák problematikus fedőtörténetekre:

- Festinger, Pepitone és Newcomb (1952): egyéniségvesztés – a „kísérlet” eredeti változatában nem sikerült kiváltani a kívánt viselkedést
- Aronson és Mills (1959): a csoportba való „beavatás” keretében felolvasott „csúnya szavak” szexuális arousalt is kelthettek, s így az izgalomátvitel is magyarázhatja a csoport iránti vonzalmat

☺ *Mi lehet a megoldás?*

A FEDŐTÖRTÉNET LEHETSÉGES PROBLÉMÁI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

06

Operacionalizálás

► A **probléma**: Aronson és Mills (1959) kísérletében a csoportba való „beavatás” keretében felolvasott „csúnya szavak” szexuális arousalt is kelthettek, s így az izgalomátvitel is magyarázhatja a csoport iránti vonzalmat

► A megoldás: Gerard és Mathewson (1966) megismételték a kísérletet azonos konceptuális, de más operacionális változókkal.

- A „beavatás” obszcén szavak felolvasása helyett áramütés volt.
- Ennek megfelelően a „vitacsoport” témája a puskázás volt, az áramütés pedig „az érzelmi labilitás tesztje”
- A szexuális arousal szerepe így kizárható.
- Eredmény: a súlyosabb „beavatáson” átesettek itt is pozitívabban értékelték az unalmas vitacsoportot.

SIKERES E A MANIPULÁCIÓ?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

06

○ Belső elemzés

▶ Példa a belső elemzésre: Schachter (1959) erős vagy gyenge szorongást akart kiváltani a résztvevőknél

- Operacionalizáció: „áramütést fognak kapni” (csak közlés) vs orvosi környezet, fehérköpenyes k.v., ijesztő műszerek.

▶ Probléma: nem működött a manipuláció.

- A gyenge szorongás feltételében is sokan voltak, akik nagyon megijedtek, és az erős szorongás feltételében is voltak jó néhányan, akik nem ijedtek meg „kellőképpen”

▶ Megoldás: belső elemzés.

- A résztvevők utólagos újracsoportosítása az adatelemzésnél aszerint, hogy ténylegesen mennyire szorongtak.

A MANIPULÁCIÓ SPECIÁLIS PROBLÉMÁI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 37

06

○ Összetartozó minta

▶ Példa összetartozó mintás vizsgálatra (személyen belüli összehasonlítás): DePaulo, Lanier és Davis (1983)

▶ A résztvevők 4-4 állítást hallgattak meg a célszemélyektől:

- Előre megtervezett hazugságot
- Spontán hazugságot
- Előre megtervezetten igaz állítást
- Spontán módon tett igaz állítást

▶ Nem tudták, melyik melyik, és az volt a feladatuk, hogy kitalálják.

- A véletlennél nagyobb arányban leplezték le a hazugságokat, de nem volt szignifikáns különbség aszerint, hogy a hazugság spontán vagy előre megtervezett volt.

ÖSSZEHASONLÍTÁS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 38

06

○ Balesetszerű manipuláció

▶ Példa balesetszerű manipulációra: Wilson, Hodges és LaFleur (1995) azt akarták elérni, hogy a résztvevők jobban emlékezzenek egy célszemély pozitív vagy negatív viselkedéseire.

- Módszer: miután vetítón bemutatták a pozitív és a negatív viselkedéseket, az egyik fajtát még egyszer bemutatták.
- Probléma: ez így kissé átlátszó lenne!
- Megoldás: azt az instrukciót adták, hogy „most még egyszer megmutatjuk a viselkedéseket”, ám az egyik fajtához tartozó viselkedések diáinak bemutatása után a vetítő „elromlott”.
- A hitelesség kedvéért a k.v. szitkozódott, bosszankodott, próbálta megjavítani, másik vetítőt keresni, majd rezignáltan „feladta” és közölte a résztvevőkkel, hogy nincs mit tenni, folytatják a kísérletet a többi dia bemutatása nélkül.

A FÜGGETLEN VÁLTOZÓ ELREJÍTÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 39

07.

A szociálpszichológiai kísérlet 3.

META

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

07. A szociálpszichológiai kísérlet 3.

Mire építünk?

Szociálpszichológiai ismeretekre.

Szociálpszichológiából kötelezően olvasott tankönyvek vagy cikkek alapján számos konkrét szociálpszichológiai kísérlet olyan szintű ismeretere, amely lehetővé teszi a kísérleteknek legalább történetyszerű felidézését (mit csináltak a kutatók, mi történt a kísérletben).

Módszertani ismeretekre.

A korábban elsajátított ismereteken (elsősorban a változókkal és azok típusaival kapcsolatosakon) kívül a kurzus 5. és 6. óráján tanultakra.

Statisztikai ismeretekre.

Alapvető statisztikai eljárások (elsősorban t-próba, varianciaanalízis, khi-négyzet próba) felhasználói szintű ismeretere. Nem az eljárások matematikájának ismerete szükséges, hanem annak tudása, hogy milyen változók és problémák esetén melyik eljárás alkalmazható.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A kísérleti kutatás etikájáról

Megismerkedünk a szociálpszichológiai kutatás etikai alapelveivel általában és azon belül a kísérletekre vonatkozó etikai problémákkal is.

Megtanuljuk, hogy a kutatás az esetek túlnyomó többségében etikai dilemmával jár (az is lehet káros, ha nem végzik el), és hogy a kutatónak minden esetben tudnia kell felelős döntést hozni, amiben a kutatás etikájával foglalkozó szakmai testületek is támogatják.

Megismerkedünk a kísérleteket lezáró beszélgetésekkel és megtanuljuk, hogyan kell ezeket megtervezni és irányítani.

A kísérleti projekt folytatásaképpen a gyakorlatban is számot vetünk a maguk tervezte kísérletek által felvetett konkrét etikai problémákkal. (Kísérlet projekt 3.)

A kísérletek eredményeinek statisztikai elemzéséről

Megtanuljuk, hogyan válasszuk ki a kísérlet elrendezésének és változóinak függvényében az eredmények elemzésére alkalmazandó statisztikai eljárást.

Ezt a készséget a kísérleti projekt folytatásának keretében a maguk tervezte kísérletekben is gyakoroljuk. (Kísérlet projekt 3.)

A társas információfeldolgozás kísérleti kutatásáról

Megismerkedünk egy speciális és kurrens szociálpszichológiai szakterület kísérleti kutatásainak jellegzetes fogásaival, különös tekintettel az érzelmi-hangulati állapot manipulációjának módszereire.

A természetes avagy kvázikísérletekről

Egy kicsit részletesebben is megismerkedhetünk a kvázikísérletek előnyeivel, problémáival és alkalmazási lehetőségeivel.

A szakszövegekben található összefoglalás-szerű kísérletleírásokról

Szakszövegek kísérlet-összefoglalásai segítségével is gyakorolhatjuk a megfelelő statisztikai eljárás kiválasztását, valamint az etikai problémák felismerését.

07. A szociálpszichológiai kísérlet 3.

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Etikai kérdések és lezáró beszélgetések](#)

[Statisztika a kísérletekben](#)

[Kitekintés: a társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata](#)

[Kitekintés: a természetes avagy kvázikísérletekről](#)

[Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 3.](#)

Etikai kérdések és lezáró beszélgetések

Babbie, E. (2003) Etikai és politikai szempontok a társadalomtudományi kutatásban. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 530–554. *A KUTATÁS ETIKAI ELVEINEK ÉS A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KÉRDÉSEK VIZSGÁLATÁVAL KAPCSOLATOS POLITIKAI PROBLÉMÁK BEMUTATÁSA, PÉLDÁKKAL.*

Szokolszky Á. (2004) A pszichológiai kutatás etikai kérdései. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 174–189. *A KUTATÁS ETIKAI ALAPELVEI. A KUTATÓ FELELŐSSÉGE A KUTATÁSBAN RÉSZTVEVŐKKEL ÉS A TÁRSADALOMMAL SZEMBEN.*

Statisztika a kísérletekben

Babbie, E. (2003) Adatelemzés alapfokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453–474. *BEVEZETÉS A STATISZTIKAI ADATELEMZÉSBE. MÍG A FEJEZET ELSŐ RÉSZÉ FŐLEG A STATISZTIKÁBÓL TANULTAK ÁTISMÉTLÉSÉHEZ HASZNOS, A TOVÁBBIÁKBAN A SZERZŐ BEMUTATJA A KÍSÉRLETEKBE IS GYAKRAN HASZNÁLT ELJÁRÁSOK, A CSOPORTOK KÖZTI ÖSSZEHASONLÍTÁS ÉS A TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉS LOGIKÁJÁT.*

Szokolszky Á. (2004) A statisztika szerepe a pszichológiai kutatásban. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 168–174. *ALAPFOKÚ ISMERETEK A STATISZTIKA FELHASZNÁLÓI SZÁMÁRA.*

Babbie, E. (2003) A Lazarsfeld–paradigma. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 475–493. *BÁR A FEJEZET NEM ELSŐSORBAN A KÍSÉRLETEK EREDMÉNYEINEK STATISZTIKÁJÁRÓL SZÓL, OLYAN BETEKINTÉST AD A TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉSEK LOGIKÁJÁBA, AMELY SEGÍT MEGÉRTENI A TÖBBVÁLTOZÓS KÍSÉRLETEKET ÉS A VELÜK KAPCSOLATOS STATISZTIKAI MÓDSZEREKET IS.*

Vargha A. (2000) *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Budapest: Pólya Kiadó. *NEHEZEN NÉLKÜLÖZHETŐ STATISZTIKAI ALAPTANKÖNYV AZ ELOSZLÁSOKTÓL A VARIANCIAANALÍZISIG.*

Kitekintés: a társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata

Szokolszky Á. (2004) Mérési hagyományok: reakcióidő, pszichofizika, pszichofiziológia. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó. 135–155. *AZ ÁLTALÁNOS PSZICHOLÓGIÁBAN ALKALMAZOTT ÉS A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS MODERN SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁJA ÁLTAL IS ÁTVETT MÉRÉSI TECHNIKÁK.*

Kitekintés: a társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata

Szokolszky Á. (2004) „Rendhagyó” kísérlettypusok. Kvázikísérletek. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 250–264. *A TIPIKUS KERETEK KÖZÉ NEM ILLESZKEDŐ ELRENDEZÉSEK ÉS TERMÉSZETES KÍSÉRLETEK BEMUTATÁSA, RÉSZLETESEBBEN, MINT BABBIE–NÉL.*

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 3.

Fiske, S. T. (2005) *Társas alapotívumok*. Budapest: Osiris Kiadó. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA EGYIK ALAPTANKÖNYVE, AMELYBEN SOK KÍSÉRLETRE TALÁLHATUNK PÉLDÁT. AZ ÓRAI PÉLDÁK EGY RÉSZÉ IS INNEN SZÁRMAZIK.*

Kutatásmódszertan

7. A szociálpszichológiai kísérlet 3.

Modulok áttekintése

- Etikai kérdések és lezáró beszélgetések
- Statisztika a kísérletekben
- Kitekintés: A társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata
- Kitekintés: A természetes avagy kvázikísérletekről
- Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 3.

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

Etikai kérdések és lezáró beszélgetések

Az alapvető etikai dilemma
Etikai alapelvek és betartásuk
Fő etikai problémák
A mérleg másik oldala: pozitívumok
A lezáró beszélgetések céljai
A lezáró beszélgetések mikéntje

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGÉSEK

○ Az alapvető etikai dilemma

▶ A szociálpszichológiai kísérletezés etikai dilemmájának lényege:

Szabad tudományos vizsgálódás ↔ az emberek joga a méltósághoz és a magánélethez

▶ Kérdés: mivel ártunk/használunk többet?
Ha elvégezzük a kísérletet, vagy ha nem?

◊ *Lehet-e etikai következménye annak, ha NEM végezzük el a kísérletet?*

2006.08.31. Kutatómódszertan: szociálpszichológia 4

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGÉSEK

○ Etikai alapelvek és betartásuk

▶ Etikai alapelvek:

- Informált beleegyezés
- Minimális ártalom
- Személyiségi jogok: személyes adatok védelme, méltóság

▶ Etikai kódexek és bizottságok:

- Például: Magyar Pszichológiai Társaság (MPT) Etikai Kódexe
- Etikai bizottságok: intézményeknél (pl. IRB-k az Egyesült Államokban, Etikai Bizottság a MPT-ban)

2006.08.31. Kutatómódszertan: szociálpszichológia 5

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGÉSEK

○ Fő etikai problémák

▶ Megtévesztés

- Tulajdonképpen hazugság
- Milyen vizsgálatokban szükséges feltétlenül? Miért?
- Mennyire megbocsátható ilyen helyzetben?
(Vö. az alapvető etikai dilemmával.)

▶ Káros hatások

- Fizikai ártalmak: pl. fájdalom, kellemetlenség
- Pszichés ártalmak: pl. méltóság sérülése, unalom, szorongás, önismeret (!)

◊ **Mikor és mennyire tolerálhatóak?**

2006.08.31. Kutatómódszertan: szociálpszichológia 6

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGETÉSEK

○ A mérleg másik oldala: a pozitívumok

- ▶ A megtévesztést és az ártalmakat ellensúlyozzák a kísérletezés pozitívumai:
 - A megszerzett tudás...
 - ...és alkalmazása (Hol? Mire?)
 - A résztvevő tudása: ön- és emberismeret
 - Lehetséges terápiás hatások

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGETÉSEK

○ A lezáró beszélgetések céljai

- ▶ A résztvevők egészségesen és jó érzésekkel távozzanak
- ▶ Tanuljanak valamit (önmagukról, a pszichológiáról, az emberről általában)
- ▶ A kísérletezők is tanuljanak valamit
- ▶ Működött-e a fedőtörténet?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

07 • ETIKAI KÉRDÉSEK ÉS LEZÁRÓ BESZÉLGETÉSEK

○ A lezáró beszélgetések mikéntje

- ▶ Hogyan irányítsuk a lezáró beszélgetést?
 - Ne kérdezzünk rá rögtön a fedőtörténetre!
 - Kezdjük általános kérdéssel: van-e kérdése, milyen volt stb.
 - Csak a végén hozzuk szóba a megtévesztést, ha magától már biztosan nem utal rá, hogy észrevette
 - Példa: kísérlet a kísérletről – Aronson (1966)
 - Tájékoztatás akkor is kell, ha nem volt megtévesztés
 - Dawes és munkatársai (1966) esete a gyötrődő és a büntudatos játékossl

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

Statisztika a kísérletekben

Mit vegyünk figyelembe az eljárás
kiválasztásakor
Egyváltozós kísérletek statisztikája
Többváltozós kísérletek statisztikája

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEK BEN

Mit vegyünk figyelembe az eljárás kiválasztásakor

- ▶ Hány független változónk van?
- ▶ Milyen skálájúak?
 - Kísérletben általában nominális, de kivételek előfordulhatnak
- ▶ Melyik független, és melyik összetartozó mintás?
 - Azaz melyik szempont szerint szerepelnek az egyes résztvevők csak egy feltételben, és melyik szerint mindegyikben?
- ▶ A függő változók milyen skálájúak?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEK BEN

Egyváltozós kísérletek statisztikája (csak a leggyakoribb eljárások)

▶ Ha a független változó nominális skálájú (a leggyakoribb eset):

Független vagy összetartozó minták?				
Független				
Összetartozó				

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN

**Egyváltozós kísérletek statisztikája
(csak a leggyakoribb eljárások)**

Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?			
Független	Kettő			
	Kettőnél több			
Összetartozó	Kettő			
	Kettőnél több			

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN

**Egyváltozós kísérletek statisztikája
(csak a leggyakoribb eljárások)**

Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő			
	Kettőnél több			
Összetartozó	Kettő			
	Kettőnél több			

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN

**Egyváltozós kísérletek statisztikája
(csak a leggyakoribb eljárások)**

Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő	Kétmintás t vagy d		
	Kettőnél több			
Összetartozó	Kettő	Egymintás t		
	Kettőnél több			

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN				
 Egyváltozós kísérletek statisztikája (csak a leggyakoribb eljárások)				
Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő	Kétmintás t vagy d		
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (fűlen)		
Összetartozó	Kettő	Egymintás t		
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (össz)		

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN				
 Egyváltozós kísérletek statisztikája (csak a leggyakoribb eljárások)				
Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő	Kétmintás t vagy d	Mann-Whitney	
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (fűlen)	Kruskal-Wallis	
Összetartozó	Kettő	Egymintás t	előjelpróba	
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (össz)	Friedman	

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN				
 Egyváltozós kísérletek statisztikája (csak a leggyakoribb eljárások)				
Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő	Kétmintás t vagy d	Mann-Whitney	Khi ² vagy Fisher-egzakt
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (fűlen)	Kruskal-Wallis	Khi ²
Összetartozó	Kettő	Egymintás t	előjelpróba	McNemar
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (össz)	Friedman	Cochran-féle Q

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

07 • STATISZTIKA A KÍSÉRLETEKBEN

Többszempontos kísérletek statisztikája

- ▶ A tipikus eljárás: többszempontos ANOVA.
 - Több nominális skálájú független változó, egy vagy több intervallumskálájú függő változó

Más esetek is lehetségesek, de azok NAGYON ritkák, ezért csak ezt a legtipikusabb esetet vizsgáljuk meg.
- ▶ Mit kell megvizsgálni:
 - Hány független változó van
 - Ezek független vagy összetartozó mintások-e (külön-külön)
 - Hány feltétele van az egyes független változóknak
- ▶ Az eredményeknél: főhatások és interakciók vizsgálata

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

07

KÍSÉRLETTERVEZÉS-PROJEKT 3.

☞ *Válasszunk statisztikai eljárásokat az egyes csoportok által tervezett kísérletekhez!*

☞ *A közös munka eredményét minden csoport foglalja össze max. 2 oldalban!*

✉ fnoodle.etr.elte.hu
(6.óra: Kísérlettervezési projekt: kísérleti forgatókönyv leadása)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

07

KÍSÉRLET-PROJEKT +

☞ *Plusszpont jár azért, ha valaki több független változó hatását vizsgálja és a közöttük lévő interakcióval előre számol!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

07

Alapolvasmányok

Etikai kérdések és lezáró beszélgetések
Babbie, E. (2003) Etikai és politikai szempontok a társadalomtudományi kutatásban. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 530-554.

Statisztika a kísérletekben
Babbie, E. (2003) Adatelemzés alapfokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453-474.

Szokoloszy Á. (2004): A statisztika szerepe a pszichológiai kutatásban. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 168-174.

Kitekintés: a társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata
Szokoloszy Á. (2004) Mérési hagyományok: reakcióidő, pszichofizika, pszichofiziológia. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Osiris Kiadó. 135-155.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

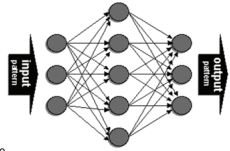
Kitekintés: a társas információfeldolgozás kísérleti vizsgálata

Alapfogalmak
Újdonságok és sajátosságok
A területre jellemző független és függő változók
Példa: az érzelem szerepének vizsgálata

07 • KITEKINTÉS: A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS KÍSÉRLETI VIZSGÁLATA

Alapfogalmak

- ▶ Séma, kategorizáció
- ▶ Az információ szerveződése
 - Hierarchikus kategóriák és a számítógépes analógia
 - Hálózatmodellek: a szemantikus hálótól a neuronhálóig

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

07 • KITEKINTÉS: A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS KÍSÉRLETI VIZSGÁLATA

Alapfogalmak

Problémaorientált kutatás:
Létezik-e a jelenség egyáltalán?
Ha igen, milyen?

Folyamatorientált kutatás:
Milyen (kognitív) folyamatok (mechanizmusok) hozzák létre a jelenséget?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

07 • KITEKINTÉS: A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS KÍSÉRLETI VIZSGÁLATA

Újdonságok és sajátosságok

- ▶ Érzelmi állapot manipulációja
- ▶ Automatikus folyamatok vizsgálata
- ▶ Előfeszítés és észlelési küszöb alatti ingerek alkalmazása
- ▶ Reakcióidő-mérés
- ▶ Kognitív teljesítmény és hibák vizsgálata
- ▶ Magnóra vett „hangosan gondolkodás” tartalomelemzése

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

07 • KITEKINTÉS: A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS KÍSÉRLETI VIZSGÁLATA

 A területre jellemző független és függő változók

- ▶ Tipikus független változók:
 - A bemenő információ
 - Az információt befogadó személy állapota
 - A kontextus
- ▶ Tipikus függő változók:
 - Értékelés (pl. rokonszenv)
 - Viselkedés
 - Kognitív teljesítmény

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

07 • KITEKINTÉS: A TÁRSAS INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS KÍSÉRLETI VIZSGÁLATA

 Példa: az érzelem szerepének vizsgálata

- ▶ **Független változó** (akár más független változók mellett):
 - Az érzelmi állapot manipulációja
 - A manipuláció tipikus eszközei:
 - Filmbejátszások (vidám, szomorú)
 - Emlékek felidéztetése (kellemes, kellemetlen)
 - Hamis visszajelzés (pozitív, negatív)
 - Hipnózis
 - Az érzelmi állapotot tehát általában csak a pozitivitás-negativitás mentén manipulálják (ez a legegyszerűbben kivitelezhető)
- ▶ **Függő változók:**
 - Értékelések vagy kognitív feladatok

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

Kitekintés: a természetes avagy kvázikísérletekről

A kvázikísérlet helye, előnyei és hátrányai
A kvázikísérlet logikája
Példa kvázikísérletre

07 • KITEKINTÉS: A TERMÉSZETES AVAGY KVÁZIKÍSÉRLETEKRŐL

○ A kvázikísérlet helye, előnye és hátrányai

- ▶ Nem igazi kísérlet, mert természetes csoportokat vizsgál.
- ▶ De van beavatkozás ill. manipuláció - tehát van független változó
- ▶ Előnyök és hátrányok:
 - Előnye: természetes csoportok természetes helyzetben – nagyobb külső érvényesség
 - Hátránya: nincs véletlenszerű elhelyezés – kisebb a belső érvényesség
 - Szerkezeti érvényesség: a manipulációtól és a méréstől függ

○ Mikor érdemes kvázikísérletet végeznünk?

○ Mi a különbség a kvázikísérlet és a terepkísérlet között?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

07 • KITEKINTÉS: A TERMÉSZETES AVAGY KVÁZIKÍSÉRLETEKRŐL

○ A kvázikísérlet logikája

- ▶ Független változó: az egyik természetes csoport kap valamilyen „kezelést”, a másik nem, vagy más módon beavatkozást kap.
 - Pl. új oktatási módszer bevezetése, drogprevenciós program, stb.
- Gyűjtsünk ill. találjunk ki még példákat!
- ▶ A beavatkozás előtt és után is teszteljük a függő változót – ha erre van lehetőség.
 - Vajon miért kell előtte is tesztelni?
 - Mikor nem lehetséges ez?
- ▶ A „beavatkozást” a kutatóknak kívül álló események is elvégezhetik!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 32

07 • KITEKINTÉS: A TERMÉSZETES AVAGY KVÁZIKÍSÉRLETEKRŐL

○ Példa kvázikísérletre

- ▶ Kasl, Chisolm és Eskenazi (1981): atomerőmű dolgozóinak attitűdjei nukleáris baleset után
 - 1979-ben kisebb (de majdnem súlyossá váló) atomerőmű-baleset az USA-ban
 - Kérdés: vajon a baleset milyen hatást gyakorolt az ott dolgozók attitűdjeire és viselkedésére?
- ▶ Módszer: az ott dolgozókat másik atomerőmű dolgozóival hasonlították össze, ahol nem volt baleset („kontrollcsoport”).
 - Vajon mit kellett még tenniük a kutatóknak, hogy a belső érvényesség ne csökkenjen túlságosan?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 33

Gyakorlat: kísérletek szakszövegekben 3.

Feladat: térjünk vissza a múlt alkalommal is látott, kísérleteket összefoglaló szövegekhez és találjuk ki, milyen statisztikai eljárásokat alkalmazhattak a kutatók! Vizsgáljuk meg azt is, milyen etikai vonatkozásai vannak ezeknek a kísérleteknek!

07 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

Murphy, Monahan és Zajonc (1995)

- ▶ A résztvevők a képernyő előtt ültek, amelyen rövid felvillanásokat láttak, és mindegyik felvillanás után egy kínai írásjelet. A kutatók arra kérték őket, értékeljék, melyik írásjel mennyire tetszett nekik. Valójában az írásjeleket megelőző felvillanások mindegyike egy mosolygó vagy egy mérges arcocská volt, amely mindössze 4 ezredmásodpercen keresztül jelent meg a képernyőn. A kutatók azt találták, hogy a tudatosulás küszöbe alatt bemutatott arcok befolyásolták az egyes írásjelek értékelését: a mosolygó arcok javítják, a mérgesek pedig rontják a kontrollhelyzethez (nincs arc) képest. (Fiske, 2005 alapján)
- ☐ *Milyen skálátípusú lehet a független és a függő változó?*
- ⊗ *Milyen statisztikai eljárást alkalmazhattak a kutatók?*
- ☐ *Milyen etikai megfontolásaink lehetnek ezzel a kísérlettel kapcsolatban?*

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

35

07 • GYAKORLAT: KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

Bryan és Test (1967)

- ▶ A vizsgálatban autóvezetők egy egyetemista lányt láttak egy lapos kerekű Ford Mustang mellett állni az út mentén. A pótkerek az autónak volt támasztva. Az esetek felében mintegy 400 méterrel előtte volt egy defektes Oldsmobile, ahol egy másik fiatal lány nézte, ahogy egy férfi cseréli a kereket; a másik felében nem volt modell. A kutatók 2000-2000 arra haladó járműnél nézték, hogy közülük hányan állnak meg segíteni. Többen álltak meg, ha nem sokkal előtte látták, hogy valaki segít (58%, szemben a 35%-kal). (Fiske, 2005 alapján)

- ☐ *Milyen skálátípusú lehet a független és a függő változó?*
- ☐ *Milyen statisztikai eljárást alkalmazhattak a kutatók?*
- ☐ *Milyen etikai megfontolásaink lehetnek ezzel a kísérlettel kapcsolatban?*

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

36

07 • GYAKORLAT, KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

○ Zillmann, Weaver, Mundorf és Aust (1986)

▶ A kutatók férfiaknak és nőknek horrorfilmet vetítettek ellenkező nemű partner jelenlétében, aki a kísérletezők beavatottja volt, és fizikailag vagy vonzó volt, vagy nem. A résztvevők egy 14 perces jelenetet néztek meg, amelyben egy örült gyilkos megöli néhány barátját, majd egy fiatal nőt üldöz és terrorizál egy elhagyott farmon. A rémisztő film nézése közben a résztvevők ellenkező nemű partnere szorongást, közömbösséget vagy fölényes önuralmat mutatott. Az eredmények szerint az eredetileg is vonzó férfiakat a nőnemű válaszadók minden feltételben vonzónak találták, a nem vonzó férfiak viszont növelni tudták vonzerejüket önuralmat mutató viselkedésükkel a film alatt, és teljesen kompenzálni tudták ezzel a rokonszenv kezdeti hiányát. A férfi résztvevőkénél nem kaptak hasonló eredményeket: a nők szorongása nem tette őket vonzóbbá a férfiak szemében. (Fiske, 2005 alapján)

- **Milyen skálátípusú lehet a független és a függő változó?**
- **Milyen statisztikai eljárást alkalmazhattak a kutatók?**
- **Milyen etikai megfontolásaink lehetnek ezzel a kísérlettel kapcsolatban?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 37

07 • GYAKORLAT, KÍSÉRLETEK SZAKSZÖVEGEKBE

○ Sloan és munkatársai (1988)

▶ A kutatók azt vizsgálták, vajon a fegyverviselés szabályozása hatással van-e a löfegyverrel elkövetett emberölések számának alakulására. Két várost hasonlítottak össze, az USA-beli Seattle-t és a kanadai Vancouvert. A két város fekvése, mérete, iskolázottsági és jövedelmi viszonyai, valamint bűnözési rátája mind hasonló, de Seattle-ben szabad a fegyverviselés, míg Vancouverben nem. Azt találták, hogy bár a súlyos testi sértés kockázata Seattle-ben csak 1,16-szorosa a vancouveri, a löfegyverrel elkövetett támadás kockázata hétszeres, a gyilkosságé pedig 1,6-szeres. Utóbbi különbséget megmagyarázza, hogy a löfegyverrel elkövetett gyilkosság kockázata Seattle-ben ötszörös a vancouveri adatokhoz képest, míg az egyéb módon elkövetett gyilkosságok arányai nem különböznek. (Fiske, 2005, 478. o. alapján)

- **Milyen skálátípusú lehet a független és a függő változó?**
- **Milyen statisztikai eljárást alkalmazhattak a kutatók?**
- **Milyen etikai megfontolásaink lehetnek ezzel a kísérlettel kapcsolatban?**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 38

Kísérlet tervezése

Projekt lépései

A projekt összefoglalása

1. Konceptualizáció (hipotézisek)

2. Operacionalizáció (kísérleti forgatókönyv)

3. Statisztika, etikai szempontok, lezáró beszélgetés

4. Kitekintés

Minták

A projekt összefoglalása

A kísérletezés témáját (05, 06, 07. óra) végigkísérő és illusztráló gyakorlati feladatként *kiscsoportos projektként* megtervezünk néhány kísérletet, a hipotézisalkotástól és a változók fogalmi meghatározásától a forgatókönyvön, a manipuláción és a mérésen keresztül a kísérletben kapható adatok statisztikai elemzésének megtervezéséig és a kísérlettel kapcsolatos etikai megfontolásokig. A feladatot a hallgatók kisebb (3-5 fős) csoportokban végzik.

A projektnek vannak a *szemináriumi órán* csoportosan elvégzendő részfeladatai, illetve – az idői kerettől függően – *otthon* vagy a kurzus online felületén (pl. vitafórumban) is megoldható részei.

A *házi feladatként* megoldott részfeladatokat a csoporttagok megadott határidőig egyenként/csoportosan felteszik a kurzus közös online felületén (moodle.etr.elte.hu) megadott helyre. A beküldött anyagokat a tanár *ellenőrzi és kommentálja*, majd összeállítja belőlük a további munkához *szükséges anyagokat* (pl. a kísérleti forgatókönyvek egy-egy példánya az órára kinyomtatva).

A projekt lépései:

1. Kísérleti hipotézis megfogalmazása, konceptualizációja (független és függő változók).
2. A változók operacionalizációja (manipuláció és mérés), kísérleti forgatókönyvben leírva.
3. Statisztikai módszerek kiválasztása, etikai szempontok mérlegelése és a kísérleti terv írásos elkészítése

Hasznos lehet még, ha a projektet végig kíséri a közös online felületen egy *virtuális fórum*, ahol a felmerülő kérdéseket, problémákat közösen meg lehet vitatni.

A *projekt értékeléssel* zárul, miután minden csoport beküldi a végső kísérleti tervét. Ennek az elvégzett feladatnak az értékelése a végső érdemjegybe beleszámít. A csoport tagjai kaphatnak *közösen elosztható összpontszámot*, amelyen az egyénileg befektetett munka alapján saját megállapodással osztoznak vagy a végső kísérleti forgatókönyvet megírhatja és beküldheti mindenki *egyénileg*, s így a pontszám egyénenként is adódhat.

1. Konceptualizáció (hipotézisek)

5.óra

**KÍSÉRLETTERVEZÉS-
PROJEKT**

1.

A feladat 3-5 fős csoportokban:

- Fogalmazzunk meg egy kísérleti hipotézist!
- Konceptualizáljuk a kísérleti változókat!

✉ moodle.etr.elte.hu
(5.óra: Kísérlettervezési projekt fóruma)

2006.05.20.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

3

05. óra „Többváltozós elrendezések” modult követően:

A. Kísérleti hipotézis megfogalmazása. (Órai munka)

A gyakorlati csoportot *3-5 fős kiscsoportokra* bontjuk. Az első feladat, hogy a kiscsoportok rövid (5-10 perc) megbeszélés alapján találjanak egy közös témát, vizsgálandó területet, amihez megfogalmaznak egy *kísérleti hipotézist*. Sok minden lehet, de azt érdemes szem előtt tartani, hogy olyan tárgyat válasszanak, amelyet lehet kísérletileg vizsgálni, és jó, ha szociálpszichológiai vonatkozásai is vannak a témának!

(szempontok: Fontos, hogy a hipotézis valamilyen feltételezett oksági kapcsolatra vonatkozzon és egyértelműen, tisztán legyen megfogalmazva.

Hasznos lehet, ha már a projekt elején úgy irányítjuk a csoportot, hogy a hipotézisek az operacionalizáció változatos formáira adjanak módot, az eredmények eltérő statisztikai eljárásokkal lehessenek elemezhetőek, a kísérleti tervek pedig különböző etikai problémákat vessenek fel – hogy a hallgatók a projekt során is a módszerek és problémák minél szélesebb skálájával találkozassanak.

Jó például, ha olyan hipotézisek is születnek, amelyek több független változó egymással interakcióban álló hatásaira vonatkoznak. Amennyiben ilyenekből nincs elég, motiválhatjuk a hallgatókat az ilyen típusú kísérletek kidolgozására.

Az is hasznos, ha két csoport ugyanabban a témában fogalmaz meg esetleg nagyon hasonló, vagy egymásnak ellentmondó hipotéziseket.)

B. Kísérleti változók konceptualizációja (Órai munka / Házi feladat)

A következő lépés a felállított hipotézis pontosítása, a *konceptuális változók megfogalmazása*, tehát hogy pontosan mi(k) a független változó(k), mi(k) a függő változó(k).

A rendelkezésre álló idő függvényében ez a feladat lehet otthoni munka is, a lényeg, hogy a végül kialakult *konceptualizált hipotézist* minden csoport beküldi a kurzus *online felületére*.

Ezt a felületet célszerű úgy választani (pl. fórum), hogy a csoportok láthassák egymás anyagait és hozzá is szólhassanak azokhoz. A további munka a hipotézisekből kiindulva folytatódik.

(kapcsolódás: 05. óra „Alapfogalmak és egyszerűbb elrendezések” modul)

(kapcsolódás: 05. óra „Többváltozós elrendezések” modul)

2. Operacionalizáció (kísérleti forgatókönyv)

6. óra

06

**KÍSÉRLETTERVEZÉS-
PROJEKT**

2.

🔄 **Tervezzük meg a megalkotott hipotézisek operacionalizációját!**

- Hogyan manipuláljuk a független változót/változókat?
- Hogyan mérjük a függő változót/változókat?

🔄 **Írjunk hozzá kísérleti forgatókönyvet!**

✉ moodle.etr.elte.hu
(6.óra: Kísérlettervezési projekt fóruma)

2006.05.20.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
4

06. óra „A függő változó mérése” modult követően:

A. A változók operacionalizációja. (Órai munka / Házi feladat)

A megfogalmazott hipotéziseknek megfelelően a következő lépésben minden csoport kidolgozza a **független változó(k) manipulációjának** megtervezésére és a **függő változó(k) mérésére**, valamint a **helyzetteremtés** más jellemzőire vonatkozó tervét.

(szempontok: Dönteni kell arról, hogy milyen típusú kísérlet legyen. /Pl. terep- vagy labor-?/ Milyen legyen a helyzetteremtés? Kell-e fedőtörténet, és mennyire kidolgozott? Hogyan zajlik majd a manipuláció és a mérés? Hogyan kezeli a kísérlet az esetlegesen fellépő elvárás torzításokat, követelményjellemzőket? Kell-e megtévesztés? Ügyelni kell arra, hogy a fentiek szinte mind kölcsönösen függnék egymástól, ezért megoldásuk nem is szétválasztható egymástól.

Az etikai dilemmákra ebben a szakaszban még nem kell kitérni. Akár előnyös is lehet, ha a megtervezett kísérlet ebben a szakaszban még aggályos etikailag, mivel ez a következő fázisban módot ad arra, hogy az egymás terveihez hozzászóló hallgatók konkrét etikai dilemmákra is rámutassanak, s ezzel ilyen irányú készségeiket is fejlesszék /vagy hogy – amennyiben ez részükről elmarad – helyettük ezt az oktató tegye meg/.

(kapcsolódás: **06. óra „A forgatókönyv és a fedőtörténet”** modul)

(kapcsolódás: **06. óra „A független változó manipulációja”** modul)

(kapcsolódás: **06. óra „A függő változó mérése”** modul)

C. Értékelés (Órai munka)

Ebben a szakaszban kritika alá kerülnek a megtervezett kísérletek. Lehetőleg mindenki szóljon hozzá az összes kísérlethez. A feladat csoportosan is végezhető (ahol a csoportok írnak bírálatot egymás terveiről), és egyénileg is. A rendelkezésre álló idő függvényében ez a feladat folytatódhat otthoni munkaként is (kurzus online felületén), a lényeg, hogy ne maradjanak kritika nélkül a gyenge pontok.

(szempontok: Biztosítja-e a manipuláció és a mérés az érvényességet? Belső: vannak-e pl. ellenőrizetlen változók, amelyek torzíthatják az eredményeket? Külső: elég jó-e a minta a vizsgálni kívánt populációhoz viszonyítva és mennyire lehet általánosítani a helyzetből? Szerkezeti: valóban a kívánt konstruktumot manipulálja ill. méri-e a kísérlet, vagy felléphetnek torzító hatások? Elég jó-e a forgatókönyv, hiteles-e fedőtörténet? Vajon fog-e „működni” a kísérlet? Lehetnek-e rejtett buktatók? Milyen etikai dilemmák merülnek fel a kísérlettel kapcsolatban?)

(kapcsolódás: **06. óra „Az érvényesség problémái”** modul)

3. Statisztika, etikai mérlegelés, lezáró beszélgetés

7. óra

**KÍSÉRLETTERVEZÉS-
PROJEKT**

Válasszunk *statisztikai eljárásokat* az egyes csoportok által tervezett kísérletekhez!

A közös munka eredményét minden csoport foglalja össze max. 2 oldalban!

✉ fnoodle.etr.elte.hu
(6.óra: Kísérlettervezési projekt: kísérleti forgatókönyv leadása)

2006.05.20. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

07. óra „Statisztika a kísérletekben” modulnál:

A. Statisztikai módszerek választása a hipotézisek vizsgálatához. (Órai munka / Házi feladat)

A már kialakult kísérletekhez ezen a órán a tárgyalat *statisztikai módszereket és próbákat* kell hozzáilleszteni.

(szempontok: Az a cél, hogy mindegyik csoport kísérletéhez megtaláljuk a megfelelő statisztikai módszereket. A feladat feltételezi, hogy a hallgatók már ismerik az összes csoport kísérleti tervét. Így nemcsak a saját csoportjuk tervéhez kell statisztikai eljárásokat választaniuk /amit közösen megbeszélhetnek/, hanem a többi csoportéhoz is /ami vizsgolt lehet akár egyéni munka is/. A feladat végezhető a kurzus online felületén, akár vitafórum formájában is.

(kapcsolódás: 07. óra „Statisztika a kísérletekben” modul)

B. A kísérlet etikai aspektusának vizsgálata, lezáró beszélgetés terve. (Házi feladat)

A kidolgozott eljárást *etikai szempontból is értékelni*, feltárni a veszélyeket és megoldást javasolni a felmerült etikai problémákra. A *lezáró beszélgetést* ennek függvényében és esetleg felmerülő más célok (pl. manipuláció ellenőrzése, további információszerezés a résztvevőktől) érdekében is megtervezik a csoportok.

07. óra „Etikai kérdések és lezáró beszélgetések” modul)

C. A kísérleti terv elkészítése írásban. (Házi feladat)

A projekt zárásaként írásba kell foglalni egy *minden fenti elemre kitérő kísérleti tervet*, amit minden csoport (vagy egyén) *beküld a kurzus online felületére*. A beküldött házi feladatot a tanár értékeli.

Javasolt értékelési szempontok:

1. A hipotézis tesztelhető legyen, illeszkedjen bevett szociálpszichológiai elméletekhez, de mondjon újat is.
 2. A változók és a vizsgált összefüggés legyen világos, megalapozott. A kísérletben megteremtett helyzet idézze elő a kívánt hatást, sikerrel zárjon ki más tényezőket.
 3. A statisztikai módszer adekvát legyen az elemzett problémához és a megteremtett helyzethez.
 4. Etikai szempontból is mérlegelje a csoport az általa alkalmazott eljárást.
- Magasabb szintű* megoldása a feladatnak, ha a csoport a *kitekintésben* megadott szempontok alapján több független változó hatását vizsgálja egyidejűleg és közöttük az interakcióra vonatkozóan is megfogalmaz hipotézist, aminek a vizsgálatát végig is viszi a kísérletben. (Javaslat: ezekért *pluszpont* adható!)

Kitekintés

A többváltozós elrendezés logikája

- ▶ Több független változó hatását vizsgáljuk
A függő változók száma ebből a szempontból közömbös!
- ▶ **Főhatás:** egy független változó önmagában vett hatása – mint az egyváltozós elrendezésnél.
- ▶ **Interakció:** amikor két vagy több független változó egymás hatását is befolyásolja.
Köznyelvi megfelelője az „attól függ”: A hatása B-re attól függ, milyen értéket vesz fel C.
(A és C ebben a sémában felcserélhető!)

$$\begin{matrix} & C \\ & \downarrow \\ A & \rightarrow & B \end{matrix}$$
- **Példa:** mivel érünk el nagyobb meggyőző hatást: jó érvekkel vagy szakértő forrással? *Attól függ*, hogy a meggyőzendő személyek mennyire motiváltak az alapos feldolgozásra (Petty és munkatársai, 1981).

2006.05.20.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
8

A. Több független változó bevezetése

Növeli a kísérleti terv értékét, ha szisztematikusan vizsgálja több független változó hatását. A hipotézisben ezek *közvetítő változóként* (független és függő változó közötti kapcsolatot erősítik), de olyan *kontextuális hatásként* is megjelenhetnek, amelyek tisztázzák a vizsgált összefüggés szempontjából lényeges körülményeket.

B. Interakció elemzése

Az interakció elemzésére megfelelő *statisztikai eljárást* kell találni, és a várható kimeneteket *értelmezni* abból a szempontból, hogy miként teljesül az interakció meglétével, illetve hiányával a vizsgált hipotézis.

Minták

A végleges, részletes kísérleti terv felépítése:

► Konceptualizáció:

A kísérlet hipotézisének (esetleg: nullhipotézis és alternatív hipotézisek) megfogalmazása.

A független és függő változó(k) pontos és részletes megfogalmazása.

► Operacionalizálás: módszer és adatelemzés

Mintaválasztás

Személyek: Kik (jellemzőik), mennyien, hogyan éri el őket?

Módszer

Eljárás: A kísérlet pontos menete: hol és mikor zajlik, ki vezeti, van-e fedőtörténet, van-e lezáró beszélgetés a végén?

A változók: független változó manipulációjának és a függő változó mérésének részletes leírása. (Pl. eszközök, kellékek, beépített emberek, mérőműszerek, stb.)

Vannak-e etikai dilemmák? Hogyan lehet feloldani őket?

► Adatelemzés szempontjai:

Milyen statisztikai próbákkal vizsgálná a hipotézist (összefüggés-elemzések)?

Egyváltozós kísérletek statisztikája (csak a leggyakoribb eljárások)				
Független vagy összetartozó minták?	Kettő vagy több feltétel a független V-ban?	A függő V skálátípusa		
		Intervallum	Ordinális	Nominális
Független	Kettő	Kétmintás t vagy d	Mann-Whitney	Khi ² vagy Fisher-egzakt
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (fülén)	Kruskal-Wallis	Khi ²
Összetartozó	Kettő	Egymintás t	előjelpróba	McNemar
	Kettőnél több	Egyszempontos ANOVA (össz)	Friedman	Cochran-féle Q

2006.05.20.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

9

Többváltozós kísérletek statisztikája	
► A tipikus eljárás: többszempontos ANOVA. - Több nominális skálájú független változó, egy vagy több intervallumskálájú függő változó Más esetek is lehetségesek, de azok NAGYON ritkák, ezért csak ezt a legtipikusabb esetet vizsgáljuk meg. ► Mit kell megvizsgálni: - Hány független változó van - Ezek független vagy összetartozó mintások-e (külön-külön) - Hány feltétele van az egyes független változóknak ► Az eredményeknél: főhatások és interakciók vizsgálata	

2006.05.20.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

10

08.

A kísérleti szociálpszichológia kritikája

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

08. A kísérleti szociálpszichológia kritikája

Mire építünk?

A szociálpszichológia válságával kapcsolatos tudásunkra

Azzal kapcsolatos ismereteinkre, hogy a 60-as, 70-es évek fordulóján milyen történelmi változások voltak Európában és az USA-ban, mi jellemezte ezeket a társadalmakat.

A kísérletező szociálpszichológia első nemzedékére jellemző kutatási módszerekkel kapcsolatos tudásunkra.

A kísérleti módszer erősségeivel és gyenge pontjainak számbavételére.

Általában a természettudományos és a hermeneutikai kutatási stratégiák megkülönböztetésére

A sokféle ellentét (pl. kvantitatív-kvalitatív, nomotetikus-idiógrafikus, természettudományos-hermeneutikai) megfogalmazott kutatási stratégiák közötti különbségtételre.

A szimbolikus interakcionizmus, az etnometodológiai módszerről a társadalomlélektan tárgy keretében tanultak felidézésére.

McGuire spontán énkép vizsgálatainak szemléleti kiindulópontjára.

A kísérleti módszertan újításaira (pl. ökológiai érvényesség, etikai megfontolások).

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A szociálpszichológia „válságának” következtében hozott módszertani változásokat

A 70-es évek elejének kritikai hangulat a nyomán a szociálpszichológiai kutatásokat mérlegre tesszük módszertani szempontból és a társadalmi szerep (kritikai, konformista-hatalmat szolgáló) szempontjából is.

A válaszként kibontakozott módszertani megújulás (pl. kísérletek külső érvényessége) eredményeit mérjük fel.

A szociálpszichológia változó társadalmi szerepét vizsgáljuk meg, a szakmára jellemző értékeket vesszük számba.

A 90-es évek „csendes módszertani forradalma”, azaz a kutatást segítő technológiai változások és a kvalitatív kutatások konszolidációja nyomán kialakult új egyensúly tapasztalatait foglaljuk össze.

Megismerkedünk a kvalitatív kutatási stratégia szemléleti alapjaival

A kvalitatív kutatásra jellemző induktív következtetések és az adatvezérelt elméletalkotás jellemzőit tárjuk fel.

Sajátos módszertani eszközeit, eljárásait vesszük számba, melyekkel a megbízhatóságot és az érvényességet igyekeznek biztosítani.

Egy tartalomelemzéssel kapcsolatos projekt elkészítése kapcsán gyakoroljuk a kvalitatív kutatói munka legfontosabb lépéseit.

Betekintünk az etnometodológia kulisszái mögé

A Garfinkel által alapított tudományos módszertan fogásaival megismerkedünk.

Néhány további kvalitatív (alternatív) szociálpszichológiai módszertani-elméleti paradigma (szociális reprezentáció elmélete, szociális konstruktivizmus) alapvető tételeit is megvizsgáljuk.

08. A kísérleti szociálpszichológia kritikája

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[A szociálpszichológiai kutatás „válsága”](#)

[Kvalitatív kutatási stratégia](#)

[Szociális reprezentáció](#)

[Etnometodológia](#)

[Szociális konstruktivizmus](#)

A szociálpszichológiai kutatás „válsága”

Hunyady Gy. (1998) A kísérleti szociálpszichológia amerikai válságirodalma és amit mi kiolvasunk belőle. In *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 227–237. **ÖSSZEFOGLALJA A „VÁLSÁG” TÜNETEIT ÉS A MEGFOGALMAZÓDOTT VÁLASZOKAT.**

McGuire, W. J. (2001) Elégedetlenségünk fagyhullámai: a szociálpszichológia válsága In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 320–342. **A VÁLSÁG BELÜLRŐL, A KÍSÉRLETI SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA KÖZÉPPONTJÁBÓL MEGÉLVE.**

Gergen, K. J. (1998) Bevezetés a történeti szociálpszichológiába. In Hunyady Gy. (szerk.) *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 67–89. **A KÍSÉRLETI FŐRÁM EGYIK LEGNEVESEBB KRITIKUSA ÖSSZEFOGLALJA ÁLLÁSPONTJÁT A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA TUDOMÁNYÁNAK TÖRTÉNETI VOLTÁRÓL ÉS ENNEK KÖVETKEZMÉNYEIRŐL. KIFEJTI AZ ÁLTALA MEGOLDÁSKÉNT JAVASOLT TÖRTÉNETI SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ALAPELVEIT.**

Kvalitatív kutatási stratégia

Szokolszky Á. (2004) A kvalitatív stratégia közelnézetben. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 386–420. **AZ INTERPRETÁLÓ KUTATÁSI STRATÉGIA BEMUTATÁSA.**

Szociális reprezentáció

Moscovici, S. (2002) A reprezentációk korának eljövetele. In *Társadalom-lélektan*. Budapest: Osiris Kiadó. 173–209. **A SZOCIÁLIS MEGISMERÉS KRITIKÁJA, ÖSSZEVETÉSE A SZOCIÁLIS REPREZENTÁCIÓVAL.**

Moscovici, S. (2002) Attitűdök és vélemények. In *Társadalom-lélektan*. Budapest: Osiris Kiadó. 17–51. **A HAGYOMÁNYOS ATTITÜDKUTATÁSOK KRITIKÁJA.**

Moscovici, S. (2002) A társadalmi reprezentációk története és aktualitása. In *Társadalom-lélektan*. Budapest: Osiris Kiadó. 347–394. **ESZMEI ALAPOK – DURKHEIM, PIAGET, LÉVY-BRUHL.**

László J. (1999) *Társas tudás és elbeszélés*. Budapest: Scientia Humana/Kairosz. **A SZOCIÁLIS REPREZENTÁCIÓ BEMUTATÁSA A NARRATÍV PSZICHOLÓGIA SZEMPONTJÁBÓL.**

Etnometodológia

- Szokolszky Á. (2004) A hermeneutikai paradigma közelről: a kultúrantropológia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 85–91. *AZ INTERPRETÁLÓ KUTATÁSBA VEZET BE, AMI A SZERZŐ TERMINOLÓGIÁJÁBAN MEGFELEL NAGYJÁBÓL A KVALITATÍV KUTATÁSOKNAK.*
- Babbie, E. (2003) Szimbolikus interakcionizmus. Etnometodológia. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 52–53. *AZ IRÁNYZAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA.*
- Giddens, A. (2000) Társas interakció és mindennapi élet. In *Szociológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 113–136. *A SZIMBOLIKUS INTERAKCIONIZMUS KONTEXTUSA.*
- Harold Garfinkel (1984) Az "etnometodológia" kifejezés keletkezése. In Hernádi Miklós (szerk.) *A fenomenológia a társadalomtudományban*. Budapest: Gondolat. 350–355. *AZ ETNOMETODOLÓGIA ALAPJAINAK KIFEJTÉSE.*

Szociális konstruktivizmus

- Szokolszky Á. (2004) Szövegelemzés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 478–492. *BEMUTATJA A BESZÉLGETÉSELEMZÉS, DISKURZUSELEMZÉST IS.*
- Jost, J. T. & Kruglanski, A. W. (2002) A szociális konstruktivizmus és a kísérleti szociálpszichológia elidegenedése: a szakadás története és a megbékélés kilátásai. In Jost, J.T.: *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. 327–367. *A KONSTRUKTIVIZMUS ÉS A KÍSÉRLETI PARADIGMA ÖSSZEVETÉSE.*
- Bodor P. (2002) Konstruktivizmus a pszichológiában. *BUKSZ*, 14(1), 67–74. *A SZOCIÁLIS KONSTRUKTIVIZMUS SZEMLÉLETE.*
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1998) *A valóság társadalmi felépítése*. Budapest: Jósöveg Kiadó. *A TÁRSADALMI KONSTRUKCIÓ ALAPVETŐ MECHANIZMUSAI.*
- Szabó M. (2000) *Beszélő politika: A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest: Jósöveg Kiadó. *EGY PÉLDA A DISKURZUSELEMZÉS SZEMLÉLETÉRE.*

Kutatásmódszertan

8. A kísérleti szociálpszichológia kritikája

Modulok áttekintése

- A szociálpszichológiai kutatás „válsága”
- Kvalitatív kutatási stratégia
- A szociális reprezentáció
- Etnometodológia
- Szociális konstruktivizmus

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

A szociálpszichológiai kutatás „válsága”

Módszertani kritika
Társadalmi szerep kritikája

08 • A VALSÁG

○ Módszertani kritika

☞ *Mik a kísérleti módszer tudományos előfeltevései?*

- ▶ Ok-okozati viszonyok (mechanisztikus) logikája érvényes a társas világban is.
- ▶ Empirikus úton, „a valósággal” szembesítve ellenőrizhetjük elméleteinket.

☞ *Milyen veszélyek fenyegetik az érvényességet?*

- ▶ Szerkezeti érvényesség – a társas világban ok és okozat nem biztos, hogy szétválasztható.
- ▶ Külső érvényesség – az általánosíthatóság problémája.

2006.08.31. Kutatómódszertan: szociálpszichológia 4

08 • A VALSÁG

○ Társadalmi szerep kritikája

☞ *Milyen értékeket vall a szociálpszichológus? Gyűjtsünk össze három jellemző és három egyáltalán nem jellemző értéket!*

☞ *Milyen társadalmi felhasználása van az eredményeknek? Keressünk példákat!*

A szociálpszichológiai kutatás:

- ▶ Igazolhatja vagy kritizálhatja a fennálló társadalmi berendezkedést.
- ▶ Az erre fordított társadalmi erőforrások hasznosulását vizsgálni kell.

2006.08.31. Kutatómódszertan: szociálpszichológia 5

○ Kvalitatív kutatási stratégia

A kvalitatív nézőpont
Elmélet és hipotézisek sajátos szerepe
Megbízhatóság és érvényesség: másként
Mintavétel és általánosíthatóság

08 • STRATÉGIA

○ A kvalitatív nézőpont

A kvalitatív kutatásokra jellemző:

- ▶ Induktív kutatási stratégia
- ▶ Kutatói objektivitás helyett a képviselt értékek feltárása
- ▶ Interpretációra helyezett nagyobb hangsúly
- ▶ Életközeli helyzetekben végzett vizsgálatok (esettanulmányok, általánosítások helyett)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

08 • STRATÉGIA

○ Elmélet és hipotézisek sajátos szerepe

☞ *Különbözik-e a kvalitatív kutatásban használt elmélet és hipotézis a kísérleti kutatásokétól? Ha igen, miben?*

- ▶ Az elmélet nem rögzített:
 - Progresszív fókuszálás
 - Alapozott elmélet (grounded theory)
 - Folyamat közbeni analízis

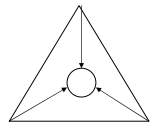
2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

08 • STRATÉGIA

○ Megbízhatóság és érvényesség: másként

☞ *Hogyan biztosítható az eredmények megbízhatósága és érvényessége a kvalitatív kutatásokban?*

- ▶ **Megbízhatóság**
 - Veszély: *anekdotizmus*
 - Következetes adatkezelés (kvantifikálás)
 - Átláthatóság, teljes dokumentáció a kutatásban
 - Megfigyelők közötti egyetértés ellenőrzése
- ▶ **Érvényesség**
 - Trianguláció
 - Válaszadó általi érvényesítés
 - Alternatív értelmezések ellenőrzése

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

08 • STRATÉGIA

Mintavétel és általánosíthatóság

☞ *Különbözik-e a kvalitatív kutatásban a mintavétel a kvantitatív kutatásokétól? Ha igen, miben?*

- ▶ Nem reprezentatívak a minták.
- ▶ Szélsőséges esetek iránti kitüntetett figyelem.
- ▶ Cél az egyediség, különféleség tanulmányozása.
- ▶ Általános jelenségek kontextusfüggő természetének vizsgálata.

➤ SZOCIÁLIS REPREZENTÁCIÓ

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

Etnometodológia

A meghirdetett kutatási program
Egy példa
A módszer

08 • ETNOMETODOLÓGIA

A meghirdetett kutatási program

☞ *Mit tudunk a szimbolikus interakcionizmusról (Mead, Goffman)?*

Garfinkel célja az etnometodológiával:

- ▶ Azon interpretációs folyamatok vizsgálata, melyek alapján a világ konstruálódik.
- ▶ Megőrizni a jelentést, melyet a mindennapi észjárás adott a jelenségnek.
- ▶ Alapvető eszköze: résztvevő megfigyelés.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

08 • ETNOMETODOLOGIA

○ Egy példa

☞ Van ennek a beszélgetésnek értelme? Milyen körülmények között hangozhatott el?

- A: Van egy 14 éves fiam.
- B: Az nem baj.

- A: Van egy kutyám is.
- B: Ó, sajnálom!

☞ Mi adja tehát egy társadalmi interakció jelentését (értelmét)?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

08 • ETNOMETODOLOGIA

○ A módszer

☞ Hogyan vizsgálhatjuk az automatikus cselekvések társas meghatározottságát (pl. szerepek, normák)?

- ▶ Kiindulópont a *jelentés indexikussága* (Husserl nyomán): ha egy kifejezés értelmét csak a használójáról és a társas környezetről való tudásunk alapján rögzíthetjük
- ▶ A kérdés: Hogyan teremthető meg a cselekedet „racionális elszámoltatósága”?
- ▶ A „*válságok*” vizsgálata (megszakad, gátolt a szokásos viselkedésmód) → önreflexió, háttérben lévő elvárások rekonstrukciója

➤ SZOCIÁLIS KONSTRUKTIVIZMUS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

08

○ Tartalomelemzési projekt

1.

A tartalomelemzés tárgya: **társkeresési hirdetések.**

☞ **Határozza meg mindenki a saját kutatási célját, kérdését!** (amit tartalomelemzési eszközökkel a hirdetések alapján meg lehet válaszolni)

☞ **Mindenki válassza ki a forrásokat, amelyekből a hirdetéseket gyűjti és a mintavétel szabályait!** (Figyelem: a mintavétel összefügghet a kérdéssel!)

 moodle@tr.elte.hu (8.óra: Tartalomelemzési projekt 1.)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

08

Alapolvasmányok

A szociálpszichológiai kutatás „válsága”
 Hunyady Gy. (1998) A kísérleti szociálpszichológia amerikai válságirodalma és amit mi kiolvasunk belőle. In *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 227-237.

Kvalitatív kutatási stratégia
 Szokoloszy Á. (2004) A kvalitatív stratégia közelnézetben. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 386-420.

Szociális reprezentáció
 Moscovici, S. (2002) A reprezentációk korának eljövetele. In *Társadalomlélektan*. Budapest: Osiris Kiadó. 173-209.

Etnometodológia
 Szokoloszy Á. (2004) A hermeneutikai paradigma közelről: a kultúrantropológia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 85-91.

Szociális konstruktivizmus
 Szokoloszy Á. (2004) Szövegelemzés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 478-492.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

A szociális reprezentáció

Egy korai vizsgálat
 A „gondolkodó társadalom”
 Tárgy, populáció és kutatási módszer
 Módszertani indeterminizmus

08 • S.R.

○ Egy korai vizsgálat

Moscovici (1961): a pszichoanalízisről kialakult képet vizsgálja a francia társadalomban.

☪ *Mit tart ma egy átlagos magyar a pszichoanalízisről?*

☪ *Honnan meríti, amit tud?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

08 • S.R.

○ Egy korai vizsgálat

A pszichoanalízis szociális reprezentációja:

- ▶ Figuratív mag: „gőzgép” hasonlat az énrészek közötti dinamikára, elfojtás dinamikájának megjelenítése.
- ▶ Két folyamat jelentősége: lehorgonyzás és tárgyasítás.
- ▶ A tömegmédia közvetítő szerepe:
 - diffúzió („népszerűsítő” sajtó),
 - propagáció (katolikus sajtó)
 - propaganda (kommunista sajtó)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

08 • S.R.

○ A „gondolkodó társadalom”

- ▶ Attitűdök, nézetek: nem az egyén, hanem a csoport vagy akár a társadalom egészének szintjén vizsgálándók.
- ▶ A konszenzuális (hétköznapi) világ alkotja, alakítja a szociális reprezentációt.
- ▶ A csoportkülönbségek megjelennek a reprezentációban is. Háromféle SR: hegemonikus, emancipált és polemikus viszony a társadalmi csoportok (többség-kisebbség) reprezentációi között.
- ▶ Az SR kommunikáció útján jön létre.
- ▶ A szociális reprezentáció egy folyamatra (a leképezés) és eredményére (a tárgy leképeződése) is utal.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

08. S.R.

Tárgy, populáció és kutatási módszer

Egy tárgyról kialakult reprezentáció egy adott közösséghez kötődik, akik fenntartják a reprezentációt. A megismerendő tárgyhoz és populációhoz kell választanunk a módszerünket.

Tárgy	Populáció	Módszer
pszichoanalízis	francia kommunisták	interjú, kérdőív
ideális csoport	francia diákok	asszociáció, hasonlósági ítéletek
földi élet	marlakók	fókuszcsoportos telepátia

- T határozza meg P-t
- T következik, együtt jár P meghatározásával
- T és P kölcsönösen független egymástól

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

08. S.R.

Módszertani indeterminizmus

- ▶ Nem preferál egyetlen módszert sem.
- ▶ Sőt az egyetlen módszerhez való ragaszkodást gátnak látná a társas világ sokszínűségének megismerésében.
- ▶ Jellemző módszerei:
 - antropológiai jellegű kutatások
 - hagyományos attitűdvizsgálati módszerek
 - szóasszociációk vizsgálata

⇒ Több módszer egyidejű alkalmazása.

ETNOMETODOLÓGIA

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 23

08. S.R.

Szociális konstruktivizmus

Előzmények
Kritika a főáramról
Különbségek, kölcsönhatások
Jellemző módszerek

08 • KONSTRUKTIVIZMUS

Előzmények

- ▶ Mit jelent az, hogy a világ konstruált?
- ▶ Mik lehetnek a konstrukció eszközei?
- ▶ Miért fakadhat mindebből a relativizmus?

- ▶ a pozitivista-empiricista tudományelmélet kritikája
- ▶ mindennapi nyelvhasználat elemzése
- ▶ szimbolikus interakcionizmus
- ▶ kognitív szociológia (etnometodológia)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

08 • KONSTRUKTIVIZMUS

Kritika a főáramról

- ▶ Nincsenek semleges elméletek, objektív nézőpont, „valódi világ”.
- ▶ Az emberről alkotott mechanisztikus modellek tévesek (helyette: aktivitás, kreativitás).
- ▶ A tudományos eredményeket magukat is történeti perspektívában kell szemlélni.

↳ Van-e példa arra, hogy egy szociálpszichológiai kutatás eredménye visszahatott az emberek viselkedésére?

↳ Mennyiben változott meg ezáltal az eredetileg vizsgált jelenség?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

08 • KONSTRUKTIVIZMUS

Különbségek, kölcsönhatások

Jost összefoglalásában (2003: 327-367.o.) :

Közös gyökerek: szubjektivizmus, helyzeti beágyazottság, közös „hősök”

Kísérletezők	Konstruktivisták
Igazság feltárása	Hatalom feltárása
„Univerzális” egyének	Történeti beágyazottság
Ideológiamentesség hangsúlyozása	Ideológiai társadalomkritika

Posztpozitvista integrációs kísérletek:

- ▶ Campbell Evolúciós kritikai realizmusa
- ▶ McGuire Perspektivizmusa

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

08 • KONSTRUKTIVIZMUS

 Jellemző módszerek

A konstruktivista kutatási stratégia:

- ▶ a nyelvi interakció középpontba állítása;
- ▶ nyelvhasználat stratégikusságának hangsúlyozása;
- ▶ ezek által jön létre, változik, örökítődik, konstruálódik a társas realitás.

> HÁZI FELADAT

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

09.

Kvalitatív módszerek

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

09. Kvalitatív módszerek

Mire építünk?	
A már megismert kvalitatív kutatási stratégia szemléleti alapjainak ismeretére	
	A kvalitatív kutatás alapvető jellemzőinek (induktív következtetések és az adatvezérelt elméletalkotás) ismeretére. Sajátos módszertani eszközeinek, eljárásainak ismeretére (megbízhatóság és érvényesség biztosítása).
Szociálpszichológiai alapismereteinkre	
	Különböző módszerekkel (pl. megfigyelés, tartalomelemzés) végzett szociálpszichológiai vizsgálatok ismeretére. A szociálpszichológia történetének ismeretére. A narratív megközelítésről tanultakra. A csoportdinamikáról tanultakra.
Tágabb pszichológiai alapismereteinkre	
	A pszichoanalízis híres eseteinek ismeretére, pszichobiográfiai olvasmányokra.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
A kvalitatív módszerek megismerése	
	Körüljárjuk a kvantitatív-kvalitatív megkülönböztetést alaposabban egyes módszerek mentén. A legfontosabb módszereket áttekintjük: megfigyelés, tartalomelemzés, élettörténeti elemzés, kvalitatív interjú, élettörténet-elemzés, fókuszcsoport, esettanulmány.
Megfigyelés és tartalomelemzés	
	Megtanuljuk elkülöníteni a beavatkozó és nem beavatkozó kutatásokat. Megismerjük a megfigyelést és a tartalomelemzést részleteiben is: típusa, kulcsfogalmai, lefolytatásának menete, leggyakrabban előforduló hibái és módszerek kritikai értékelése. Egy tartalomelemzéssel kapcsolatos projekt elkészítése kapcsán gyakoroljuk a kvalitatív kutatói munka legfontosabb lépéseit. (Kvalitatív projekt 2.)
További kvalitatív módszerek bemutatása	
	Megismerhetjük a szociálpszichológiában használható, további módszereket: kvalitatív interjú, élettörténet-elemzés, fókuszcsoport, esettanulmány. Gyakorlati példákon keresztül a módszerek típusainak, folyamatának, felhasználás lehetőségeit is áttekinthetjük.
A kvalitatív kutatások értékelése	
	Kritikusan értékeljük a kvalitatív kutatásokat, előnyeinek, hátrányainak számbavételével. Megismerjük azon eszközöket, eljárásokat, melyek a kvalitatív kutatások érvényességét és megbízhatóságát megeremtik, növelik.

09. Kvalitatív módszerek

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Kvalitatív módszerek meghatározása](#)

[Megfigyelés](#)

[Tartalomelemzés](#)

[Kvalitatív interjú](#)

[Élettörténeti elemzések](#)

[Fókuszcsoport](#)

[Esettanulmány](#)

[Kvalitatív kutatások értékelése](#)

Kvalitatív módszerek meghatározása

Szokolszky Á. (2004) A kvalitatív stratégia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 386–410. *TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS UTÁN A LEGFONTOSABB MÓDSZEREK ÉS PARADIGMÁK BEMUTATÁSA, A KUTATÁS MENETÉNEK VÁZOLÁSA.*

Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 315–324. *ÁLTALÁNOS LEÍRÁS A KVALITATÍV TEREPKUTATÁSRÓL, PÉLDÁKKAL FÜSZEREZVE. RÉSZLETESEN ELEMZI A KUTATÓI SZEREPET ÉS A MEGFIGYELTEKKEL VALÓ VISZONYÁT.*

Babbie, E. (2004) Kvalitatív adatelemzés. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 413–437. *A KVALITATÍV ADATFELDOLGOZÁS MENETÉNEK ISMERTETÉSE, SZÁMÍTÓGÉPES PROGRAMOK BEMUTATÁSA, PÉLDÁKKAL.*

Megfigyelés

Szokolszky Á. (2004) A természetes megfigyelés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 420–450. *A MEGFIGYELÉS TÖRTÉNETI HÁTTERE, ALAPKÉRDÉSEI ÉS ÉRTÉKELÉSE.*

Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 324–334. *A RÉSZTVEVŐ MEGFIGYELÉS FONTOSABB PARADIGMÁINAK ÁTTEKINTÉSE: NATURALIZMUS, ETNOMETOLÓGIA, ALAPOZOTT ELMÉLET, ESETTANULMÁNYOK, INTÉZMÉNYI ETNOGRÁFIA, BEAVATKOZÁS AZ ÉRINTETTEK RÉSZTVEVÉSEL.*

Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 344–347. *A KVALITATÍV TEREPKUTATÁS ERŐSSÉGEINEK ÉS GYENGÉINEK BEMUTATÁSA.*

Tartalomelemzés

Babbie, E. (2004) Beavatkozás-mentes vizsgálatok. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 350–364. *A TARTALOMELEMZÉS FOLYAMATÁNAK RÉSZLETES LEÍRÁSA, A MÓDSZER ÉRTÉKELÉSE, ÉS EGY PÉLDA BEMUTATÁSA.*

Szokolszky Á. (2004) Szövegelemzés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 478–492. *A SZÖVEGELEMZÉS TÖRTÉNETÉNEK ISMERTETÉSE, A KÜLÖNBÖZŐ ELJÁRÁSOK BEMUTATÁSA: TARTALOMELEMZÉS, NARRATÍV ELEMZÉS, BESZÉLGETÉSELEMZÉS, DISKURZUSELEMZÉS, ÉS EZEN ELJÁRÁSOK ÉRTÉKELÉSE.*

- Ehmann B. (2002) *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. „A KÖNYV ALCÍME, A PSZICHOLÓGIAI TARTALOMELEMZÉS ARRÁ A TEVÉKENYSÉGRE UTAL, AMIKOR A SZÖVEGEKHEZ – INTERJÚKHOZ, NAPLÓKHOZ, ÖNÉLETRÁSZOKHOZ – ÖSSZEFOGLALÓ NÉVEN SZEMÉLYES DOKUMENTUMOKHOZ CÍMZETT TARTALOMELEMZÉSI KÉRDÉSEKET A PSZICHOLÓGIAI VÁLTOZÓK NYELVÉN TESSZÜK FEL. A PSZICHOLÓGIAI TARTALOMELEMZÉS SPECIÁLIS TERÜLETE A NARRATÍV PSZICHOLÓGIAI TARTALOMELEMZÉS. A KÖNYV A FENTI TERÜLETEKBE NYÚJT – REMÉLHETŐLEG INSPIRÁLÓ ÉS ÚJABB KUTATÁSOKAT ÖSZTÖNZŐ – BETEKINTÉST.”
- Krippendorff, K. (1995) *A tartalomelemzés módszertanának alapjai.* Budapest: Balassi Kiadó. A TECHNIKA RÉSZLETES ISMERTETÉSE, FŐKÉNT A KOMMUNIKÁCIÓ-KUTATÁSRA ALKALMAZVA. ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEKET EGYARÁNT ÉRINT: FOGALMI ALAPVETÉS, ALKALMAZÁSMÓDOK, A TERVEZÉS LOGIKÁJA, EGYSÉGGÉPZÉS, MINTAVÉTEL, ADATRÖGZÍTÉS- ÉS FELDOLGOZÁS MÓDSZERTANA, MEGBÍZHATÓSÁG ÉS ÉRVÉNYSÉG.

Kvalitatív interjú

- Szokolszky Á. (2004) *A kvalitatív interjú. In Kutatómunka a pszichológiában.* Budapest: Osiris Kiadó. 450–478. **A MÓDSZER RÉSZLETES ISMERTETÉSE: TÖRTÉNETI HÁTTÉR, TÍPUSAI, A FOLYAMAT HÉT FÁZISA, ÉS A MÓDSZER ÉRTÉKELÉSE.**
- Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest: Balassi Kiadó. 336–339. **A KVALITATÍV INTERJÚ RÖVID BEMUTATÁSA.**
- Seidman, I. (2003) *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó. A KVALITATÍV, STRUKTURÁLATLAN INTERJÚ LÉNYEGÉT ÉS SAJÁTOSSÁGAIT FOGLALJA ÖSSZE. BEMUTATJA A KUTATÁS MEGTERVEZÉSÉNEK, A MINTA KIVÁLASZTÁSÁNAK, A MEGFELELŐ LÉGKÖR MEGTEREMTÉSÉNEK, A SZEMPONTSOR KIALAKÍTÁSÁNAK, AZ INTERJÚ LEBONYOLÍTÁSÁNAK, RÖGZÍTÉSÉNEK ÉS FŐKÉNT ELEMZÉSÉNEK SZABÁLYAIT, MESTERFOGÁSAIT.
- Kvale, S. (2005) *Az interjú – Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba.* Budapest: József Eötvös Műhely. „A SZERZŐ MEGVIZSGÁLJA AZ INTERJÚ KUTATÁSI FOLYAMATBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉT, ÁTTEKINT NÉHÁNY, AZ INTERJÚZÁSSAL KAPCSOLATOS FONTOS FILOZÓFIAI KÉRDÉST. VÉGIGVEZETI AZ OLVASÓT AZ INTERJÚKÉSZÍTÉS HÉT STÁDIUMÁN, AMELY A TANULMÁNY MEGTERVEZÉSÉTŐL ANNAK MEGÍRÁSÁIG TART.”

Élettörténeti elemzések

- Szokolszky Á. (2004) *A narratív interjú. In Kutatómunka a pszichológiában.* Budapest: Osiris Kiadó. 460–461. **RÖVID LEÍRÁS A NARRATÍV INTERJÚRÓL.**
- Bögre Zs. (2003) Élettörténeti módszer elméletben és gyakorlatban, *Szociológiai Szemle* 1. <http://www.mta.hu/mtapti.hu/mszt/20031/bogrezs.htm>. **AZ ÉLETTÖRTÉNETEK FELDOLGOZÁSÁNAK JAVASOLT SZEMPONTJAI, EGY RÉSZLETES PÉLDÁVAL.**
- Horsdal, M: *Életút-történetek értelmezése és elemzése.* civil.nepfoiskola.hu/3/3.1.3.htm **AZ ÉLETTÖRTÉNET INTERJÚK LEFOLYTATÁSÁNAK MÓDJA, ÉRTELMEZÉSÉNEK SZEMPONTJAI.**
- Fischhoff, B. (1998) Utólagos előrelátás: visszafelé gondolkodás? In Hunyady Gy. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia.* Budapest: Osiris Kiadó. 271–281. **EMPIRIKUS BIZONYÍTÁSA ANNAK, HOGY A KÖVETKEZMÉNYEK ISMERETE ALAPVETŐEN BEFOLYÁSOLJA ADOTT ESEMÉNYEK MEGÍTÉLÉSÉT.**

Fókuszcsoporthoz

- Babbie E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata.* Budapest: Balassi Kiadó. 339–342. **NAGYON RÖVID ISMERTETÉS A FÓKUSZCSOPORTRÓL, EGY PÉLDÁVAL.**
- Síklaki I.: A fókuszcsoporthoz www.hermes.btk.pte.hu/letoltes/Fokusz%20Siklaki.doc. **A FÓKUSZCSOPORTHÓZ, RÉSZLETES, GYAKORLATIAS ISMERTETÉSE, A TÖRTÉNETTŐL A LEFOLYTATÁS MINDEN KIS LÉPÉSÉIG.**

Esettanulmány

Szokolszky Á. (2004) Az esettanulmány. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 492–506. **A MÓDSZER RÉSZLETES ISMERTETÉSE: FAJTÁI, LEFOLYTATÁSA ÉS ÉRTÉKELÉSE.**

Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 329. *SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI JELLEGŰ PÉLDÁK AZ ESETTANULMÁNYRA (TANÁR-DIÁK ALKUK, AIDS ELLENI KÜZDELEM)*

Kvalitatív kutatások értékelése

Szokolszky Á. (2004) A kvalitatív stratégia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 410–420. **A KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRVÉNYESSÉGÉT ÉS MEGBÍZHATÓSÁGÁT NÖVELŐ TECHNIKÁK BEMUTATÁSA. A MINTAVÉTEL LEGFONTOSABB KÉRDÉSEI ÉS AZ ÁLTALÁNOSÍTHATÓSÁG.**

Kutatásmódszertan

9. Kvalitatív módszerek

Modulok áttekintése

- Kvalitatív módszerek meghatározása
- Megfigyelés
- Tartalomelemzés
- Kvalitatív interjú
- Élettörténeti elemzések
- Fókuszcsoport
- Esettanulmány
- Kvalitatív kutatások értékelése

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ HÁZI FELADAT

2

Kvalitatív módszerek meghatározása

Definíció

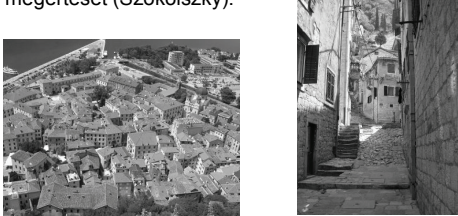
Kvalitatív és kvantitatív kutatás

Fontosabb módszerek

9 • KVALITATÍV MÓDSZEREK MEGHATÁROZÁSA

○ Definíció

► Olyan eljárás, melyek lehetővé teszi a jelenségek egyediségét megőrző, kontextusba ágyazott leírását és megértését (Szokolszky).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

9 • KVALITATÍV MÓDSZEREK MEGHATÁROZÁSA

○ Kvalitatív és kvantitatív kutatás

A legtöbb módszer mind a kvantitatív, mind a kvalitatív stratégia keretében alkalmazható

Módszer	Kvantitatív	Kvalitatív
Megfigyelés	Strukturált megfigyelés	Résztvevő megfigyelés
Interjú	Strukturált interjú	Kvalitatív interjú
Kísérlet	Laboratóriumi kísérlet	Fenomenológiai kísérlet
Tartalomelemzés	Kvantitatív tartalomelemzés	Kvalitatív tartalomelemzés

2006.08.31. Szokolszky nyomán (2004. 392.)
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

9 • KVALITATÍV MÓDSZEREK MEGHATÁROZÁSA

○ Fontosabb módszerek

- megfigyelés
- tartalomelemzés
- élettörténeti elemzések
- kvalitatív interjú
- fókuszcsoport
- esettanulmány

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

Megfigyelés

Típusok

Alapvető kérdések

Strukturáltság foka

További lépések

A módszer értékelése

9 • MEGFIGYELÉS

Típusok

☞ *Milyen megfigyeléssel végzett szociálpszichológiai vizsgálatot ismerünk?*

☞ *Milyen különbségek-hasonlóságok vannak ezekben a példákban?*

- ▶ **manipuláció foka:** természetes – manipulált
- ▶ **közvetettség foka:** közvetett – közvetlen
- ▶ **megfigyelő szerepe:** részt vevő – kívülálló
- ▶ **cél jellege:** leíró – ellenőrző
- ▶ **adatrögzítés:** strukturált – strukturálatlan

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
8

9 • MEGFIGYELÉS

Alapvető kérdések

- ▶ **Miért?** Kutatási cél meghatározása, majd elmélet, modellek, korábbi tapasztalatok keresése, mellyel kontextusba helyezhető a jelenség
- ▶ **Kit?** Minta kijelölése (hozzáférhetőség–reprezentativitás, általánosíthatóság problémája, mintavétel egységének kijelölése)
- ▶ **Mit?** Milyen viselkedést figyelünk meg? (operacionalizálás)
- ▶ **Hol?** Laboratórium vagy természetes közeg? (kontrollálhatóság, külső validitás)
- ▶ **Hogyan?** Nyílt vagy rejtett; Részt vevő vagy nem részt vevő; Strukturált vagy strukturálatlan.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
9

9 • MEGFIGYELÉS

Strukturáltság foka

Strukturált megfigyelés

- ▶ Kategóriarendszer kialakítása (ne legyen túl sok kategória, kategóriák legyenek pontosan definiálva, a kategóriák ne fedjék át egymást, és minden viselkedés legyen besorolható)
- ▶ Esemény- vagy időegység alapú megfigyelés

Strukturálatlan megfigyelés

- ▶ Kötetlenebb
- ▶ Rögzítés technikája: videó- vagy hangfelvétel, jegyzőkönyv, megfigyelési napló, naplóíratás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

► PÉLDÁK

9 • MEGFIGYELÉS

További lépések

Adatrögzítés

- időbeli és „inter-rater” megbízhatóság (Cohen-kappa)
- minél kisebb információvesztés
- a rögzítők szubjektivitásának kizárása
- pontos és részletes utasítások
- eljárási szabályok

Adatelemzés

- adatredukció (kódolás)
- majd különböző statisztikai eszközökkel feltárjuk az adatokban lévő mintákat és relációkat (gyakoriság, relációk: korreláció, keresztábra, diszkriminációs elemzés, klaszterezés)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

9 • MEGFIGYELÉS

A módszer értékelése I.

Mikor használjuk?

- ▶ Vizsgálódás kezdeti szakaszában (előzetes tájékozódás, pilotvizsgálat)
- ▶ Ha más módon nem lehetséges vizsgálni
- ▶ Folyamatok nyomon követésére, összefüggések leírására
- ▶ Ha érzékeny a téma

Etikai kérdések

- ▶ Tájékoztatás (Hawthorne-effektus)
- ▶ Személyiségi jogok
- ▶ Önkéntesség, hozzájárulás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

9 • MEGFIGYELÉS

○ A módszer értékelése II.

Előnye

- ▶ Természetes közegben történik, jó az ökológiai validitása
- ▶ Összefüggések is feltárhatók a segítségével
- ▶ Kevésbé vagy nem beavatkozó

Hátránya

- ▶ Idő- és munkaigényes, sok gyakorlatot kíván
- ▶ Szubjektivitás veszélye
- ▶ Megbízhatóságát veszélyezteti: megfigyelés hatása (Hawthorne-effektus)
- ▶ Kevésbé általánosítható
- ▶ Ok-okozatot nem bizonyít

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

○ Tartalomelemzés

Meghatározás, kapcsolódó fogalmak
A folyamat lépései
A tartalomelemzés célja
A módszer értékelése

9 • TARTALOMELEMZÉS

○ Meghatározás

A tartalomelemzés olyan kutatási technika, mely következtetéseket von le valamely szövegben fellelhető, meghatározott jellemzők szisztematikus és objektív feltárással (Stone, 1966)

☞ Mit lehet tartalomelemzéssel elemezni?

Szinte bármit: festmény, újság, TV, beszéd, törvény, honlap ...

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

9 • TARTALOMELEMZÉS

Kapcsolódó fogalmak

Kapcsolódó fogalmak: diszkurzus- és beszédaktuselemzés, dokumentum-elemzés, történeti-összehasonlító elemzés, meglévő statisztikai adatok elemzése

Hol találkozunk a szociálpszichológiai kutatásokban tartalomelemzéssel?

- ▶ Médiautatók (leggyakoribb témák: nemi sztereotípa és agresszió)
- ▶ McClelland teljesítménymotivációval kapcsolatos kutatásai
- ▶ Janis – csoportgondolkodás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

9 • TARTALOMELEMZÉS

A folyamat lépései

- ▶ Vizsgálat céljának meghatározása
- ▶ Mintavételi terv kialakítása – szöveg kiválasztása
- ▶ Elemzési egységek kijelölése (elemzési és megfigyelési egység)
- ▶ Kategória rendszer kialakítása (kódolás típusa: manifeszt ↔ látens; emergens ↔ *a priori* kódolás)
- ▶ Elemzés
- ▶ Adatok feldolgozása különböző statisztikai eszközökkel (gyakoriság, relációk: korreláció, keresztábra, diszkriminációs elemzés, klaszterezés)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

9 • TARTALOMELEMZÉS

A tartalomelemzés célja

A kommunikációkutatás klasszikus kérdése:
Ki mondott, mit, hogyan, kinek, milyen hatással?

- ▶ Ki? – szövegek írójának azonosítása
- ▶ Mit? – kommunikáció tartalma
- ▶ Kinek? – célközönség meghatározása
- ▶ Hogyan? – hogyan találja a szöveg a tényeket
- ▶ Milyen hatással?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

9 • TARTALOMELEMZÉS

○ A módszer értékelése

Előnyök, pozitívumok

- ▶ nagy mennyiségű, strukturálatlan anyagot képes feldolgozni
- ▶ hosszabb időszakra vonatkozó anyagot képes feldolgozni
- ▶ be nem avatkozó technika
- ▶ kontextusérzékeny
- ▶ kvalitatív elemzésre ad lehetőséget
- ▶ időben, térben távoli eseményeket is elemezni lehet

Hátrányok, negatívumok

- ▶ nehézséget okozhat az: elemzési egységek kimetszése; jó kategóriák kialakítása; a kategorizáció megbízhatóságának biztosítása
- ▶ időigényes
- ▶ csak rögzített kommunikáció végezhető
- ▶ természetéből adódóan egyszerűsítő jellegű
- ▶ gyakran csak szavak számlálását jelenti

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

9 • TARTALOMELEMZÉS

○ Megfigyelés és tartalomelemzés

↳ Miben közös a megfigyelés és a tartalomelemzés?

- ▶ nem/kevésbé beavatkozóak
- ▶ az adatokat kódrendszerbe helyezzük

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

Kvalitatív kutatások értékelése

Előny és hátrány

Érvényesség és megbízhatóság

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

9 • KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

Előny és hátrány

Előny

- ▶ Általában gazdag, mélyreható információk gyűjtését teszi lehetővé.
- ▶ Egyedi helyzetek komplex megragadása
- ▶ A kutatás kezdeti (felderítő) vagy utófázisában (esettanulmány) hasznos
- ▶ A jelenségeket a kontextusba ágyazva vizsgálja

Hátrány

- ▶ A megbízhatóságuk és az érvényességük kétséges (nem megismételhetők, olykor anekdotikus jellegűek, nem objektívek)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 22

9 • KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

Érvényesség és megbízhatóság

Hogyan javíthatjuk a kvalitatív vizsgálatok megbízhatóságát?

- ▶ szöveghűség
- ▶ következetes adatkezelés, táblázatok, kvantifikáció
- ▶ megfigyelők közti egyetértés ellenőrzése
- ▶ teljes dokumentáció, átláthatóság
- ▶ megismétlés

Hogyan javíthatjuk a kvalitatív vizsgálatok érvényességét?

- ▶ trianguláció
- ▶ válaszadó általi érvényesítés
- ▶ komprehenzív adatkezelés
- ▶ alternatív értelmezések ellenőrzése
- ▶ reflexivitás
- ▶ kumulatív érvényesség

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 23

9

Tartalomelemzési projekt

2.

A tartalomelemzés tárgya: **társskereső hirdetések.**

☞ *Az elemzési kategóriák és a hozzájuk tartozó értékek (kódok) megválasztása!*
(Figyelem: a jó kategóriák egyértelműek és nem átfedőek!)

☞ *Statisztikai próba kiválasztása!* (amennyiben szükséges)

✉ fnoodle.etr.elte.hu (9.óra: Tartalomelemzési projekt 2.)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 24

Tartalomelemzési projekt: kitekintés

A tartalomelemzés tárgya: **társkereső hirdetések.**

☺ *Pluszpont jár azért, ha a kvalitatív kutatások:*

- ☺ *érvényességét, illetve*
- ☺ *megbízhatóságát növelő eljárások valamelyikét beépíti a tervbe.*

moodle.etr.elte.hu (9.óra: Tartalomelemzési projekt 2.)

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
25

Alapolvasmányok

Kvalitatív módszerek meghatározása
 Szokolszky, Á. (2004) A kvalitatív stratégia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 386–410.

Megfigyelés
 Szokolszky Á. (2004) A természetes megfigyelés. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 420–450.

Tartalomelemzés
 Babbie, E. (2004) Beavatkozás-mentes vizsgálatok. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 350–364.

Kvalitatív interjú
 Szokolszky, Á. (2004) A kvalitatív interjú. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 450–478.

Élettörténeti elemzések
 Szokolszky, Á. (2004) A narratív interjú. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 460–461.

Fókuszcsoport
 Babbie, E. (2004) Kvalitatív terepkutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 339–342.

Esettanulmány
 Szokolszky, Á. (2004) Az esettanulmány. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 492–506.

Kvalitatív kutatások értékelése
 Szokolszky, Á. (2004) A kvalitatív stratégia. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris: Budapest. 410–420.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
26

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Kvalitatív interjú

Típusai

A folyamat lépései

A módszer értékelése

9 • KVALITATÍV INTERJÚ

Típusai

- ▶ mélyinterjú (személyiség)
- ▶ narratív interjú (élettörténet)
- ▶ etnográfiai (kultúra)
- ▶ etnometodológiai (a valóság konstrukciója)
- ▶ tematikus (adott téma) példa: Fülöp Márta versengéssel kapcsolatos interjúi

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
29

9 • KVALITATÍV INTERJÚ

A folyamat lépései

- ▶ tematizálás (kutatás céljának és a vezérlő kérdések meghatározása)
- ▶ tervezés (folyamat megtervezése)
- ▶ interjú lefolytatása
 - kapcsolatteremtés, interjú céljának tisztázása
 - kérdések-válaszok
 - levezetés
- ▶ átírás (beszéd → írott szöveg)
- ▶ elemzés
- ▶ verifikáció (megbízhatóság, általánosíthatóság, érvényesség)
- ▶ tudósítás (beszámoló, előadás, publikáció)

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
30

9 • KVALITATÍV INTERJÚ

○ A módszer értékelése

Előnyök

- ▶ összetett, sokszínű információ
- ▶ rugalmas, „személyreszabott”

Hátrányok

- ▶ idő- és munkaigényes
- ▶ alacsony az általánosíthatósága

➤ KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 31

○ Élettörténeti elemzések

A módszer meghatározása és története
Források és a feldolgozás módszerei
Példák
A módszer értékelése

9 • ÉLETTÖRTÉNETI-ELEMZÉS

○ A módszer meghatározása és története

Mi az élettörténeti módszer?

- ▶ Mind történeti, mind önéletrajzi elemeket magában foglal
- ▶ Nem csupán eseménysor: összefűzött, értelmezett egész
- ▶ Az egyén helyzetét elemzi egy adott szempontból

A módszer története

- ▶ Már a század első felében is használt technika volt (pszichoanalízis vagy Thomas–Znaniecki vizsgálata, később: szimbolikus interakcionizmus). A kognitív szemlélet kissé háttérbe szorította, de most újra előkerült.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 33

9 • ÉLETTÖRTÉNET-ELEMZÉS

○ Források és a feldolgozás módszerei

Milyen technikákkal szerezhetünk élettörténeti anyagot?

- ▶ Interjú
- ▶ Naplók, levelezések elemzése
- ▶ Egyéb történeti források, írásos anyagok elemzése

A feldolgozás javasolt szempontjai

- ▶ Narratíva sorrendisége (szakaszok kidolgozottsága)
- ▶ Különböző területek hangsúlya (munka, család, szabadidő)
- ▶ A történetben szereplő személyek, kapcsolatok
- ▶ Jellegzetes fordulópontok
- ▶ Metaforák vizsgálata

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 34

9 • ÉLETTÖRTÉNET-ELEMZÉS

○ Példák

Mit lehet vizsgálni a módszerrel?

- ▶ Pszichobiográfia (Runyan, Waite)
- ▶ Pataki: élettörténet és identitás (NÉKOSZ, kortárcsoportok)
- ▶ Politikai pszichológia: politikus életrajzok (pl. pszichohistória)
- ▶ Neményi Mária, Kende Anna: női életutak – a női szerep szociális konstrukciója
- ▶ Erős Ferenc, Virág Teréz: holokauszt-kutatások – zsidó identitások a holokauszt után

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 35

9 • ÉLETTÖRTÉNET-ELEMZÉS

○ A módszer értékelése

- ▶ Nagy az anyag, nehéz elemezni
- ▶ Torzítások jellemezhetik
 - Alany részéről: emlékezeti (utólagos előrelátás – Fischhoff); önigazolás; társas kíváncsiság
 - Kutató részéről: értelmezési torzítások

> KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 36

Esettanulmány

Meghatározás

Lehetséges célok

A módszer értékelése

Meghatározás

- ▶ Társadalmi jelenség egy vagy több példájának mélyreható tanulmányozása.
- ▶ Átfogó kutatási stratégia, magában foglal több kutatási módszert (interjú, kérdőív ...)

Két hagyomány

- természettudományos (orvostudomány, pszichiátria)
- társadalomtudományos (történettudomány, antropológia)

☞ *Milyen példákat ismerünk?*

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
38

Lehetséges célok

- ▶ leírás-feltárás (pl.: Friesman természeti katasztrófák sújtotta közösségek)
- ▶ elméletellenőrzés (pl.: Allison kubai rakétaválság)
- ▶ programértékelés (pl.: Head-Start program értékelése)

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
39

9 • ESETTANULMÁNY

A módszer értékelése

- ▶ egy vagy több eset feldolgozása
- ▶ egyéni vagy társadalmi szintű elemzés
- ▶ hitelesség kérdése
 - adatok szintjén
 - értelmezés szintjén

▶ KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 40

Fókuszcsoport

Meghatározás
Funkciói és példák
Egyén ↔ csoport
A módszer értékelése

9 • FÓKUSZCSOPORT

Meghatározás

- ▶ Csoportos interjú (6–12 fő)
 - meghatározott *téma*
 - *moderátor* szerepe (interakció facilitálása, vita mederben tartása, pozitív légkör megteremtése)
 - *résztevők* – a témának megfelelően kiválasztva → homogenitás kérdése
- ▶ Leginkább a marketing területén alkalmazzák, a pszichológiában leginkább kiegészítő jelleggel. Dinamikusan fejlődő terület: online fókuszcsoport.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 42

9 • FOKUSZCsoPORT

○ Funkciói és példák

Funkciói

- ▶ probléma explorálása
- ▶ hipotéziskialakítás
- ▶ kérdőívfejlesztés, -validálás
- ▶ programértékelés, hatásvizsgálat

Példák

- ▶ Merton – újoncok harci moráljának emelését célzó propagandafilm hatásvizsgálata
- ▶ Gamson – politikai vélemény kialakításának folyamata

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 43

9 • FOKUSZCsoPORT

○ Egyén ↔ csoport

☞ *Miben különbözik az interjú, ha egy csoportban kérdezzük az egyént?*

- ▶ Csoportdinamika (egyetértés – vélemény-különbség, kisebbség – többség dinamikája)
- ▶ Közösen osztott és létrehozott értelmezések (a válaszok nem pusztán kiegészítik egymást, de dinamikus kapcsolatba kerülnek egymással)
- ▶ Emocionális, nem tudatosított válaszok is felszínre kerülhetnek

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 44

9 • FOKUSZCsoPORT

○ A módszer értékelése

Pozitívumok

- ▶ flexibilitás
- ▶ gyors, viszonylag egyszerű a felvétel

Negatívumok

- ▶ az adatelemzés nehéz
- ▶ általánosíthatóság kérdése
- ▶ csoporttagok kiválasztása

➤ KVALITATÍV KUTATÁSOK ÉRTÉKELÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 45

Mellékletek

Példa kategóriarendszerre I.: Mérei aktometriája
Példa kategóriarendszerre II.: Bales – interakciós
folyamatelemzés

9 • MEGFIGYELÉS

**Példa kategóriarendszerre I.:
Mérei – aktometria**

Aktusokra bontott viselkedésegységeket jellel (összesen 140 darab) látja el, így leírva a csoporttörténeteket.

- társas színvonal meghatározása 14 fokozatban a magányos semmittevéstől (I) a szervezett csoportos tevékenységig (XIV)
- egyéb tevékenységi jelek:
 - Modellnyújtás (M) és modellkövetés (K) aránya
 - Kezdeményezés (e)
 - Kezdeményezés követése (g)
 - Nem követése (f)
 - Sikertelen kísérlet egy tárgy megszerzésére (s)
 - A tárgy megtartása (u)

Jegyzőkönyvrészlet	
63 Add ide (a játékautót), cseréljünk!	XI e
60 Odaadja; megkapja a villamost	XI g
59 ez az én autóm!	f, s
63 Dehogyi! Cseréljünk! (60-nak mondja)	g, u, e
60 megint cserél	g

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 47

9 • MEGFIGYELÉS

**Példa kategóriarendszerre II.:
Bales – interakciós
folyamatelemzés**

Feladatra irányuló viselkedés	Társas-érzelmi viselkedés
Kérdések	Pozitív reakciók
Útmutatást, információt, ismétlést kér	Szolidaritást fejez ki
Véleményt, értékelést kér	Feszültségcsökkenést fejez ki
Javaslatot, irányítást kér	Egyetértést fejez ki
Problémamegoldó erőfeszítések	Negatív reakciók
Javaslatot tesz	Véleménykülönbséget fejez ki
Véleményt nyilvánít	Feszültséget fejez ki
Útmutatással szolgál, tisztáz	Ellenséges érzelmeket fejez ki

[➤ TOVÁBBI LÉPÉSEK](#)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 48

Társkereső hirdetések tartalomelemzése

Projektek

Projekt lépései

A projekt összefoglalása

1. Lehetséges kutatási célok, források kiválasztása

2. Elemzési kategóriák felállítása, statisztikai próbák kiválasztása

3. Kitekintés

Minták

A projekt összefoglalása

A *kvalitatív stratégiához* kapcsolódóan (08, 09, óra) gyakorlati feladatként társkereső hirdetések tartalomelemzését végezzük el. A projektnek vannak a *szemináriumi órán* elvégzendő részfeladatai, illetve *otthoni munkaként* megoldandó részei. A házi feladatként megoldott részfeladatokat a hallgatók megadott határidőig felteszik a kurzus közös *online felületén* (moodle.etr.elte.hu) megadott helyre.

A projekt lépései:

1. Lehetséges kutatási célok, források kiválasztása

2. Elemzési kategóriák felállítása, statisztikai próbák kiválasztása

A projektet végigkíséri a közös online felületen egy *virtuális fórum*, ahol a felmerülő kérdéseket, problémákat közösen meg lehet vitatni.

A projekt *értékeléssel* zárul, minden hallgató *egyéni*leg küldi be tervezett tartalomelemzésének *kutatási tervét* (mintavételi terv, elemzési egység meghatározása, kategóriarendszer létrehozása, statisztikai próba kiválasztása, esetleg maga az elemzés). Ennek az elvégzett feladatnak az értékelése a végső érdemjegybe beleszámít.

1. Lehetséges kutatási célok, források kiválasztása

8.óra

Tartalomelemzési projekt

1.

A tartalomelemzés tárgya: **társkereső hirdetések.**

- ↻ *Határozza meg mindenki a saját kutatási célját, kérdését!*
- ↻ *Mindenki válassza ki a forrásokat, amelyekből a hirdetéseket gyűjti és mintavétel szabályait!*
- ↻ Elemzési egység megjelölése, mintavételi terv kialakítása

moodle.etr.elte.hu (8.óra: Tartalomelemzési projekt 1.)

2006.05.15.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
3

08. óra „Etnometodológia” modulnál:

A. Kutatási cél, kérdés meghatározása (Órai munka)

Közösen vagy *kisebb csoportokban* megbeszéljük hogy mit szeretnénk vizsgálni, vagyis előzetesen felállítunk egy hipotézist. Közösen megbeszéljük a felmerülő szempontokat.

(szempontok: nemi különbségek, különböző típusú (vallású, korú, célú) társkereső oldalak összehasonlítása, internetes és újságban megjelenő hirdetések különbsége)

B. Elemzési egységek meghatározása. (Házi feladat)

A kutatási kérdés végső tisztázása, az *elemzési egység* meghatározása. Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy az elemzési egységet alapvetően befolyásolja, hogy az elemzés *kvantitatív* vagy *kvalitatív* lesz. (Figyelem: az elemzés és megfigyelés egysége eltérhet!)

C. Mintavételi terv létrehozása (Házi feladat)

Mindenki kiválasztja azokat a *forrásokat*, amelyekből a hirdetéseket gyűjti, illetve vázolja *mintavétele szabályait*. (alapsokaság kijelölése, mintavételi eljárás kiválasztása, minták-alminták kijelölése)

2. Elemzési kategóriák felállítása, statisztikai próbák kiválasztása

9. óra

◀

Tartalomelemzési projekt

2.

A tartalomelemzés tárgya: **társkereső hirdetések.**

🕒 *Az elemzési kategóriák és a hozzájuk tartozó értékek (kódok) megválasztása!*
(Figyelem: a jó kategóriák egyértelműek és nem átfedőek!)

🕒 *Statisztikai próba kiválasztása!* (amennyiben szükséges)

✉ moodle@tr.elte.hu (9.óra: Tartalomelemzési projekt 2.)

2006.05.15.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
4

09. óra „**Tartalomelemzés**” modulnál:

A. Mintavételi tervek megbeszélés. (Órai munka)

Tapasztalatcsere, a beérkezett tervek megbeszélése, az órán tanultak fényében átgondolni azokat.

B. Kategóriarendszer felállítása. (Házi feladat)

Mindenki létrehozza saját *kategóriarendszerét*, kódok (a kategóriákhoz tartozó értékek) meghatározásával, világos instrukciókkal. (Figyelem: döntést igényel, hogy manifeszt vagy látens tartalmat kódolunk-e!)

(Kategóriarendszer lehetséges szempontjai: saját tulajdonságok (kínál), másiktól elvárt tulajdonságok (keres), külső tulajdonságok (kor, fizikai, anyagi, státusz, végzettség) belső tulajdonságok (személyiségvonások, belső értékek), tulajdonságok mennyisége.)

(Kategóriarendszer értékelésének szempontjai: minden fontos kérdés szerepel-e, világosak-e a kategóriák, vannak-e értékek rendelve a kategóriákhoz, nincs-e átfedés közöttük, világosak-e az instrukciók)

C. Statisztikai próba kiválasztása (Házi feladat)

Amennyiben kvantitatív elemzésről van szó a vizsgálat tervének tartalmaznia kell a *statisztikai elemzés* módszerét is.

3. Kitekintés

<

Tartalomelemzési projekt: kitekintés

>

A tartalomelemzés tárgya: **társkereső hirdetések.**

➡ **Pluszpont jár azért, ha:**

- ➡ *a kvalitatív kutatások érvényességét, illetve megbízhatóságát növelő eljárások valamelyikét beépíti a tervbe.*
- ➡ *el is végzi az eltervezett tartalomelemzést.*

inoodle.etr.elte.hu (9.óra: Tartalomelemzési projekt 2.)

2006.05.15.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
5

A. Elemzés

Pluszmunkával jár, ezért pluszpont adható, ha a hallgató próbaképpen el is végzi a tartalomelemzést.

A. Megbízhatóság és érvényesség

Magasabb szintű megoldása a házi feladatnak, ha a hallgató a kvalitatív kutatások **érvényességét**, illetve **megbízhatóságát** növelő eljárások valamelyikét (pl. trianguláció, alapozott elmélet, folyamat közbeni elemzés) beépíti a tervbe. (Javaslat: ezért a megoldási móddért **pluszpont** adható!)

Minták

9 ▶ MEGFIGYELÉS

Példa kategóriarendszerre I.: Mérei – aktometria

Aktusokra bontott viselkedésegységeket jellel (összesen 140 darab) látja el, így leírva a csoporttörténeteket.

- ▶ társas színvonal meghatározása 14 fokozatban a magányos semmittevéstől (I) a szervezett csoportos tevékenységig (XIV)
- ▶ egyéb tevékenységi jelek:
 - Modellnyújtás (M) és modellkövetés (K) aránya
 - Kezdeményezés (e)
 - Kezdeményezés követése (g)
 - Nem követése (f)
 - Sikertelen kísérlet egy tárgy megszerzésére (s)
 - A tárgy megtartása (u)

Jegyzőkönyvrészlet

63 Add ide (a játékautót), cseréljünk!	XI e	
60 Odaadja; megkapja a villamost		XI g
59 ez az én autóm!		f, s
63 Dehogyan! Cseréljünk! (60-nak mondja)		g, u, e
60 megint cserél		g

2006.05.14. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

MINTA: Példa kategóriarendszerre I. Mérei – aktometria

A kategóriarendszer felállításában segítség lehet már ismert kategóriarendszerek tanulmányozása.

9 ▶ MEGFIGYELÉS

Példa kategóriarendszerre II.: Bales – interakciós folyamatelemzés

Feladatra irányuló viselkedés	Társas-érzelmi viselkedés
Kérdések	Pozitív reakciók
Útmutatást, információt, ismétlést kér	Szolidaritást fejez ki
Véleményt, értékelést kér	Feszültségcsökkenést fejez ki
Javaslatot, irányítást kér	Egyetértést fejez ki
Problémamegoldó erőfeszítések	Negatív reakciók
Javaslatot tesz	Véleménykülönbséget fejez ki
Véleményt nyilvánít	Feszültséget fejez ki
Útmutatással szolgál, tisztáz	Ellenséges érzelmeket fejez ki

2006.05.14. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

MINTA: Példa kategóriarendszerre II. Bales – interakciós folyamatelemzés

10.

Perspektivizmus: a kísérletezés megújítása

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

10. Perspektivizmus: a kísérletezés megújítása

Mire építünk?	
Általános tudománytörténeti, -filozófiai ismeretek	
	A tudományos elméletek általános és egymástól megkülönböztető jegyeinek feltérképezésére. Tudománytörténeti ismeretekre (pl. dogmatizmus, racionalizmus, pozitivizmus, logikai empirizmus). Kísérleti módszertannak és a vele szemben megfogalmazódott kritikáknak alapos ismeretére.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
Sajátos tudományelméleti álláspontot ismerünk meg	
	Pszichológiai meglátásokból levezetett következtetés a reprezentációra és a tudományos elméletre, mint ennek a esetére. Abból kiindulva vizsgáljuk a tudományos megismerést, hogy a tudás gondolkodás eredménye elkerülhetetlenül téves reprezentációt. A tudományos elmélet belső és külső kritériumai azonosítjuk, példákon körbe járjuk.
A perspektivizmus módszertani újításainak számbavétele	
	A perspektivizmust és a logikai empirizmust egymás fényében, kontrasztjában ismerjük meg. A perspektivizmus nagy hangsúlyt fektet hipotézis megalkotására, s ezzel együtt a kontextusok és közvetítő folyamatok összetett elemzésére. Mi is követjük ezt az utat. Teljes tudományos programokat „épít fel” McGuire, ám egy perspektivista nézőpontból.
A perspektivista kutatás elveit megismerjük, apró gyakorlatot is szerzünk	
	A bulímia és a szülők rideg nevelési stílusa közötti kapcsolatot vizsgáljuk, a változók jelentését teljes gazdagságában irtjuk. Más példákon is végigkövetjük, a perspektivista kutatási programokat és kíségetésben tanított tárgyakat.

10. Perspektivizmus: a kísérletezés megújítása

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

Mérlegen a kísérletezés

Tudásról, tudományos elméletekről

Perspektivizmus – logikai empiricizmus

Perspektivista kutatási programok

Példa perspektivista kutatásokra

Mérlegen a kísérletezés

Szokolszky Á. (2004) A stratégiák és módszerek áttekintése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 514–529. *ÖSSZEVETI A KÜLÖNBÖZŐ KUTATÁSI MÓDSZEREKET.*

A tudásról, tudományos elméletekről

Szokolszky Á. (2004) A tudományról kialakult kép változásai. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 25–38. *A TUDOMÁNYFELFOGÁSOK TÖRTÉNETI ÖSSZEFOGLALÓJA*

McGuire, W.J. (2001) A szociálpszichológia második évszázada felé. In. *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 466–509. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETÉBE ILLESZTI A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI KUTATÁSRÓL, ELMÉLETALKOTÁSRÓL MONDANIVALÓJÁT.*

Doise, W. (1997) Organizing social-psychological explanations. In C. McGarty & S. A. Haslam (eds.) *The message of social psychology*. Oxford, England: Blackwell. 63–76. *A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI MÓDSZEREK ÁTTEKINTÉSE.*

Perspektivizmus – logikai empiricizmus

McGuire, W.J. (2001) Hogyan vált az empirikus szembesítés az érvényesség kritériumává? A perspektivizmus viszonya a logikai empiricizmushoz: kiterjesztés és új irányok; Kutatási programok stratégiai tervezése. In. *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 428–465. *A MA LEGÁLTALÁNOSABBAN ELTERJEDT LOGIKAI EMPIRICISTA TUDOMÁNYFELFOGÁS TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEINEK (DOGMATIZMUSTÓL A POZITIVIZMUSIG) ÁTTEKINTÉSE, A PERSEPEKTIVISTA ÉS A LOGIKAI EMPIRICISTA TUDOMÁNYFELFOGÁSOK SZISZTEMATIKUS ÖSSZEVETÉSE, A PERSPEKTIVIZMUSBÓL KÖVETKEZŐ EGÉSZ KUTATÁSI PROGRAMOK TERVEZÉSÉHEZ SEGÍTSÉG.*

Popper, Karl (1989) *A historicizmus nyomorúsága*. Budapest: Akadémiai Kiadó. *A LOGIKAI EMPIRICIZMUS ALAPELVEINEK KIFEJTÉSE.*

Babbie, E. (2003) Az okság fogalma a társadalomtudományi kutatásban. In. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 78–101. *AZ OKSÁG ÉRTELMEZÉSÉRŐL.*

Perspektivista kutatási programok

- McGuire, W.J. (2001) Kutatási programok stratégiai tervezése. In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 441–465. *EGY PÉLDÁN VISZI VÉGIG, HOGY MI JELLEMEZ EGY PERSPEKTIVISTA KUTATÁSI PROGRAMOT. ELEMI SZINTEN KEZDI A VIZSGÁLANDÓ VÁLTOZÓK JELENTÉSÉNEK FELTÁRÁSÁVAL, MAJD A VÁLTOZÓK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK MEGFOGALMAZÁSÁNAK JELENTŐSÉGÉT MUTATJA BE ÉS A FELTÉTELEZETT ÖSSZEFÜGGÉS HATÁRAINAK MEGVONÁSÁT. MÖGÖTTES SZINTEN AZ EREDETI HIPOTÉZIS VISZONYÁNAK VIZSGÁLATÁT AJÁNLJA KÜLÖNBÖZŐ ELMÉLETEKHEZ, SŐT A HIPOTÉZIS ELLENTETJÉNEK ELMÉLETI MAGYARÁZATÁT IS FONTOSNAK TARTJA. VÉGÜL OLYAN KONKRÉT FORMÁBAN IS IGYEKSZIK KÖRBEJÁRNI A FELTÉTELEZETT ÖSSZEFÜGGÉST, HOGY MILYEN KÖZVETÍTŐ VÁLTOZÓK, KONTEXTUÁLIS HATÁSOK KÉPZELHETŐK EL AZ OK ÉS OKOZAT KAPCSOLATÁBAN. HANGSÚLYOZZA, HOGY A PERSPEKTIVISTA KUTATÁSI PROGRAM SEGÍTI AZ ÖSSZEFÜGGÉS KÜLÖNBÖZŐ JELENTÉSEINEK SZISZTEMATIKUS FELTÁRÁSÁT ÉS A PRIORITÁSOK TUDATOS ALAKÍTÁSÁT.*
- McGuire, W. J. (2004) Perspectivist worksheets for generating a program of research. In J. Jost, M. Banaji, & D. Prentice (eds.), *Perspectivism in social psychology: The yin and yang of scientific progress*. Washington, DC: American Psychological Association. 319–322. *A PERSPEKTIVISTA KUTATÁSOK TERVEZÉSÉT MEGKÖNNYÍTŐ „ÜRLAPOK”.*
- Jost, J.T.; Banaji, M.R; Prentice, D.A. (2004, eds.) *Perspectivism in social psychology: The yin and yang of scientific progress*. Washington, DC, US: American Psychological Association. *PERSPEKTIVISTA SZEMLELÉLETŰ KUTATÁSOKAT FOGLALNAK ÖSSZE A SZOCIÁLPSZICHOLÓGIÁBAN.*

Példa perspektivista kutatásokra

- Jost, J. T. (2003) *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest: Osiris Kiadó. *A KÖTETBEN SZEREPLŐ ÍRÁSOK TÖBB OLDALRÓL JÁRJÁK KÖRBE A CSOPORTKÖZI VISZONYOKAT, ELSŐSORBAN A KISEBBSÉGI HELYZETBEN LÉVŐKNEK A HELYZETRŐL ALKOTOTT REPREZENTÁCIÓJÁRA FÓKUSZÁLVA. A KÜLÖNBÖZŐ ÍRÁSOK PÉLDÁUL SZOLGÁLHATNAK A PERSPEKTIVISTA SZEMLELÉLET EGYIK SAJÁTOSSÁGÁRA, A TÖBBIFÉLE ELMÉLET PÁRHUZAMOS MAGYARÁZATAINAK TESZTELÉSÉRE: ITT A TÁRSAS ÖSSZEHASONLÍTÁS, A TÁRSADALMI IDENTITÁS ÉS A RENDSZERIGAZOLÁS ELMÉLETEI KERÜLNEK ALKALMAZÁSRA. AZ EMPIRIKUS TANULMÁNYOKBAN UGYANAKKOR SZÁMOS KÜLÖNBÖZŐ KÖZVETÍTŐ VÁLTOZÓ (ÖNÉRTÉKELÉS, HATALOM ÉSZLELT LEGITIMITÁSA, AZ ÉSZLELT STATUS QUO), KONTEXTUÁLIS, VAGY HÁTTÉRVÁLTOZÓK (IGAZSÁGOS VILÁGBA VETETT HIT, DISSZONANCIACSÖKKENTÉS, TÁRSADALMI RENDSZERT ÉRŐ FENYEGETÉSEK) HATÁSÁNAK SZISZTEMATIKUS VIZSGÁLATÁRA KERÜL SOR.*

Kutatásmódszertan

10. Perspektivizmus: a kísérletezés megújítása

Modulok áttekintése

- **Mérlegen a kísérletezés**
- A tudásról és a tudományos elméletekről
- **Perspektivizmus – logikai empirizmus**
- **Perspektivista kutatási programok**
- Példa perspektivista kutatásokra

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

Mérlegen a kísérletezés

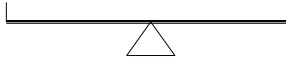
A kísérletezés erősségei–gyengéi
Sajátos előfeltevései

10 • A KÍSÉRLETEZÉS

○ A kísérletezés erősségei–gyengéi

☞ *Ismételjük át, mik a kísérletezés erősségei–gyengéi?*

Más?	Más?
Könnyű megismételni	Mesterségesség
Egyes hatások elkülönítése	A jelenségek „elaprózása”
Ok-okozati következtetések	Általánosítás nehézsége
Erősségek	Gyenge pontok

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

10 • A KÍSÉRLETEZÉS

○ Sajátos előfeltevései

☞ *Mik a kísérleti módszer már ismert előfeltevései?*

- ▶ Ok-okozati viszonyok logikája érvényes a társas világban is.

$$A \rightarrow B \quad A \begin{matrix} \nearrow B \\ \searrow C \end{matrix} \quad \begin{matrix} A \\ \nearrow B \end{matrix} \rightarrow C \quad \begin{matrix} C \\ \downarrow \end{matrix} A \rightarrow B \quad A \rightarrow B \rightarrow C$$

- ▶ Empirikus úton – a „valósággal” szembesítve ellenőrizhetjük az elméleteinket.

[▶ TUDÁSRÓL, ELMÉLETEKRŐL](#)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

○ Perspektivizmus – logikai empirizmus

A tudományos módszerek története
 A logikai empirista alapállása
 A perspektivista alapállása

10 • LOGIKAI EMPIRICIZMUSHOZ

○ A tudományos módszerek története

↳ *Mikor fogalmazódott meg az első tudományos elmélet?*

- ▶ **Dogmatizmus:** elmélet érvénye a már elfogadott állításokkal egybevetve.
- ▶ **Racionalizmus:** levezethető-e előre meghatározott posztulátumokból (dedukció).
- ▶ **Pozitivizmus:** A pozitívista az egyestől halad az általános felé (indukció).
- ▶ **Logikai empirizmus:** A falszifikálás módszerében ötvözi a racionalista dedukciót és a pozitívista indukciót (hipotetikus-deduktív elméletek).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

10 • LOGIKAI EMPIRICIZMUSHOZ

○ A logikai empirista alapállása

- ▶ Kiindulópontja egy meglévő, rögzített elmélet, mely irányítja az empirikus kutatást.
- ▶ Alternatív álló hipotézisek közül (legfeljebb egy igaz).
- ▶ Az elméletet empirikus úton szembesíti a megfigyeléseivel.
- ▶ Az a jó elmélet, mely elméletileg bizonyulhat hamisnak is, de mégsem sikerül cáfolni (falszifikáció).

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

10 • LOGIKAI EMPIRICIZMUSHOZ

○ A perspektivista alapállása

- ▶ A hipotézis több elméletre visszavezethető.
- ▶ Az ellenkező hipotézist is rögzíti a háttérül szolgáló elméletekkel együtt.
- ▶ Minden állítás csak bizonyos kontextusban igaz: megkeresi ezt a kontextust.
- ▶ Az empirikus szembesítés nem egyes kísérletekben, hanem kutatási programokban valósul meg.
- ▶ Az empirikus ellenőrzés továbbviszi a kreatív folyamatot, nem lezárja azt.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 9

Perspektivista kutatási programok

Kutatási programok tervezésének elvei
A perspektivista kutatási háló
Egy példa: a bulímia és az apa

10 • KUTATÁSI PROGRAMOK

Kutatási programok tervezésének elvei

- ▶ Jobban kiaknázzuk a gondolkísérletek és az elővizsgálatok lehetőségeit.
- ▶ Az eredeti összefüggés teljes tartalmát kibontjuk különböző kontextusokban és közvetítő folyamatok mellett.
- ▶ Több, összefüggő kísérlet segít megküzdni a komplexitással.
- ▶ Leghatékonyabb, ha elsőként egy erősen leszűkített kísérlettel indulunk el, DE az előzetesen azonosított sok változóból szisztematikusan választjuk ki a néhány megvizsgálandót.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
11

10 • KUTATÁSI PROGRAMOK

A perspektivista kutatási háló

- ▶ Maga McGuire készített egy kitölthető munkafüzetet, amiben egy perspektivista kutatás el lehet készíteni.
- ↳ Nézzük meg kisebb csoportokban ezeket a lapokat!
- ↳ Milyen lépései vannak ezek alapján a tervezésnek?
- ↳ Az alábbi példát próbáljuk meg beleilleszteni a kutatás tervezésének általános sémájába!

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
12

10 • KUTATÁSI PROGRAMOK

Egy példa: a bulímia és az apa

☞ **Mitől függ a serdülőkori bulímia? Kiket érint?**
(Ez a két kérdés ugyanaz?)

Hipotézis: A serdülőkori bulímia pozitív kapcsolatban áll azzal, mennyire volt távolságtartó az apa.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

10 • KUTATÁSI PROGRAMOK

Egy példa: a bulímia és az apa

- ▶ **A változók jelentésének feltárása:** „hajlam a bulimiára”, „apai távolságtartás”
- ▶ **A változók közötti összefüggés többféle formája:** „Minél távolságtartóbb az apa annál valószínűbb, hogy a serdülő bulimiás lesz” vagy „A távolságtartó apáknak nagyobb arányban vannak bulimiás serdülő gyermekei.”
- ▶ **A feltételezett összefüggés határai (interakciók):** a serdülő gyermek neme, anyai távolságtartás, adott szociokulturális helyzet stb.

➤ **PÉLDA**

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

10

Házi feladat

- ☞ *Keressünk olyan hipotézist, melynek az ellenkezője is levezethető a standard szociálpszichológiai elméletekből!*
- ☞ *Nézzük meg, hogy milyen közvetítő változó, milyen kontextuális tényező játszhatott közre?*
- ☞ *A példáját és a rövid elemzését tölts fel mindenki, s nézzük meg, hogy voltak-e hasonlóságok-eltérések a példákban.*

noodle.etr.elte.hu

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

10

Alapolvasmányok

Mérlegen a kísérletezés
 Szokolcsy Á. (2004) A stratégiák és módszerek áttekintése. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 514-529.

A tudásról, tudományos elméletekről
 Szokolcsy Á. (2004) A tudományról kialakult kép változásai. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 25-38.

Perspektivizmus – logikai empiricizmus
 McGuire, W.J. (2001) Hogyan vált az empirikus szembeállítás az érvényesség kritériumává? A perspektivizmus viszonya a logikai empiricizmushoz: kiterjesztés és új irányok In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 428-440.

Perspektivista kutatási programok
 McGuire, W.J. (2001) Kutatási programok stratégiai tervezése. In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 441-465.

Példa perspektivista kutatásokra
 Jost, J. T. (2003) *Önalávetés a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája*. Budapest: Osiris Kiadó.

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
16

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

A tudásról és a tudományos elméletekről

A tudás mint téves reprezentáció

Milyen a jó elmélet: Belső kritériumok?
 Külső kritériumok?

10 • A TUDÁSRÓL

○ A tudás mint téves reprezentáció

A tudás:

- ▶ olyan képességek, melyekkel nyomon tudjuk követni és rendszerezni önmaguk és környezetük változó állapotait
- ▶ nagy energiát igényel, ezért ritka
- ▶ erősen szelektív, tehát szükségszerűen téves (*alulreprezentáció, felülreprezentáció, téves reprezentáció*)
- ▶ bár a tudományos tudás is szükségképpen téves, elhanyagolása rosszabb eredményre vezetne (pl. tudományt használó kultúrák sikere)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

10 • A TUDÁSRÓL

○ Milyen a jó elmélet? Belső kritériumok

☞ *Melyik szociálpszichológiai elmélet tetszik a leginkább?
Miért?*

Belső kritériumok:

- ▶ ellentmondásmentes – ellentmondó (tézis-antitézis)
- ▶ újszerű – magától értetődő
- ▶ takarékos – túlzó
- ▶ elegáns
- ▶ aforisztikus, ékesszóló stílus

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

10 • A TUDÁSRÓL

○ Külső kritériumok

Külső kritériumok

- ▶ levezethető elfogadott alapelvekből
- ▶ szerző magas státuszú
- ▶ elfogadja a tudományos közvélemény - ellenkezik azzal
- ▶ igazolja a status quót – meglepő a burzsoáziát
- ▶ a kutató bizonyos benne
- ▶ hasznos fontos problémáink megoldásában
- ▶ heurisztikus értéke van (újabb meglátásokra visz)
- ▶ levezetései kiállják az empirikus próbát

➤ PERSPEKTIVIZMUS

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

Példa perspektivista kutatásokra

A rendszerigazolás közvetítő tényezői

A rendszerigazolás közvetítő tényezői

▶ **Jost állítása dióhéjban:** a rendszer fenntartásában érdekelt kisebbség elfogadja a saját csoportjának előnytelen beállítását.

⌚ *Mindig így van ez? Vannak-e olyan körülmények, mikor nem áll fenn a hipotézis?*

⌚ *Mi közvetítheti ezt a hatást?*

- Hatalom, hierarchia legitimitása;
- status quót fenyegető helyzet;
- az igazságos világba vetett hit mint motiváció;
- a hamis tudat, mint téves reprezentáció;
- disszonanciacsökkentés;
- önértékelés stb.

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
23

Perspektivista kutatások

⌚ *Alakítsunk három csoportot!*

⌚ *Nézzék meg ezeket a kutatási összefoglalókat!*

⌚ *Melyiket nevezhetjük perspektivista kutatásnak, melyiket nem?*

⌚ *Miért?*

➤ HÁZI FELADAT

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
24

11.

Társadalmi nézőpont

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

11. Társadalmi nézőpont

Mire építünk?

A szociálpszichológiai alapismereteinkre

A self-kutatás kapcsán megtanult függő, illetve független dimenzió ismeretére.
A kollektivistista és individualista társadalmak jellemzőinek ismeretére.
Az értékutatásról tanultakra.

Módszertani tudásunkra

A kvantitatív-kvalitatív kutatási stratégiák közötti különbségtételre.
A leggyakoribb módszerek ismeretére (skálák, interjú, esettanulmány, kísérlet ...).
A pszichológiai módszerek alkalmazásának általános etikai elveinek ismeretére.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A társadalmi szempont szerepének megértése a pszichológiában

Hangsúlyozzuk a pszichológiai kutatások tágabb társadalmi aspektusát.
Megismerkedünk a kulturális szempont megjelenésével a pszichológiában.
Számba vesszük a pszichológiai kutatások egy gyakorlati aspektusát: a társadalmi programok értékelését.

A kultúra és pszichológia egymásrahatásának vizsgálata

Megértjük, hogy miért jelent meg a kultúra mint szempont a pszichológiában.
Feltérképezzük azokat a változásokat, melyeket a kulturális szempont megjelenése okozott.
Megismerjük a kulturális és kultúrközi pszichológia rövid történetét.
Meghatározzuk a kulturális összehasonlító kutatások legfőbb típusait, több példán keresztül is.

A kulturális kutatások módszertani aspektusai

Megismerjük a kulturális és kulturális összehasonlító pszichológiai megközelítés legfontosabb vizsgálatait, szempontjait, kulcsfogalmait.
Számbevesszük a kulturális és kulturális összehasonlító kutatások főbb nehézségeit és a hibák, torzítások kivédésére kialakított módszereket.

Programértékelés módszerének megismerése

Megismerjük az értékelő kutatások legfontosabb típusait.
Feltérképezzük a társadalmi programok értékelésének szempontjait és legfőbb módszertani kérdéseit.
Megismerjük részleteiben az értékelő kutatások és a fókuszpontok lefolytatásának menetét.
A kutatások módszertani nehézségeit és sajátos etikai problémáit azonosítjuk.

11. Társadalmi nézőpont

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Kulturális szempont megjelenése](#)

[Kulturális összehasonlító pszichológia](#)

[Kulturális pszichológia](#)

[Értékelő vizsgálatok](#)

Kulturális szempont megjelenése

Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális? In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 15–34. *TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK, A KÉT MEGKÖZELÍTÉS A KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉS A KULTURÁLIS PSZICHOLÓGIA RÖVID BEMUTATÁSA.*

Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális? In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 40–53. *A LEGGYAKORIBB KUTATÁSI TÉMÁK ÁTTEKINTÉSE.*

Segall, M. H., Dasen, P. R., Berry, J. W., Poortinga, Y. H. (2003) Kultúra-összehasonlító kutatások: témakörök és módszerek. In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 137–148. *A TANULMÁNY ELSŐ RÉSE BEMUTATJA A KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA FOGALMI KERETÉT, ALAPFOGALMAIT (KONTEXTUSVÁLTOZÓK, FOLYAMATVÁLTOZÓK ÉS PSZICHOLÓGIAI EREDMÉNYVÁLTOZÓK).*

Kulturális összehasonlító pszichológia

Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális? In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 34–38. *A KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI.*

Segall, M. H., Dasen, P. R., Berry, J. W., Poortinga, Y. H. (2003) Kultúra-összehasonlító kutatások: témakörök és módszerek. In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 148–162. *A TANULMÁNY MÁSODIK RÉSE A KUTATÁSOK MÓDSZERTANÁNAK LEGFONTOSABB PROBLÉMAKÖREIT ÉS AZOK MEGOLDÁSÁT VÁZOLJA.*

Vijver, Leung (2003) A kultúra pszichológiai kutatásának módszertani kérdései. In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 123–136. *A CIKK FELHÍVJA A FIGYELMET A KULTURÁLIS VIZSGÁLATOK NEHÉZSÉGEIRE, A GYAKRAN ELŐFORDULÓ HIBÁKRA, EGY TAXONÓMIÁT VÁZOL, ILLETVE ISMERTETI A KÖZELJÖVŐ KUTATÁSI FEJLEMÉNYEIT, KÖZTÜK A KIFEJEZETLEN MÓDSZERTANI KÉRDÉSEKET.*

Kulturális pszichológia

Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális? In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 38–40. *A KULTURÁLIS PSZICHOLÓGIA MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI.*

Értékelő vizsgálatok

Babbie, E. (2000) Értékelő kutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 381–409. *AZ ÉRTÉKELŐ KUTATÁSOK JELLEGZETES TÉMAI, A MÉRÉS LEGFONTOSABB KÉRDÉSEI ÉS TÍPUSAI.*

Drahos P. (1995) Értékelés. In Török M. (szerk.): *Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára*. Budapest, NIOK Soros Alapítvány. civil.celodin.hu/drahos.htm. *ÉRTÉKELÉS EGY KONKRÉT KONTEXTUSBAN: NONPROFIT SZERVEZETEK PÁLYÁZATÍRÁSAKOR.*

Kutatásmódszertan

11. Társadalmi nézőpont

Modulok áttekintése

- Kulturális szempont megjelenése
- Kulturális összehasonlító pszichológia
- Kulturális pszichológia
- Értékelő vizsgálatok

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ HÁZI FELADAT

2

Kulturális szempont megjelenése

Történet
Témák és megközelítések

11 • KULTURÁLIS SZEMPONT MEGJELENÉSE

○ Történet

- ▶ 1970-es években történt meg az intézményesülés
 - első folyóirat (Cross-Cultural Journal of Psychology)
 - nemzetközi társaság

A pszichológia főáramában csak a közelmúltban jelent meg.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 4

11 • KULTURÁLIS SZEMPONT MEGJELENÉSE

○ Témák és megközelítések

Legfontosabb témák

- ▶ Kollektívizmus–individualizmus dimenzió (Hofstede)
- ▶ Független–függő self kutatása (Markus & Kitayama)
- ▶ Értékkutatások (Schwartz)

Két fő megközelítés

- ▶ Kulturális összehasonlító pszichológia
- ▶ Kulturális pszichológia

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

○ Kulturális összehasonlító pszichológia

Jellemzői

A kutatások típusai

Legfőbb nehézség: ekvivalencia

Ekvivalencia-problémák kivédése

11 • KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA

Jellemzői

- ▶ A pszichés működés kultúrák és etnikai csoportok közötti összehasonlítása
- ▶ Hangsúly a változókon (független változó: kultúra)
- ▶ Módszertani szempontból kvantitatív módszerek, folytonos skálák jellemzik

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
7

11 • KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA

A kutatások típusai

A kontextuális tényezők figyelembevétele	Főként hipotézis-tesztelésre irányul	Főként a feltárássra irányul
Nem jellemző	<u>Az általánosíthatóság vizsgálata</u>	<u>Pszichológiai eltérések vizsgálata</u>
Jellemző	<u>Elmélet vezérelte vizsgálatok</u>	<u>Külső érvényesség vizsgálata</u>

Van de Vijver és Leung alapján.
In: Nguyen-Fülöp: Kultúra és pszichológia, 128.

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
8

11 • KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA

Legfőbb nehézség: ekvivalencia

Ekvivalencia: mérőeszközeink a különböző kultúrákban ugyanazt és lehetőleg ugyanúgy mérik.

Ekvivalencia hiányának okai lehetnek

- ▶ Konstruktum okozta torzító hatás: egy konstruktum definíciója nem azonos a különböző kultúrákban
- ▶ Módszertani torzító hatás
 - mintavétel (összevethetőség és reprezentativitás)
 - mérőeszköz
 - vizsgálatvezető és vizsgálati személy kölcsönhatása (kommunikációs félreértések)
- ▶ Item okozta torzítások: fordítási probléma, nem megfelelő itemtartalom

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
9

11 • KULTURÁLIS ÖSSZEHASONLÍTÓ PSZICHOLÓGIA

○ Ekvivalencia-problémák kivédése

- ▶ Decentrálás: mérőeszköz több kultúrában való párhuzamos kidolgozása
- ▶ Helyi kutatások (adott kultúrából származó kutatók)
- ▶ „visszafordítási” technika
- ▶ kétnyelvű vizsgálati személyek
- ▶ speciális statisztikai eljárások
 - tétel-válasz elmélet
 - strukturális egyenlőség modellezése
 - többszintes modellezés

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

○ Kulturális pszichológia

Jellemzői
Módszertan

11 • KULTURÁLIS PSZICHOLÓGIA

○ Jellemzői

- ▶ Jelenségek a maguk egyediségében és saját környezetükben vizsgálhatók
- ▶ Kulturális folyamatok közvetlen vizsgálata
- ▶ Kvalitatív módszerek

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

11 • KULTURÁLIS PSZICHOLÓGIA

Módszertan

Kvalitatív módszerek

- ▶ természetes környezetben történő (esetleg résztvevő) megfigyelés
- ▶ történeti elemzések
- ▶ interjúk
- ▶ diskurzuselemzés

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

Értékelő vizsgálatok

Definíció
Típusai
A kutatás fókuszpontjai
Módszertani nehézségek, etikai kérdések

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

Definíció

Mi az értékelő kutatás?

- ▶ Nem annyira egy speciális kutatási módszer, hanem kutatási cél.
- ▶ Társadalmi beavatkozások, programok hatásának vizsgálata. (alkalmazott műfaj)
- ▶ Konkrét módszertan sokrétű: (kvázi)kísérlet, kérdőív, teszt, megfigyelés, stb.

Mikor végzünk értékelő kutatást?

- ▶ Társadalmi programok értékelésekor
- ▶ Tömegkommunikáció hatásának vizsgálatára (pl. agresszió)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

Programértékelés

☪ Milyen értékelő kutatásokat ismerünk? Milyen programokat lenne érdemes értékelni?

- ▶ Oktatás és nevelés
- ▶ Egészségügy
- ▶ Igazságügy
- ▶ Munkanélküliség
- ▶ Környezetvédelem

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

Hatásvizsgálat

Médiahatás-vizsgálatok (pl. Bandura vizsgálatai)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

Típusai

Időzítésében

- ▶ Előértékelés: „kicsiben” kipróbálás
- ▶ Monitorozás: zajló program nyomon követése
- ▶ Értékelés: befejezett program komplex, átfogó vizsgálata

Módszertan alapján

- ▶ (kvázi) kísérleti elrendezés
- ▶ (párhuzamos) idősorelemzés (egyetlen kísérleti csoport nyomon követése vagy kontrollcsoport is)
- ▶ kvalitatív értékelések
- ▶ makrotársadalmi mutatók elemzése (szociológiai szint)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

○ A kutatás fókuszpontjai

- ▶ **Probléma megfogalmazása:** Mi a célja az értékelendő programnak pontosan? Mi a releváns populáció, kiket céloz meg?
- ▶ **Beavatkozás** (független változók): Minek a hatására vagyunk kíváncsiak?
- ▶ **Kimenet** (függő változók): Siker-kudarccal operacionalizálása
- ▶ **Környezet:** tágabb társadalmi környezet nyomon követése

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

○ Módszertani nehézségek

- ▶ **Operacionalizálás:** hogyan határozzuk meg és mérjük pontosan a kívánt hatást, a tényezőket?
- ▶ **Szervezési problémák:** „logisztika”, adminisztráció, a nem kontrollálható események hatásai, ellenállás.
- ▶ **A kritikus pont:** a döntés meghozása: hatásos volt-e a program?

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

11 • ÉRTÉKELŐ VIZSGÁLATOK

○ Etikai kérdések

- ▶ Ki kerüljön a kontroll/kísérleti csoportba? Ha valóban hatásos a program: kit hagyjunk ki belőle? Ha nem hatásos vagy káros hatás derül ki: kit „rántsunk bele”?
- ▶ Kollegiális felelősség: szakmai következmények (egy másik kutató programjának kudarcát kimutatni)
- ▶ Társadalmi-politikai kontextus: a döntéshozói korlátok

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

11

Házi feladat

☪ Válasszanak ki egy kultúrközi összehasonlító kutatásról beszámoló cikket és vizsgálják meg, milyen módszertani lépéseket tettek a szerzők az órán vázolt problémák kiküszöbölésére!

moodle.etr.elte.hu

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

22

11

Alapolvasmányok

Kulturális szempont megjelenése
 Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális?
 In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Osiris:
 Budapest. 15–34.

Kulturális összehasonlító pszichológia
 Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális?
 In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Osiris:
 Budapest. 34–38.

Kulturális pszichológia
 Nguyen, L. L. A. (2003) Lehet-e összehasonlító a pszichológia, ha kulturális?
 In Nguyen, L. L. A., Fülöp, M. (szerk.): *Kultúra és pszichológia*. Osiris:
 Budapest. 38–40.

Értékelő vizsgálatok
 Babbie, E. (2000) Értékelő kutatások. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 381–409.

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

23

Vége

Készült: ELTE PPK
 Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Mellékletek

Az általánosíthatóság vizsgálata
Elmélet vezérelte vizsgálatok
Pszichológiai eltérések vizsgálata
Külső érvényesség

11

Az általánosíthatóság vizsgálata

Példák

- ▶ Schwartz (1992) értékvizsgálata
- ▶ Eysenck és Eysenck (1983) háromfaktoros személyiség szerkezet egyetemlegessége
- ▶ McCrea és Costa (1997) ötfaktoros személyiség szerkezet egyetemlegessége
- ▶ **Erősség:** ekvivalencia-vizsgálat
- ▶ **Gyengeség:** nem tartalmaz kontextuális változókat

▶ KUTATÁSOK TÍPUSAI

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
26

16

Elmélet vezérelte vizsgálatok

Példa

- ▶ Berry (1976) mezőfüggőség-mezőfüggetlenség vizsgálata vadászó és gyűjtőgető népeknél
- ▶ **Erősség:** a kulturális tényezők és a viselkedés kapcsolatának vizsgálata
- ▶ **Gyengeség:** figyelmen kívül hagyja az alternatív értelmezési lehetőségeket

▶ KUTATÁSOK TÍPUSAI

2006.08.31.
Kutatásmódszertan: szociálpszichológia
27

11

Pszichológiai eltérések vizsgálata

Példa

- ▶ Legáltalánosabb típus, pl. neuroticizmus vizsgálata (azonos-e a fogalom a különböző kultúrákban, és van-e különbség az országok közti eltérés átlagos szintjében)
- ▶ **Erősség:** nyitott a kultúrák közötti eltérésekre
- ▶ **Gyengeség:** nem egyértelmű értelmezés

➤ KUTATÁSOK TÍPUSAI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 28

11

Külső érvényesség

Példa

- ▶ Georgas, van de Vijver és Berry (1999) vallás, bőség és az országok különféle pszichológiai mutatóinak összehasonlítása
- ▶ **Erősség:** értelmezések előtérbe állítása
- ▶ **Gyengeség:** a kovariánsok megválasztása jelentés nélküli lehet

➤ KUTATÁSOK TÍPUSAI

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 29

12.

Nézetrendszer-kutatások

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

12. Nézetrendszer-kutatások

Mire építünk?

Szociálpszichológiai alapismereteinkre

- A kognitív stílus kutatásának ismeretére.
- A nézetrendszer kutatásokban alkalmazott módszerek, eszközök ismeretére.

Módszertani tudásunkra

- Statisztikai alapismereteinkre.
- A skálák kialakításával, eljárásaival, módszertani nehézségeivel kapcsolatos tudásra.
- A tartalomelemzés lefolytatásával, módszertani nehézségeivel kapcsolatos tudásra.

Mit gyakorlunk, sajátítunk el?

A nézetrendszer-kutatások áttekintése

- Áttekintjük a kutatások történetét és legfontosabb kérdéseit (autoriter személyiség, nyílt-zárt gondolkodási rendszer, az absztrakt-konkrét és a komplex gondolkodási stílus).

A mérőeszközök áttekintése

- Végigkövetjük az eszközök kialakításának történetét, elméleti háttérét, az elmélet és az eszköz kapcsolatát elemezzük.
- Az eszközök módszertani erősségeit és gyengeségeit értékeljük a konkrét bemutatáson keresztül.
- Megismerjük az értékelés menetét, a statisztikai eljárásokat.

A többváltozós statisztikai elemzések megismerése

- Áttekintjük a többváltozós statisztikai elemzéseket, legjellemzőbb felhasználási területeit.
- Megismerjük a faktoranalízis, a klaszteranalízis és a multidimenzionális skálázás alapelveit, és SPSS-ben való lefolytatásuknak menetét.
- Az eljárások felhasználási lehetőségeit gyakorlati példákon keresztül demonstráljuk.

12. Nézetrendszer-kutatások

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

[Mi a nézetrendszer?](#)

[A mérőeszközök bemutatása](#)

[Többváltozós statisztikai elemzések](#)

Mi a nézetrendszer?

Berkics M. (2000) *A kognitív stílus mint stratégia*. Szakdolgozat, Kézirat. ELTE: Budapest. *A KOGNITÍV STÍLUS KUTATÁSOK ÁTTEKINTÉSE, EGY SAJÁT VIZSGÁLAT BEMUTATÁSÁVAL.*

McGuire, W. J. (2001) Az egyedi attitűdök és attitűdrendszerek struktúrája. In *Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája*. Budapest: Osiris Kiadó. 236–272. *IDEOLÓGIA-KUTATÁSOK.*

A mérőeszközök bemutatása

Sanford, N. (1973) Az autoriter személyiség. In Hunyady (szerk.): *Szociálpszichológia*. Budapest: Gondolat Kiadó. 384–406. *AZ F-SKÁLA KIALAKÍTÁSÁNAK TÖRTÉNETE, ELMÉLETI HÁTTERE, DIMENZIÓI.*

Harvey, O. J. (1984) Fogalmi rendszerek és attitűdváltozás. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. 2. kiadás. Budapest: Gondolat Kiadó. 524–544. *HARVEY ELMÉLETE, A FOGALMI RENDSZEREK TESZT DIMENZIÓI, PÉLDÁKKAL.*

Rokeach, M. (1984) A nézetek rendszerének szerveződése. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. 2. kiadás. Budapest: Gondolat Kiadó. 469–489. *A NYÍLT-ZÁRT GONDOLKODÁS ELMÉLETI HÁTTERE.*

Hunyady Gy. (1998) Kognitív komplexitás személyek és ideologikus tárgykörök megítélésében. In Hunyady Gy.: *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 181–201. *A KOGNITÍV KOMPLEXITÁS VIZSGÁLATÁNAK MÓDOZATAI ÉS EGY VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA.*

Barcy M. (1980) *A gondolkodás zártsága és nyitottsága. Módszertani, kritikai elemzés*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont. *ROKEACH ELMÉLETÉNEK ISMERTETÉSE, MELLÉKELVE ROK EACH D-SKÁLÁJA.*

Dillehay, R. C. (1989) Tekintélyelvűség. In Szakács Ferenc (szerk.): *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV*. Budapest: Tankönyvkiadó. 391–436. *AZ AUTORITER SZEMÉLYISÉG KUTATÁSOK RÉSZLETES ÁTTEKINTÉSE TÖRTÉNETI ÉS MÓDSZERTANI SZEMPONTBÓL.*

Ehrlich, H. J. (1989) Dogmatizmus. In Szakács Ferenc (szerk.): *Személyiséglélektani szöveggyűjtemény IV*. Budapest: Tankönyvkiadó. 437–474. *A DOGMATIZMUS KUTATÁSÁNAK RÉSZLETES ÁTTEKINTÉSE TÖRTÉNETI ÉS MÓDSZERTANI SZEMPONTBÓL.*

Hunyady Gy. (1979) Kognitív stílus kutatása. In Hunyady Gy.: *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 1998. 165–201. *KOGNITÍV KOMPLEXITÁS VIZSGÁLATÁNAK TÖRTÉNETE, TECHNIKÁI, PÉLDÁK.*

Hunyady Gy. (1996) Sztereotípiarendszerek alakulása I. Kognitív komplexitás. In Hunyady Gy.: *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó. *A KOMPLEXITÁS VIZSGÁLATÁNAK MÓDSZERTANI VÁLTOZATAI, SAJÁT VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA, ILLUSZTRÁCIÓ FAKTORANALÍZISRE, VARIANCIANALÍZISRE, MULTIDIMENZIONÁLIS SKÁLÁRA.*

Tetlock, P. E., Tyler, A. (1998) Churchill kognitív és retorikai stílusa: viták a náci szándékokról és India autonómiájáról. In Hunyady Gy. (szerk.): *Történeti és politikai pszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 382–399. *AZ INTEGRATÍV KOMPLEXITÁS MÉRÉSNEK BEMUTATÁSA, CHURCHILL MEGNYILATKOZÁSOK ELEMZÉSE A MÓDSZERREL.*

Többváltozós statisztikai elemzések

Mérő L. (1986) A többdimenziós skálázás alapelvei. *Pszichológia*, 3. 397–408.; 422–433. **A TÖBBDIMENZIÓS SKÁLÁZÁS CÉLJAI, ALAPFOGALMAI, SZEMLÉLTETŐ PÉLDÁKKAL.**

Székelyi M., Barna I. (2004) Többdimenziós skálázás. In *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikák társadalomkutatók számára*. Budapest: Typotex. 352–374. **A MÓDSZER JÓL ÉRTHETŐ, SZEMLÉLETES BEMUTATÁSA, KONKRÉT SPSS TANÁCSOKKAL.**

Kutatásmódszertan

12. Nézetrendszer-kutatások

Modulok áttekintése

- Mi a nézetrendszer?
- A mérőeszközök bemutatása
- Többváltozós statisztikai elemzések

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 2

➤ Következő óra

Mi a nézetrendszer?

Definíció

Legfontosabb kérdések

12 • MIA NÉZETRENDSZER?

Definíció

☺ *Mi a nézetrendszer?*

- ▶ Mindazok a meggyőződések, elvárások melyeket egy személy igaznak tart egy adott időben arról a világról, amelyben él. (Rokeach)
- ▶ Az információ feldolgozásának a személyre jellemző és általa tipikusan preferált módja. (Sternberg–Grigorenko)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

4

12 • MIA NÉZETRENDSZER?

Legfontosabb kérdések

- ▶ Struktúra és a tartalom
 - A nézetrendszerek tartalmát, vagy tisztán a struktúráját vizsgálják, esetleg összekapcsolják a kettőt.
- ▶ Módszerek elméletéhez kötöttsége
- ▶ Értékelő jelleg ↔ értéksemlegesség
- ▶ Megismerés és személyiség viszonya
 - Mennyire szorosan függ össze a kettő?
 - Terület- és kontextusfüggetlen-e a kognitív stílus?

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

5

A mérőeszközök bemutatása

Egyszerű attitűdskálák

Komplexitás-mérés

Nyílt válaszok kódolása

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

Egyszerű attitűdskálák

☞ *Milyen kognitív stílust mérő skálákat ismerünk?*

- ▶ F-skála (Autoriter személyiség mérése)
- ▶ D-skála (Dogmatizmus mérése)
- ▶ Fogalmi rendszerek teszt
(Gondolkodás absztraktságának mérése)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

7

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

F-skála

**Elméleti háttér: az autoriter személyiség kutatása
(Adorno és munkatársai, 1940-es évek)**

- ▶ Pszichoanalitikus alapok
- ▶ Tartalmat mér
- ▶ Kialakítás: Etnocentrizmus és Antiszemizmus skála magas korrelációja → F-skála
- ▶ Módszertani kritika: nincs fordított item

☞ *Ez miért problematikus?*

▶ F-skála

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

8

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

D-skála

Elméleti háttér: nyílt-zárt gondolkodás (Rokeach, 1950-es évek)

- ▶ Az autoriter személyiség elméletének kritikáinak hatására jött létre
 - Váltás a jobboldali tekintélyelvű kutatásoktól az általános tekintélyelvűség irányába.
 - A nézetek tartalmáról a nézetek szerveződésének struktúrájára kell helyezni a hangsúlyt.
- ▶ Eszköz: Likert-skála, mely megalkotója szándéka szerint a nézetek struktúráját tartalomfüggetlenül méri.

▶ D-skála

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

9

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

○ Fogalmi rendszerek teszt

Elméleti háttér: absztrakt-konkrét gondolkodásmód (Harvey, 1960-as évek)

- ▶ Struktúra és tartalom együttes mérése, szocializációs különbségek alapján négy énrendszer elkülönítése.
- ▶ Ítemek forrása: *Az a véleményem teszt-re* adott kijelentések és egyéb kapcsolódó személyiség-tesztek ítemjei.

➤ Fogalmi rendszerek teszt

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

○ Komplexitás-mérés

Szereprepertoár-teszt (REP) – Kelly

egy személy, akit nem szeret	anyja	valaki, akit segíteni szeretne	apja	azonos nemű barátja	ellenkező nemű barátja	egy szomszédja	valaki, akit nehéz megérteni	önmaga	amiben ketten különböznek /amiben a harmadik ellér
☐			☐					☐	
	☐			☐			☐		
		☐		☐		☐			
	☐						☐	☐	
☐			☐		☐				
		☐		☐		☐			

☞ *Minek a mérésére dolgozták ki eredetileg?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

○ A komplexitás kiszámításának módszerei

- ▶ Egybeesési pontszám – azonos válaszok számbavétele, sorok közti összehasonlításban.
- ▶ Együttjárási együttható – sorok között számított korreláció
- ▶ Faktoranalízis – a faktorok feltárása, főkomponens által magyarázott variancia
- ▶ MDS: Az értékeléseket hasonlósági, illetve távolságítéletekké konvertálják (vagy eleve azokat kérik), majd megvizsgálják, hány dimenziós térben helyezhetők el a személy ítéletei.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

12 • A MÉRŐESZKÖZÖK BEMUTATÁSA

Nyílt válaszok kódolása

Integratív komplexitás kódolása (Tetlock és munkatársai)

- ▶ Az integratív komplexitás differenciációból és integrációból áll.
 - Differenciáció: hány különböző nézőpontot, illetve szempontot tud a vizsgált személy megkülönböztetni az adott témával v. tárggyal kapcsolatban.
 - Integráció: mennyire látja a különböző nézőpontok közötti viszonyokat, és mennyire tud valamennyi nézőpontot figyelembe vevő átfogó ítéletet alkotni a kérdésről. (Ez nem jelenti azt, hogy mindegyiket el kellene fogadnia.)
- ▶ Módszer: Bekezdésíró teszt

[▶ Bekezdésíró teszt](#)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

Többváltozós statisztikai elemzések

Definíció

Leggyakoribb módszerek

A többdimenziós skálázás bemutatása

12 • TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Definíció

- ▶ Adatelemző módszerek, melyek a változók közti összefüggések mintázatát vizsgálják.

Mire használhatók?

- ▶ taxonómiák létrehozására
- ▶ hipotézisek generálására vagy tesztelésére
- ▶ itemek értelmes csoportokra osztására, dimenziók feltárására

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

12 • TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

○ Leggyakoribb módszerek

- Faktoranalízis
- Klaszteranalízis
- Többdimenziós skálázás

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 16

12 • TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

○ Faktoranalízis

▶ Adatredukciós eljárás, célja a látens struktúra felderítése, lehet feltáró vagy megerősítő célú. (intervallum típusú változó-együttes)

▶ Lépései:

- Sokváltozós adatállomány korrelációs mátrixának előállítás
- Faktorok azonosítása (főkomponens-analízis)
- Faktorok rotációja (Varimax) elforgatás, célja a könnyebb értelmezés
- Faktorok elnevezése

SPSS (Analyze → Data reduction → Factor)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 17

12 • TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

○ Klaszteranalízis

▶ Adatredukciós eljárás, a minta elemeinek vagy a változóknak az *osztályozására* szolgál, a közöttük levő hasonlóság vagy távolság alapján.

hierarchikus: lépésenként összevonjuk a két leghasonlóbb elemet, és újraszámoljuk a távolságokat, majd újra összevonunk. Minél magasabb szinten vagyunk tehát, annál heterogénebbek a klaszterek!

nem hierarchikus: olyan csoportokat hozunk létre a változókból, melyekben a tagok hasonlítanak, a csoportok pedig a leginkább eltérnek egymástól (tehát mindegyik változót abba a csoportba tesszük, amelyik feltételben a legnagyobb a csoportok közötti különbség)

SPSS (Analyze → Classify → Hierarchical Cluster)

➤ Példa: érzelmek dimenziói

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 18

12 • TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Többdimenziós skálázás

Segítségükkel észlelt hasonlóságokból, illetve különbségekből bizonyos adott típusú geometriai reprezentációkat lehet létrehozni.

- ▶ Input: közelségre vagy hasonlóságra vonatkozó adatok
- ▶ Output: geometriai reprezentáció

SPSS (Analyze → Scale → Multidimensional Scaling)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

Házi feladat

- ◊ *Mi előnye van a sztereotípiák-kutatásban, ha többdimenziós skálázást alkalmazunk?*
- ◊ *Fogalmazzon meg legalább két szempontot!*

(Segítség: Hunyady Gy. (1995): *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.)

moodle.etr.elte.hu (12. óra: Többdimenziós skálázás haszna a sztereotípiák-kutatásban)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

16

Alapolvasmányok

A mérőeszközök bemutatása

Sanford, N. (1973) Az autoriter személyiség. In Hunyady (szerk.): *Szociálpszichológia*. Gondolat: Budapest. 384–406.

Harvey, O. J. (1967) Fogalmi rendszerek és attitűdváltozás. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. 2. kiadás. Gondolat: Budapest, 1984.

Rokeach, M. (1960) A nézetek rendszerének szerveződése. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. 2. kiadás. Gondolat, Budapest, 1984. 469–489.

Hunyady Gy. (1981) Kognitív komplexitás személyek és ideológikus tárgykörök megítélésében. In Hunyady Gy.: *Történeti bevezetés a szociálpszichológiába: a meghonosítás lépései*. ELTE Eötvös Kiadó: Budapest, 1998. 181–201.

Többváltozós statisztikai elemzések

Mérő L. (1986) A többdimenziós skálázás alapelvei. *Pszichológia*, 3. 397–435.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 21

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Mellékletek

F-skála: dimenziók és példaitemek I. és II.
D-skála: dimenziók és példaitemek
Fogalmi rendszerek teszt
Bekezdésíró-teszt
Többdimenziós skálázás: input
Többdimenziós skálázás: output
Érzelmek dimenziói

F-skála: dimenziók és példaitemek I.

- ▶ Konvencionizmus Az olyan személy akinek rossz a modora, nevelése, és szokásai vannak, aligha számíthat arra, hogy tisztességes emberek befogadják maguk közé.
- ▶ Behódolás az autoriter uralom előtt Mindenkinél kell hinnie egy nála magasabb rendű természetfölötti erőben, amelynek teljesen aláveti magát, s döntéseinek szó nélkül engedelmeskedik.
- ▶ Autoriter agresszivitás A szexuális bűnök, például gyermekek megrontása és megtámadása nemcsak bebörtönzést igényel; az ilyen bűnözőket nyilvánosan meg kellene korbácsolni, vagy még rosszabb büntetést kellene kitalálni számukra.
- ▶ Anti-intracépció Ha valakinek problémája van, vagy aggasztja valami, a legjobb, ha nem gondolkodik rajta, hanem vidámabb dolgokkal foglalatoskodik.

F-skála: dimenziók és példaitemek II.

- ▶ Babona és sztereotípiák Nagyon is lehetséges, hogy a háborúk és az összeesküvések sorozata egyszer, s mindenkorra az egész világot elpusztító földrengéssel, árvízzel, vagy más természeti katasztrófával ér majd véget.
- ▶ Hatalom és keménység Manapság túlságosan sokan élnek természetellenes, elpuhult módon; vissza kellene térnünk a természetesebb, energikusabb, tevékenyebb életmódra.
- ▶ Rombolási ösztön és cinizmus A szomszédok kizsákmányolása és az ellenük való háborúskodás az „emberi természet” következménye.
- ▶ Projektivitás
- ▶ Nemiség

▶ [Egyszerű attitűdskálák](#)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

25

D-skála: dimenziók és példaitemek

- ▶ Elfogadás és elutasítás dimenzió: izoláció, differenciáció
 - ▶ Centrális–perifériális dimenzió:
 - a centrális nézetek specifikus tartalma: magányosság, bizonytalanság, paranoid gondolkodás;
 - a perifériális nézetek formális tartalma: tekintélyelvűség, intolerancia;
 - a három régió kapcsolata.
 - ▶ Idő dimenzió: a múlt, a jelen és a jövő iránti attitűdök
- Példaitemek**
- ▶ A véleménynyilvánítás szabadsága fontos és nemes cél, de a túlzottan kritikus nézeteket el kell fojtani.
 - ▶ Az már csak természetes, hogy az ember jobban ismeri azt, amivel egyetért, mint amit elutasít.

☞ *Mely dimenziók itemei lehetnek a fentiek?*

▶ [Egyszerű attitűdskálák](#)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

26

Fogalmi rendszerek teszt

- ▶ Isteni sorskontroll Az a véleményem, hogy terveim eléréséhez csak az szükséges, hogy Isten akarata szerint éljek.
- ▶ Egyszerűség–konzisztencia-igény Nem szeretem, ha egy feladat közepén meg kell változtatnom terveimet.
- ▶ Struktúra-rend igény Nem szeretem, ha dolgok bizonytalanok, kiszámíthatatlanok
- ▶ Bizalmatlanság a tekintéllyel szemben Számos megbecsült állásban lévő ember nem érdemli meg a kapott megbecsülést. vagy A kormány-hivatalnokokat éppúgy érdekli a szegények szolgálata, mint másokat.
- ▶ Barátság abszolutizálása Barátaimmal nem szeretek vitakozni. vagy Néha egyik barátomat sem szeretem.
- ▶ Erkölcsei abszolutizmus Azt hiszem, jó és rossz dolgában szigorúbb vagyok másoknál. vagy A barátság nagyobb érték, mint ragaszkodni egy erkölcsileg helyes eszméhez.
- ▶ Általános pesszizmus Az emberek többségét nem is igen érdekli, hogy mi van a másikkal.

☞ *A fenti itemek közül melyek fordítottak?*

▶ [A mérőeszközök bemutatása](#)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

27

Bekezdésíró-teszt

- ▶ Nyílt kérdésekre adott rövid válaszok elemzése. A kérdés a megkérdezett bármivel kapcsolatos véleményéről szólhat. Egyéb források (írások, beszédek, cikkek) is elemezhetők ilyen módon.
- ▶ A választ 1-7-ig kódolják differenciáció és integráció szerint.
 - 1 = Teljesen differenciálatlan válasz. A válaszadó csak a saját nézőpontját említi, más nézőpont lehetősége nem merül fel.
 - 3 = Megjelenik a differenciáció (többféle nézőpont), de ezek között nincs kapcsolat, azaz integráció.
 - 5 = Van differenciáció, és valamilyen mértékű integráció is, vagyis a válaszadó kis mértékben már összekapcsolja a különböző nézőpontokat.
 - 7 = Magas fokú differenciáció és integráció.
- ▶ Probléma: az emberek nem szeretnek sokat írni, így számos vizsgálatban sok alacsony pontszámú válasz lesz.
- ▶ Előnye: bármilyen írásos anyag elemzésére használható (politikai program, napló)

▶ A mérőeszközök bemutatása

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

28

Többdimenziós skálázás: input

Table 1 Flying Mileages Between 10 American Cities

	Atlanta	Chicago	Denver	Houston	Los Angeles	Miami	New York	San Francisco	Seattle	Washington, DC
Atlanta	0	587	1212	701	1936	604	748	2139	2182	543
Chicago	587	0	920	940	1745	1188	713	1858	1737	597
Denver	1212	920	0	879	1631	1726	1631	949	1021	1494
Houston	701	940	879	0	1374	968	1420	1645	1891	1220
Los Angeles	1936	1745	1631	1374	0	2339	2451	347	959	2300
Miami	604	1188	1726	968	2339	0	1092	2594	2734	923
New York	748	713	1631	1420	2451	1092	0	2571	2408	205
San Francisco	2139	1858	949	1645	347	2594	2571	0	678	2442
Seattle	2182	1737	1021	1891	959	2734	2408	678	0	2329
Washington, DC	543	597	1494	1220	2300	923	205	2442	2329	0

▶ Többdimenziós skálázás

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

29

Többdimenziós skálázás: output

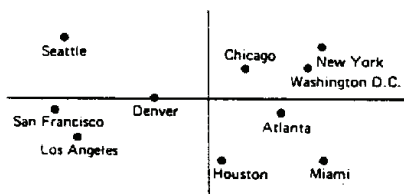

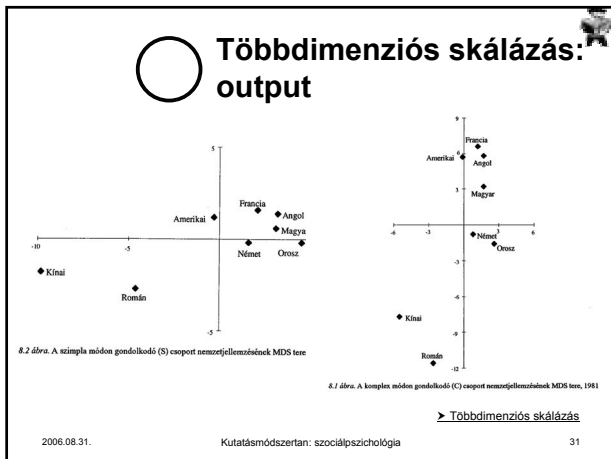
Figure 1 CMDS of flying mileages between 10 American cities.

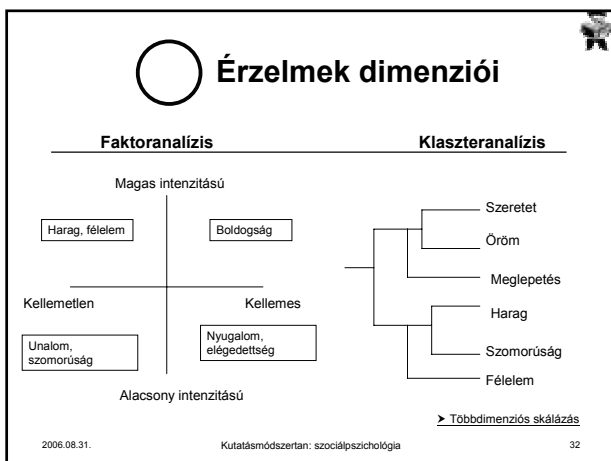
▶ Többdimenziós skálázás

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

30

13.

A kutatás elő- és utóélete

CÉLOK, ELÉRENDŐ KOMPETENCIÁK

META

13. Szakirodalmazás, tudományos publikáció

Mire építünk?	
Statisztikai ismeretekre	
	A leíró statisztikai eljárások, módszerek ismeretére. A főbb összefüggés-elemző eljárások ismeretére (két- és többváltozós).
A szakirodalom mibenlétének ismeretére	
	A szakirodalom típusainak tudására. A szakirodalom keresésének alapvető képességére.
Mit gyakorlunk, sajátítunk el?	
A szakirodalmazásról	
	Áttekintjük és részletesebben megismerjük a szakirodalmi források lelőhelyeit és a források típusait. Tudni fogjuk, hogy melyik szakirodalom-típushoz (előzetes, elsődleges, másodlagos) mikor érdemes nyúlni. Képesek leszünk a legfontosabb szakirodalmi források, adatbázisok használatára (pl. HUNOPAC, PsychINFO, EISZ, EBSCO). Elsajátítjuk a keresés logikáját (kulcsszavak, keresőprofil). Megtanuljuk, hogyan érdemes feldolgozni a gyűjtött szakirodalmi forrásmunkákat, és hogy hogyan kell szabványosan hivatkozni rájuk.
A tudományos publikációról	
	Átismételjük és példákon illusztráljuk, milyen típusait ismerjük a tudományos publikációnak (írásbeli, szóbeli, poszter). Tisztázzuk, hogy mire való a tudományos publikáció, és hogy hagyományosan milyen alrészekből épül fel. Gyakoroljuk, hogyan érdemes kritikusan olvasni egy tudományos publikációt.
Az adatfeldolgozás folyamatáról	
	Megbeszéljük az adatbevitellel kapcsolatos munka fázisait (kódolás, adatbeviteli keret, adatbevitel, adattisztítás). Az adatfeldolgozással kapcsolatosan átismételjük a statisztikai adatfeldolgozás szintjeit (leíró és összefüggés-elemző). Ismerjük a legfontosabb statisztikai próbákat, és tudjuk, mikor melyiket kell alkalmaznunk. Felismerjük és elkerüljük az esetleges statisztikai szarvashibákat. Példákon illusztrálva áttekintjük az adatok közlésének módozatait.

13. A kutatás elő- és utóélete

Szakirodalmi hivatkozások

Tartalomjegyzék

A szakirodalmazás

Az adatfeldolgozós folyamata

A tudományos publikáció

A szakirodalmazás

Szokolszky Á. (2004) A szakirodalom feltárása és feldolgozása. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 548–561. RÉSZLETES ÚTMUTATÓ A FORRÁSOK TÍPUSAIRÓL, A KÖNYVTÁRAKRÓL ÉS ADATBÁZISOKRÓL, VALAMINT A KERESÉS LOGIKÁJÁRÓL ÉS A FELDOLGOZÁS MENETÉRŐL.

Babbie, E. (2000) Használati útmutató a társadalomtudományi kutatásokhoz. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 554–564. GYAKORLATI TANÁCSOK TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ OLVASÁSÁHOZ ÉS KRITIKUS ÉRTÉKELÉSÉHEZ

<http://www.nektar.oszk.hu> AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR NEMZETI KÖNYVTÁRI ÁTFOGÓ INFORMÁCIÓS RENDSZERE.

<http://www.opkm.hu/> AZ ORSZÁGOS PEDAGÓGIAI KÖNYVTÁR ADATBÁZISAI

<http://www.eisz.hu> – EISZ ADATBÁZIS, A WEB OF SCIENCE, A SWETSNET NAVIGATOR ÉS A SCIENCE DIRECT KOMPLETT INFORMÁCIÓ–SZOLGÁLTATÁSI RENDSZERÉHEZ HOZZÁFÉRÉS (EZ UTÓBBIBAN MEGTALÁLHATÓ A PSYCINFO, ÉS A PSYCARTICLES!)

www.apa.org/journals/ AMERIKAI PSZICHOLÓGIAI TÁRSASÁG (APA) ÁLTAL KIADOTT FOLYÓIRATOK

A tudományos publikáció

Szokolszky Á. (2004) A tudományos közlés műfajai, követelményei. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 561–577. RÉSZLETES LEÍRÁS A KVALITATÍV ÉS KVANTITATÍV TÍPUSÚ KUTATÁS PUBLIKÁCIÓJÁNAK TARTALMI ÉS FORMAI KÖVETELMÉNYEKRŐL, AZ ÍRÁS STÍLUSÁRÓL. KITER AZ ÉRTÉKELÉS KRITÉRIUMAIRA, VALAMINT AZ ELŐADÁSRA É POSZTERBEMUTATÓRA IS.

Babbie, E. (2000) A tudományos interjú. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. F22–F26. A KORREKT SZAKIRODALMI HIVATKOZÁSRÓL ÉS A PLAGIZÁLÁSRÓL, ÉS JÓ VEZÉRELVEK AZ ADATELEMZÉS BEMUTATÁSÁHOZ.

Babbie, E. (2000) Használati útmutató a társadalomtudományi kutatásokhoz. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 554–564. GYAKORLATI TANÁCSOK TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ OLVASÁSÁHOZ ÉS KRITIKUS ÉRTÉKELÉSÉHEZ

Héra G., Ligeti Gy. (2005) A kutatás lezárása és utóélete. In *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Osiris: Budapest. 301–327. PRAKTIKUS TUDNIVALÓK, ÖTLETEK A PUBLIKÁCIÓHOZ (PL. A KUTATÁS MARKETINGJE, AZ ÚJRAOLVASÁS MENETE).

Az adatfeldolgozás folyamata

- Szokolszky Á. (2004) A statisztika szerepe a pszichológiai kutatásban. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 168–173. *RÖVID ÁTTEKINTÉS A STATISZTIKAI FELDOLGOZÁS SZINTJEIRŐL, A NULLHIPOTÉZIS–TESZTELÉS FOLYAMATÁRÓL.*
- Babbie, E. (2000) Adatelemzés alapfokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 453–474. *RÉSZLETESEBBEN AZ EGY- ÉS KÉTVÁLTOZÓS ELEMZÉSEKRŐL ÉS AZ ALCSOPORTOK ÖSSZEHASONLÍTÁSÁRÓL.*
- Babbie, E. (2000) Kvalitatív adatelemzés. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 412–437. *KVALITATÍV ADATELEMZÉS, SOK PÉLDÁVAL ILLUSZTRÁLVA, ÉS SZÁMÍTÓGÉPES PROGRAMOK BEMUTATÁSA.*
- Babbie, E. (2000) Az adatok kvantifikálása. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 438–452. *RÉSZLETESEN A KÓDOLÁSRÓL ÉS RÖVIDEN AZ ADATTISZTÍTÁSRÓL.*
- Babbie, E. (2000) A társadalomtudományi kutatás statisztikája. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. 494–527. *REGRESSZIÓELEMZÉS, TÖBBVÁLTOZÓS MÓDSZEREK (FAKTOR– IDŐSOR– ÉS ÚTELEMZÉS), A SZIGNIFIKANCIA–PRÓBÁK LOGIKÁJA.*
- Babbie, E. (2000) Bevezetés az SPSS 8.0 programcsomag alkalmazásába In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. F44–F79. *SZEMLÉLETES ÚTMUTATÓ A PROGRAM KEZELÉSÉHEZ: GYAKORISÁGI MEGOSZLÁSOK, KERESZTTÁBLÁK, SZIGNIFIKANCIA–PRÓBÁK, KORRELÁCIÓ ÉS REGRESSZIÓ SZÁMÍTÁSA, INDEXEK ÉS ÁBRÁK KÉSZÍTÉSE.*
- Székelyi M. – Barna I. (2004) *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikáról társadalomkutatók számára*. Budapest: Typotex. on-line: http://www.typotex.hu/book/p_0024.htm *AZ SPSS TÖBBVÁLTOZÓS ELEMZÉSEIHEZ KÉZIKÖNYVKÉNT.*
- Vargha A (2000) *Matematikai statisztika pszichológiai, nyelvészeti és biológiai alkalmazásokkal*. Budapest: Pólya Kiadó *AZ ADATFELDOLGOZÁS STATISZTIKAI MÓDSZEREIRŐL, KÉZIKÖNYVKÉNT.*

Kutatásmódszertan

13. A kutatás elő- és utóélete:
szakirodalmazás és
tudományos publikáció

Modulok áttekintése

- A szakirodalmazás.
- Az adatfeldolgozás folyamata.
- A tudományos publikáció.

> HÁZI FELADAT

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

2

A szakirodalmazás

Források típusai
A szakirodalom típusai
A keresés és a feldolgozás
A hivatkozási rend

13. A SZAKIRODALMAZÁS

○ Források típusai

- ▶ könyvtár: hagyományos és elektronikus „OPAC”, Magyar Elektronikus Könyvtár, ...
- ▶ számítógépes adatbázisok (off-line) CD-re írt anyagok ...
- ▶ Internet (on-line adatbázisok, keresők) PsycINFO, ScienceDirect, EISZ, ...

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia [LINKGYŰJTEMÉNY](#) 4

13. A SZAKIRODALMAZÁS

○ A szakirodalom típusai

- ▶ előzetes: könyvtári katalógus, referáló folyóirat, komputeres adatbázisok (pl. PsychINFO), absztraktok, bibliográfiák
- ▶ elsődleges: folyóiratcikkek (pl. JPSP), szakkönyvek, disszertációk, konferenciakötetek
- ▶ másodlagos: tankönyv (pl. Smith-Mackie), lexikon, enciklopédia, kézikönyv

☺ *Melyiket mikor, mire használjuk?*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 5

13. A SZAKIRODALMAZÁS

○ A keresés logikája

- ▶ ha tudjuk, ki(k) a szerző(k): szerzőnév szerint
- ▶ ha tudjuk, mi(ke)t keresünk: cím szerint
- ▶ ha tudjuk, milyen területre vagyunk kíváncsiak: témakör szerint
- ▶ a témakört végiggondolva a hozzá kapcsolódó kulcsszavak szerint is, megfelelően szűkítve (keresőprofil alkalmazásával)

☺ *Állítsunk össze egy keresőprofil!*

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 6

13. A SZAKIRODALMAZÁS

A feldolgozás

- ▶ olvasás
(a cikkek alapos, kritikus-értékelő áttekintése)
- ▶ cédulázás
(rövid tartalom jegyzete, összefüggések, kritika, kommentár az egyes cikkekhez...)
- ▶ összefoglalás
(egy cikk elméleti bevezetőjének megírása, egy irodalomjegyzék vagy bibliográfia elkészítése)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 7

13. A SZAKIRODALMAZÁS

A hivatkozási rend

SZÖVEGBEN:
 név+évszám (Nosek és mtsai 2003)

IRODALOMJEGYZÉKBEN

- ▶ Könyv:
 Szokolszky Á. (2004): *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris
- ▶ Könyvrészlet:
 Nosek, B.A., Banaji, M.R. és Greenwald, A. G (2003): Implicit csoport attitűdök és sztereotípiák gyűjtése egy demonstrációs weblapról. In Banaji, M.: *Rejtőzködő sztereotípiák és attitűdök*. Budapest: Osiris. 336-358.o.
- ▶ Folyóiratcikk:
 Krosnick, J. A. (1999): Survey research. *Annual Review Psychology*, 50, 537-567.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 8

A tudományos publikáció

Publikációs típusok
 Funkciói
 Felépítés
 Hogyan olvassuk?

13. A TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ

Publikációs típusok

- ▶ írásbeli
folyóiratcikk, ismertető, kutatási beszámoló, könyv ...
- ▶ szóbeli
konferencia-előadás, kutatási beszámoló ...
- ▶ poszter
„sűrített cikk”, nyilvánosan kiállítva

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 10

13. A TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ

A publikáció funkciói

- ▶ adatok és gondolatok közlése
világosan és kellő részletességgel!
- ▶ tudományos ismeretek bővítése
hozzátenni valamit a közös tudáshoz!
- ▶ további kutatások ösztönzése
gondolatébresztés, útmutatás!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 11

13. A TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ

Felépítés

☺ Mit tartalmaznak a publikáció egyes részei?

Összefoglalás

Bevezetés

Módszer

Eredmények

Megvitatás

Irodalomjegyzék

Mellékletek

➤ PUBLIKÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 12

13 A TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ

Hogyan olvassuk?

- ▶ Többször! (áttekintés, átolvasás)
- ▶ Jegyzetelve! (téma, cél, elméleti háttér, eredmények, kulcsfogalmak...)
- ▶ Kritikusan! (erősségek, gyengeségek) Id. Babbie elemző kérdéseit 560-564.o.!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 13

13

Házi feladat

🔄 **Irodalomkutatás!**

Egy tetszőleges szociálpszichológia témában állítson össze egy 20-25 elemből álló bibliográfiát!

! Legyen benne klasszikus és friss irodalom !

moodle.etr.elte.hu

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 14

13

Alapolvasmányok

A szakirodalmazás
Szokolcsy Á. (2004) A szakirodalom feltárása és feldolgozása. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 548-561.

A tudományos publikáció
Szokolcsy Á. (2004) A tudományos közlés műfajai, követelményei. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 561-577.
Babbie, E. (2000) A tudományos interjú. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó. F22-F26.

Az adatfeldolgozás folyamata
Szokolcsy Á. (2004) A statisztika szerepe a pszichológiai kutatásban. In *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. 168-173.
Babbie, E. (2000) Adatelemzés alapfokon. In *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*, Budapest: Balassi Kiadó. 453-474.

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 15

Vége

Készült: ELTE PPK
Pszichológiai Intézetében
moodle.etr.elte.hu

Az adatfeldolgozás folyamata

Az adatbevitel
Adatfeldolgozás
Az adatok közlése

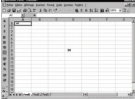

Adatbevitel

Folyamatában
(kvantitatív elemzés esetén):

- ▶ kérdőív kódolása (ld.4.óra!)
- ▶ adatfile (keretfile) elkészítése
- ▶ kérdőívek adatainak bevitele
- ▶ adatok tisztítása, ellenőrzése

2006.08.31.

Kutatómódszertan: szociálpszichológia

18

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Adatfeldolgozás

► A statisztikai feldolgozás szintjei:

1. leíró statisztika
 1. a változók megoszlásainak bemutatása (marginálisok, keresztátlók)
 2. középérték-mutatók és a szóródás mérőszámai
2. összefüggés-elemzések:
 - kétváltozós, többváltozós

(ld. statisztikai alapok, 1. óra!)

részletesebben: ► STATISZTIKAI PRÓBÁK

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 19

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Adatfeldolgozás

összefüggés-elemzések:

- Van-e szignifikáns összefüggés (együttjárás, ok-okozati viszony) két (vagy több) változó között?
(Pl. az életkor és az objektív éntudatosság mértéke között.)
- Mutatkozik-e szignifikáns különbség a független változó(k) alapján képzett alcsoportok között a függő változó(k) értékében/eloszlásában?
(Pl. férfiak és nők között az objektív éntudatosság tekintetében.)

részletesebben: ► STATISZTIKAI PRÓBÁK

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 20

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Az adatok közlése

Az „eredmények bemutatása” fejezetben leírandó:

- az adatok feldolgozásának menete
- alkalmazott módszerek
- elemzés eredményei

Számszerű eredmények ismertetésénél:

alap-adatok (legtöbbször **átlag** és **szórás**) alkalmazott **próba értéke** (pl. t érték)

valószínűségi szint ($p \leq$).

Pl.: fiúk: $2,45 \pm 0,32$ lányok: $5,22 \pm 0,39$, $t=4,66$ $p \leq 0,01$, azaz a lányok szignifikánsan magasabb pontszámot értek el).

Áttekinthetőbb az adathalmaz, ha táblázatok, ábrák, grafikonok segítik a bemutatást!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia ► SZARVASHIBÁK 21

Mellékletek

Linkgyűjtemény
EISZ
keretfile
keresztáblák
kétfváltozós statisztikai próbák
többváltozós statisztikai próbák
publikáció felépítése
szarvashibák

13.1 A SZAKIRODALMAZÁS

Linkgyűjtemény

PROFESSIONÁLIS KERESŐK, ADATBÁZISOK:

- ▶ **AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR** nemzeti könyvtári átfogó információs rendszere: **NEKTAR** - nektar.oszk.hu/
- ▶ Az Országos Pedagógiai Könyvtár adatbázisai: <http://www.opkm.hu/> („WEBOPAC”, „ERIC”, „PAD”, „PsycINFO”)
- ▶ **EISZ adatbázis** - eisz.om.hu
A Web of Science, a Swetsnet Navigator és a Science Direct komplett információ-szolgáltatási rendszeréhez hozzáférés (itt megtalálható a PsycINFO, és a PsycARTICLES!), Scopus.
- ▶ PsychINFO az ELTE gépeiről (<http://gateway.ovid.com/autologin.html>)
- ▶ APA honlapja - www.apa.org/journals/

EGYSZERŰ KERESŐK:

- ▶ Fulltextekre - www.findarticles.com
- ▶ Google. - www.google.com

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 23

➤ **FORRÁSOK TÍPUSAI**

13.1 A SZAKIRODALMAZÁS

www.eisz.hu

a használata regisztrációhoz kötött (és csak szerződött intézmények gépeiről)!

részletes leírás, a használat megtanítása szimuláció segítségével!

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 24

➤ **FORRÁSOK TÍPUSAI**

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Keretfile

az adatbevitelhez előzetesen készített sablon

változók (kérdések)

esetek (kitöltők)

adatok

	1	2	3	4	5	...
1	1	3	4	2	5	...
2	2	3	4	2	3	...
...	...	...	...	...	...	...

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 25

➤ ADATBEVITEL

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Kereszt táblák

Példa 1: Egy változónál:
A minta megoszlása nem és korcsoport szerint:

KOR	N	%
15-20 év	50	25,0
21-25 év	100	50,0
26-30 év	50	25,0
Összesen	200	100,0

Példa 2: Két független változóval:
A minta megoszlása nem és korcsoport szerint:

KOR	NEM		férfi		nő		összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
15-20 év	25	23,8	25	26,3	50	25,0		
21-25 év	60	57,1	40	42,1	100	50,0		
26-30 év	20	19,1	30	31,6	50	25,0		
Összesen	105	100,0	95	100,0	200	100,0		

Példa 3: egy független és egy függő változóval:
Az objektív éntudatosság skálán kapott pontszámok megoszlása nemek szerint

tesztpont	NEM		férfi		nő		összesen	
	N	%	N	%	N	%	N	%
alacsony (0-5)	50	47,6	40	42,1	90	45,0		
magas (6-10)	55	52,4	55	57,9	110	55,0		
Összesen	105	100,0	95	100,0	200	100,0		

Példa 4: három változónál
(a példában két független és egy függő változóval):
Az objektív éntudatosság skálán kapott pontszámok megoszlása nem és korcsoport szerint

NEM	KOR (év)	tesztpont				összesen	
		alacsony (0-5)		magas (6-10)		N	%
		N	%	N	%		
férfi	15-20	10	11,1	15	13,6	25	12,5
	21-25	35	38,8	25	22,7	60	30,0
	26-30	5	5,6	15	13,6	20	10,0
	összesen	50	52,6	55	57,4	105	100,0
nő	15-20	15	16,7	10	9,1	25	12,5
	21-25	20	22,2	20	18,3	40	20,0
	26-30	5	5,6	25	22,7	30	15,0
	összesen	40	42,1	55	57,9	95	100,0
összesen	90	100,0	110	100,0	200	100,0	

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 26

➤ ADATFELDOLGOZÁS

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Kétváltozós statisztikai próbák

khi-négyzet (χ^2) próba: diszkrét/dichotóm változók összefüggés-vizsgálata
(Pl. van-e különbség nem alapján – nők/férfiak – a szavazáson való részvétel – igen/nem – arányában?)

korrelációs együttható: folytonos (intervallum!) típusú változók együttjárásának vizsgálata (r , értéke: 0-1, előjele: +/-, 0,2-0,6 között gyenge összefüggés, 0,6 fölött jelentős összefüggés!)

(Pl. van-e összefüggés objektív éntudatosság és szorongás között?)

t-próba: elméleti átlagok egyenlőségének tesztelése (szignifikáns különbség alcsoportok között)

d-próba (robosztus eljárás, a t-vel ellentétben nem követeli meg a szóráshomogenitást)

(Pl. van-e szignifikáns különbség nem alapján – nők/férfiak – az objektív éntudatosságban?)

variancia-analízis (ANOVA), egyutas: a t próba általánosítása, ha a független változónak kettőnél több csoportosító értéke van .

(Pl. van-e szignifikáns különbség a 3 korcsoport közötti az objektív éntudatosságban?)

2006.08.31. Kutatásmódszertan: szociálpszichológia 27

➤ ADATFELDOLGOZÁS

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Többváltozós statisztikai próbák

variancia-analízis (ANOVA), két(vagy többutas): pl. nem és kor mint független változók együttes hatása. ! Külön-külön vizsgálja a két(vagy több) független változó hatását, és azok interakcióját is!

(Pl. van-e szignifikáns különbség nem és korcsoport alapján az objektív éntudatosságban?)

Adatredukciós eljárások:

multidimenziós skálázás (MDS): Célja, hogy a közös tartalmakat kiemelje, dimenziók mentén rendezzi a változókat/eseteket.

(Pl.: vásárlók értékelik az autót, 2 D emelkedett ki: az ár és a méret, ezek mentén térnek el a típusok.)

faktoranalízis (FA): Intervallum-típusú változó-együttes látens struktúrájának feltárása, az adatmennyiség redukciója úgy, hogy az információtartalom ne csökkenjen. A egyedi megfigyelések mögé dimenziók szerkesztése.

(Pl.: milyen csoportokba rendeződnek az egyes foglalkozások egy vizsgálati csoport értékelése alapján?)

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ ADATFELDOLGOZÁS 28

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Többváltozós statisztikai próbák

Klasszifikációs eljárások:

diszkriminancia-analízis: Célja, hogy olyan prediktor változó(ka)t találjunk, amely a leginkább különbséget tesz a csoportok között. Tehát adott x érték (kvantitatív) ismeretében lehetséges legyen a besorolás egy y diszkrét kategóriába (kvalitatív).

Olyan szabályrendszer kialakítása, hogy adott x érték esetén y-nak melyik kategóriája lesz a legvalószínűbben bekövetkező (oda soroljuk, amelyik csoport skáláján a legmagasabb értéket éri el)

Példa: hogyan különíthetők el az egyes pszichiátriai kórképek kategóriái különféle teszteredmények alapján?

klaszteranalízis: Célja, hogy a változókat (vagy eseteket) olyan alcsoportokba rendezze, melyekben az alcsoportok tagjai hasonlítanak egymásra, viszont más alcsoportok tagjaitól eltérnek.

Két típusa:

hierarchikus: lépésenként összevonjuk a két leghasonlóbb elemet, és újraszámoljuk a távolságokat, majd újra összevonunk (a távolság számolásnak két módja: euklideszi vagy korreláció alapján)

Minél magasabb szinten vagyunk tehát, annál heterogénebbek a klaszterek!

nem hierarchikus: a DA fordítottja: olyan csoportokat hozunk létre a változókból, melyekben a tagok hasonlítanak, a csoportok pedig a leginkább eltérnek egymástól (tehát mindegyik változót abba a csoportba tesszük, amelyek feltételeiben a legnagyobb a csoportok közötti különbség)

Pl.: hogyan rendeződnek az egyes TV show-műsorok, nézőközönségük alapján?

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ ADATFELDOLGOZÁS 29

13. A TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓ

Publikáció felépítése

A tudományos publikáció felépítése

Az írásmű az alábbi részekből (fejezetekből) áll.

■ **Összefoglalás (Abstract)**

Az első oldalra rövid összefoglalás kerül, mely 10-15 sorban (kb. 100-200 szó) összefoglalja a munka célkitűzéseit, a vizsgált módszert, a kapott eredményeket és a levetített következtetéseket. A végén feltüntetjük a **kulcsszavakat** is meg kell adni nem minden esetben kötelező, de folytatásban történő publikációk mindenképpen szükségesek.)

■ **Beszűrés**

A beszűrés "keretbe foglalja" a konkrét kutatást, tehát a témához kapcsolódó általános elméleti háttér bemutatásával mind, viszonyításban szövege a kérdéskörrel, majd a **konkrét** megfigyelésmódszert. Részletesebben csak a konkrét kutatás témához kapcsolódóan kapcsolódó konkrét elméleti és vizsgálati eredmények, esetleges alternatívák bemutatása szükséges. Fontos, hogy a kutatás hipotézisei részletesen a konkrét kutatások sorába, azt tehát le kell írni, hogy mennyiben szelvé azokat, vagy a probléma mely újabb aspektusait vizsgálja (akár idegennyelvű, korszerű szakirodalomra is támaszkodva).

■ **Módszer**

Ebben a részben a vizsgált feltevéseknek pontos bemutatása szükséges, meg kell adni, hogy a kutatás alapján az megvalósítható legyen (tehát részletes leírásokról kell). Célszerű az alábbi elhelyezkedni foglalt:

vizsgálati szempontok (címek, metódus, korai, kiértékelés kritériuma, az egyes vizsgálati csoportokba való besorolás kritériuma stb.);

szükség esetén alkalmazott eszközök, berendezések, tesztek, kérdőívek mindegyikének pontos leírása (szöveges, kértől eltérő bemutatás);

adatok (a vizsgált feltevéseknek pontos megnevezés, hol, volt-e probléma, stb.)

■ **Eredmények**

Az **eredmények bemutatása** megnevezés és az **eredmény bemutatása** tartalmazza a **leltárt** (leltárkészítési és az adatok az alkalmazott próba értéke (pl. 1 érték) és a **statisztikai szignifikancia** (Tehát pl.: $\chi^2 = 5.21; p < 0.05$).

Készítve a Szociálpszichológiai Tanszék munkatársai - igazgatója (1999) felhasználásával

2006.08.31.

Kutatásmódszertan: szociálpszichológia

➤ FELÉPÍTÉS 30

13. AZ ADATFELDOLGOZÁS

Szarvashibák...

! Szarvashibák !

- ▶ **Ha a kapott eredményekből rosszul/jogosulatlanul von le következtetést, pl.:**
Korrelációs együttthatóból ok-okozatra következtet.
- ▶ **Rosszul használja a statisztikai módszert, pl.:**
Nominális változóból átlagot, mediánt és szórást számol. (A átlag, medián és szórás csak intervallum-típusú változóknál értelmes! Így pl. értelmetlen a nemet /fi:1, nő:2/ átlagolni!)
- Nominális, dichotóm változókra (pl. nem) számol korrelációs együttthatót. (Nem lehet azt mondani, hogy pl. minél inkább nő, annál inkább szorong...!)
- A t próbát használja, és annak nem teljesülnek az alapvető feltételei. (A két alapvető feltétel, aminek teljesülnie kell: 1. a két változó szóráshomogenitása, azaz hogy nincs szignifikáns különbség szórásaik között, illetve hogy 2. a függő változó legyen intervallum-típusú /de legalábbis kvázi-intervallum...!/)

▶ ADATFELDOLGOZÁS

2006.08.31.
Kutatómódszertan: szociálpszichológia
31

Kutatási terv –Tematikus Hallgatói Pályázat

Projektek

Projekt lépései

A projekt összefoglalása

1. Pályázati kiírása

2. Kutatási terv kialakítása

3. Kutatási terv értékelése

4. Kitekintés

5. Pályázati kiírás szövege

Értékelő lap

A projekt összefoglalása

A félév végén, a kurzus *szintézise*ként egy egyénileg beadandó feladat zárja a közös munkát. A hallgatóknak egy előzetesen megadott „Pályázati kiírás” alapján egy részletesen kidolgozott *kutatás tervet* kell leadniuk. Ez a projekt *otthoni munkaként* folyik, határidős részfeladatai nincsenek.

A kutatási tervvel a hallgató azt bizonyítja, hogy képes a félév során tanultakat megfelelően alkalmazni; sikerrel megtervezi a kutatás hipotézisállító és ellenőrző fázisait, a vizsgált jelenség természetéhez illeszkedően választ kutatási stratégiát és a teszteléshez megfelelő statisztikai módszereket.

A projekt lépései:

1. Kutatási terv – Tematikus Hallgatói Pályázat kiírása
2. A kutatási terv elkészítése (önálló hallgatói munka)
3. A kutatási terv értékelése, visszajelzés

A projektet végigkíséri a közös online felületen egy *virtuális fórum*, ahol a felmerülő kérdéseket, problémákat személyre szabottan és közösen is meg lehet vitatni.

A projekt *értékeléssel* zárul, minden hallgató egyénileg küldi be a kutatási tervét. Ennek az elvégzett feladatnak az értékelése a végső érdemjegyre beleszámít.

1. Pályázati kiírása

A pályázati kiírás *tematikus*; elsősorban előre megadott tématerületeken belüli kutatási terveket várunk. A tervnek vannak előzetesen lefektetett *tartalmi és formai követelményei*.

(Szempontok: a pályázat 4-6 oldalnyi (12-es betű, 1,5 sorköz, 2-es margók). Fontos kiemelni, hogy az szakirodalmi áttekintésnél a hivatkozások szabályossága alapkövetelmény. A pályamunka kidolgozásánál kívánatos, hogy a kiválasztott módszer elemeit adekvátan alkalmazza a kutatás megtervezésénél, és a terv megfogalmazásánál az adott módszer szakterminológiáját használja /ld. az egyes óravázlatoknál!/. A kutatási terv egységes *felépítését* is érdemes kialakítani.

2. Kutatási terv kialakítása

Ebben a szakaszban a hallgatók megkezdik egyénileg a kutatási tervük kidolgozását.

(Szempontok: Jó, ha a folyamat a félév során tanultak alapján halad /ld. konceptualizáció és operacionalizáció!/. A munkát a tanár segítheti, például a kurzus online felületén futó virtuális fórummal, ahol a hallgatók feltehetik a menet közben felmerülő kérdéseiket.)

A témaválasztás, kérdésfókuszálás és a konkrét hipotézis felállítása és a terv részletes kidolgozása után a hallgatók beküldik a kész dolgozatokat a kurzus online felületére.

3. Kutatási terv értékelése

A beérkezett dolgozatokat a tanár értékeli. **Javasolt *értékelési szempontok*:**

1. A kutatási terv formai kidolgozottságának színvonala.
2. A szociálpszichológiai szakterminológia megfelelő használata, a szakirodalmi megalapozás.
3. Érdekes, elméleti keretbe illeszkedő, tesztelhető hipotézis megfogalmazása.
4. A hipotézis tesztelésére adekvát módszer meghatározása, világos bemutatása.
5. A hipotézisteszteszteléshez felhasznált eljárások (pl. alkalmazandó statisztikai próbák) bemutatása, várható kimenetek felvázolása.

(A hallgatók motiválására alkalmazható a versenyszerű elbírálás. Ez azt jelenti, hogy egy-egy megadott témakörön belül a kutatási terveket a tanár nemcsak önmagukban bírálja el, hanem rangsort is kialakít köztük, ami befolyásolhatja az osztályzatot, pl. a témában készült legjobb vagy két legjobb terv maximális pontszámot ill. jegyet kap, stb.).

4. Kitekintés

A kutatási tervet lehetőség szerint ki lehet próbálni a gyakorlatban is! A jól sikerült terveknek a tanár javasolhatja, hogy a hallgató műhelymunkaként végezze el a konkrét vizsgálatot. (Nyilvánvaló, hogy a műhelymunka kutatás egy „racionalizált” /pl. csökkentett elemszámmal, költségtakarékosabb módon, stb./ terv alapján történik, míg az itt beadott kutatási terv egy „ideális” kutatásról szól.)

5. Pályázati kiírás javasolt szövege

Lehetséges kutatási témák:

1. A kábítószerhasználók és a kábítószerhasználat iránti attitűdök Magyarországon

A cél itt elsősorban az attitűdmérés szerteágazó módszertanának alkalmazása a szerhasználattal kapcsolatos vélekedések feltérképezésére. Javasolt témák:

- a.) Kábítószerhasználati szokások, valamint a kábítószeres és a kábítószerhasználat iránti attitűdök magyar fiatalok körében. A drogellenes propaganda és a felvilágosítás lehetőségei.
- b.) A kábítószerhasználattal és az egyes kábítószeres legalizálásával kapcsolatos nézetek összefüggései és rendszerbe ágyazottsága Magyarországon.
- c.) A drogprobléma és a drogfüggők kezelésével kapcsolatos attitűdök, valamint azok megváltoztathatósága a magyar pedagógus-társadalomban.
- d.) A fenti megközelítések mellett elfogadunk más, a témakörbe illő, szabadon választott tárgyban is pályamunkákat.

2. A dohányzás és a dohányzás iránti attitűdök Magyarországon

A pályázat keretében olyan kutatási tervek készülhetnek, amelyek a címben megjelölt területen az alábbi témák valamelyikét vizsgálják:

- a.) A dohányzással kapcsolatos szokások és normák, valamint az ezek iránti attitűdök Magyarországon. Dohányzók és nemdohányzók percepciói.
- b.) A dohányzás visszaszorításának lehetőségei. A dohányzásellenes propaganda és fogadtatása. A dohányzással kapcsolatos meglévő és lehetséges szabályok, valamint ezek társadalmi elfogadottsága.
- c.) A fiatalok iskolai dohányzása. A fiatalok dohányzás megelőzésének lehetőségei. Az iskola és a tanárok attitűdjei és lehetőségei.
- d.) A fenti megközelítések mellett elfogadunk más, a témakörbe illő szabadon választott tárgyban is pályamunkákat.

3. A női esélyegyenlőség a munka világában

Itt elsősorban beavatkozó jellegű kutatások (labor- és terepkísérlet, hatásvizsgálat) terveit várjuk, melyek a nők karrieresélyeinek, előremenetelének *szociálpszichológiai* vonatkozásait vizsgálják. Lehetséges témakörök:

- a.) A nők és férfiak szerepeiben bekövetkező változások hogyan tükröződnek a (dinamikus) nemi sztereotípiákban? Hogyan befolyásolják ezek a képek a nők és a férfiak pályáaspirációit és pályaesélyeit?
- b.) Milyen (szociál)pszichológiai tényezők állnak annak hátterében, hogy a nők lehetőségei korlátozottabbak a karrier-lépcsőn való előrejutásban (ld. pl. üvegplafon hatás, munka-család konfliktus)?
- c.) Hogyan értékeli a nők és a férfiak sikereit és kudarcait a nyilvános szférában? Milyen befolyással van a nők kompetenciájára és szociális készségeire az ún. „sikeres nők” újonnan kiemelkedni látszó csoportja?
- d.) A fenti megközelítések mellett elfogadunk más, a témakörbe illő szabadon választott tárgyban is pályamunkákat.

4. Nemek a médiában

A kiírás célja annak vizsgálata, milyen kép látható a médiában a nemekről, szerepeikről és egymáshoz való viszonyukról. Az ajánlott altémák:

- a.) A reklámok, filmek és egyéb médiatartalmak hatása a nemek viszonyával és a nemi szerepekkel kapcsolatos gondolkodásra, illetve a nemi sztereotípiákra.
- b.) A gyerekeknek szóló médiatartalmak és a nemi sztereotípiák alakulása gyermekkorban.
- c.) A média mint a társadalom elvárásainak kiszolgálója: a nemekkel kapcsolatos médiatartalmak fogadtatása a közönség nemi sztereotípiáinak, attitűdjeinek és nézeteinek függvényében.
- d.) A nemi sztereotípiák és a nemek munkamegosztásával kapcsolatos nézetek és attitűdök megváltoztathatósága a média segítségével.
- e.) A fenti megközelítések mellett elfogadunk más, a témakörbe illő szabadon választott tárgyban is pályamunkákat.

5. A pszichológiai és a pszichológusok hétköznapi reprezentációja

Az a célunk, hogy elsősorban kvalitatív módszerekkel meg tudjuk ragadni a pszichológusokról és a pszichológiáról kialakult képet. A területen belül az alábbi témákat javasoljuk:

- a.) Mi a különbség pszichológusok, illetve a pszichológia a laikus és a szakértő reprezentációjában? Milyen szerepe van a médiának a pszichológiával és a pszichológusokkal kapcsolatos tudás, értékelés kialakulásában? Milyen más közvetítők léteznek?
- b.) Milyen normák, társas-társadalmi szabályok határozzák meg a pszichológusok viselkedését, az emberek hétköznapi reakcióit a pszichológusokra, a pszichológia tudományára? Milyen szerepelvárások élnek a pszichológusokkal kapcsolatban?
- c.) A pszichológushallgatók változó szerepfelfogása, önképe. Hogyan változik az egyetemi képzés nyomán a pszichológusok képe a szakmáról, a pszichológusokról, a pszichológusi szerepről?
- d.) A fenti megközelítések mellett elfogadunk más, a témakörbe illő szabadon választott tárgyban is pályamunkákat.

6. A vezető kiválasztás és a vezetői hatékonyság növelése

Erre a témára elsősorban olyan beavatkozó jellegű kutatások, vagy hatásvizsgálatok tervei készülhetnek, amelyek azt vizsgálják, hogyan alakítható a vezető kiválasztás rendszere, illetve hogyan alakíthatók a vezetéshez kapcsolódó jellemzők (a szervezet felépítése, a vezető kommunikációja, jogköre és feladatai, a vezetett csoportok szerkezete, a résztvevők attitűdjei, stb.) oly módon, hogy az növelje a kérdéses szervezet hatékonyságát. A vizsgálat kontextusát jelenthetik piaci szervezetek (cégek), egészségügyi és oktatási intézmények vagy fegyveres testületek. Elfogadunk a fent megjelöltektől eltérő szervezetekre vonatkozó vagy a vezetés hatékonyságát konkrét szervezetektől függetlenül, általánosságban vizsgáló, kiemelkedő színvonalú kutatási terveket is.

7. Szabadon választott kutatási téma.

Fentiekén túl a tanár lehetőséget adhat olyan kutatási tervek benyújtására is, melyek saját, már folyamatban lévő, vagy eztán megvalósításra kerülő témákat és elgondolásokat tartalmaznak. Ez esetben a rövid szakirodalmi kontextus felvázolása mindenképpen szükséges!

Tartalmi és formai követelmények

A pályázat terjedelme: 4-6 oldal (12-es betű, 1,5 sorköz, 2-es margók)

Az szakirodalmi áttekintésnél a hivatkozások szabályossága alapkövetelmény!

A pályamunka kidolgozásánál kívánatos, hogy a kiválasztott módszer elemeit adekvátan alkalmazza a kutatás megtervezésénél, és a terv megfogalmazásánál az adott módszer szakterminológiáját használja (ld. az egyes óravázlatoknál!)

A kutatási terv előlapján az alábbi adatok szerepeljenek:

Pályázó neve

Email címe

A pályázat címe

A pályázat kulcsszavai

A kutatási terv felépítése:

- Konceptualizáció: elméleti keret és kulcsfogalmak (*Szakirodalmi kontextus*)
Előzmények, a probléma megfogalmazása, a vonatkozó szakirodalom alapfogalmai.

- Kérdésfókusz és hipotézisek (*A pályázat céljának rövid leírása*)
Az (elméleti keret alapján) megfogalmazható kutatási célok. Hipotézis(ek).

- Operacionalizálás: módszer és adatelemzés

Mintaválasztás és módszer

Személyek: Kik, mennyien, hogyan éri el őket, stb...

Eszközök: Milyen módszer, hogy készült, stb...

Eljárás: hol és mikor, ki, stb....

A változók: független és függő, a manipuláció, stb...

Adatelemzés szempontjai:

A kapott adatok feldolgozásának terve: leíró statisztika és összefüggés-elemzések

- Szakirodalom
(ha van)

- Mellékletek
(ha vannak)

A pályázatot 1 példányban kell eljuttatni a kurzusvezetőhöz a kurzus online felületén és külön kérésre kinyomtatva is.

Értékelőlap a kutatási tervhez:

FORMAI KÖVETELMÉNYEK		
Általános formai követelményeknek megfelel-e?		
■ terjedelem (4-6 oldal)	☐ rendben	NEM !
■ szerkesztés (áttekinthető struktúra, rendezett külalak)	☐ rendben	NEM !
■ előlap tartalma (név, email cím, pályázat címe, kulcsszavai)	☐ rendben	NEM !
■ szakirodalmi hivatkozások (formai követelmények)	☐ rendben	NEM !
Felépítés megfelelő-e (tartalmazza a kívánt részeket)?		
■ konceptualizáció (elméleti keret)	☐ van	
■ kérdésfókusz (célok, hipotézisek)	☐ rendben	NEM !
■ operacionalizálás:	☐ rendben	NEM !
☐ mintaválasztás ☐ módszer ☐ eszközök ☐ eljárás ☐ változók megfogalmazása		
■ adatelemzés főbb szempontjai (leíró statisztika, összefüggés-elemzések)	☐ rendben	NEM !
■ szakirodalmi hiátkozások	☐ van	
TARTALMI ÉRTÉKELÉS		
■ FORMAI KÖVETELMÉNYEK (megfelel-e a kiírásnak, áttekinthető-e, teljeskörű-e a dolgozat)	15% ~ 4 p	
■ KONCEPTUALIZÁCIÓ (szakirodalmi beágyazás, kidolgozottság, jó kialakított fogalmi apparátus, szakterminológia megfelelő használata)	20% ~ 6 p	
■ HIPOTÉZIS (megalapozott-e, világos és egyértelmű-e, érdekes-e, tesztelhető-e) (20% v. 5 pont)	20% ~ 6 p	
■ MÓDSZER (mennyire ötletes, jó választás-e a hipotézishez, szabatosan van-e kifejtve, komplexitása, helyesen alkalmazza-e)	30% ~ 10 p	
■ ADATELEMZÉS (statisztika: adekvát módszereket használ-e)	15% ~ 4 p	
ÖSSZESEN:	100% ~ 30 p	
Rövid szöveges kommentár:		

Összesített fogalomtár

Fogalomtár

a priori kódolás: *Tartalomelemzés*nél az adatkódolás olyan formája, ahol a *kódolás* kategóriáit az elemzés előtt, elméleti megfontolásokból kiindulva állítjuk fel. Ld. még *emergens kódolás* (09)

adatbevitel: A *kódolással* számszerűsített változók értékeinek összesítése egy adatállományban, általában egy számítógépes *keretfile* (pl. Excel, SPSS) segítségével úgy, hogy minden személynél (általában sorok) minden változó (általában oszlopok) értékét rögzítjük egy mátrixban. (04, 13)

adatelemzés: (*adatfeldolgozás*) Az empirikus vizsgálattal gyűjtött adatok szisztematikus vizsgálata és rendszerezése. **Kvalitatív** adatfeldolgozásnál a nem numerikus vizsgálat és értelmezés, **kvantitatív** adatfeldolgozásnál pedig a számszerű adatok feldolgozása történik, statisztikai módszerekkel. **Egy-, két-, és többváltozós elemzéseket** lehet végezni. Ld. még *többváltozós statisztikai elemzések*. (01, 04, 13)

adatfeldolgozás: Ld. adatelemzés (01, 04, 13).

adatgyűjtés: A tudományos kutatás során egy vagy több változó mérése azzal a céllal, hogy vele kapcsolatosan *leíró, korrelációs* vagy *ok-okozati* viszonyokat tárjunk fel. A két fő adatgyűjtési technikát a *megfigyeléses* módszerek és az *önbeszámolón* alapuló módszerek csoportja adja. Ld. még *mintavétel*. (01, 04)

adattisztítás Az *adatbevitel* után az adatállomány egészének számszerű ellenőrzése *változónként* és esetenként, kijavítandó az esetleges tévesztéseket, elütéseket. (13)

akciókutatás: Társadalomtudományi kutatás, mely az elkötelezettséget hangsúlyozza. Alapgondolata, hogy a kutatás alanyai egyenrangú résztvevők, és hogy a kutatásnak mindig vizsgált közösség bevonásával, a közösség érdekében kell történnie. Célul tűzi a közösség életének javítása érdekében végzett beavatkozást is. (08)

alaklélektani nézőpont: (*Gestaltpszichológia*) Elsősorban az észlelés és a gondolkodás folyamatait vizsgálja, az embert „naiv tudósnak” tarja, aki értelmet keres a körülötte lévő világban, igyekszik a jövőbeli eseményeket bejósolni (vö. *behaviorista nézőpont*). A világban megfigyelhető, az elemi információn túlmutató, az egészséges szerveződés szintjén jelentkező szabályszerűségek hatását vizsgálja a megismerésben. Az eredeti percepció, tanuláselméleti felhasználáson túl, a szociálpszichológiában szélesebb körben is kimutatható ennek a szemlélet a hatása. (01)

alapozott elmélet: (*grounded theory*) Olyan elmélet, mely *induktív logikát* követ, az empirikusan gyűjtött adatok elemzéséből indul ki, nem előzetesen megfogalmazott előfeltevésekből. Az adatok elemzésében inkább épít az esetekre, mint a változókra, az eseteket maguk egységében igyekszik megragadni, ugyanakkor azt feltételezi, hogy a változók komplex módon hatnak egymásra. Gyakran használják kvalitatív módszerek esetében, ld. még *progresszív fókuszálás, folyamat közbeni analízis*. (08)

alternatív értelmezések ellenőrzése: A kvalitatív kutatások *érvényességének* növelésére alkalmazott alapelv, mely arra ösztönzi a kutatót, hogy szisztematikusan vegyen figyelembe minden lehetséges értelmezést. (09)

anekdotizmus: Olyan magyarázat, mely nem szisztematikus elemzésen alapul, a vizsgált eseteket illusztrációként, ötletszerűen használja az elméleti érvelés alátámasztására. A kvalitatív kutatás (ld. *kutatási stratégiák*) megbízhatóságát ássa alá, ha megjelenik. (08)

ártalmak: Mindazok a negatív (akár fizikai, akár pszichés) hatások, amelyek a kísérlet során a résztvevőket érik. Ld. még *minimális ártalom elve*. (07)

attitűd közvetett mérése: Az attitűd mérésének olyan **nem reaktív mérési** módjai, amikor a személy nincs tudatában a mérésnek vagy egyáltalán nem/kevésbé tudja tudatosan befolyásolni azt. Általában a nyílt, megfigyelhető viselkedést vizsgálják ilyenkor, például a *fiziológiai mérés*, a *megfigyeléses technikák*, az *elvesztett levél technikája*, vagy a *projektív technikák*. Ld. még *attitűd közvetlen mérése*. (02)

- attitűd közvetlen mérése:** Az attitűd mérésének olyan **reaktív mérési** módjai, mikor a személy tudatában van a mérésnek, és így **önbeszámoló** alapján válaszol meg bizonyos kérdéseket. Ilyen például az **attitűdskála**, a kérdőív, az **interjú**. Ld. még **attitűd közvetett mérése, önbeszámoló módszerek**. (02)
- attitűdskála:** Az **attitűd közvetlen mérése**, kérdőíves módszerrel. Az ilyen skálák mindig valamely attitűdtárggyal kapcsolatos értékelő (pozitív és negatív) állításokat tartalmaznak. A válaszoló az egyetértés különböző fokozataiban fejezi ki a viszonyulását. Ld. még **Likert-skála, Thurstone-skála, Bogardus-skála, Guttman-skála, szemantikus differenciál skála**. (02, 03, 04)
- átvihetőség:** (*transferability*) Kvalitatív kutatás esetében használt kifejezés, az eredmények **mintán** túlra történő kiterjesztésére utal. (08)
- automatizmusok:** Olyan mentális, érzelmi és motivációs folyamatok, amelyeket egy környezeti esemény vált ki a személy akaratától függetlenül. Kutatásuk a szociálpszichológia egyik új és dinamikus fejlődő területe. (06)
- beavatkozó, nem beavatkozó kutatás:** A kutatási módszerek összehasonlításának az a dimenziója melynek alapja a kutatói kontroll, a vizsgált folyamatba való beavatkozás mértéke. A skála két végpontján az erősen beavatkozó **labor kísérlet**, valamint a beavatkozásmentes **tartalomelemzés** áll. (01, 09)
- behaviorista nézőpont:** A viselkedést állítja előtérbe a pszichológiai jelenségek közül, vizsgálódását a megfigyelhető inger-válasz viszonyokra korlátozza. Klasszikus formájában elveti a mentális folyamatok vizsgálatát, mint ami másodlagos jelentőséggel bír, és kevésbé tehető objektívvé (vö. **introspekció, alaklélektani nézőpont, kognitív nézőpont**). (01)
- belső elemzés:** A **független változó** kísérleti **manipulációjának** kudarcakor alkalmazott eljárás. Ha a manipuláció nem a kívánt mértékben befolyásolta a független változó szintjeit az egyes feltételekben, akkor a résztvevőket utólag, az elemzés céljából újracsoportosítjuk a ténylegesen kiváltott hatás mértéke szerint, és így végezzük el az összehasonlítást. Egyfajta vészmegoldás, mert így elvesz a kísérlet **belső érvényessége**, de együttjárást még ki tudunk mutatni. (06)
- beszélgetéselemzés:** (*≈ beszédaktuselemzés, diszkurzuselemzés*) Az 1960-as években született konstrukcionista módszertani irányzat, mely a hétköznapi interakciók felépítésének, mintázatainak elemzésével foglalkozik. Hasonló módszerek: **diszkurzuselemzés**, mely azt vizsgálja, hogy hogyan konstruálódik a társas valóság a diskurzusokban, és a **beszédaktuselemzés**, amely a nyelvhasználatra, mint a cselekvés eszközére fókuszál. Ld. még **tartalomelemzés, szociális konstruktivizmus**. (03, 09)
- bibliográfia:** Egy adott témában fellelhető (tudományos) **publikációk** jegyzéke. Egy a témában születő új tudományos publikáció megírásakor ebből a jegyzékből kerül ki a ténylegesen **felhasznált irodalom**.
- Bogardus-skála:** (*társadalmi távolság skála*) Bogardus által kifejlesztett **egydimenziós** kumulatív **attitűdskála**, speciálisan a más emberekkel szembeni attitűdöt méri úgy, hogy rákérdez a válaszoló által elfogadott legközelebbi kapcsolat fokára. A lehetséges válaszok általában 7 fokozatban, a legkedvezőtlenebb, „kitiltanom a országból” végponttól a legkedvezőbb, „közeli rokonnak házasság útján” végpontig helyezkednek el. Ld. még **kumulativitás**. (02, 03)
- cáfolhatóság:** (*falszifikáció*) Minden **tudományos elmélettel**, hipotézissel kapcsolatban megfogalmazott elvárás (Karl Popper nevéhez fűződik), hogy kell lennie olyan esetnek, mely elvileg cáfolhatja azt. Az elvileg sem cáfolható elméletek kívül esnek a tudományok körén. Erre példa lehet a pszichoanalízis, de akár a történettudomány és az evolúcióelmélet is. Ld. még **pozitivizmus**. (10)
- Cohen-kappa:** A kódolók/megfigyelők közötti egyetértés korrelációs mutatója. Értéke 0 és 1 között mozog, 0,8 feletti érték megfelelő szintűnek nevezhető. (09)
- Cronbach-alfa:** Összegző skálákra kiszámítható **megbízhatósági** mutató, amely a skála belső konzisztenciáját fejezi ki egy 0 és 1 közötti számmal. Ez gyakorlatilag megfelel a skálára végrehajtható összes lehetséges **felezéssel eljárás** (split-half) kapott, fél-skálák közti korrelációk átlagának. Értékét 0,70-0,85 között tartjuk elfogadhatónak: alatta nem elég konzisztens a skála, fölötte viszont már redundáns. (03)
- csapdaskála:** Kérdőíves kutatásban olyan skálák, melyek segítenek azonosítani, esetleg korrigálni a **válaszadási torzítást** (pl. MMPI K-skálája). Általában a válaszadói bizonytalanságot, vagy a motiváció hiányát a „nem tudom” válaszok arányával, illetve a különböző tételekre adott válaszok között nagymértékű inkonzisztenciával is nyomon lehet követni. Hasonlóképpen a válaszokból kiderülhet az egyetértésre való hajlam. Külön eljárásokat használhatunk a szociális kíváncsiság ellenőrzésére. (03)
- decentráálás:** A **kulturális összehasonlító pszichológiában** használatos, az **ekvivalencia**-problémák kivédésére alkalmazott technika, melynek lényege egy adott mérőeszköz több kultúrában való párhuzamos kidolgozása. (11)

deduktív logika: Bizonyos előfeltevésekből (*axiómákból, premisszákból*) vezeti le az egyedi esetre vonatkozó konklúziót. A **deduktív kutatási stratégiát** (*deduktív elméletalkotás*) követve a *tudományos elméletek* és paradigmák tartalmazzák az általános előfeltevéseket, míg *hipotézisek* formájában jelennek meg az egyes esetekre vonatkozó következményeik. A kutatás empirikus szakaszában az így megfogalmazott hipotézisek ellenőrzése, érvényességük vizsgálata folyik. Ld. még *tudományos elmélet, induktív logika, racionalizmus*. (01, 04)

deduktív stratégia: (*≈ deduktív logika*) Ld. 1. óra (01, 04)

diszkurzuselemzés: Ld. *beszélgetéselemzés*.

dokumentumelemzés: Olyan adatgyűjtési eljárás, melynek alapja kész produktumok vizsgálata. Elemzés tárgya lehet vizuális anyag, írott szöveg vagy rögzített élőbeszéd. Ld. még *tartalomelemzés, narratív elemzés, beszélgetéselemzés*. (09)

ekvivalencia: (*egyenértékűség*) A *kulturális összehasonlító pszichológia* legfontosabb módszertani kérdése, lényege a különböző kulturális csoportokban kapott eredmények összehasonlíthatósága. Az ~ hiányának okai lehetnek: egy konstruktum definíciója nem azonos a különböző kultúrákban (**konstruktum okozta torzító hatás**), mintabeli eltérések, a mérőeszköz sajátosságai (**módszertani torzító hatás**), a vizsgálati anyag fordításának problémája (**item okozta torzítások**). (11)

elektromiogram: (*EMG*) *Fiziológiai mérés*, mely során az izomösszehúzódásokat regisztrálják. Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas módszer. (02)

Elektronikus Információszolgáltatás: (*EISZ*) Elektronikus információforrások csomagja, mely nemzeti licenc alapján biztosít hozzáférést a felsőoktatás és tudományos kutatás számára. A legfontosabb részei: a **Web of Science** (*WoS*): az ISI (Institute for Scientific Information) bibliográfiai adatbázis csomag és citációs indexszolgáltatása, és a **Science Direct**: az Elsevier tudományos kiadó fulltext és adatbázis szolgáltatása. Fő profilja a természettudományos, műszaki és orvosi folyóiratok nyomtatott és elektronikus formában való terjesztése. (13)

elektronikus könyvtár: Elektronikusan tárolt dokumentumok gyűjtőhelye. Általában szabadon használható, pl. *szakirodalmi források* keresésére. Ilyen például a Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/> (13)

elemzési egység: A vizsgálatok alapegysége, melyekről leíró vagy magyarázó kijelentéseket teszünk. A társadalomtudományi kutatások során az egyének az ~ek (Ld. *módszertani individualizmus*), de lehetnek csoportok, szervezetek, társadalmi produktumok is. A legtöbb kutatás esetében az ~ egybeesik a **megfigyelési egységgel**, azonban számos esetben különbözhetnek. (09)

élettörténeti elemzés: Kvalitatív módszer, amely személyes dokumentumok, interjúk elemzése alapján értelmezi a társadalmi jelenségeket, folyamatokat. Ld. még *pszichobiográfia* (09)

előfeszítés: Ld. *előhangolás* (02, 03, 07)

előhangolás: (*előfeszítés*) Az a jelenség, amelynek során egy korábban észlelt inger befolyásolja egy később észlelt inger feldolgozását. Szociálpszichológiai alkalmazásának az a lényege, hogy ha egy ingernek kimutatható ~i hatása van, akkor az több mindenre is bizonyíték lehet, pl. arra, hogy az ingert egyáltalán észleltük (akár tudatküszöb alatt, lásd *automatizmusok*), vagy hogy az inger asszociatív kapcsolatban áll az előhangolt ingerrel. (07)

elővizsgálat: (*előzetes tesztelés, pilot vizsgálat*) A vizsgálati módszer, mérőeszköz kipróbálása egy kisebb mintán, azzal a céllal, hogy az esetleges hibák kiszűrhetőek legyenek. (04)

elvárás torzítások: (*≈ követelményjellemzők*) Olyan hatások, amelyek a vizsgálat eredményét a benne részt vevők elvárásainak függvényében torzítják el. Pl. a válaszokat befolyásolhatják a résztvevők (akár téves) elvárásai arra nézve, hogy miről szól a vizsgálat, mi lenne a kutatás szempontjából "helyes" vagy „elvárt” válasz. (06)

elveszett levél technika: Az *attitűd közvetett mérése* a viselkedésen keresztül, mikor is az attitűdre abból következtetnek, hogy a kutatók által egy adott területen belül látszólag elvesztett, az attitűd tárgyának címzett, felbélyegzett levél milyen arányban érkezik meg az állítólagos címzetthez. (02)

emergens kódolás: *Tartalomelemzés*nél az adatkódolás olyan formája, ahol a *kódolás* kategóriáit az adatok áttekintése után állítjuk fel. Ld. még *a priori kódolás* (09)

empirizmus: Az emberi megismerésben elsődleges a tapasztalatok (érzékek által közvetített információ) szerepe. Nincsenek velünk született eszmék, a lélek „*tabula rasa*”. A tudományos módszer kiindulópontjának tekinthető, amennyiben radikálisan elszakad a spekulatív filozófiai módszerektől. A tudományos kutatásban az elméletek valósággal való szembesítését hangsúlyozza (vö. *racionalizmus*) és módszereiben kitüntetett szerepe van az induktív következtetésnek (ld. *induktív logika*). (01)

értékelés mint függő változó: Az az eset, amikor a kutató a *függő változót* úgy méri, hogy a résztvevőket valamilyen dolog (személy, csoport, esemény, objektum, stb.) szubjektív értékelésére kéri, többnyire valamilyen skála segítségével. (06)

érvényesség: (*validitás*) A kutatás fontos jellemzője, amelynek biztosítására a kutatónak törekednie kell. A kutatást akkor nevezhetjük érvényesnek, ha a releváns jelenségek oksági összefüggéseit ragadja meg általánosítható módon. Ennek megfelelően beszélünk az ~ fajtáiról: a *szerkezeti*, a *belső* és a *külső* ~ről. A *belső* ~ a vizsgálat azon jellemzője, hogy milyen mértékben vonhatunk le belőle következtetéseket a jelenségek okaira nézve. A *kísérleti* módszer fő erénye a magas *belső* ~. A *külső* ~ a kutatás azon jellemzője, hogy eredményeit a személyek, csoportok és helyzetek széles körére általánosítani lehet. A szerkezeti ~ pedig azt jelenti, hogy az *operacionalizáció* valóban a vizsgálni kívánt konstruktumot ragadja meg, és nem más. (03, 05, 08)

érzelmi állapot manipulációja: A társas információfeldolgozás kísérleti kutatásában az érzelmek hatásának vizsgálatára alkalmazott módszer. Lényege, hogy az érzelmi állapotot független változóként kezeljük és valamilyen ráhatással szisztematikusan befolyásoljuk. A befolyásolás kifinomultabb módszerek híján egyelőre jobbra csak a pozitivitás-negativitás dimenzióban történik. Erre a leggyakrabban alkalmazott eszközök: filmbejátszás, érzelmeteli emlékek felidéztetése, hamis visszajelzés teljesítménytesztről, hipnózis. (07)

esettanulmány: ld. 09 óra.

esettanulmány: Társadalmi jelenség egy vagy több példájának mélyreható tanulmányozása. Átfogó *kutatási stratégia*, magában foglal több kutatási módszert: *interjú*, *kérdőív*, *tartalomelemzés*. (08, 09)

etikai alapelvek: A pszichológiai – és tágabb értelemben a társadalomtudományi – kutatás azon alapelvei, amelyek deklarálják a kutató felelősségét a kutatás résztvevői és a társadalom iránt, és rögzítik, hogy a kutatónak milyen etikai szempontokra kell tekintettel lennie a vizsgálat során. Az ~et az egyes országok, társaságok és szervezetek kutatói **etikai kódexekben** foglalják össze, melyek betartásának ellenőrzésére **bizottságokat** tartanak fenn. (07)

étikus–émikus megközelítés: A viselkedés tanulmányozásának eltérő nézőpontjai. Az étikus megközelítés az univerzális viselkedéskategóriákra koncentrál, valamint ezek kultúrspecifikus változatainak összehasonlítására. Az émikus ezzel szemben a társadalmak egyediségére helyezi a hangsúlyt, az adott kultúra szemszögéből próbálja elemezni és értelmezni a jelenségeket. Ld. még *kulturális pszichológia*, *kulturális összehasonlító pszichológia* (11)

etnográfiai interjú: A *kvalitatív interjú* olyan formája, melynek előterében egy *kultúra* megismerése, leírása áll, úgy ahogy az adott kultúra tagjai interpretálják. (09)

etnográfiai terepmunka: *Kultúrantropológiai* gyökerű, Malinowski által kifejlesztett *adatgyűjtési* folyamat, melynek célja a *kultúra* leírása. Általában a vizsgálati terepen való hosszabb tartózkodást feltételez. Különböző technikákat foglal magában: *dokumentumelemzés*, *megfigyelés*, *interjú*. (09)

etnometodológia: A *szimbolikus interakcionizmus*hoz köthető tudományos módszer abból indul ki, hogy az emberek a hétköznapi interakciók során teremtik meg a társas együttélés szabályait, a viselkedést meghatározó normákat. Az emberek minden helyzetet, annak minden szereplőjét értelmeznek, s ennek az értelmezésnek megfelelően reagálnak. A hétköznapi interakció alapját képező szabályokat, az emberek világértelmezését igyekszik feltárni. Módszereire jellemző a jórészt automatikusan zajló folyamatok megszakítása, az implicit szabályok megszegésének és következményeiknek vizsgálata, melyet a *résztvevő megfigyelés* általánosabb keretein belül végeznek. (01, 08)

etnometodológiai interjú: A *kvalitatív interjú* egyik formája, ahol a hangsúly a valóság konstruálásán, értelmezésén van, elsősorban a rutinszerű emberi tevékenységek megértésére irányul. Ld. még *etnometodológia*. (09)

- evolúciós kritikai realizmus:** Elfogadja, hogy a tudományt, akárcsak a társas kogníciót általában, nem pusztán a „valóságos világ”, hanem a kutatás társas-társadalmi körülményei is meghatározzák. Ám azt vallja, hogy ami szociálisan konstruált, az nem feltétlenül érvénytelen (vizsgálható az érvényessége). A létező világtól teljesen elszakadni nem képesek a társadalmi rendszerek, ám azzal együtt segíthetik a hasznos és helyes tudományos eszmék túlélését. E tudományfelfogás szerint *szociális konstruktivizmus* mondanivalója tehát végső soron összeegyeztethető a tudományos érvényesség kritériumával (ld. *pozitivizmus*). (08)
- evolúciós pszichológia:** A darwini elméleten alapul, a pszichés jelenségek filogenetikus alapját keresi. Abból indul ki, hogy a pszichológiai mechanizmusok a biológiai mechanizmusokhoz hasonlóan a természetes kiválasztódás során, hosszú évmilliók alatt fejlődtek ki. A szociálpszichológia területén legismertebb formája a *szociobiológia*, mely az ember társas viselkedését igyekszik evolúciós szemszögből vizsgálni (vö. *szociáldarwinizmus*). (01)
- faktoranalízis:** A *többváltozós statisztikai elemzés* egyik módszere. Adatredukciós eljárás, melynek célja a közvetlenül nem megfigyelhető háttérváltozók, az ún. faktorok meghatározása a változók közti korrelációk alapján. (12)
- fedőtörténet:** A *kísérlet*tel kapcsolatos azon információ, amit a kutató a résztvevőkkel a kísérlet előtt megoszt. Nem feltétlenül fedi a valóságot (a kísérletben megtévesztés is előfordulhat), de fontos, hogy ez utóbbi esetben is hihető, kerek egész legyen, hogy a résztvevők ne gyanakodjanak, és ne a kísérlet céljaival kapcsolatos spekulációik határozzák meg a válaszaikat. (05)
- felezéses eljárás:** (*split-half*) Összegző skálákra kiszámítható *megbízhatósági* mutató, mikor a tételek két csoportba osztásával nyert két alskálát korreláltatják egymással. Minél magasabb a korreláció, annál megbízhatóbban méri ugyanazt a skála itemei. Ld. még *Cronbach-alfa*. (03)
- felhasznált irodalom:** A tudományos *publikáció* konceptuális keretében hivatkozott szakirodalom. Két helyen is jelölni kell: a publikáció szövegében, illetve az írás végén, az *irodalomjegyzék*ben, ahol ABC rendbe összegyűjtve megtalálható a ~ak teljes listája. Ld. még *bibliográfia*, *szakirodalmi hivatkozás*. (13)
- feminista paradigmák:** A feminista elméletek általában a társadalmi nemek közötti különbségre összpontosítanak, a nők hátrányos megkülönböztetésére hívják fel a figyelmet a társadalmi együttélés számos területén a nyelvhasználattól egészen a kereseti viszonyok vagy a munkahelyi előléptetések alakulásáig. A női szempontok hangsúlyozásával egy sajátos helyzetben élő kisebbségi csoport felől számos társadalmi szabályt, viselkedési normát kérdőjeleznek meg, melyet más nézőpontok nem kezelnek problémaként. (01)
- fiziológiai mérés:** (*≈fiziológiai változók*) A testi folyamatok és azok változásának regisztrálása (pl. *galvános bőrreakció*, *elektromiogram*, szívritmus, légzés) Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas módszer azáltal, hogy az attitűdtárgy által kiváltott érzelmi választ vagy az izgalmi szint emelkedését detektálja. (02, 06)
- fiziológiai változók:** Olyan élettani jelenségek, amelyek tükrözhetik a résztvevőben lezajló pszichológiai folyamatokat, ugyanakkor nem állnak akaratlagos kontroll alatt. Gyakran alkalmazzák őket függő változóként olyankor, amikor ki akarják szűrni az *elvárási torzítások* és a *társas kíváncsiság torzító* hatásait. (06)
- fókuszcsoport:** Kvalitatív kutatási módszer. Meghatározott téma körül szerveződő csoportos (6-12 fő) interjú, melyet *moderátor* vezet. (09)
- folymat közbeni analízis:** A kvantitatív kutatások könnyen elhatárolható szakaszaival szemben a kvalitatív kutatások esetében az elemzés minden szakaszt áthat, vagyis a kutatás elemzési sémája folytonosan módosulhat, az elemzés eredményének megfelelően, ld. még *alapozott elmélet*, *progresszív fókuszálás*, *induktív logika*. (08)
- folymatorientált kutatás:** A szociálpszichológiai kísérletezés olyan fajtája, amely a vizsgált jelenség mögött lezajló ill. azt előidéző (gyakran kognitív) folyamatokra kíváncsi (ld. még *problémaorientált kutatás*). Ha a folymat csak közvetetten megragadható, az ilyen kutatásra jellemző a kognitív- és a megítélési feladatok alkalmazása *függő változó*ként. (06)
- főhatás:** Egy *független változó*nak egy *függő változó*ra gyakorolt hatása önmagában véve, vagyis minden egyéb független és függő változóval kapcsolatos hatástól (ha vannak) eltekintve. (05)
- főkomponens-analízis:** *Faktoranalízis* során alkalmazott statisztikai eljárás. A faktorsúlyok becslésének legelterjedtebb módszere

- független minták:** Olyan alminták, amelyek közül egy személy csak egyben vehet részt. Független mintás változóról beszélünk, ha minden résztvevőhöz a változónak csak egy értéke tartozhat. Olyankor alkalmazzuk, ha az egyik feltételben való részvétel kizárja, hogy az adott személy más feltételben is szerepeljen. Ilyenkor *személyek közötti összehasonlításról* is beszélünk. Ld. még *összetartozó minták*. (05)
- független változó:** A kísérletnek az a változója, amelyről a *hipotézisben* feltételezzük, hogy oki hatást gyakorol a *függő változóra*. E célból – minden mást állandó szinten tartva (ld. még *véletlenszerű elhelyezés*) – *manipuláció* alkalmazásával szisztematikusan variáljuk a ~ értékét és vizsgáljuk, változik-e függvényében a *függő változó*. (05)
- függő és független változók mérési szintjei:** Ld. *skálatípus* (03, 07)
- függő változó:** A kísérletnek az a változója, amelyről a *hipotézisben* feltételezzük, hogy a *független változó* befolyásolja, és ebből a célból a kísérlet során méréssel *operacionalizáljuk*. (05)
- galvános bőrreakció:** (GBR) A bőr elektromos ellenállásának változását mérő módszer. Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas. (02)
- gondolatkísérlet:** Ld. kísérlet (05)
- Guttman-skála:** Guttman által kifejlesztett **egydimenziós** kumulatív *attitűdskála*-típus, amely olyan konstruktumok mérésére alkalmas, amelyek értékelése egy dimenziós. Ebben az esetben a skála egyes tételei kumulatívak. Ennek teljesülését *skalogram-analízissel* lehet ellenőrizni. Ld. még *kumulativitás*. (02, 03)
- gyakorisági eloszlás:** A mérési adatok mindig csoportosított adatok, minden *változó* értékeit különböző *válaszkategóriákban* mérjük (pl. centiméter, darabszám, a fontosság vagy az elfogadás-elutasítás kategóriái). Ha megszámláljuk, hogy egy-egy válszkatégoriára hány válasz esik, és ezeket a számokat (a válaszok gyakoriságát) minden kategóriára megmutatjuk, akkor kapjuk meg a válaszok gyakorisági eloszlását. Nyers számokként, százalékos eloszlásban, illetve grafikusán (pl. oszlopdiagramokban) is ábrázolhatjuk. (01, 13)
- hálózatmodellek:** Az emberi megismerés olyan modelljei, amelyek szerint a mentális folyamatokat valamilyen hálózatszerű struktúra valósítja meg. Korai változata a szemantikus háló, amelyben a hálózat csomópontjai a reprezentált entitások (fogalmak, sémák, személyek, csoportok, események, tulajdonságok, állapotok, stb.) megfelelői, közöttük pedig asszociatív összeköttetések húzódnak, amelyeken aktiváció terjed (tulajdonképpen a feldolgozási erőfeszítés megfelelője). Az újabb ~ben az egyes csomópontoknak már nincs önálló jelentése, a hálózat egészének aktivitásmintázata reprezentálja a kognitív tartalmat. A megismerés számítógépes modellezésében a 2000-es évek elején ez a vezető elképzelés. (07)
- hamis szonda módszer:** Az *attitűd közvetlen mérése*, amelyet azzal a céllal fejlesztettek ki, hogy még kényes vagy zavarba ejtő kérdések esetén is a „valódi” attitűdöket lehessen feltárni. A vizsgálati személlyel elhíhetik, hogy egy fiziológiai válaszait mérő „szonda” segítségével képesek detektálni, mikor nem mond igazat, és ezért feltételezhető, hogy sokkal inkább tartózkodni fog a tudatos hazugságtól (02)
- hatásvizsgálat:** Értékelő kutatási módszer (ld. *programértékelés*), mely leggyakrabban a különböző médiumok vagy egyes műsorok jellegzetességeinek társadalomra gyakorolt hatását vizsgálja. (05, 11)
- Hawthorne-effektus:** Az 1920-as években, Mayo által leírt jelenség, eredetileg azt jelenti, hogy egy üzemben pusztán a megfigyelés hatására nőtt a munkások teljesítménye. Általánosabban: a megfigyelés ténye megváltoztatja a megfigyelt viselkedést. (09)
- hermeneutika:** Görögül: „kutatok, vezetek, magyarázok”, a tudományos megismerés sajátos módszere, melynek eredete a (bibliai, ill. antik görög) szövegértelmezésig vezethető vissza. Ma a megértés általános kritériumaira is vonatkoztatják. A **hermeneutikai módszertan** előfeltevései szerint a valóság nem objektív, hanem értelmezés (*interpretáció*, jelentésadás) útján teremtyük meg, ezért alapvetően kontextuális természetű, az emberi szubjektumhoz kötött. A kutató is kölcsönhatásba kerül vizsgálatának tárgyával, a célja ezért nem lehet az általános (kontextuális meghatározóitól megfosztott), objektív megismerés, hanem az adott szituációba, a cselekvő nézőpontjába való helyezkedés, mely az előzetes megértésen alapul. A pszichológiában a kauzális magyarázatokkal szembe állított **szellemtudományos** nézetek vezérelve. Ld. még *kontextualizmus*, *természettudományos módszertan*, *tudományos paradigma*. (01, 10)

- hierarchikus kategóriák:** A kognitív pszichológia korai, a hálózatelméleteket megelőző elképzelése a reprezentáció szerkezetéről. Eszerint a kognitív tartalmak kisebb kategóriákba vagy sémákba szerveződnek, amelyek kombinálódva tágabb, majd még tágabb sémákat alkotnak, a tudás tehát hasonlóképpen tárolódik az ember fejében, mint a cédulák egy felcímkézett és szekrényekben tárolt katalógusrendszerben. A tárolás módja miatt ezt a felfogást nevezik számítógépes analógiának is. Az 1970-es évektől kezdve fokozatosan kiszorították a *hálózatmodellek*. (07)
- hipotézis:** Előzetes feltételezés két vagy több *változó* együttjárásáról, s magában foglalhatja az oksági kapcsolatokra vonatkozó feltevéseket is. Fontos, hogy cáfolható, azaz empirikusan ellenőrizhető legyen, és valamilyen – akár új, saját – elméletből vezessük le, vagy legalábbis megindokoljuk, hogy miért várjuk az adott együttjárást, ill. *oksági kapcsolatot*. (01, 05)
- hivatkozási rend:** Tudományos publikációban az idézett *szakirodalmi források* pontos megadásának a tudományterületen elfogadott szabványos formája. (13)
- hólabda módszer:** A *mintavétel* azon módszere, amikor a kutatók a célpopuláció már megkérdezett tagja révén igyekeznek megközelíteni a kutatás további lehetséges résztvevőit. Előnye, hogy egyszerű, és viszonylag nehezen megközelíthető *populáció*knál is alkalmazható; hátránya, hogy az így kapott minta nem *reprezentatív*. (04)
- Human Relations Area Files:** (HRAF) 1949-ben a Yale egyetemen létrehozott etnográfiai adatgyűjtemény, valamint az azt gondozó szervezet elnevezése. www.yale.edu/hraf (11)
- humanisztikus nézőpont:** Az önmegvalósításra, a személyiség optimális fejlődésére helyezi a hangsúlyt. Azt keresi az ember lelki működésében, mely túlmutat az állati, biológiai létezésen, s az önkitaljesítést szolgálja (vö. *pszichoanalitikus nézőpont, behaviorista nézőpont*) (01)
- Implicit Asszociációs Teszt:** (IAT) Az *attitűd közvetett mérésének* modern módja, mely **az implicit társas kogníció** eredményeként létrejött **implicit attitűdöt** méri. A reakcióidő mérésén alapuló elrendezés mindig egy „attitűdtárgy” (pl. fekete/fehér személy) és a „jó” (pl. szeretet) , illetve az attitűdtárgy és a „rossz” (pl. gonosz) fogalma közötti asszociáció erősségét méri. A két helyzetben adott *reakcióidő* összevetéséből lehet következtetni az attitűdtárggyal kapcsolatos implicit értékelésre. (02)
- index:** A skálákhoz hasonlóan több tételből álló, a személyek közötti különbségek megállapítására alkalmas (legalább ordinális mérési szintű) mérőeszköz. Abban különbözik a skáláktól, hogy a tételek (*indikátorok*), melyek alkotják, egyforma súllyal esnek latba az indexpontszám kiszámításakor. Az **indexpontszám** egy az egyes tételekre adott válaszokból áll, leggyakrabban egyszerű összeadással vagy átlagolással áll elő. (03)
- indikátor:** *Indexek* készítésekor az egyes tételeket, melyekből az indexet készítjük, nevezzük indikátoroknak. (03)
- individualizmus–kollektivizmus dimenzió:** A *kultúrák* összehasonlításának egyik legfontosabb dimenziója, melynek alapja az egyének egymástól való függetlensége/függése. Individualista az a kultúra, ahol az egyén függetlennek definiálja magát, saját céljai élveznek elsőbbséget, és a cserejellegű társas kapcsolatok dominálnak, kollektivista pedig az, ahol az egyén függ a csoporttól, annak céljai és normái a meghatározóak, és inkább a közösségi jellegű társas kapcsolatok jellemzőek. (11)
- induktív logika:** A megfigyelt egyes esetekből következtet az általános szabályra. Mivel a legtöbb esetben egy törvényszerűséghez tartozó összes esetet nem tudjuk megfigyelni, ezért az induktív következtetés valószínűségi alapú (pl. ha süt a nap, akkor valószínűleg nem esik az eső). Az **induktív elméletalkotás** (*induktív kutatási stratégia*) az induktív következtetés logikai szabályait felhasználva, az empirikusan megfigyelhető összefüggések alapján jut el jelenség mélyén rejlő általános magyarázatokig. Ld. még *tudományos elmélet, deduktív logika, empirizmus*. (01, 04)
- induktív stratégia:** ($\approx$ *induktív logika*) Ld. 1. óra (01, 04)
- interakció:** A szociálpszichológiában az emberek közti érintkezés, kutatómódszertanban viszont elsősorban *független változók* $\sim$ t értjük alatta. Akkor mondjuk, hogy két (vagy akár több) független változó között $\sim$ van, amikor a *függő változó*ra gyakorolt hatásuk függ a másik független változó szintjétől. (05)
- interjú:** Az *adatgyűjtés* egyik formája, olyan irányított és strukturált beszélgetés, amelyben egy *kérdező* által feltett, általában szóbeli kérdésekre felel a vizsgálati személy, azaz a kérdezett. Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas módszer. Ld. még *kérdezési módok, kérdezési helyzet*. (02)

- interpretáció:** A kvalitatív, megértő tudományos kutatások alapvető módszere. A *szimbolikus interakcionizmus* számára az ~ kulcsfogalom, mely nem csupán a tudományos kutatás módszereként jelenik meg, de a hétköznapi interakciókban résztvevő ember sajátja is (ld. *etnometodológia*). Az **interpretatív keretek** (*interpretative frames*) elemzési módszere szintén a szimbolikus interakcionizmusra (Goffman) vezethető vissza. A mai konstruktivista modellek gyakran használt elemzési eszköze, mely nem csupán az interperszonális kommunikáció elemzését teszi lehetővé, de a világ értelmezéséhez, a diszkurzív valóság megteremtéséhez is alapot nyújt. Ld. még *beszélgetéselemzés, szociális konstruktivizmus*. (08)
- interpretációs paradoxon:** A *kulturális összehasonlító pszichológiai* kutatások eredményeinek sajátos értelmezési nehézsége: a vizsgálatokban kapott pontszámeltéréseket akkor nehezebb értelmezni, ha a különbségek nagyobbak és könnyebben megfigyelhetők. (11)
- introspekción:** A személy megfigyeli saját lelki működését, az általa átélt érzelmeket, világról alkotott benyomásait, a gondolatait. Klasszikus módszer mely a pszichológiai filozófiai gyökereihez vezet vissza. A tudományos pszichológiára jellemző módszertan kialakításában az ~tól való elhatárolódás jelentős tényező volt (ld. még *behaviorista nézőpont*). A belső lelki folyamatok objektív eszközökkel való megközelítése (pl. attitűdvizsgálatok) ugyanakkor ma is a szociálpszichológia fontos eszköze. (01)
- itelemelés:** (*itemanalízis*) Általános eljárás különféle (pl. teljesítmény-, attitűd-) skálák készítésére. Az attitűdskálák közül a *Likert-skála* esetében használt eljárás, melynek során azt vizsgáljuk, hogy az adott tétel mennyire jár együtt a skálán elért összpontszámmal, illetve mennyire különbözteti meg az egyes személyeket, *kritériumcsoportokat*. Ld. még *Cronbach-alfa*. (03)
- itemszelekció:** Attitűdskála készítésekor alkalmazott eljárás, melynek célja, hogy az előzetesen nagy számban gyűjtött tételek közül kiválasszuk a végleges attitűdskála tételeit, melyek a leginkább alkalmasak az adott attitűd mérésére. Az attitűdskálák egyes típusain különböző elvek alapján szelektálunk, és választjuk ki legmegfelelőbb tételeket. Ld. még *skalogram-analízis, itelemelés*. (03)
- kérdésformák:** A kérdőívben különféle formája lehet a feltett kérdéseknek. **Zárt kérdés**nél előre megadott válasz kategóriák közül kell választani, míg **nyitott kérdés**nél a kérdező szabadon adja meg a választ. **Objektív kérdés** esetén a válasz tényszerű, egyértelműen eldöntető (pl. havi jövedelem), **szubjektív kérdés** esetén a válaszoló értékelésétől, véleményétől függ (pl. szimpátiakérdés). (03)
- kérdéstípusok:** A kérdőívben funkciójukat tekintve különböző típusú kérdések vannak. A **főkérdések** magára a vizsgált témára fókuszálnak. A **demográfiai kérdések** a válaszolót jellemzik, pl. nem, kor, iskolai végzettség alapján. További **kiegészítő kérdések** is lehetnek még, pl. a bemelegítő, a levezető vagy a kontrollkérdések. (03)
- kérdezői helyzet:** A válaszadást általában is befolyásolja, hogy milyen helyzetben történik. A személyes interjúban felvett kérdőívek esetében fontos szerepe van a *kérdező* magatartásának, ezért általában instruktorok képezik ki őket, illetve alapvető szabályokat fogalmaznak meg számukra (pl. nem lehet válogatni a megkérdezettek közül, vagy nem lehet magyarázni a feltett kérdést). A személyes interjúban felvett kérdőívben gyakran találunk kifejezetten a kérdezőnek szóló, **kérdezői instrukciót** is, mellyel maguk a kutatók igyekeznek irányítani a kérdezői helyzetet. Ld. még *kérdező, kérdezői módok*. (03)
- kérdezői módok:** A kérdőíves kutatásban számos eltérő módja van az adatgyűjtésnek. A **személyes kérdező** során *kérdezők* keresik fel a válaszadókat és személyes interjú során gyűjtik az adatokat. Hasonlóképpen zajlik az egyre inkább terjedő **telefonos kérdező**, melyben nem találkozik ugyan személyesen, de szintén kérdezővel van kapcsolatban a kérdező. Az **internet** nyújtotta lehetőségeket kihasználva, megjelent az e-mailben, on-line felületen történő kérdező is. Emellett a hagyományos **önkitöltős kérdezői mód** is gyakran használt eljárás. Mindegyik kérdezői módnak megvannak a saját előnyei és hátrulatói: a kérdező motiválásában, az elfogadottságban, személytelenségben és a válaszok minőségének kontrollálhatóságában. Ld. még *kérdező, kérdezői helyzet*. (03)
- kérdező:** A személyes adatfelvételkor (pl. *interjú*, kérdőív) az a személy, aki felteszi a kérdéseket, és rögzíti a válaszokat. (03)
- kérdőív instrukciója:** Szöveges útmutató, mely a válaszadót és a *kérdezőt* részletesen informálja és vezeti a kérdéssor kitöltésében. (03)
- keresőprofil:** A *sakirodalmi források* gyűjtésekor megfogalmazott, számítógépes keresésre alkalmas formában összeállított **kulcsszólista**, mely azokat a szakkifejezéseket, neveket tartalmazza, amelyek a keresett téma publikációiban előfordulhatnak. (13)

keresztábra: (kontingenciátábla) A vizsgálat független és függő változóinak együttes ábrázolása mátrixos formában, ahol a *független változó* által felvett értékek függvényében szerepel(nek) a *függő változó(k)* értékei. (01, 13)

keretfile: A számítógépes *adatbevitel* kiindulási pontját képező sablon. A *kódolás* során kapott számadatokkal töltjük fel úgy, hogy minden személynél (általában sorok) minden *változó* (általában oszlopok) értékét rögzítjük. (04, 13)

kettős vak elrendezés: Olyan kísérleti elrendezés, amikor maga a kísérletvezető sem tudja, hogy a résztvevők, akikkel dolgozik, melyik kísérleti feltételben vesznek részt. Célja, hogy kiszűrje a kísérletvezető elvárásainak lehetséges torzító hatását. (05)

khí-négyzet próba: Két változó közötti kapcsolat vizsgálatára alkalmas eljárás, amely a változók *gyakorisági eloszlásában* meglévő különbségeket mutatja ki. Nullhipotézisként azt tesszük fel, hogy nincsen kapcsolat a két *változó* eloszlása között. Kategorialis (nominális mérési szintű) változókra is alkalmazható, gyakran a *keresztábrán* ábrázolt összefüggésekkel kapcsolatban használatos statisztikai próba. (01)

kísérlet: Olyan *kutatási stratégia*, amelyben az egyéb tényezők változatlan szinten tartása mellett a kutató szisztematikusan variálja azon tényezőket (ld. *független változó*), amelyeknek a hatására (ld. *függő változó*) kíváncsi. Különböző fajtái léteznek. A *labor*~ olyan kísérlet, amelyet ellenőrzött körülmények között, „laboratóriumban” (vagy legalábbis egyetemen, kutatóintézetben) végeznek. Előnye, hogy a kutató nagy mértékben kontrollálhatja a változókat és kiszűrheti a zavaró körülményeket (így magas *belső érvényességet* biztosít); hátránya, hogy a mesterséges helyzetből nehéz az élethelyzetek sokaságára általánosítani (így veszélybe kerülhet a *külső érvényesség*). A *terep*~ viszont olyan ~, amelyet nem laboratóriumban (egyetemen, kutatóintézetben), hanem természetes körülmények között végeznek, mindazonáltal a független változó(ka)t a kutató manipulálja. Előnye, hogy eredményeiből nagyobb biztonsággal általánosíthatunk (nagyobb a *külső érvényessége*), hátránya, hogy természetes helyzetben nehezebb a manipulációt elvégezni és kizárni az egyéb tényezők torzító hatásait. A *kvázi*~ vagy *természetes* ~ olyan „~”, amelyben a *független változót* nem a kutató manipulálja, hanem a természetes körülmények ill. maguk a résztvevők. Így nem beszélhetünk „valódi” független változóról, véletlenszerű elhelyezésről, s ezért valódi kísérletről sem, valamint a *belső érvényesség* sem magas. Sokszor mégis ezt a megközelítést kell alkalmazni: olyankor, amikor a független változót nem lehetséges vagy nem volna etikus manipulálni. A *gondolat*~ szintén csak idézőjelben nevezhető „~nek”, mivel a kutató nem végzi el a valóságban, hanem csak végiggondolja, és spekuláció segítségével jut el az „eredményekhez” és a következtetésekhez. Bár önmagában nem tekinthető kutatási módszernek, *hipotézisek* generálásában igen hasznos lehet. (05)

kísérleti csoport: *Független minták* esetén az egyazon feltételbe sorolt résztvevők halmaza, akik a *kísérlet* során valamilyen „kezelést” kapnak (információt, hatást, bánásmódot stb.). Ld. még *kontrollcsoport*. (05)

kísérleti feltétel: Egy *független változó* esetén a változó értéke vagy szintje, több független változó esetén azok szintjeinek valamely kombinációja. A ~ek a bennük alkalmazott „kezelés” vagy *manipuláció* tekintetében térnek el egymástól, de másban nem szabad különbözniük. Ha egy résztvevő több feltételben is szerepel, *összetartozó mintákról* vagy személyeken belüli összehasonlításról beszélhetünk, ha viszont minden személy csak egy feltételben szerepel, akkor *független mintás* a vizsgálat. (05)

kísérleti stratégia: Ld. kutatási stratégiák. (01)

kísérletvezető: Az a személy, aki a *kísérletet* vezérli: a résztvevőknek instrukciókat ad, gondoskodik a manipulációról, stb. Nem feltétlenül azonos a kutatóval. Ld. még *beavatott személy*, *kettős vak elrendezés*. (05)

kivonat: (absztrakt, összefoglaló) A *publikáció* rövid (50-150 szavas) összefoglalója, amely tartalmazza a vizsgálati téma, a személyek és módszerek, az eredmények, valamint a fő következtetések leírását. (13)

klaszteranalízis: A *többváltozós statisztikai elemzés* egyik módszere. Dimenziócsökkentő csoportosítás a változókon, úgy, hogy a változók által kifeszített térben az egy klaszterhez tartozók közel legyenek. A vizsgálat célja a vizsgálati személyek csoportosítása a válaszok alapján. (12)

kódolás: A vizsgálatnál nyert adataink számszerűsítése, mikor az egyes válaszkategóriákhoz számokat rendelünk. A mérési szintnek megfelelően ezek lehetnek *nominális*, *ordinális* vagy *intervallum*-típusú változók (ld. *skálátípus*). A *kódutasítás* annak pontos leírása, hogy a változókat hogyan számszerűsítettük. Ld. még *adatbevitel*. (04, 09, 13)

- kognitív feladat mint függő változó:** Az az eset, amikor a kutató a *függő változó*t úgy méri, hogy a résztvevőket valamilyen kognitív teljesítményfeladat (pl. emlékezeti felidézés) elvégzésére kéri, és a feladatban mutatott teljesítmény (helyes válaszok aránya, gyorsaság) adja meg a függő változó értékét. Alkalmazása mögött az az előfeltevés rejlik, hogy a résztvevők motiváltak a minél jobb teljesítményre. Gyakran alkalmazzák kognitív folyamatok vizsgálatára. (06)
- kognitív nézőpont:** A megismerést, a világ belső leképezését, modellezését állítja a kutatások fókuszába. Több hullámban jelentkezik a szociálpszichológiában, míg az **információfeldolgozási paradigma** előtt elsősorban a mentális folyamatok racionális elemzését (ld. egyensúlyelmélet, kognitív disszonancia elmélete) adja, addig utána az információfeldolgozási korlátok és folyamatok (pl. kategorizáció, sémahasználat) következményeit elemzi a legkülönbözőbb tárgykörökben (vö. *behaviorista nézőpont*). (01)
- kognitív szociálpszichológia:** A szociálpszichológián belül ma jelentős kutatási irány, mely *kognitív nézőpont*ból közelít a társas élet jelenségeihez. (08)
- kognitív szociológia:** Elsősorban azt vizsgálja, a világról kialakult képünk hogyan válhat a társadalmi valóság megteremtésének eszközévé. A közösen alakított reprezentációban konstruált mindennapi valóság nyújtja ezek szerint a társadalmi ember kognitív és szociális (kommunikatív) biztonságát, és ez adja a társadalmi intézmények igazolhatóságát, magától értetődőségét (legitimitásukat) is. (08)
- komprehenzív adatkezelés:** A kvalitatív kutatások *érvényesség*ének növelésére alkalmazott elv, mely szerint az elemzésből egyetlen adat sem maradhat ki. Segítségével a kutatók azt a klasszikus hibát szeretnék elkerülni, hogy csak az elképzelésüknek megfelelő példákat veszik figyelembe. Az eljárás magában foglalja a **deviánseset-analízist**, vagyis külön figyelmet szentelnek a nehezen magyarázható, elméletbe nem illő eseteknek. (08, 09)
- konceptuális változó:** Fogalmilag meghatározott *változó*, vagyis definíciójához nem kapcsolódik a manipuláció vagy a mérés konkrét módja (ezek akár többféleképpen is lehetnek). (05)
- konceptualizáció:** A *kutatási terv* egyik első lépése, melynek során a kutató kijelöli az általa vizsgált jelenségeket, főként azért, hogy pontosan meghatározza az általa használt fogalmakat. A felhasznált fogalmak általában rendszert alkotnak, egy egységes elméleti keretben (ld. *tudományos elmélet*) alakul ki egy adott kulcsfogalom jelentése. Bár a kutatás során a felhasznált fogalmak jelentése folyamatosan változhat, kikristályosodhat, a kutatás elején igyekeznek a kutatók nagy vonalakban tisztázni a felhasználandó fogalmi eszközöket. (01, 05)
- konfliktus-paradigma:** A társadalmi konfliktusokra helyezi a hangsúlyt, mely az érdekek ellentétén alapul és a hatalom megszerzésével van kapcsolatban. A társadalomban meglévő makroszintű konfliktusok (pl. a különböző társadalmi osztályok egymással szemben álló érdekei), illetve közvetlen interakcióban is megjelenő mikroszintű konfliktusok (pl. a játékelméleti dilemmák) magyarázzák ezek szerint, hogyan alakul különböző társadalmi rétegek, csoportok viszonya. (01)
- konnotatív jelentés:** A szavak jelentését árnyaló, az **érték-erő-aktivitás faktorokon** elhelyezkedő szubjektív értékelő jelentések, melyek a *szemantikus differenciál skálával* mérhetőek. (04)
- konstrukcionizmus:** Ld. szociális ~ 10. óra. (08, 10)
- kontrollcsoport:** A résztvevők olyan csoportja, amely valamelyik *független változó* szempontjából nem részesül „kezelésben” vagy semleges „kezelést” kap – a cél a *kísérleti csoportokkal* való összehasonlítás. (05)
- korrelációs kutatás:** Olyan *kutatási stratégia*, amely csupán a *változók* közötti együttjárásokat vizsgálja, de az *okási kapcsolatokat* nem – többnyire azért, mert a változók szisztematikus manipulációja gyakorlati vagy etikai okokból nem lehetséges. (05)
- korrelációs stratégia:** Ld. kutatási stratégiák. (01)
- korrelációs számítás:** Két (legalább ordinális mérési szintű) változó közötti kapcsolat jellemzése, melynek mértéke 0 és 1 közötti, iránya pozitív vagy negatív lehet. A korrelációs elemzés nem alkalmas ok-okozati összefüggések ellenőrzésére. (01)
- középérték:** Az egy adott *változón* mért adatokat sokféleképpen jellemezhetjük, így a *gyakorisági eloszláson* kívül a különböző ~ekkel is, melyek a mért esetek tipikus értékét fogalmazzák meg egy sajátos szempontból. A **módusz** a gyakorisági eloszlás „csúcspontja” a változónak az az értéke (*válaszkategóriája*), melyet a legtöbb esetben mértünk. Legalább ordinális mérési szintű (ld. *skálatípus*) változó esetén számíthatjuk a **mediánt**, mely értéknél kisebb és nagyobb értékek egyenlő számban fordulnak elő a mintában. Folytonos (legalább intervallum szintű) változó esetén használható az **átlag**, melyet úgy kapunk meg, hogy az összes mért értéket elosztjuk a mérések számával. (01, 13)

- közvetítő magyarázat:** (≈közvetítő hipotézis) Ha egy megfogalmazott összefüggésben az okot jelentő *független változók* és a következményt jelentő *függő változók* között feltételezünk egy *közvetítő változót* is. Ez maga is függ a független változótól, s hat a függő változóra, ezáltal közvetíti az előbbinek hatását az utóbbira. A közvetítő magyarázatok között jelentős különbségek lehetnek aszerint, hogy milyen közvetítő változót tételeznek fenn ugyanazon független és függő változó között (pl. Festinger-Carlsmith kiváltott engedelmesség kísérletének eredményeit ők maguk a kognitív disszonancia elméletével, Bem az önpercepció elméletével, Tedeschi a benyomáskeltéssel magyarázta). (10)
- közvetítő változó:** (*mediátorváltozó*) Olyan közbülső változó, amely az oksági láncolatban két másik változó között helyezkedik el, s így közvetíti közöttük az oksági kapcsolatot: az $A \rightarrow B \rightarrow C$ sémában pl. A nem (feltétlenül) hat közvetlenül C-re, viszont hat rá B-n keresztül. (03, 05)
- kritériumcsoport:** A *sztenderdizálás*nál az a csoport, amelyre vonatkoztatva a sztenderd értékek meghatározásra kerülnek. (03)
- kritérium-orientált érvényesség:** A skála *érvényesség*ének ellenőrzésére összevetik (pl. korrelációs számítással) a tesztpontszámot egy külső kritériummal, pl. egy már bizonyítottan jól működő másik teszt eredményeivel. (03)
- kultúra:** A latin 'colore' szóból származik, jelentései: lakik, művel, védelmez, vallásos tiszteletben részesít. „Komplex rendszer, amely magában foglalja a tudást, hitet, a művészeteket, az erkölcsöt, a jogot, a szokásokat és minden más képességet és viselkedésmódot, amit az egyén a társadalom tagjaként sajátít el.” (Tylor) (11)
- kulturális összehasonlító pszichológia:** Az egyéni pszichológiai mechanizmusok kulturális hasonlóságaival és különbségeivel foglalkozó megközelítés. Ld. még *kulturális pszichológia* (04, 11)
- kulturális pszichológia:** A kultúra vizsgálatának olyan pszichológiai megközelítése, mely szerint minden jelenség egyedi, jelentését specifikus környezetétől kapja és csak abban tanulmányozható. Nincs egységes elméleti kerete vagy módszertana, inkább sokféle megközelítés laza halmazaként fogható fel. Ld. még *kulturális összehasonlító pszichológia* (08, 11)
- kulturális relativizmus:** Elmélet, amely szerint az egyes kultúrák specifikus, egyedülálló kifejeződései az őket hordozó társadalmi csoportoknak, ezért önmagukban magyarázandók és egyetemes értékrendbe nem illeszthetők. Célja az egyes kultúrák belülről, saját szokásaik, saját fogalmaik alapján való megértése. Ld. még *kulturális pszichológia* (11)
- kultúrantropológiai kutatás:** A *kultúrák* kutatásának sajátos formája, mely kiindulópontjaiban közös a szociálpszichológiával, amennyiben közös klasszikus forrásokból Wundt néplelektanából, Bartlett korai kutatásaiból, a nemzetkaraktológiai elemzésekből is merít. Az elméleti igényű kutatások, illetve a gyakran egzotikus kultúrák leírása, szabályaiknak dokumentálása egyaránt jellemzi a ~i kutatásokat. A *részrtvevő megfigyelés* módszerét alkalmazza általában és a kérdésfeltevéseiben közel áll a *kulturális pszichológia* ill. a *kulturális összehasonlítás* nézőpontjához, melyek a pszichológián belül újonnan felmerülő kutatási irányok. (08)
- kumulatív érvényesség:** A kvalitatív kutatások *érvényesség*ének növelésére alkalmazott eljárás, melynek során a kutatás eredményeit összevetjük a szakirodalomban fellelhető eredményekkel. (09)
- kumulativitás:** Ha egy skála itemei egydimenziós fokozaton, hierarchikusan rendeződnek el; akkor ebből következően egy item elfogadása az alatta lévő – azaz kevésbé pozitív - itemek elfogadását is feltételezi. Ennek teljesülését *skalogram-analízissel* lehet ellenőrizni. Ld. még *Bogardus-skála*, *Guttman-skála*. (02)
- kutatás két szakasza:** A módszertan kurzusok általában a kutatás *hipotézistesztlő*, a *posteriori* szakaszával foglalkoznak. A logikai empirista hagyományban (ld. *pozitivizmus*) a levezetett, végső formában megfogalmazott hipotézisek tesztelése folyik ebben a szakaszban. Ezzel szemben a *perspektivizmus* felhívja a figyelmet arra, hogy a *hipotézisállítás* a priori kutatási szakasza legalább annyira fontos, és többé-kevésbé formalizálható (nem pusztán a kreativitáson alapul). Ráadásul a két szakasz nem válik el egymástól élesen. Az empirikus ellenőrzés ahelyett, hogy pálcát törne a *hipotézis* felett, általában új kérdéseket generálva tovább viszi a kutatási folyamatot. Ld. még *tudománypszichológia*, *tudás „szükségszerű” torzításai*, *perspektivizmus*. (10)
- kutatási program:** A *kísérletek* és más empirikus eljárások valamint az elméleti következtetések és *hipotézisek* olyan összefüggő együttese, mely szisztematikusan tárja fel a vizsgált jelenség különböző aspektusait, a releváns kontextusokat. A perspektivista ~ban (ld. *perspektivizmus*) többek között a változók jelentését, a közöttük lévő összefüggések különböző formáit tárják fel, az összefüggések feltételezhető határait vizsgálják, egy adott hipotézist többféle elmélettel összefüggésbe hoznak, a közvetítő és *interakciós* hipotézisek szerepét igyekeznek kimutatni. (10)

kutatási stratégiák: A kutatás során felhasznált módszerekkel kapcsolatos átfogó elképzelés, mely a tudományos *módszertan*ra épül. A **leíró kutatási stratégia** célja, hogy a vizsgált jelenséget alaposabban megismerjük, feltárjuk a rejtett összefüggéseket. A **korrelációs stratégia** alapvetően két (vagy több) változó közötti kapcsolat erejének és irányának felmérését célozza. A **kísérleti stratégia** a jelenségek közötti ok-okozati kapcsolatokat igyekszik feltárni. Meg szokás különböztetni **kvalitatív** és **kvantitatív kutatási stratégiákat**. Az előbbiek célja általában nem a számszerűsíthető jellemzés, hanem a jelentés feltárása, az összefüggések megfogalmazása (ld. *hermeneutika*, *alapozott elmélet*, *folyamat közbeni analízis*). Az utóbbiak célja a mérhetővé tett jelenségek közötti kapcsolat keresése, statisztikai módszerek alkalmazásával. Ld. még *természettudományos módszertan*. (01, 05, 10)

kutatási terv: (*research design*, *kutatási elrendezés*) A konkrét kutatási cél és eszközök kutatásról kutatásra változhatnak ugyan, vannak azonban minden kutatásban előkerülő lépések, megkülönböztethető szakaszok, amelyeket előre meg lehet tervezni, kitöltve azokat sajátos tartalommal. A kutatási terv a kutatás célját, az ennek elérésére választott *kutatási stratégiá*(ka)t és a megvalósítás lépéseit tartalmazó terv, mely kitér a **kutatási téma** meghatározására, a *konceptualizáció*ra, az *operacionalizáció*ra, az *adatgyűjtés* módjára és az *adatelemzésre* is. Egy adott kutatási cél különböző kutatási tervek segítségével is elérhető, ezért egy terv a kutatói döntések megalapozásának és dokumentálásának eszköze a vizsgálandó jelenség meghatározásától (pl. mi az előítélet?) a választott statisztikai módszerekig, a konceptualizációtól az adatelemzésig. (01, 04)

kvalitatív interjú: Kvalitatív módszer. A kvantitatív jellegű, standardizált interjúval szemben a kvalitatív interjú kötetlenebb, strukturálatlanabb, előzetes kérdések helyett a hangsúly a válaszon, a közös jelentéssalkotási folyamaton van. Formái: *mélyinterjú*, *narratív interjú*, *etnográfiai interjú*, *etnometodológiai interjú*, *tematikus interjú*. (09)

kvalitatív stratégia: Ld. kutatási stratégiák. (01)

latens tartalom/kódolás *Tartalomelemzés*nél az adott szöveg rejtett tartalma. *Kódolás*akor nagyobb szövegrészek mögöttes, mélyen meghúzódó jelentését próbálják megragadni. Ld. *manifeszt tartalom/kódolás* (09)

latin négyzet elrendezés: Olyan elrendezés, amikor két, egymástól független tényezőt a *kísérlet*ben azért kombinálnak az összes lehetséges módon, hogy az egyik potenciális hatását kiszűrjék, s az eredmény tisztán a másik tényezőnek (*független változó*nak) tulajdonítható. (05)

lefedési hiba: Az a *mintavétel* során fellépő hiba, amikor a *populáció* bizonyos tagjainak nincsen esélyük a mintába kerülésre, így a választott minta nem fedi le tökéletesen a vizsgálni kívánt populációt. (04)

leíró kutatás: Olyan kutatás, amely nem együttjárásokat és *okági kapcsolat*okat vizsgál, hanem egy-egy jelenség létezésére és előfordulásának gyakoriságára kíváncsi. (05)

leíró statisztika: A statisztikai *adatfeldolgozás* és adatbemutatás része, mikor eloszlások, *keresztáblák* és ábrák segítségével jellemezzük a kutatási mintát vagy a kapott eredményeket egy *változó* alapján. Ld. még *statisztikai összefüggés-elemzés* (13)

leltár: (*inventory*) Személyes érdeklődést, attitűdöt vagy viselkedést leíró *értékelő skála*, kérdések vagy állítások sorozata, amelyekkel kapcsolatosan a vizsgálati személy úgy válaszol, hogy kifejezi egyetértését/egyet nem értését. (04)

lezáró beszélgetés: (*debriefing*) A *kísérlet* végén a kutató és a résztvevők közt lezajló interakció, melynek során a kutató gondoskodik róla, hogy a résztvevők egészségesen és jó érzésekkel távozzanak. Megbizonyosodik róla, hogy működött-e a *fedőtörténet*, s amennyiben alkalmazott megtévesztést, feltárja a kísérlet valódi célját és a megtévesztés hatékonyságát is ellenőrzi. A ~ jó alkalom arra is, hogy mind a résztvevők, mind a kutató tanuljanak a kísérletből: a résztvevők ön- és emberismerettel gazdagodhatnak, a kutató pedig megtudhat olyan dolgokat a kísérletről, amelyek csak a résztvevők szemével látszanak (mivel nem tud „naiv” személyként részt venni a saját kísérletében). (07)

Likert-skála: Likert által kifejlesztett **egydimenziós összegző attitűdskála**, ahol a válaszolók egy tárgyra, személyre vagy szituációra vonatkozóan az egyetértés/egyet nem értés fokozatait fejezik ki különböző állítások segítségével. (02, 03)

manifeszt tartalom/kódolás: *Tartalomelemzés*nél az adott szöveg nyilvánvaló, felszíni tartalma. Leggyakrabban a témával összefüggő szavak, kifejezések számlálását jelenti. Ld. még *latens tartalom/kódolás* (09)

manipuláció ellenőrzése: Olyan mérés, amelynek célja, hogy meggyőződjünk arról, sikerült-e a *manipuláció*val előállítani a *független változó* kívánt szintjét.

- manipuláció:** A kísérlet során a független változó(k) szisztematikus befolyásolására alkalmazott eljárás. Az alkalmazott módszer szerint két típusa létezik, az **instrukció~** és az **esemény~**. Az előbbi esetben az instrukció variálásával befolyásoljuk a független változót, az utóbbiban valamilyen megrendezett eseménnyel váltjuk ki a hatást. Ennek különleges fajtája a **balesetszerű ~**, amikor látszólag véletlenül, a **kísérletvezető** szándékától függetlenül következik be a ~t megvalósító esemény. A független változó elrejtése, vagyis az **elvárási torzítások** kiküszöbölésére alkalmazzák. Ld. még **kísérleti forgatókönyv, beavatott személy, megtévesztés**. (06)
- másodelemzés:** Egy kutatás adatainak újbóli felhasználása, mikor egy újabb kérdésfelvetésnek megfelelően a kapott adatokat másként dolgozzák fel, új számításokat végezve. (03)
- megbízhatóság:** (*reliabilitás*) A vizsgálati módszer vagy mérőeszköz azon tulajdonsága, hogy az operacionalizált konstruktumot pontosan méri, illetve manipulálja. Fajtái a **belső** és az **időbeli konzisztencia**. Előbbi a több elemből (pl. tételből) álló mérőeszközök azon tulajdonsága, hogy egyes elemeik ugyanazt a konstruktumot mérik, utóbbi pedig azt jelenti, hogy az adott mérőeszköz mentén ugyanazok a személyek különböző időpontokban ugyanolyan relatív pozícióba kerülnek a mintában (vagyis a két eredmény között erős pozitív korreláció van). A ~ előfeltétele az **érvényesség**nek, hiszen ha a mérés nem pontos, akkor arról sem mondhatunk sokat, hogy mit mértünk. ~ ugyanakkor létezhet érvényesség nélkül is, amennyiben az eszköz pontosan mér, de nem a kívánt konstruktumot méri. (03, 05)
- megbízhatósági szint:** 1. A kapott eredmények azon jellemzője, hogy mennyire köszönhetők a véletlennek (ld. **szignifikanciaszint**). 2. Más értelemben a kapott átlagok körül lehetséges véletlenszerű ingadozás. (01, 04)
- megfigyelés:** A megfigyelés egyrészt a legalapvetőbb **adatgyűjtési** mód, mely a cselekvés, beszéd, teljesítmény, viselkedés stb. közvetlen észlelésen alapul, másrészt önálló kutatási módszer, melynek meghatározó sajátossága, hogy a jelenségeket saját természetes közegében vizsgálja. Ld. még **résztevő megfigyelés**. (01, 09)
- megítélési feladat mint függő változó:** Az az eset, amikor a kutató a **függő változót** úgy méri, hogy a résztvevőt valamilyen dolog (személy, csoport, esemény, objektum, stb.) valamilyen tulajdonságának megítésére kéri, többnyire valamilyen skála segítségével. (06)
- megtévesztés:** A **kísérlet** során alkalmazott eljárás, amelynek során a résztvevőt a kísérletvezető hamisan tájékoztatja, illetve félrevezeti a kísérlet valamely fontos vonatkozását illetően. Bár a ~ szükségképpen etikai aggályokat vet fel, számos esetben megkerülhetetlen az alkalmazása, mivel a résztvevők válaszait torzítaná, ha ismernék a kísérlet célját. (05)
- mélyinterjú:** A **kvalitatív interjú** tradicionális formája, gyakran érint „mély”, személyes területeket, elsősorban az intimszférával, identitással kapcsolatos kérdésekre helyezi a hangsúlyt. (09)
- minimális ártalom elve:** A kutatás azon **etikai alapelve**, hogy a kutatónak a lehető legkisebbre kell korlátoznia a résztvevők által a kutatás során elszenvedett **ártalmakat**. Pszichológiai vizsgálatokban beszélhetünk fizikai (pl. kellemetlen vagy fájdalmas inger) vagy mentális ártalmakról (pl. unalom, stressz, szorongás, önértékelést veszélyeztető mozzanatok). (07)
- minta:** A kutatás által megcélzott alapsokaságból (**populáció**) valamilyen meghatározott módszerrel (ld. **mintavétel**) merített emberhalmaz, amelynek tagjai a vizsgálatban részt vesznek. (04)
- mintavétel:** Az az eljárás, amellyel a kutató kiválasztja, hogy a kutatás szempontjából releváns alapsokaság (**populáció**) konkrétan mely tagjait fogja vizsgálni. Fontos szempont a **minta** reprezentativitása illetve az, hogy egyáltalán milyen vonatkozásban legyen reprezentatív a minta, valamint – gyakran az előbbinek ellentmondó szempont – a minta elérhetősége, vagyis hogy a kutató ésszerű idő- és költségkereteken belül a megfelelő számú emberhez (csoporthoz, eseményhez) jusson el. A ~re számos különböző módszer létezik (pl. részben a fenti különböző szempontok miatt, részben pedig azért, mert különböző populációknál a ~ különböző módjai lehetnek optimálisak (pl. **egyszerű-csoportos véletlen, elméleti-szakértői, kényelmi, kvótás, rétegzett véletlen, szisztematikus véletlen**) más módszer lehet jó, ha az otthoni internethasználók populációjából, más, ha a futballszurkolók közül és megint más, ha az ország teljes népességéből akarunk mintát venni). (04)
- mintavételi alapegység:** A **mintavétel** alapját képező egység. Lehet: személy, kultúra, csoport, intézmény, esemény, szöveg, stb. (04)
- moderátor:** A **fókuszcsoport** vezetője, legfőbb szerepe az interakció facilitálása, a vita mederben tartása, pozitív légkör megteremtése. (09)

- módszerek, stratégiák integrációja:** (*≈metodológiai pluralizmus*) Olyan kutatási stratégia, mely több tudományos módszer alkalmazására épül egy adott kutatáson belül (akár egyidejűleg, akár a kutatás különböző fázisaiban). Eszerint nincsenek kitüntetett eljárások, melyekhez a jelenség vizsgálatában ragaszkodni kell. A több módszer alkalmazásának hasznosságát hirdeti, melyek különböző oldalait világíthatják meg a vizsgált jelenségnek. Az tartja, hogy a párhuzamosan felhasznált különböző eljárások (pl. *interjú*, *kérdőív*) egymás kontrollját is képezik, így megalapozottabb következtetésre vezetnek, ld. még *trianguláció*. (01, 08, 10)
- módszertan:** (*metodológia*) A tudományos kutatás eszközeire, mikéntjére vonatkozó nézetek rendszere, mely meghatározott *tudományelméleti* kiindulópontokra épül. Egy adott tudományos módszertanon belül többféle speciális **módszert** (*metodikát*) találhatunk, amik egy jelenség vizsgálatára vonatkozó bevett speciális eljárásokat (pl. *attitűdskála*-típusok) rögzítenek. (01)
- módszertani indeterminizmus:** Egyes szociálpszichológiai elméletek (pl. szociális reprezentáció elmélete) által hirdetett álláspont, mely kifejezetten bátorítja, hogy különböző módszerekkel vizsgálják az elméletből fakadó következtetéseket. Ennek ellentéte, ha egy elmélet vizsgálatához speciális eljárások kapcsolódnak (pl. szociális identitás elmélete és minimális csoport paradigma) (08)
- módszertani individualizmus:** Az az alapelv, mely szerint a társadalmi jelenségekre csak az egyéni jellemzők figyelembevételével és tanulmányozásával adható tudományos magyarázat (08, 11)
- multidimenzionális skálázás:** (*MDS*) A *többváltozós statisztikai elemzések* egyik módszere. Olyan eljárás, melynek segítségével észlelt hasonlóságokból, illetve különbségekből bizonyos adott típusú geometriai reprezentációkat lehet létrehozni. (12)
- műtermék:** Olyan tényező, melyet a vizsgálat tervezésekor nem vett figyelembe a kutató, ám mégis szisztematikus hatással van a mért válaszokra. Másként fogalmazva, a mérés során fellépő, szisztematikus hibát okozó hatásokat nevezzük így. (03)
- narratív elemzés:** Szövegelemzési forma, mely a narratívumok (történetek) jellemzőit, struktúráját, működésmódját tárja fel, valamint azt, hogy az emberek mire és hogyan használják ezeket a narratívumokat. (08)
- narratív interjú:** A *kvalitatív interjú* egy formája, melynek tárgya valamilyen személyes vonatkozású elbeszélés, pl. a megkérdezett személy élettörténete, életének kiemelt eseményei. (09)
- nemverbális kommunikáció:** A kommunikáció azon formája, amely nem szavak segítségével történik. Szociálpszichológiai kísérletekben alkalmazható *független* és *függő változó*ként is. Utóbbi esetben gyakran azért szerepel, mert kevésbé áll akaratlagos irányítás alatt, így a verbális válasznál mentesebb a torzításoktól. (06)
- nomotetikus és idiografikus tudás:** A világról és a vizsgált jelenségről kialakult tudás eltérő szerveződési módjai. A **nomotetikus tudás** a vizsgált jelenségeket univerzális törvényszerűségekkal magyarázza, ezek összefüggésében vizsgálja (ld. *pozitivizmus*). Az **idiografikus tudás** a vizsgált jelenséget egyediségében vizsgálja, nem törekszik összehasonlításra, általánosításra (ld. *esettanulmány*, *élettörténeti elemzés*). (03, 10)
- objektivizmus:** (*≈naturalizmus*) A kutatási folyamat egyik általános megközelítése, mely a valóság megismerésére helyezi a hangsúlyt. Ehhez közel álló módszertani irányzat a **naturalizmus**, melynek célja a kultúra „sűrű” leírása, a megfigyelt valóság hű visszaadása, a lehető legkevesebb elméleti előfeltevéssel. Elsődleges módszere az *etnográfiai interjú* és *megfigyelés*. Ld. még *szociális konstruktivizmus* (08)
- oksági kapcsolat:** A *változók* között feltételezett összefüggés, amelyben az egyik változó szintjének változásai befolyásolják a másik változó szintjének változásait. Az okság lehet akár kölcsönös is, amennyiben a vizsgált változók egy visszacsatolós rendszer részei. **Valódi okság**ról akkor beszélünk, ha az ok nemcsak tapasztalati jár együtt az okozattal és nemcsak időben előzi meg azt, hanem kizárható az is, hogy harmadik változó volna felelős az együttjárásért. (05)
- online katalógus:** (*Online Public Access Catalogue, OPAC*) A könyvtári állományok katalógusainak elektronikus változata, mely online elérhető és kereshető. Ilyen például a HUNOPAC. <http://www.mek.iif.hu/porta/virtual/magyar/opac.htm> (13)
- operacionális változó:** Az *operacionalizáció* eredményeképpen a *konceptuális változóból* kapott, műveleti szinten is meghatározott változó, amelynek definíciójához a *manipuláció*, illetve a mérés konkrét módja is hozzátartozik. (05)

operacionalizáció: A *hipotézis*ben szereplő vizsgált változók műveleti definíciója, vagyis annak a konkrét meghatározása, hogy a fogalmilag már definiált változók szintjeit milyen módon fogjuk manipulálni, illetve mérni a vizsgálatban. (05)

önbeszámolás módszerek: A tudományos *adatgyűjtés* olyan technikái, mikor a vizsgálati személy vélekedéseire, attitűdjeire, viselkedésére, stb. vonatkozó kérdéseket közvetlenül neki teszik fel. (01, 02)

őshonos/helyi pszichológia: (*indigenous*) Olyan pszichológiai megközelítés, mely a sajátos, helyi pszichológiai jelenségekre koncentrál, az adott kultúrából származó kutatók segítségével. A kutatás célja mindig a helyi alkalmazás és hasznosítás. Ld. még *kulturális pszichológia*. (11)

összetartozó minták: Olyan alminták, amelyek közül egy személy többen is részt vehet. Összetartozó mintás változóról beszélünk, ha minden résztvevőhöz a változónak több értéke is tartozhat, vagyis ha a személy több feltételben is szerepelhet. Olyankor alkalmazzuk, ha az egyik feltételben való részvétel nem zárja ki, hogy az adott személy más feltételben is szerepeljen. Ilyenkor ezért *személyeken belüli összehasonlításról* beszélünk. Előnye, hogy a kísérletet így kevesebb résztvevővel is elvégezhetjük. Ld. még *független minták*. (05)

paradigma (tudományos): A tudományos kutatás általános értelmezési keretét jelenti. Az elméletalkotást (ld. *tudományos elmélet*) megelőző előfeltevéseket (pl. az emberi viselkedés alapja az inger-válasz kapcsolat) foglalja össze, a megismerendő világról és a tudományos megismerés módjáról is tartalmaz általában sajátos álláspontot (ld. *természettudományos*, ill. *hermeneutikai módszertan* megkülönböztetése). A tudományos paradigmák átívelhetnek egyes tudományterületeken, ugyanakkor idővel változhatnak is. Ezt a változást ragadja meg a tudományos forradalom kifejezése (Kuhn), mely a paradigmaváltásra utal. (01)

párhuzamos feldolgozás: A *hálózatmodellek* legújabb változatai által feltételezett mentális működésmód, amelynek során az ember (vagy állat) a beérkező ingereket nem egymás után, hanem egyszerre dolgozza fel, illetve bizonyos mentális műveleteket is képes egyszerre végezni. Az 1980-as évek végétől egyre népszerűbb magyarázó modell a kognitív pszichológiában, mivel mechanizmusa a korábbi modellekénél jobban hasonlít az idegrendszer működésére, s mivel magyaráz olyan komplex, de nagyon gyorsan végbemenő mentális jelenségeket, amelyekre a korábbi hierarchikus kategorizációs modellek nehezen voltak alkalmazhatóak. (07)

perspektivizmus: Ld. 10. óra.

perspektivizmus: Minden tudás, így minden *tudományos elmélet* hamis, és ugyanakkor igaz is bizonyos körülmények között. Ebből a kiindulópontból is lehet azonban érvényes kutatásokat végezni, a kísérleti módszertant nem elvetve, hanem kísérleti programok formájában továbbfejlesztve. A tudományos kutatás célja itt nem az univerzálisan érvényes következtetések levonása (a *hipotézis* igazolása ill. cáfolata formájában), hanem a hipotézisek által megfogalmazott összefüggések releváns kontextusainak minél teljesebb feltárása. Ld. még *tudás „szükségyszerű” torzításai, tudománypszichológia, kutatási program, kutatás két szakasza*. (08, 10)

plagizálás: Mások *publikációit*, annak részleteit vagy mások gondolatait idézni a sajátként feltüntetve, vagy szabályos *szakirodalmi hivatkozás* nélkül. (13)

populáció: (*alapsokaság*) Azon személyek, csoportok, helyzetek vagy események összessége, amelyekre nézve a kutató elméletet fogalmazott meg, és amelyekről következtetéseket akar levonni, s amelyek ugyanakkor túlságosan nagyszámúak ahhoz, hogy mind vizsgálható legyen. Ezért csak egy kisebb *mintát* vizsgál belőlük, amelyet a *mintavétel* során gondosan, előre meghatározott szempontok szerint választ ki. (04)

pozitivizmus: A létezés végső (metafizikai) kérdései helyett a tapasztalati úton ellenőrizhető kérdések körét vizsgálja. Nem abszolút tudásra törekszik, hanem a közvetlenül adott jelenségekre és a szükségszerű összefüggésekre figyel. A **pozitivista-empiricista tudományelmélet** (*≈logikai empirizmus*) a klasszikus *empirizmus* és a modern logika szintézisére alapozva fogalmazza meg a **hipotetikus-deduktív módszert**, mely az elméleti alapon megfogalmazott, empirikus ellenőrzésen átesett állítások (ld. *hipotézis*) formájában megfogalmazott tudás elsőségét hirdeti. Az állítások érvényességének igazolását (*verifikáció*), illetve elvi *cáfolhatóságát* (*falszifikálhatóság*) elengedhetetlen feltételnek tartja. (08)

predikció: Meglévő *tudományos elméletekből* és kiegészítő feltevésekből levezethető állítás, melynek igazsága empirikusan ellenőrizhető. (10)

- problémaorientált kutatás:** A szociálpszichológiai kísérletezés olyan fajtája, amely magának a vizsgált jelenségnek a pusztá létére, illetve előfordulási feltételeire kíváncsi, a mögöttes folyamatokra viszont még nem, mert a jelenség még nem eléggé ismert ahhoz, hogy ez utóbbiakról is kidolgozott hipotézisünk legyen. Ld. még *folymatorientált kutatás*. (06)
- programértékelés:** Értékelő jellegű, alkalmazott kutatási módszer, társadalmi beavatkozások, programok hatásának vizsgálata. Ld. még *hatásvizsgálat* (11)
- progresszív fókuszálás:** Kvalitatív kutatásokra jellemző folyamat (ld. *induktív logika*), azt jelenti, hogy a kutatás gyakran csak lazán körvonalazott céllal indul, a *hipotézisek* csak menet közben fogalmazódnak meg, és válnak egyre letisztultabbá. Ld. még *alapozott elmélet, folyamat közbeni analízis*. (08)
- projektív technikák:** Olyan technikák gyűjtőfogalma, amelyek alkalmazásakor nem egyértelmű, „homályos” tartalmú ingereket adnak a vizsgálati személynek, aki ilyenkor saját tudattalan érzéseit, gondolatait rájuk vetítve válaszol. Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas technikák. Ld. még *történetmesélés, Tematikus Appercepció Teszt*. (02)
- PsycINFO: Elektronikus számítógépes kereső adatbázis,** mely az angol nyelvű pszichológiai publikációk – elsősorban szakmai folyóiratok - jelentős részét összefogja, megadva azok legfontosabb paramétereit és *kivonatát*. Összetett keresési lehetőséget biztosít a kívánt szakirodalom felkutatásához. (13)
- pszichoanalitikus nézőpont:** A személyiségen belüli belső dinamikára helyezi a hangsúlyt, mely jórészt az ösztöntörekvések és az azokat korlátozó társadalmi szabályok alapvető konfliktusából fakad. Nagy jelentőséget tulajdonít a kora gyermekkori tapasztalatoknak, tudattalan folyamatoknak. A tekintélyelvű személyiség kutatásában is megmutatkozik, hogy nagy szerepet szán a belső feszültségek keltette szorongás csökkentésének, és az erre kialakított elhárító mechanizmusoknak. Gyakran a pszichopatológia felől igyekszik megérteni a normális, átlagos emberi reakciókat, viselkedést (vö. *humanisztikus nézőpont*). (01)
- pszichobiográfia:** Pszichológiai, leggyakrabban pszichoanalitikus megközelítést (ld. *pszichoanalitikus nézőpont*) alkalmazó, általában közéleti vagy történelmi személyek *élettörténeti elemzése*. (09)
- publikáció:** A tudományos kutatás közlése a nagyobb nyilvánosság (szakmai közönség, döntéshozók, stb.) felé. Írásos formája a **tudományos cikk**, illetve a **poszter**, szóbeli formája az **előadás**. (13)
- Q-rendezés:** Olyan válaszadási eljárás, amelynek során előre meghatározott, hogy a válaszadó melyik *válaszkategóriát* hányszor használhatja. Amennyiben a válaszkategóriák ordinális- vagy intervallumskálát alkotnak (pl. az „egyáltalán nem fontos”-tól a „nagyon fontos”-ig), általában a normális eloszláshoz hasonló módon kell a válaszadónak az egyes tételeket a kategóriák között elhelyeznie, azaz a szélső értékeket kevészer, a közepes értékeket többször használhatja. A válaszadás megkönnyítésére a megkérdezett a tételeket gyakran kártyákon kapja meg, amelyeket szortíroznia kell a megadott kereteken belül. Előnye, hogy kiküszöböli a skálahasználat egyéni jellemzőinek hatását, hátránya viszont, hogy körülményesebb a felvétele, mint egy önkitöltős skáláé. (04)
- racionalizmus:** Az emberi megismerés forrásának a rációt, a logikus gondolkodást tartja, nagy hangsúlyt fektet a tapasztalat előtt is meglévő fogalmakra, gondolkodási struktúrára. Az igazi ismeret forrása tehát a tiszta ész, szemben a tapasztalattal (vö. *empirizmus*). A tudományos kutatásban a *tudományos elméletek* és a logikai következtetések szerepét hangsúlyozza. Ld. még *deduktív logika, introspekció*. (01)
- rács:** (*grid*) A *leltár* két szempontos változata, egy mátrixos elrendezésű **értékelő skála**, például Kelly *REP-tesztje*. (04)
- rangsorolás:** (*ranking, preferenciasorrend*) Olyan **értékelő skála**, amelyben személyek vagy személyiségjellemzők fontossági sorba rendezése történik. (04)
- reakcióidő:** Az inger és a válasz megjelenése között eltelt idő. Az *attitűd közvetett mérésére* alkalmas, ilyenkor a válasz latenciájának idejéből következtetünk az attitűd erősségére. Ld. még *Implicit Asszociációs Teszt*. (02)
- reflexivitás:** A kvalitatív kutatások *érvényességének* növelésére alkalmazott alapelv, amely a kutató szerepével szembeni kritikai viszonyulást takar, vagyis azt, hogy a kutató tudatosítja saját elfogultságait, jellemzőit és hatását a kutatás folyamatára. (09)
- reprezentatív minta:** Olyan *minta*, amely lényeges vonatkozásaiban pontosan tükrözi az alapsokaságot, vagyis amelyben a vizsgálat szempontjából releváns változók eloszlása megegyezik a *populáció*beli eloszlásukkal. (04)

REP-teszt: (*szerep repertoár teszt*) Kelly módszere a kognitív komplexitás mérésére, ahol fontos szerepeket betöltő személyeket (oszlopok) választott tulajdonságok (sorok) segítségével kell megítélni oly módon, hogy soronként meg kell adni két személyben egy közös tulajdonságot (**konstruktum**), valamint azt is leírni, hogy a harmadik személy miben tér el tőlük (**kontraszt**). (04, 12)

résztvevő megfigyelés: Olyan *kutatási stratégia* melynek célja egy adott csoport (pl. vallási, foglalkozási) megismerése azáltal, hogy a kutató beépül az adott közösségbe. (08)

Rokeach-féle értékskála: (*RÉS*) Értékvizsgálatokban alkalmazott mérőeszköz. A válaszadónak 18 ún. instrumentális (eszköz-jellegű) és 18 ún. terminális (cél-jellegű) értéket kell (a két 18-as csoportban külön-külön) rangsorolnia annak megfelelően, hogy számára ezek mennyire fontosak. Az eljárás az 1990-es évektől, Schwartz elméleti és módszertani kritikáját, valamint a Schwartz-féle Értékkérdőív megjelenését követően veszített népszerűségéből. (04)

skálatípus: A *változó* ~a azt jelenti, milyen viszonyban vannak a jelenségekhez, illetve a megfigyelési egységekhez a mérés (vagy *manipuláció*) során rendelt számok egymással. **Nominális skáláról** beszélünk, amennyiben a számok nem jelölnek sorrendet, csupán címkék (pl. nem, településtípus). **Ordinális skálájú** változóknál a számok már sorrendet fejeznek ki, ám az általuk jelölt megfigyelési egységek közt lévő különbségeket nem ismerjük (pl. preferenciasorrend, versenyen elért helyezés). **Intervallumskála** esetén már a különbség is adott (pl. tesztben elért pontszám). A ~ meghatározza, milyen műveletek végezhetők az adott változó értékeivel. (01)

skalogram-analízis: Egy skála *kumulativitásának* ellenőrzésére szolgáló módszer. A hierarchikusan elhelyezkedő attitűd-állításokat vizsgálja annak ellenőrzésével, hogy a válaszolók hány százalékánál teljesült ez a feltételezett sorrend. Ennek mérőszáma a **reprodukálhatósági koefficiens** ($R=1$ -hibák száma/válaszok száma). Ha ennek értéke 0,90 felett van, akkor elmondható, hogy a skála kumulatív. Ld. még *Bogardus-skála, Guttman-skála*. (02)

statisztika: (*matematikai statisztika*) A matematika azon ága, mely a valószínűségelméletre épül és általában a kutatásban meghatározott változóknak (ld. *operacionalizáció*) a vizsgált sokaságban (ld. *populáció*) felvett értékeire vonatkozó becslést segíti. Matematikai eszközöket ad a változók közötti összefüggésekkel kapcsolatos hipotézisek vizsgálatára is, ld. még *~i következtetés, ~i összefüggéselemzés, ~i szignifikancia*. Más értelemben a nagy tömegű adathalmazból levonható következtetések matematikai szabályszerűségeit foglalja össze, melyek az adatfeldolgozást (ld. *adatelemzés*) segítik. (01, 13)

statisztikai következtetés: Statisztikai módszerek, pl. **statisztikai próbák** segítségével egy *minta* alapján a bővebb *alapsokaságra* vonatkozóan következtetések levonása. Ld. még *szignifikancia-próba*. (01,13)

statisztikai összefüggés-elemzés: A statisztikai *adattfeldolgozás* és adatbemutatás része, mikor a (*független és függő*) *változók* közötti kapcsolat vizsgálata történik, különféle **statisztikai próbák** segítségével, **két- vagy több változós elemzések** formájában. (pl. korrelációs elemzés, *t-próba, varianciaanalízis*). Ld. még *leíró statisztika, többváltozós statisztikai elemzések*. (13)

statisztikai szignifikancia: Annak a mértéke, hogy a kapott eredmények mekkora valószínűséggel következményei csupán a véletlennek. A kutatók a valószínűség dimenziójában általában meghúznak egy határt, azaz előre megállapítanak egy valószínűségi értéket (ez a **szignifikanciaszint**, a társadalomtudományokban többnyire 5% vagy másképpen $p<0,05$), és amennyiben az alkalmazott statisztikai próba azt mutatja, hogy a kapott kutatási eredmény ennél a szintnél vagy értéknél kisebb valószínűséggel tudható be pusztán a véletlennek, az eredményt az adott szinten szignifikánsnak tekintik, vagyis elvetik a nullhipotézist. A "szignifikáns" eredmény tehát mindig "valamilyen szinten szignifikáns", a szint mértéke pedig azt mutatja meg, hogy az eredmény legfeljebb akkora valószínűséggel lehet a véletlen műve, vagyis legfeljebb ekkora a valószínűsége a nullhipotézis elvetésének a tévedésnek (az elsőfajú hibának). (01)

strukturális funkcionalizmus: A társadalmat egységes egészként értelmezi, melynek részei (pl. társadalmi csoportok, hiedelmek, szokások) azon keresztül érthetők meg, hogy miként járulnak hozzá az egész működéséhez. A társadalom rendszerszerű szemlélete ez, melyben a részek együttműködését érdemes elemezni a közös cél (pl. a társadalmi kohézió erősítése) érdekében. (01)

szakértői bírálat: (*peer review*) A tudományos *publikációk* minőségének kontrollja egyes folyóiratokban, mikor a szerkesztők a beküldött kéziratokat a téma szakértőivel, általában név nélkül értékeltetik. (13)

- szakirodalmi forrás:** A tudományos *publikáció* konceptuális keretét adja a témában korábban végzett publikált kutatások összessége. Az **előzetes források** összegyűjtik és röviden ismertetik a publikációkat, az **elsődleges források** maguk az eredeti, empirikus kutatás alapján készült publikációk, a **másodlagosak** pedig az ezekből készített összefoglalók, tankönyvek. Ld. még *szakirodalmi hivatkozás, bibliográfia, felhasznált irodalom*. (13)
- szakirodalmi hivatkozás:** A tudományos *publikáció* elméleti keretének kijelölésekor felhasznált és szabályosan hivatkozott *szakirodalmi forrás*. Ld. még *bibliográfia, hivatkozási rend*. (13)
- számítógépes kereső adatbázis:** Elektronikus adathordozón vagy az Interneten található kereshető adatbázis, pl. *szakirodalmi források* keresésére. Ld. még *EISZ, PsycINFO*, (13)
- szemantikus differenciál skála:** (Osgood-skála) Osgood által kifejlesztett **többdimenziós attitűdskála**, amely a fogalmak *konnotatív jelentésének* mérésére szolgál. A fogalmakat általában hétpontos, bipoláris melléknévi jelzőkkel ellátott alsókálakon értékeli a válaszolók. Az alsókálák a statisztikai módszerekkel is igazolható három dimenzió – **érték, erő, aktivitás** – valamelyikébe sorolhatóak. (02, 03, 04)
- személyek közötti összehasonlítás:** Ld. *független minták*. (05)
- személyeken belüli összehasonlítás:** Ld. *összetartozó minták*. (05)
- személyiségi jogok elve:** A pszichológiai kutatást szabályozó *etikai alapelvek* egyike azt mondja ki, hogy a kutatónak tiszteletben kell tartania a résztvevők személyiségi jogait, pl. adataikat bizalmasan kell kezelnie, a résztvevő csak a kutató számára lehet azonosítható, mindenki más előtt névtelenséget kell biztosítani számára. (07)
- szignifikancia-próba:** Statisztikai számítás, amellyel kimutatható, hogy egy mintában a változók között talált kapcsolat mekkora eséllyel tulajdonítható a *mintavételi hibának*. (01,13)
- szillogizmus:** A ~ olyan a klasszikus logika által leírt következtetés, melyben a konklúzió (következmény) két másik állításból, a premisszákból és a feltételekből következik. Ld. még *deduktív logika*. (10)
- szociáldarwinizmus:** Darwin evolúciós gondolatának, a természetes kiválasztódás elvének analógiájára megfogalmazott elképzelések a társadalmi együttélésről. A társadalmon belül az erősebb életben maradására és az egyének, csoportok közötti versengésre épülő elképzelés ugyanakkor az emberi történelem során az egyre tökéletesedő társadalmi berendezkedést hirdeti. Ma mind a korlátozás nélküli verseny kizárólagos társadalomszervező elvében, mind a társadalmak magától értetődő fejlődésében sok társadalomtudós kételkedik. (01)
- szociális konstruktivizmus:** Posztmodern megközelítés, mely szerint a reprezentációk nem egyedi, hanem társas jellegűek, valamint nem a valóság tükrözéseként, hanem megteremtőjeként, alakítójaként fontos a szerepük. (08, 10)
- szociokulturális helyzet:** (*szocioökonómiai státusz, SES*) Társadalomtudományi kutatásokban gyakran használt *változó*, az egyén társadalmi rendszerben elfoglalt státuszát jelenti. Mutatói általában: iskolai végzettség, foglalkozás, jövedelem. (10)
- szórás:** (*standard szórás*) Azt mutatja meg, hogy a mért adatok mennyire térnek el az átlagtól. Kiszámítható úgy, ha a pozitív előjellel vett *varianciából* négyzetgyököt vonunk. (01, 13)
- sztenderdizálás:** 1. Z-transzformáció, vagyis egy normális eloszlású *változó* átalakítása oly módon, hogy átlaga 0, szórása 1 legyen. Intervallumskálájú változóknál alkalmazható (ahol nincs a skálán "abszolút nulla" pont), pl. skálaszerkesztéskor vagy különböző skálákra kapott eredmények összevetésekor. 2. Egy pszichológiai teszt vagy skála felvétele nagy, reprezentatív mintán (ill. a mérőeszköz szempontjából releváns homogén almintákon) abból a célból, hogy megállapítsuk a populációra ill. a speciális alcsoportokra jellemző, a továbbiakban diagnosztikus szempontból használható referenciaértékeket. (03)
- tájékozott (informált) beleegyezés elve:** Az *etikai alapelvek* egyike, amely szerint a kutatásban való részvételbe beleegyező személyeket a kutatónak előzetesen lehetőség szerint tájékoztatnia kell a kutatás azon lényeges vonatkozásairól, amelyek befolyásolhatják őket a részvételre vonatkozó döntésükben. A „lehetőség szerint” kitétel arra utal, hogy lehetnek olyan vonatkozások (pl. megtévesztés), amelyekről a kutató nem tudja tájékoztatni a résztvevőt anélkül, hogy a kísérlet értelmetlenné válna. Kiskorú résztvevők esetén a szülőtől vagy gondviselőtől kell beleegyezést kérni. A résztvevőknek biztosítani kell a lehetőséget, hogy a kísérletből visszavonulhassanak, ha közben valamiért úgy látják jónak.

- társas kíváncsisági torzítások:** Olyan hatások, amelyek a vizsgálat eredményét a benne részt vevők azon igényének függvényében torzíják el, hogy megfeleljenek, vagy legalábbis megfelelni látszanak a társas/társadalmi kíváncsiságnak. A válaszokat befolyásolhatják a résztvevők elképzelései arra nézve, hogy mi a "helyes" vagy „elfogadható” válasz illetve viselkedés. (06)
- tartalomelemzés:** Az emberi kommunikáció rögzített formáinak, a legkülönbözőbb közléseknek (írott dokumentum, képek, elhangzott beszéd) tartalmát vizsgálja. E „közlemények” tartalmi összetevőit, kapcsolataikat elemzi, s ebből vonja le következtetéseit. A szöveg egészét általában *elemzési egységekre* bontja, azokat a vizsgálat szempontjából kialakított kategóriákba sorolja, s az így kialakult *gyakorlati eloszlások*at kvantitatív módon elemzi. A ~ nem csupán a szövegben explicit módon megjelenő tartalmakat (*manifest tartalom*) (pl. „összefoglalás” szó, a „mi” névmás egy politikus beszédében), hanem a szöveg mögöttes szerkezetét is elemezheti (*latens tartalom*) ld. még *narratív elemzés*. (08, 09)
- Tematikus Appercepciók Teszt:** (TAT) *Projektív technikájú* személyiségteszt, mely az *attitűd közvetett mérésére* is alkalmas. Ún. hívóképekről kell a személynek történeteket mesélnie. Az így született ingeranyag kvalitatív elemzéséből lehet következtetni pl. a személy attitűdjeire. Ld. még *történetmesélés*. (02)
- tematikus interjú:** Meghatározott tematika köré szerveződő félig strukturált *kvalitatív interjú*. (09)
- természettudományos módszertan:** Az általa vizsgált jelenségeket, eseményeket egy elvileg feltárható objektív világ részeként fogja fel, amelyek között általánosítható összefüggések teremtenek kapcsolatot. Ez adja meg a jövőbeli események előrejelzésének (*predikció*) lehetőségét. A tudományos megismerésből kizárja a szubjektív folyamatokat, a megismert jelenséget függetlennek tartja a megismerést végző kutatótól. Ld. még *hermeneutika, tudományos paradigma*. (01)
- teszt-reteszt:** Ugyanazon teszttel vagy skálával ugyanazon válaszadókön két különböző időpontban kapott eredmények közötti korreláció. A skála *megbízhatóságát* (időbeli konzisztenciáját) mutatja. (03)
- tétel:** (~item) Zárt kérdőív vagy skála legkisebb egymagában megválaszolható egysége. A kérdőív vagy skála típusa szerint lehet kérdés, állítás, tulajdonság(pár), de akár egy-egy szó vagy vizuális skála is. A válaszadás módja is nagyon különböző lehet. Ld. még *kérdésformák, kérdéstípusok*. (03)
- tétel-válasz elmélet:** A *kulturális összehasonlító pszichológiában* használatos, az *ekvivalencia*-problémák kivédésére alkalmazott statisztikai eljárás. (11)
- tezaurusz:** Adatbázisok rendszerezését és keresését lehetővé tevő hierarchikusan felépülő fogalomtár. Bővebb értelemben egy-egy tudományterület kulcsfogalmainak átfogó, rendszerező leírata. (13)
- Thurstone-skála:** Thurstone által kifejlesztett *egydimenziós differenciális attitűdskála*, mely az *egyenlőnek látszó intervallumok módszerén* alapul. Ilyenkor az állítások az attitűdtárggyal kapcsolatosan a legkedvezőtlenebbtől a legkedvezőbbig terjednek, általában 11, egymástól egyforma távolságra lévő fokozatban. A válaszolók egy tárgyra, személyre vagy szituációra vonatkozóan az egyetértést/egyet nem értést az egyes tételek elfogadásával vagy elutasításával fejezik ki. (02, 03)
- tipológia:** Az *index*ekhez hasonló, több választ magába sűrítő eljárás, melyet akkor alkalmazunk, ha a kiinduló változóink kategoriálisak (nominális mérési szintűek), s nem rendezhetők sorba az emberek az *indikátor*-változókra adott válaszaik alapján. (03)
- többváltozós kísérlet:** Olyan *kísérlet*, amelyben több *független változó* is szerepel. A kísérletet mindig a független változók száma alapján nevezzük egy- vagy többváltozósnak. Az elrendezés lényege, hogy egy-egy független változó *főhatása* mellett a változók *interakciója* is vizsgálható. (05)
- többváltozós statisztikai elemzések:** Adatelemző statisztikai módszerek, melyek a változók közti összefüggések mintázatát vizsgálják (12) Ld. még *főkomponens-analízis, faktoranalízis, klaszteranalízis, multidimenziális skálázás*.
- történeti szociálpszichológia:** Általános értelemben a szociálpszichológia történeti meghatározottságát hangsúlyozó, a történeti események szociálpszichológiai elemzésének lehetőségét kereső szemlélet. Egyes kutatók (pl. Gergen) által használt szűkebb értelemben a szociálpszichológusok kutatásának elsődleges jellemzője a nézőpontjuk történeti meghatározottsága, melyet nem pusztán a diszciplináris fejlődés, hanem a társadalmi események is formálnak. Maguk a tudományos eredmények pedig visszahatnak az általuk vizsgált társadalomra, mely ennek nyomán szükségképpen megváltozik. E szerint a nézet szerint nem fogalmazhat meg tehát absztrakt egyénekre szabott univerzális elméleteket a szociálpszichológia (ld. *hermeneutikai paradigma*). (08)
- történeti-összehasonlító elemzés:** Nem beavatkozó, kvalitatív módszer. Különböző társadalmak történelmében mutatózó hasonlóságok feltárására, időbeli összevetésére alkalmazható. (09)

- történetmesélés:** *Projektív technika*, mikor egy előre megadott képről, szituációról kell a vizsgált személynek egy történetet kitalálnia. Az *attitűd közvetett mérésére* is alkalmas. Az így született ingeranyag kvalitatív elemzéséből lehet következtetni pl. a személy attitűdjeire Ld. még *Tematikus Appercepció Teszt*. (02)
- t-próba:** Két minta átlagainak összehasonlítására alkalmazható eljárás. Van független és összetartozó mintás változata is. Alapesetben érzékeny a szóráshomogenitásra, de van robusztus változata is, amely olyankor is érvényes, amikor a két minta szórásai szignifikánsan különböznek. Ha kettőnél több mintát akarunk összehasonlítani, akkor már *varianciaanalízist* kell alkalmaznunk. (01)
- trianguláció:** (*háromszögelés*) Az a módszertani elv, mely arra hív fel, hogy kiszemelt jelenséget különböző perspektívákból egyaránt megvizsgáljuk. Az eredmények érvényességét nem rögzített kritériumok alapján, hanem többféle megközelítés eredményeinek egymáshoz viszonyításával igyekszik elérni. Elsősorban a kvalitatív elemzés eszközeként használják. Megkülönböztethetjük a ~ négy típusát: az **adatok** háromszögelése (idő, tér, személyek), **kutatók** háromszögelése (több megfigyelő), **elméletek** háromszögelése (több elméleti keretben értelmezni az eredményeket, s ezeket összevetni), **módszerek** háromszögelése (többféle módszer, kutatási stratégia alkalmazása). Többszörös ~, ha ezek közül többet alkalmaz egy kutatás, ld. még *módszerek, stratégiák integrációja; kutatási stratégiák*. (08, 09)
- tudás „szükségszerű” torzításai:** A tudás, a világ tudatos reprezentációja nagy energia befektetését igényli, ezért egyáltalán nem általános meghatározója az ember környezetre adott reakcióinak. Töredékes volta miatt szükségképpen **alulreprezentálja** (leegyszerűsíti) a külső világot, ám gyakran **felülreprezentálja** az egyedi esetet (általános elvárások alapján téves elvárásokat alakít ki), vagy egyszerűen csak **tévesen reprezentálja** az adott jelenséget (pl. illuzórikus korreláció esetében ott is lát kapcsolatot, ahol a valóságban nincsen). Ezekből a torzításokból következik, hogy minden tudás szükségképpen téves. Ld. még *perspektivizmus*. (10)
- tudományelmélet:** (*≈tudományfilozófia*) A tudományos elméletekre vonatkozó elgondolások rendszere. A ~ számára a tudomány legfontosabb jellemzője az így szerzett ismeretek bizonyossága, ezért érdeklődése elsősorban a *tudományos elméletek* megalapozottságára irányul. Ld. még *paradigma*. (01)
- tudományos elmélet:** Egy adott jelenségkörben a vizsgált tényezőkre, azok közötti összefüggésre vonatkozó elgondolás, mely a tudományos kutatás meghatározott alapelvein (ld. *paradigma*) alapul. A ~ekből levezethető állításokat (ld. *hipotézis*) vetjük általában alá empirikus ellenőrzésnek. A ~ek eltérnek abban, hogy milyen mértékű az általánosítást tartalmaznak (mikroelméletek – makroelméletek). (01, 10)
- tudományszichológia:** McGuire perspektivista tudományelméletét a tudományfilozófiák nyomán nevezi el ~nak, mely az emberi megismerés „tragédiájára” épül (minden tudás törvénytelenül téves), és arra a reményre, hogy ugyanakkor minden tudás megragad valami valóságosat. A tudomány feladata annak a feltárása, hogy a tudás milyen szempontból (milyen feltételek mellett, milyen összefüggésben) tekinthető igaznak, és mik a reprezentáció érvényességének határai. Annyiban is ~nak tekinthetjük az erre vonatkozó elgondolkodásait, mert a tudományos kutatás végzése felől közelít amikor a logikai empirista kutatás kritikáját és a *perspektivizmus* javaslatait megfogalmazza. Ld. még *tudás „szükségszerű” torzításai, a kutatás két szakasza*. (10)
- tulajdonságlista:** (*checklist*) Szavak vagy állítások listája, melyek személyes jellemzőket írnak le. A kitöltők kiválasztják azokat az itemeket, melyeket jellemzőnek vélnek saját magukra vagy másokra vonatkoztatva. (04)
- tulajdonságprofil:** A *tulajdonságlistán* kapott ítéletek összegző értéke, vagy az egyes tulajdonságok átlagos értékelése, amely grafikusán is jól megjeleníthető. (04)
- univerzalitás:** (*egyetemesség*) olyan viselkedés vagy jellemző, mely az egész emberiségre érvényes, függetlenül szituációs jellegzetességektől vagy kultúrától. Konkrétan: Schwartz motivációs értéktípusainak egyike. (04)
- utólagos előrelátás:** Fischhoff által leírt pszichológiai jelenség, mely szerint adott cselekvés, döntés megítélését alapvetően befolyásolja a következmények ismerete. (09)
- válaszadási torzítások:** Minden válaszadásban benne van a **véletlenszerű mérési hiba** lehetősége (pl. elnézte a válaszadó a bekarikázandó rubrikákat, félreértette a kérdező azt, amit neki mondtak), ezt a statisztikai eljárások kezelni képesek. Az eredményeket nagymértékben megváltoztathatják azonban a **szisztematikus válaszadási torzítások** (pl. szociális kíváncsiság, egyetértési torzítás) is, amelyek kiküszöbölésére vagy beszámítására a kutatónak kell külön figyelmet fordítani. Ld. még *műtermék, csapdaskála*. (03)

- válaszadó általi érvényesítés:** A kvalitatív kutatások *érvényességének* növelésére alkalmazott eljárás, melynek során a kutató az eredményeket a válaszadóknak megmutatja, így ellenőrizve, hogy az valóban érvényes konklúzióra jutott-e. (08, 09)
- válaszelmaradási hiba:** Az *adatfelvétel* során adatvesztést okoz, hogy a mintába került személyek közül nem mindenki felel a kérdésekre. (04)
- válaszkategória:** A mérőeszköz egyes tételeihez kapcsolódó, előre meghatározott válaszlehetőségek, amelyek közül a válaszadónak (a leggyakrabban egyet, néha többet) választania kell. Nyílt kérdőív, *interjú* és *tartalomelemzés* esetében is beszélhetünk ~król (bár tétel helyett ilyenkor inkább kérdést mondunk), de a kvalitatív kutatásokban ezeket általában utólag (s csak ritkán előzetesen) határozzák meg. (01)
- változó:** Olyan mért (vagy *kísérlet* esetén akár manipulált) mennyiség vagy tulajdonság, amely a vizsgálat során különböző esetekben különböző értékeket vehet fel. A ~kat elsősorban skálatípusuk szerint csoportosíthatjuk, ugyanakkor az intervallumskálájú változókon belül megkülönböztetünk **folytonos** és **diszkrét** változókat is: utóbbiak meghatározott és egymástól kategorikusan elkülönülő értékek valamelyikét vehetik fel, az előbbiek viszont egy tartomány bármely pontjának megfelelő, azaz a kontinuumszámosságú végtelennek megfelelő számú értéket vehetnek fel. (A nominális és az ordinális skálájú változók természetesen csakis diszkrétnek lehetnek.) (01, 13)
- variancia:** Az „átlagos” négyzetes eltérés, mely a mért értékeknek az átlagtól való eltérését jellemzi. A ~ négyzetgyöke a *szórás*. (01)
- varianciaanalízis:** (ANOVA) A *kísérletek* eredményeinek elemzésekor gyakran alkalmazott statisztikai eljárás, amellyel több átlagot hasonlíthatunk össze. Létezik *független* és *összetartozó minták*on végezhető változata is. Az **egyszempontos** mellett megkülönböztethetjük a **többszempontos** ~t, amellyel több *független változó főhatásai* mellett azok *interakciói* is vizsgálhatók. (01, 07)
- véletlenszerű elhelyezés:** A kísérlet résztvevőinek a *kísérleti feltételek* közötti szétosztására alkalmazandó eljárás. Ha a résztvevőket véletlenszerűen soroljuk be az egyes feltételekbe, akkor nagy lesz a valószínűsége, hogy az így kapott csoportok átlagosan minden releváns tulajdonságdimenzióban megegyeznek, vagyis csupán a *független változó(k)* tekintetében fognak különbözni. Ez biztosítja a kísérlet mint módszer magas *belső érvényességét*. (05)
- verifikáció:** A *megbízhatóság*, általánosíthatóság és az *érvényesség* igazolása és ellenőrzése. Itt: a kvalitatív interjú készítésének utolsó előtti fázisa. (09)
- visszafordítási technika:** A *kulturális összehasonlító pszichológiában* használatos, az *ekvivalencia*-problémák kivédésére alkalmazott technika, melynek lényege a lefordított itemek független „visszafordítása”, majd a két verzió összehasonlítása. (11)

A projekt az Európai Unió támogatásával,
a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében valósult meg.
A felsőoktatás szerkezeti és tartalmi fejlesztése
HEFOP-3.3.1-P.-2004-09-0134/1.0